

42771

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**SAİD NURSÎ'NİN ESERLERİNDE
İ'CÂZ-I KUR'AN**

(Doktora Tezi)

Danışman
Prof.Dr. Suat YILDIRIM

Mehmed Refîî KİLECİ

İstanbul 1995

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖNSÖZ

İslâm dininin en büyük kaynağı ve rûknü olan Kur'ân-ı Kerîm'in, benzerini yapmaktan insanları aciz bırakması demek olan İ'câz-ı Kur'ân ilmiyle alakalı çalışmalar üçüncü asırda başlamış, beşinci asırlarda olgunlaşmış ve müteakip dönemlerde de bu faaliyetler devam edegelmiştir. Bu saha özellikle asrımızdaki bazı âlimlerin gayretiyle yeniden canlılık kazanarak müsbet gelişmelere mazhar olmuştur. Kanaatimize göre bu konuya en orijinal ve en mutedil yaklaşan muasır âlimlerimizden biri de Bediüzzaman Said Nursî'dir. Arap dünyasında Mustafa Sadık er-Rafiî, Muhammed Draz, A. Cemal el-Umerî, Said Ramazan el-Bûtî gibi i'caz konusuna güzel yaklaşımlar sergileyen âlimlerin yanında Nursî, Türkiye'de bu konuyla ilgilenip en mükemmel eserler veren nadir şahsiyetlerden biridir. Ama bu özelliklerine rağmen Türkiye'de O'nunla alakalı hiçbir akademik çalışma yapılmamış olması hatta ülkemizde, tefsir usûlü, kaynakları ve i'cazı konusunda yapılan çalışmalarda O'nun eserlerinden, Kur'an ve i'cazıyla alakalı fikirlerinden –bir-iki eseri istisna edersek– hiç bahsedilmemesi çok şaşırtıcıdır. Bu şaşırtıcı durum kanaatimize göre şu sebeplerden olabilir:

1. Nursî'nin sadece İ'câz-ı Kur'ân konusuna tahsis ettiği doksan beş sayfalık **Mucizât-ı Kur'âniye** risalesinin müstakil olarak basılmayıp **Sözler** adlı eserinin içinde neşredilmiş olması bu mühim eserin ve O'nun konuyla alakalı görüşlerinin gözlerden kaçmasına sebep olmuş olabilir.

2. Nursî'nin, zikrettiğimiz bu risalesinin ve Kur'an'ın nazmî yönünü incelediği Arapça tefsirinin dışında, i'câzla ilgili yeni ve çok ilginç görüşleri vardır. Yalnız bu fikirler O'nun altı bin sayfaya yalaşan külliyatı içinde çok çeşitli yerlere, farklı konulara dağılmıştır. Bu görüşleriyle alakalı şimdiye kadar herhangi bir araştırma veya tanıtıcı bir yazı neşredilmediğinden, Nursî'nin bu konudaki fikirleri tam manasıyla bilinmemiştir.

3. Yakın zamana kadar Said Nursî'den ve O'nun eserlerinden bahsedilmesinin çeşitli siyasî ve ideolojik mahfilleri ürkütmesi, ilim ehlinin konuya biraz ihtiyatlı yaklaşmasına sebep olmuş olabilir.

Bugün bazı İslâm ülkelerinde ve Amerika'da onunla alakalı lisansüstü çeşitli akademik tezler yapılmasına ilave olarak Nursî'nin bizim ülkemizin insanı olmasına rağmen hala Türkiye'de O'nu ve fikirlerini inceleyen akademik çalışmalar yapılmamasının sebebini anlamak zordur.

O'nunla ilgili yurtdışındaki çalışmalara temas etmek gerekirse; Ülkemizin dışındaki bazı üniversitelerde Nursî'yle alakalı çeşitli yüksek lisans, doktora tezleri ve akademik araştırma ve inceleme çalışmaları yapılmış ve bunların bir kısmı neşredilmiştir. Mesela Semir Receb, Nursî'nin İslâm davetçiliği ve edebî yönü konusunda Ezher Üniversitesi'nde doktora tezi hazırlamış ve bu tez daha sonra Kahire'de neşredilmiştir. Iraklı ilim adamı Prof.Dr. Muhsin Abdülhamid çeşitli ilmî dergilerde Nursî ile alakalı makaleler neşretmiş ayrıca, **en-Nursî, er-Râidu'l-İslâmiyyu'l-Kebîr** ve son olarak **en-Nursî, Mütakellimu'l-Asri'l-Hadîs** adlı seviyeli kitaplar kaleme almıştır. Bunun yanında Prof.Dr. İmaduddin Halil'in Nursî'yle alakalı çeşitli ilmî makaleleri yayınlanmıştır. Yine Iraklı araştırmacı-yazar Orhan Muhammed Ali, Nursî ile alakalı kaleme aldığı **Reculu'l-Kader fî Hayâtü'l-Ümme** adlı hacimli ve yeni neşredilen bir araştırması vardır. Müellifimizle alakalı, bunlara benzer daha birçok çalışmalar yapılmıştır.

Bir âlim ve mütefekkir olarak Nursî, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin ilim, fikir ve mücadele bakımından çok mühim ve ilginç simalarından biridir. İslâmî ilimlere dahil konuların bir çoğunda orijinal eserleri ve fikirleri olan bu zatla alakalı mutlaka yurtdışında olduğu gibi Türkiyemiz'de de objektif ve akademik çalışmaların yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Bizim, doktora tez konusu olarak Said Nursî'nin İ'câz-ı Kur'an'la ilgili yönünü almamızda şimdi zikredilen bu hususların yanında O'nun ve fikirlerinin yeni, güncel ve toplumun birok kesimini ilgilendirir olması, O'nunla alakalı ülkemizde herhangi bir akademik tez hazırlanmaması, yurtdışında yapılan çalışmalarda ise Nursî'nin i'caz yönüne temas edilmemesi gibi durum ve özelliklerin büyük tesiri ve rolü olmuştur.

Biz bu çalışmamızda Kur'an ve i'caziyla alakalı yeni görüşlere sahip olan Nursî'nin, başta **İşarâtu'l-İ'câz** adlı Arapça tefsiri ve **Mu'cizat-ı Kur'aniye** risalesi olmak üzere Arapça ve Türkçe bütün eserlerini tarayarak, konuyla ilgili görüşlerini takdim etmeye çalıştık.

Birinci bölümde Nursî'ye göre İ'caz-ı Kur'ân'ın tarifi, meydana gelişi, delilleri, önemi ve i'cazın anlaşılması, Tehaddî (meydan okuma) ve muaraza, Kur'an'ın tarifi ve Allah kelâmı oluşunun delilleri ve bunu ispatlamada Nursî'nin orijinal bir usûlü gibi konuları ele aldık. İkinci bölümü ise, Nursî'nin eserlerinde zikrettiği i'caz vecihlerine ve bu konudaki görüşlerine ayırdık. O'nun i'caz ve i'caz vecihleri ile alakalı tesbit ve görüşlerini, ihtiyaç durumunda aynı konuyu işleyen veya bu hususlarda fikir beyan eden eski ve yeni müelliflerin görüşlerini de vererek mukayeselerde bulunduk. Böylece müellifimizin İ'caz-ı Kur'an hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarıp değerlendirmeye çalıştık. Tezimizi tamamlamak üzereyken İstanbul'da Uluslararası Said Nursî Sempozyumu gerçekleştirildi. Tebliğler içinde Nursî'nin i'câz yönünü ele alan zikredeceğimiz şu tebliğleri alıp inceleme ve istifade etme imkânı bulduk: Dr. Abdürrezzak es-Sa'dî, **İ'câzü'l-Kur'âni'l-Lugavî fî Fikri'n-Nursî**, Prof.Dr. Adûlgafur Mahmud, **İ'câzü'l-Kur'ân fî Fikri Saidi'n-Nursî**, Dr. Ahmed Halid Şükri, **Ârâu'n-Nursî fî Vucûhi İ'câzi'l-Kur'ân**, Dr. Zeyâd ed-Değâmîn, **Menhecu Bediizzaman fî Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân**, Prof.Dr. Suat Yıldırım, **Kur'ân-ı Kerîm'in Allah Kelâmı Olduğunu İspatlamada Said Nursî'nin Orijinal Bir Usûlü**. Biz çalışmamızı tamamlamak üzere olsak da bu ilmî tebliğleri değerlendirmeye çalıştık. Bu ilim adamlarının Nursî'nin i'caza bakışını inceleyip tebliğ sunmaları, ayrıca şifahî olarak bu konuda geniş bir doktora tezinin yapılmasının gerekli olduğunu söylemeleri bizim bu konuyu seçmemizde isabetli olduğumuzu göstermektedir.

Çalışmamız esnasında yoğun meşgalelerine rağmen, baştan itibaren bize yol gösteren, tezimizi birlikte mütalaa etme imkânı veren ve büyük bir titizlikte tezimizi yakından takip edip yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım, muhterem Hocam Prof.Dr. Suat YILDIRIM'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mehmed Refîî KİLECİ

İstanbul – 1995

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.s.	Aleyhi's-selâm
A.Ü.İ.F.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	İbn
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
c.c.	Celle celâluhu
çev.	Çeviren
krş.	Karşılaştırınız
Ktp.	Kütüphane
Hız.	Hazret
M.Ü.İ.F.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
neşr.	Neşre hazırlayan
ö.	Ölümü veya ölüm tarihi
s.	Sayfa
tahk.	Tahkik eden
Trc.	Tercüme veya tercüme eden
v.b.	Ve benzeri
v.s.	vesâir

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	IV
İÇİNDEKİLER	V
GİRİŞ	1
1- Bediüzzaman Said Nursî'nin Hayatı	1
2- İ'câz'ın Tarifi	4
3- İ'caz-ı Kur'an'ın Kısa Tarihçesi	7

I. BÖLÜM

KUR'ÂN ve SAİD NURSÎ

<i>I- Nursî ve İ'câz-ı Kur'an</i>	12
A- İ'câza giriş	12
1) İ'câz-ı Kur'an'ın tarifi	12
2) İ'câzın meydana gelişi	15
3) İ'câzın delilleri	17
4) İ'câzın gaye ve önemi	19
5) Nursî'nin i'câzı ele alış sebepleri	22
6) Nursî'nin i'câz'daki kaynakları	25
7) İ'câzdaki mezhepler ve sarfe mezhebi	26
8) İ'câzın idraki ve anlaşılması	27
9) İ'câzı idrakin şartı ve kâfirlerin i'câzı anlamaları	30
B- Tehaddi ve Muâraza	31
1) Mucizeler ve Kur'ân mucizesi	31
2) Kur'an'a muaraza edilmediğini nasıl bilebiliriz?	33

3) Kur'an'ın bir cümlesine muaraza edilemez sözü mübalağa değil midir?	34
4) Tehaddî âyetlerinin merhaleleri ve tahaddî miktarı	36
a- Âyetlerin tefsiri	36
b- Tehaddînin merhaleleri	40
c- Tehaddî miktarı	43
5) Mukattaa harfleri ve i'câz.....	44
a- Mukattaa harflerine bakış	44
b- Mukattaa harflerinin bazı özellikleri ve faziletleri	49
II. Nursî ve Kur'ân-ı Kerîm	52
1) Nursî'ye göre Kur'an'ın tarifi	52
2) Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğuna dair deliller	58
3) Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu ispatlamada orijinal bir usûlü.....	72
4) Kur'an'ın bütün ilâhî sözler ve semavî kitaplardan üstünlüğü.....	78
5) Kur'an'ın vazifeleri	82
a- Kur'an'ın insanlara ve cinlere çok yönlü faydası vardır	82
b- Kur'an'ın kâfirlere de faydası vardır	84
c- Kur'an olmasa ne olur?.....	85
d- Kur'an ahirette ne olacak?	86
6) Kur'an ve şiir	86
a) Kur'an şiir olmaktan münezzehtir	86
b) Kur'an nazmı ve üslûbu manevî huzur ve ciddiyeti bozmaz	88

II. BÖLÜM

İ'CÂZ VECİHLERİ

I- İ'câz Vecihlerine Giriş	89
1. Tarihi Seyri içinde i'câz vecihlerine umumî bir bakış.....	89
2. Nursî'nin i'câz vecihlerine bakışı	82
3. Kur'an belagatına giriş	95
a) Belagatın manası ve Kur'an belagatı	95

b) Kur'an belagatına bakış nasıl olmalı	96
c) Nursî'ye göre Kur'an belagatını değerlendirmede bazı ölçüler	97
II- İ'câz Vecihleri	100
1. VECİH: Kur'an nazmındaki i'câz	100
a) Nazım konusuna genel bir bakış	100
b) Nursî'ye göre nazım	101
1. Cümle ile konu arasında uyum	103
a1) Cümlelerin lafız ve mânâ yönüyle uyumu	104
a2) Lafız yönünden cümlelerin nazımı	106
a3) Cümleler arasındaki tenasüb	108
a4) Kur'an'da insicamsız zannedilen durumlar	113
2. Kelime harf ve harekelerdeki nazım	114
a) Harf ve harekelerdeki nazım	114
a1. Sesteki ahenk ve uyum bakımından harf	116
a2. Yer ve dizim mükemmelliği bakımından harf	118
b) Kelimelerdeki nazım	122
2. VECİH: Kur'an'ın manasındaki i'câz	128
3. VECİH: Kur'an'ın üslûbundaki i'câz	134
1. Üslûba genel bir bakış	134
a) Üslûb meselesi ve Kur'an üslûbu	134
b) Bedüzzaman'a göre üslûb	135
c) Nursî'nin Kur'an üslûbuna bakışı ve Kur'an üslubunun çeşitleri	137
1. Mukattaa harflerindeki üslûb	138
2. Sûre	139
3. Maksat	140
4. Âyet	140
5. Cümle	143
6. Kelime	144
2. Kur'an üslûbunun bazı özellikleri	145
3. Kur'an'daki tekrarların özellik ve hikmetleri	149
4. Kur'an üslûbu ile hadis üslûbunun karşılaştırılması	153
5. Kur'an'ın tercümesi meselesi	154

4. VECİH: Kur'an lafızlarındaki fesahat	156
a) Kur'an'ın fesahati	156
b) Kur'an'da fesahata zıt bir durum var mıdır?	157
5. VECİH: Kur'an beyanındaki üstünlük	158
1. Beyan çeşitleri ve üstünlüğü	158
a) Teşvik ve ümit vermedeki beyanı	159
b) Korkutma ve tehdit etmedeki beyanı	159
c) Medih ve övmedeki beyanı	160
d) Yermeye ve yasaklamadaki beyanı	160
e) İspat ve delillendirmedeki beyanı	161
f) İrşad makamındaki beyanı	163
g) İkna edip susturmadaki beyanı	166
h) Anlatma ve öğretmedeki beyanı	167
2. Dil ve belagatla alakalı mezkûr vecihler çevrevesinde bir değerlendirme	168
6. VECİH: Kur'an'ın iycazı	169
a) İycaz ve misalleri	169
b) İtnab	174
7. VECİH: Kur'an'ın camiiyeti	175
1. Camiiyetin çeşitleri	175
a) Lafzındaki camiiyet	175
b) Manasındaki camiiyet	179
c) İlmindeki camiiyet	180
d) Konularındaki camiiyet	180
e) Üslûbundaki camiiyet	182
2. Kur'an camiiyetinin bir özelliği	186
8. VECİH: Kur'an'ın gaybî haberler ihtiva etmesi	188
1. Geçmişe ait gaybî haberler	189
2. Geleceğe ait gaybî haberler	190
3. İlâhi hakikatlar ve ahirete ait gaybî haberler	192
9. VECİH: Kur'an'ın ilâhi ve imanî hakikatleri dengeli bir şekilde ortaya Koyması	193

10. VECİH: Âyet fasılalarındaki i'câz.....	201
11. VECİH: Kur'an'ın beyanındaki birlik	209
12. VECİH: Kur'an'da hata ve tenâkuz yoktur	212
13. VECİH: Kur'an'ın bütün zamanlara ve seviyelere hitap etmesi	213
1. Bütün zamanlara ve seviyelere hitabı ve misaller	213
2. Kur'an'ın avama karşı izlediği metod	218
3. Kur'an'ın bütün zamanlara ve seviyelere hitap edebilmesindeki metod	221
4. Kur'an'ın mucize oluşunu göstermede bu vechin tesiri	222
14. VECİH: Fennî i'caz	223
1. a) Fennî i'cazın tarihçesi ve kısa bilgiler	223
b) Nursî'nin fennî i'cazdaki bazı prensipleri	227
c) Kur'an ve bilim münasebetinde bazı genel prensipler	234
d) Fennî i'cazla alâkalı Kur'an'dan bazı misaller	235
2. Peygamber mucizelerindeki i'caz	240
a) Konunun izahı ve misaller	240
b) Bilginin İslâmîleştirilmesi ve Nursî	245
15. VECİH: Kur'an'ın bıkıtırıp usandırmaması	246
16. VECİH: Kur'an hidayet ve hikmetindeki i'caz	248
17. VECİH: Kur'an edep ve belagatının beşerî edebiyata üstünlüğü	257
18. VECİH: Kur'an'ın kalplere, akıllara ve ruhlara tesiri	260
19. VECİH: Kur'an'ın daima yeni kalması ve Kur'an medeniyetindeki i'caz	263
20. VECİH: Kur'an'ın teşrîindeki i'caz	270
21. VECİH: Kur'an'ın ümmî bir zattan sudûr etmesi	274
22. VECİH: Kur'an'ın kolayca ezberlenebilmesi	274
23. VECİH: Âyetlerin kimseye ağır gelmemesi	275
24. VECİH: Kur'an'da azametli ve ulu sözler olması	275
— İ'caz vecihlerini topluca değerlendirme	278
NETİCE	280
BİBLİYOGRAFYA	290

GİRİŞ

1. Bediüzzaman Said Nursî'nin Hayatı

Said Nursî, 1877/1292 H. yılında, Bitlis vilayetine bağlı Hizan kazasının Nurs köyünde doğdu. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. Daha küçük yaşta ilme yönelen Nursî çevre köylerdeki dinî medreselerde okumaya başladı. İlme dair ilk derslerini 1882 senesinde Tağ köyü medresesinde, Muhammed Efendi'den aldı. 1888 senesinde Bitlis'e gidip Şeyh Emin Efendinin medresesine katıldı. Burada bir müddet okuduktan sonra Erzurum'a bağlı Bayezit'teki başka bir medreseye gitti. Nursî'nin temel dinî tedrisatı burada başladı. Çünkü o zamana kadar Arapça gramerinden başka bir şey okumamıştı. Said, bu medresede Şeyh Muhammed Celâlî'nin nezaretinde, üç ay çok ciddî ve yoğun bir tahsil gördü. Bu kısa zaman zarfında, bu gibi medreselerde okutulması âdet olan bütün kitapları okudu. Üç ayın

sonunda Şeyh Muhammed Celâlî'den ilmî icazetini aldı. Bundan sonra Bitlis'e gidip Şeyh Muhammed Emin'in bazı derslerinde hazır bulundu. Oradan Şirvan'a gitti ve Molla Fethullah Efendi'den ders aldı. Orada, Şâfiî âlimlerinden meşhur İbnü's-Sübkî'nin **Cem'u'l-Cevâmi'** adlı kitabının tamamını günde bir iki saat çalışmakla ezberledi. Nursî'nin harika zekâ ve hafızasına hayran kalan hocası Molla Fethullah talebesi Nursî'ye Bediüzzaman diye hitap etmeye başladı. Bitlis'ten, Siirt'in Tillo kasabasına gitti. Orada bir ibadethanede itikâfa girdi. Bu esnada Fîrûzâbâdî'nin **Kamusü'l-Muhît**'ini "Sîn" harfine kadar ezberledi. Daha sonra Bitlis'e giden Nursî o zamanın Bitlis Valisi Ömer Paşa'nın büyük desteğini gördü. Vali Nursî'ye kendi evinde kalması için çok ısrar ederek ona bir oda tahsis etti. Molla Said valinin evinde birçok ilmî kitabı mütalaa fırsatı buldu. Kelâm, mantık, nahiv, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerine ait hayli kitap okudu. İslâmî ilimlerin ana kaynaklarından 80'den fazla kitabı ezberledi. Bitlis'te iki yıl ikameti esnasında meşhur âlim Muhammed Küfrevî'den istifade etti. Van Valisi Hasan Paşa'nın daveti üzerine Van'a giden (1894) Nursî, Vali'nin yanında ve daha sonra vali olan İşkodralı Tahir Paşa'nın konağında uzun zaman kaldı. Burada müsbet ilimleri araştırmaya ve öğrenmeye başladı. Kısa zamanda tarih, coğrafya, matematik, jeoloji, fizik, kimya, astronomi ve felsefe gibi ilimlerde vukufiyet kazandı. Konağın kütüphanesindeki birçok kitabı ezberlercesine mütalaa etti. Said Nursî 1907 senesinde İstanbul'a gitti. Fakat ilmî şöhreti kendisinden önce ulaşmıştı. Âlimler ve talebeler çevresini sararak her ilimde kendisine sorular yönelttiler. O da bütün sorulara doyurucu ve mükemmel cevaplar veriyordu.

İstanbul'dayken Sultan Abdülhamid'le görüştü ve din ilimleriyle fen ilimlerinin birlikte okutulacağı okulların açılmasına dair bir dilekçe verdi. Çünkü o her iki tür ilmin birlikte okutulmasının ve birbirinden ayrılmamasının zaruretine inanmıştı.

Nursî, İstanbul'daki siyasî ve içtimaî hayatta mühim rol oynadı. Çeşitli gazetelerde ilmî makaleler yazdı. Bir makalesinden dolayı dîvan-ı harb'e çıkarıldı; mahkeme neticesinde serbest bırakıldı. Bu mahkemelerdeki uzun müdafaasını daha sonra **İki Mekteb-i Musîbetin Şehâdetnâmesi** veya **Divan-ı Harb-i Örfî** adıyla neşretti (1911). Bu olayların akabinde Van'a dönen Nursî doğunun meseleleri ve

çözümlerini ihtiva eden **Münazarât** adlı eserini kaleme aldı. Bu eseri daha sonra 1913 yılında İstanbul'da neşretti. 1911'de Şam'a giden Nursî, Emevî Camii'nde kalabalık bir cemaate uzunca bir konuşma yaptı. Bu konuşma iki defa Şam'da üçüncü defa İstanbul'da 1922 senesinde **Hutbe-i Şamiye** adıyla basıldı. Şam'dan İstanbul'a dönen Nursî, bütün hayatında gaye ve ideali olan "Medresetü'z-Zehra" adını verdiği şark üniversitesini kurmak için daha önce başlattığı çalışmalara devam ederek Sultan Mehmed Reşad'ı doğuda bir üniversite kurulmasına ikna etti. Bundan sonra Van'a dönüp göl kenarında üniversitenin temelini attırdı. Ne var ki I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, bu üniversitenin kurulması engellendi.

Bediüzzaman tefsir mukaddimesi mahiyetinde kaleme aldığı **Muhakemât** adlı eserini de yine 1911'de neşretti. Nursî, I. Dünya Savaşı başlayınca talebeleriyle birlikte savaşa katıldı. Gönüllü alay komutanı olarak savaştı ve Ruslar'a esir düştü, (1916). Savaş esnasında meşhur **İşaratu'l-İ'câz fî Mazannî'l-İ'câz** adlı tefsirini Arapça olarak cephede kaleme aldı. Esaretten kaçarak kurtulan Nursî, Almanya üzerinden İstanbul'a geldi (1918). Aynı yılda savaş esnasında kaleme aldığı tefsirini Enver Paşa'nın da desteğiyle İstanbul'da bastırdı. 13 Ağustos 1918'de açılan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'ye kendisine haber verilmeden tayin edildi. İngiliz işgal kuvvetlerinin İstanbul'a girdiği 16 Mart 1920 tarihinde Nursî, **Hutuvât-ı Sitte** isimli kitabını telif edip bastırdı ve İngilizler'in aleyhindeki bu kitabı gizlice dağıttırdı. Daha sonra 1921 senesinde, mantık konusunda **Kızıl İcaz**'ı neşretti.

1922'de **Sünûhât**'ı, 1923'te ise şu risaleleri yayınladı: **Rumûz, İşarât, Tulûât, Lemeât, Şuaât min Ma'rifeti'n-Nebî (a.s.), Nukta min Ma'rifetillah...** Ankara'da iken Arapça olarak, **Zeylû'z-Zeyl, Hubâb ve Mesnevi-i Nuriye**'nin diğer kısımlarını telif etti ve bu eserini **el-Mesneviyyu'l-Arabiyyun'n-Nurî** adıyla neşretti. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Ankara'ya davet edildi. Sekiz ay Ankara'da kaldı. 1923 senesinde Van'a hareket etti. Erek dağında bir mağaraya çekilip vaktini tefekkür ve ibadetle geçirmeye başladı. Fakat Ankara hükümeti O'nun böyle hür bir şekilde yaşamasına razı olmadı. Nursî tutuklanarak Isparta'nın Barla nahiyesine sürgüne gönderildi (1926). Nursî, Barla'da kaldığı sekiz buçuk senede Nur Risalelerinin dörtte üçünü telif etti. Müellif "Sözler" ismi altında kaleme almaya başladığı eserlerine daha sonra "Risale-i Nur" adını verdi. Nursî, **Sözler**,

Mektubat ve **Lem'alar** adlı eserlerinin büyük bir kısmını Barla'da kaleme aldı. Bu eserlerin dışında kaleme alınan ve 1950 yılına kadar tamamlanan eserler şunlardır: **Şuâlar**, **Sikke-i Tasdik-i Gaybî**, **Lâhikalar** (Nursî'nin, Cumhuriyet döneminde hapiste, sürgünde veya serbest iken talebe ve dostlarına yazdığı ilmî mektuplardan ve mahkeme müdafaalarından v.b. şeylerden oluşur), **Barla Lâhikası**, **Emirdağ Lâhikası**, **Kastamonu Lâhikası**. Risâle-i Nûr Külliyyatı genel olarak 1926-1950 yılları arasında tamamlandı. 1934'te İsparta'da mecburî ikamete tâbi tutulan Nursî, 1935'te tevkif edilerek Eskişehir hapisanesine konuldu. Nursî eserlerinin bir kısmını burada tamamladı. 1936'da Kastamonu'ya sürgüne gönderildi. 7 yıl kaldığı Kastamonu'dan tevkif edilerek Ankara'ya götürüldü. Bunu takiben Denizli hapisanesine sevk edildi (1943). Nursî 1944'te beraat edip serbest bırakıldı. Yine aynı yılda Ankara'dan gelen bir emirle Emirdağ'da mecburî ikamete tâbi tutuldu. 1948'de tekrar mahkeme edilerek Afyon'da hapsedildi. 1949 yılında serbest bırakıldı. 1950'den sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Nursî biraz rahatlasa da mahkemeler ve tarassutlar devam etti.

Hayatını milletin selametine ve iman, Kur'an hizmetine vakfedip, ömrünün en verimli çağlarını hapislerde, sürgünlerde, mahkemelerde ve göz altında geçiren bu âlimimiz ardında altı bin sayfaya yakın külliyyatını bırakarak 22 Mart 1960'ta vefat etti.¹

Nursî'nin eserleri özellikle 80'li yıllardan sonra çeşitli dünya dillerine tercüme edilmeye başlandı. 1995 yılında eserlerinin tamamı Arapça olarak İstanbul ve Kahire'de, ayrıca tamamına yakını Irak'ta neşredildi. Eserlerinin birçoğu İngilizce'ye tercüme edilerek neşredilmiştir ve tercüme faaliyetleri halen devam etmektedir. Bunların dışında Nur Risalelerinin bazıları Almanca, Fransızca, Bulgarca, Rumence, Flemenkçe, Rusça, Urduca, Farsça, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca, Kürtçe ve birçok Uzak Doğu dilleri de dahil olmak üzere onbeşten fazla dilde neşredilmiştir ve halen neşredilmektedir. Said Nursî ile alakalı tertip edilen

1 Şahiner, Necmeddin, **Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî**, Yeni Asya Yay., İstanbul 1990, 8. baskı, s. 44-444; Salihî, İhsan Kasım, **İslâm Önderlerinden B. Said Nursî ve Eseri** (trc. Aziz Hatipoğlu), Işık Yay., 1993, s. 6-101.

uluslararası ilmî sempozyumun en sonuncusu Türkiye’den ve dünyadan çeşitli ilim adamlarının katılımıyla 24-26 Eylül 1995’te İstanbul’da gerçekleştirilmiştir.

2. İ’câzın Tarifi

Cenab-ı Hak ilâhî adeti olarak insanları irşad ve terbiye edip nûra çıkartmak için vahy ve mucizelerle teyid ettiği peygamberler yolladı. Nübüvvet silsilesini, en son peygamber, daveti bütün insanlığa şamil olan Hz. Muhammed (a.s.) ile noktaladı. Hz. Peygamber’e (a.s.) en büyük mucize olarak ve hidayet yollarını göstermek için Kur’ân-ı Kerîm’i inzal buyurdu. Bu i’cazlı kitapla bütün insanlığa doğru yolu gösterdi. Hz. Peygamber (a.s.)’ın en büyük mucizesi ve nübüvvetinin en büyük delili, beşerî alemde Hakk’ın halk üzerinde hücceti olan bu ilâhî buyruğun, ulûhiyet aleminden geldiğinin en büyük nişanı olan i’caz özelliği, yaptığı meydan okuma neticesinde kesinleşti.

Kur’an’ın hakkaniyetinin en büyük delili olan i’caz, bir ilim olarak “Kur’ân-ı Kerîm’in tefsiriyle yakından ilgili veya Kur’ân’ın bünyesine ait ilimler”² diye adlandırılan Ulûmu’l-Kur’ân’ın bir bölümüdür. İ’caz-ı Kur’an; Kur’an ilimleri ve edebiyatı ile alâkalı en mühim bahislerden biridir.³

İ’caz (اعجاز), Arapça (عجز) fiilinden müştâktır. Bu kelime aciz ve zayıf olmak manasına gelip kudretin zıddıdır.

(اعجز) ise if’al babından olup, bir kimseyi aciz bırakmak veya geçmek manasına gelir. Bir kişi bir şey yapmaktan aciz olduğu vakit فلان بنى falan beni aciz bıraktı veya geçti der.⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de “وما انتم بمعجزين فى الارض ولا فى السماء”⁵ “siz ne yerde, ne de gökte Allah’ı aciz bırakacak değilsiniz.” âyetinde bu manada kullanılmıştır. Mu’cize

2 Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Usûlü, s. 115.

3 el-Bûtî M. Said Ramazan, Min Revâi’i’l-Kur’an, s. 147.

4 İbn-i Manzur Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü’l-arab, V, s. 369; ez-Zebîdî, Tacu’l-Arûs, c. XV, s. 195; Naim el-Humsî, Fikretu İ’cazu’l-Kur’an, s. 7.

5 Ankebût, 22.

kelimesi de (اعجز) fiilinin ism-i failidir. Kur'ân-ı Hakîm'de i'caz ve mucize kelimeleri ıstilahî manada kullanılmamıştır. Kur'an'da mucize ile eş anlamlı olmayan ve onun manasının bir cüzü olan âyet, delil, sultan, beyyine kelimeleri kullanılmıştır. Ama "mu'cize" kelimesi hiç kimsenin benzerini yapmaya güç getiremediği, peygamberlerden birinin nübüvvetine delil olan harikulade bir iş manasına gelmektedir.⁶

Istilahî manada "İ'caz": "Hz. Peygamber (a.s.)'ın risalet iddiasında göstermiş olduğu ebedî mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini yapmaktan arapların ve daha sonraki nesillerin aciz olduklarını göstermek suretiyle kendi doğruluğunu ortaya koymasısıdır.⁷ ez-Zerkanî ise İ'caz-ı Kur'an'ı şöyle tarif eder:

"Benzerini yapmaya çağırıp meydan okuduğu şeyden insanların aciz olduğunu Kur'an'ın isbat etmesidir.⁸ İ'caz-ı Kur'an, Kur'an'ın benzerini yapmaktan insanları aciz bırakmasıdır."⁹

Biz burada i'cazın tarifi, mucizenin şartları, çeşitleri, özellikleri gibi mevzulara fazlaca girmek istemiyoruz, bu mevzular tefsir usulü ve i'cazla alakalı kitaplarda mevcuttur. Sadece asıl konumuza mukaddime teşkil etmesi bakımından kısaca i'caz tarihine ve bu konuda yazılan eserlere temas etmek istiyoruz.

3. İ'câz-ı Kur'an'ın Kısa Tarihçesi

Hicri 2. asra kadar i'caz'a tahsis edilmiş bir esere rastlamıyoruz. Zira "Müslümanlar ilk asırlarda i'cazla uğraşmamışlar. Bu onların bir ihmali veya kusuru neticesi değil bilakis Kur'ân-ı Kerîm'i çok yüce görmelerinden ve onun heva ve heveslerin, şahsi fikir ve görüşlerin, ihtilaf ve mücadelelerin hedefi olmasından korktuklarından kaynaklanmaktadır. Sahabenin bir çoğu Kur'an'ın makamından ve heybetinden korktukları için bazı âyetlerin tefsiri konusunda büyük titizlik

6 Naim el-Humsî, a.g.e., s. 7; Dr. Mustafa Müslim, *Mebahis fi İ'cazi'l-Kur'an*, s. 13.

7 Mennau'l-Kattân, *Mebahis fi ulumi'l-Kur'an*, s. 259.

8 Abdü'l-Azim ez-Zerkanî, *Menahilu'l-İrfan*, c. II, s. 354.

9 Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 170.

göstermişlerdir. Onlar umumiyetle Kur'an'ı en iyi anlayan insanlardı. İnançları saf olup eski medeniyet ve felsefe tesiri altında yetişmemişlerdi. Başka kavimlerde karışmadıkları için lisan zevkleri bozulmamıştı. Kur'an'ı anlamak için tam bir teveccühleri vardı. Ondan tam manasıyla istifade ettiler. Anlayamadıkları âyetler hakkında çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber (a.s.)'in izahlarına muttali oldular. Tabi kendi aralarında Kur'an'ı anlama bakımından seviye farkları vardı.”¹⁰

Daha sonraki dönemlerde çeşitli bid'at mezheplerinin çıkışı ve bu mezheb taraftarlarının Kur'an hakkındaki sapık düşünce ve sözleri birçok kelimî ve itikadî münakaşaların kapısını açmış oldu. Mu'tezile mezhebinin mensupları i'caz meselesinde çeşitli görüşler ortaya attılar. İbrahim Nazzam (ö. 231/845) i'cazı “sarfe” görüşüyle açıkladı.¹¹ Bu görüşüyle i'cazı başka yöne çekiyordu. Bazı şia ve mütezile âlimlerinin yanlış görüş ve iddialarının halk arasında yayılmasından korkan âlimler Kur'an'ın i'cazını ve mucizevi yönünü ele alan kitaplar telif etmeye başladılar.¹²

Bu ilmin tedvinine kelimciler sebep oldukları gibi, üzerinde en çok duranlar da yine onlar olmuştur. Prof. Muhammed Tancî bu konuda şöyle demektedir: “Mütekellim âlimlerinin âdeti “İ'caz-ı Kur'an”dan kelâm kitaplarının nübüvvet bölümünde ve mucize kısmında bahsetmektir. Bunun sebebi de İ'caz-ı Kur'an Hz. Muhammed (a.s.)'in doğruluğuna bir delil olmasıdır. Zaten kelâm âlimlerinin i'caza temas etmelerinin sebebi de budur. Bu mevzuda meydana getirilen eserlerin müellifleri kelâm âlimleridir.”¹³

Kur'an'ın i'cazı ile alakalı ilk eser Câhız'ın (ö. 255/868) “Nazmü'l-Kur'an” adlı eseridir ama maalesef kayıptır. Bildiğimiz kadarı ile i'caz mevzuunda geniş bilgi veren elimizdeki ilk eser Muhammed b. Yezid el-Vasıfî'nin (ö. 306/919) İ'cazü'l-Kur'an adlı kitabıdır.¹⁴ Hicri altıncı asra kadar İ'cazü'l-Kur'an kavramını araştıran

10 Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'ân Tefsiri*, s. 19-20.

11 Sarfe mezhebi: Allah arapları güçleri yetmesine rağmen muarazadan menetmiştir görüşüne kail olanların yolu.

12 Abdülkadir Atâ, *Azametü'l-Kur'an*, s. 58; M. Sadık er-Rafî, *Tarihu Adabi'l-Arab*, c. II, s. 169-170; İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an*, s. 119.

13 Muhammed Tanci, *Belagat-ı Kur'âniye Notları* (Trc. Bekir Topaloğlu), s. 11.

14 Naim el-Humsî, a.g.e., s. 40; Cerrahoğlu İsmail, *Usul-ü Tefsir*, s. 168; Karaçam İsmail, a.g.e., s. 120.

Dr. Ahmed Cemal el-Umerî, “ehli sünnetten i’cazı ilk defa ciddî, seviyeli ve tertipli olarak ele alan Hamd b. Muhammed el-Hattabî’dir” der.¹⁵ Abdülkerim el-Hatib de aynı görüşü ifade eder. Daha sonra sırasıyla şu eserleri görüyoruz: Abdullah b. Ebi Davud (ö. 316/928)’un “**Nazmu’l-Kur’ân**”ı, Ali b. İsâ er-Rummânî’nin (ö. 386/966) “**en-Nüket fi i’cazi’l-Kur’ân**”ı, Ebû Bekr el-Bakillânî’nin (ö. 403/1012) “**İ’câzü’l-Kur’ân**”ı, Abdülkahir el-Cürcânî’nin (ö. 471/1078) “**Delâilu’l-İcaz**”ı ve ayrıca “**Risâletü’ş-Şafiye fi’l-i’caz**” adlı eseri de vardır.¹⁶

4. ve 5. asırlar Kur’an araştırmaları ve tenkidleri için çok verimli dönemlerdir. İ’caz-ı Kur’an ilmi bu asırda olgunlaşmıştır. Bu dönemden sonra bir duraklama devri yaşanır, ancak eskinin tekrarı, ihtisarı ve şerhi yapılır. Yeni bir şey getirilmez.¹⁷ Hicrî 6. asırdan itibaren i’cazla alakalı belli başlı eserlerden bazıları şunlardır: Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1209), **Nihayetü’l-İcaz fi dirayeti’l-i’caz**. İbnu Ebi’l-İsba’ el-Kayravanî (ö. 654/1256) **el-Burhan fi i’cazi’l-Kur’ân**. Kemaluddin Muhammed b. Ali ez-Zemelkânî (ö. 727/1327) **el-Bürhan fi İ’cazi’l-Kur’an**.

Celâluddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) **Mu’tereku’l-Akrân fi i’cazi’l-Kur’ân**. Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa (ö. 940/1533) **Beyânu Uslûbi’l-Hakîm**,¹⁸ Muallim Naci (1893) **İ’cazü’l-Kur’ân**. Mustafa Sadık er-Rafî (1938) **İ’cazü’l-Kur’an ve Belâgatü’n-Nebeviyye**.

Yirminci asır asır, İ’caz-ı Kur’an’la alakalı epeyce yeni ve güzel çalışmalara şahid olmuş bu sahada çok çeşitli eserler kaleme alınmıştır.

Bindokuzyüzelli yıllarından sonraki çalışmalarda müellifler umumiyetle İ’caz-ı Kur’ân’ın bazı kısımlarıyla meşgul olmuşlar. Kimileri i’cazı belagat ve nazım cihetiyle incelemiş, kimileri ilmî i’caz ile kimileri teşriî i’caz ile ilgilenmişlerdir. Şimdi bunlara bazı misaller verelim. Belagat, nazım ve beyan cihetiyle i’cazı ele alanlardan şunları zikredebiliriz; Muhammed Draz (1958), **en-Nebeu’l-Azîm**,¹⁹

15 Dr. A. Cemal el-Umerî, **Mefhumü’l-İ’cazi’l-Kur’ânî**, s. 55.

16 Bu iki eser Mısır’da tahkikli neşredilmiştir.

17 A. Cemal el-Umerî, a.g.e., s. 192-193, 212.

18 İstanbul, Süleymaniye Ktp., no: 63, Süleymaniye Ktp., no: 40.

19 Bu eser Prof.Dr. Suat Yıldırım tarafından “**En Mühim Mesaj Kur’an**” adıyla tercüme edilmiştir. Akçağ Yayınları, Ankara 1985.

Emin el-Hûlî **el-Belagatu'l-arabiyyetu ve eseru'l-felsefeti fihâ**, Muhammed Ebû Zehre, **el-Mu'cizetü'l-Kübra el-Kur'ân**, Aîşe Abdurrahman b. eş-Şatî', **el-İ'cazü'l-Beyani li'l-Kur'an**, Abdülkerîm el-Hatîb, **el-İ'caz fî dirâsâti's-Sâbıkîn**, Ahmed Cemal el-Umerî, **Mebahis fî İ'cazi'l-Kur'an** ve **Mefhumu'l-İcazi'l-Kur'ânî hatta'l-Karni's-Sâdis**, Mahmud es-Seyyid Şeyhûn, **el-İ'caz fî nazmî'l-Kur'an**, el-Muhammedî Abdulaziz el-Hinnâvî, **Dirâsât Havle'l-İ'cazi'l-Beyânî fî'l-Kur'an**, Abdulganî Muhammed Bereke, **el-İ'cazü'l-Kur'ânî Vucûhuhû ve Esrâruhû**, Seyyid Kutub, **et-Tasvîru'l-Fennîyyu fî'l-Kur'ân** ve Muhammed Kutub Abdul'âl, **Min Cemâliyyati't-Tasvîri fî'l-Kur'ân** adlı eserlerinde Kur'ân-ı Kerîm'in tasvirindeki i'cazı işlemişlerdir.

Ayrıca asrımızda i'cazı genel olarak ele alanlara şunları misal verebiliriz; Malik b. Nebî, **ez-Zahiretü'l-Kur'âniye**,²⁰ Muhammed Said el-Butî, **Min Revai'l-Kur'an**. Muhammed Mütevellî eş-Şa'ravî, **Mu'cizetü'l-Kur'ân**,²¹ Mustafa Müslim, **Mebahis fî i'cazi'l-Kur'ân**, Muhammed Abdulmunim Hafacî'nin bir komisyonla birlikte yazdığı **el-Kur'an Mu'cizetu'l-Usûri**, Hasan Diyaüddin İtr, **el-Mu'cizetu'l-Hâlîde**, Abdulkadir Atâ, **Azametü'l-Kur'ân**. Naîm el-Humsi ise **Fikretü İ'cazi'l-Kur'ân** adlı eserinde Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren 1980 yılına kadar İ'caz-ı Kur'an mevzuunu incelemiş, bu husustaki eserlerin kritiğini yapıp bir nevi İ'caz-ı Kur'an tarihi ve tenkidi hazırlamıştır. İ'caz mevzusunu Türkçe olarak ele alan en son yeni çalışma Doç.Dr. İsmail Karaçam'ın "Sonsuz Mucize Kur'ân" adlı eseridir.²²

Bazı âlimlerde İ'caz-ı Kur'ân'ı değişik zaviyelerden incelemişlerdir. Misal olarak Muhamed es-Sadık Urcun, **el-Kur'ânü'l-Azîm Hidayetuhu ve İ'cazuhû** adlı eserinde, İ'cazı hidayet cihetiyle ele almıştır. Muhammed İsmail İbrahim ise Kur'an'ın teşrii i'cazını, **"el-Kur'ân ve İ'cazuhu't-teşrî"** adlı müstakil eserinde incelemiştir.

20 Bu kitabın aslı Fransızca olup, adı "**Le Phenomene Coranique**"dir. Ergun Göze tarafından Fransızca aslından "**Kur'ân-ı Kerim Mucizesi**" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları arasında 1991 yılında Ankara'da neşredilmiştir. Arapça'ya da Abdüssabûr Şahin tarafından tercüme edilen bu eser "**ez-Zahiratu'l-Kur'aniye**" adıyla Daru'l-Fikir yayınlarınca neşredilmiştir. Şam 1981.

21 Müellif 3 ciltlik bu eserinde ilmi i'caza da ağırlık vermiştir.

22 Çağ Yayınları, İstanbul 1987.

20. Asırda ilmi inkişafarla birlikte İ'caz-ı Kur'ân ilminde yeni bir dal olan İlmî (Fennî) i'caz konusu zuhur etti. Asrımızdaki bazı müellifler fennî gelişmeleri inceleyerek Kur'an'dan bunlara işaret eden âyetleri tesbit ettiler. Her ne kadar Gazâlî, Râzî, Süyûtî, Âlûsî gibi âlimler eserlerinde bu mevzulara temas etseler de, bu mesele ciddi manada geçen asrın ortalarından itibaren ele alınmaya başlandı. Kur'an'daki çeşitli ilimlere ait âyetler bir araya getirilerek karşılaştırılmış ve bu şekilde tefsir tarzı günümüzde çok revaç bulmuş ve bu alanda pek çok eser yazılmış ve fennî (ilmî) i'caz dalı meydana gelmiştir.

Bu konuda ilk yazılan eserlerden biri de bu eğilimin ilk temsilcilerinden olan Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî'nin (ö. 1306/1888), "كشف الاسرار النورانية القرآنية" adlı eseridir. Bu eser İslâm âleminde Süyûtî'den sonra durgunlaşan ilmî tefsir hareketinin eniden canlanmasına sebep olan bir teliftir. 1297/1880 yılında Mısır'da üç cild halinde basılmıştır. Bunu takiben "Tebâi'u'l-istibdâd ve Mesâru'l-İstib'ad" adlı eseriyle Seyyid Abdurrahman el-Kevakibî (ö. 1320/1902) gelmektedir. Bu akımın ülkemizdeki temsilcisi, astronomi ile alakalı yüze yakın âyeti derleyip tefsir eden ve eserine **Serâiru'l-Kur'ân** adını veren Gazi Ahmed Muhtar Paşa'dır (ö. 1918). Mustafa Sadık er-Rafîî'nin **Târihu'l-Edebi'l-Arabî** isimli eserinin bahislerinden olan el-Kur'ân ve'l-Ulûm, ehemmiyetine binaen müstakil olarak basılmıştır. Asrımızın ilmi tefsir ve fennî i'caz hareketinin en mühim temsilcilerinden biri de Tantâvî el-Cevherî'dir (ö. 1940). Bu zat, **el-Cevâhir fî tefsiri'l-Kur'ân** adlı yirmibeş ciltlik tefsirinde Kur'an'ın ilmî ve fennî i'cazı üzerinde durmakta, ilmi hakikatları Kur'an'la telif etmeye ve bunlara Kur'an'dan işaretler çıkarmaya çalışmaktadır.²³ Ne var ki Tantâvî bu şekildeki tefsir tarzında aşırılığa kaçmakla itham edilmektedir.

Daha sonra günümüze kadar fennî i'caz konusunda yapılan başlıca çalışmaları zikrederim: Ali Fikri, **el-Kur'ân Yenbuu'l-Ulûmi ve'l-İrfan**, Abdurrahman Şahin, **İ'cazu'l-Kur'ân ve'l-iktişafatu'l-hadîse**, Mustafa es-Savî el-Cüvenî, **Cemaliyyatu'l-Madmûni ve's-şekli fî'l-i'cazi'l-Kur'ânî**, Muhammed İbrahim Şerif, **Hidâyetu'l-Kur'ân ve İ'cazuhu'l-İlmî**, Muhammed Hasen Heyto,

23 İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, II, s. 430-437.

el-İ'cazu'l-İlmî ve'l-gaybî, Abdülmecîd ez-Zendânî, el-İ'cazu'l-İlmî fi'l-Kur'an. Ülkemizde ilmî ya da daha doğru tabiri ile fennî i'cazı etraflıca ele alan “**Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler**” adlı tezi ile Dr. Celal Kırca'dır.²⁴ Celal Kırca tefsirdeki bu eğilimin lehindeki ve aleyhindeki delilleri inceleyerek bir takım fennî keşiflerle bazı âyetleri irtibatlandırmaktadır.

24 Celal Kırca, **Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler**, Marifet Yayınevi, İstanbul 1981.

I. BÖLÜM

KUR'AN ve SAİD NURSÎ

1- Said Nursî ve İ'caz-ı Kur'an

A- İ'caza giriş

1) İ'caz-ı Kur'an'ın tarifi

“Hz. Peygamber’in (a.s.) mucizelerinin başı ve en büyüğü Kur’ân-ı Azîmuş’şân’dır”¹ diyen Nursî’ye göre İ’caz-ı Kur’ân, Kur’an’ın cazibeli bir hususiyeti aynı zamanda O’nun Allah katından geldiğinin en büyük delilidir.² İ’caz-ı Kur’an, Kur’an’ın tahrifine, bozulmasına ve taklidine en büyük engeldir. İ’caz, Kur’an’ın üzerindeki ilahi tuğra ve sikkedir. O’nun Allah’la alaka ve irtibatını gösteren bir mühürdür.³

İ’caz-ı Kur’an, Kur’an’ın her cihetiyle harika oluşu karşısında bütün insanlığın dostuyla düşmanı ile sükût etmeleri ve Kur’an’ın meydan okumalarına karşı nazire getirme hususunda âciz kalmalarıdır. Nursî’ye göre Kur’an gibi onlarca mucizevî özelliklere hâiz bir kitabın benzerini beşerin getirmesi mümkün değildir. İşte bundan dolayıdır ki Kur’an, on dört asırdır şöyle meydan okumuş ve okumaktadır.

1 Nursî, *İşâratu’l-İ’caz fî Mazannî’l-İycaz*, s. 137.

2 Nursî, *Muhâkemât*, s. 18, 63.

3 Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, s. 92.

“ قل لئن اجتمعت الإنس والجن على أن يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون بمثله ولو كان بعضهم لبعض ظهيراً ”
(İsra, 88)

Âyetin mefhumu şudur: Kur'an'dan sızmayan ve Kur'an'ın malı olmayan, insanların ve cinlerin bütün güzel sözleri toplansa, Kur'an'ın benzeri olamaz. Keza cin ve insin, hatta şeytanların fikirlerinin neticesi ve gayretlerinin muhassalası olan medeniyet, Kur'an'ın hükümlerine ve hikmetlerine karşı âcizdir.⁴

Arap edipleri İ'caz-ı Kur'an'da yedi büyük vecih* varken yalnız birtek vechi olan belagatının (tek bir sûresinin) mislini getirmekten çekinmeleri ve şimdiye kadar hiçbir i'caz vechine karşı çıkamamaları, acz içinde sükût etmeleri Kur'an'ın i'câzına, mucize oluşuna ve beşerin gücünün üstünde oluşuna bir imzadır.⁵

Müellifimizin altı bin sayfaya yakın külliyyatında İ'caz-ı Kur'an konusu geniş yer işgal etmektedir. **Sözler** adlı eserinin içinde bulunan doksanbeş sayfalık **Mucizât-ı Kur'âniye** adlı risale doğrudan İ'caz-ı Kur'an'ı ve i'caz vecihlerini misallerle geniş olarak ele almaktadır. Bunun dışındaki eserlerinin de Kur'an'dan ve i'câzından hali kalmasına razı olmadığı için onlarda da i'caz konusunu çokça ele almıştır. Kur'an'ın yedi büyük i'cazından kabul ettiği belagattaki ve nazmındaki i'cazı isbat sadedinde I. Dünya Savaşı'nda Şark Cephesinde “İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânî'l-İ'ycâz” adlı Arapça tefsirini kaleme almıştır.⁶

Nursî, belagat zaviyesinden bakıp İ'caz-ı Kur'an için şunu ifade ediyor: İ'caz, belagat nüktelerindeki inci gibi incecik parıltıların karışıp toplanmasından

4 Nursî, **Sözler**, s. 382-383.

* İ'caz vecihleri bölümünde ele alacağımız bu yedi vecih muhtemelen şunlardır:

- 1- Kur'an'ın belagatı.
- 2- Kur'an'daki gaybî haberler.
- 3- Âyetler arası tenasüb ve dayanışma.
- 4- Kur'an'ın üslûbu.
- 5- Ümmî bir zattan sudûr etmesi.
- 6- Âyetlerde tenakuz, farklılık ve hata bulunmaması.
- 7- Lafzında, manasında, konularında camiiyeti.

5 Nursî, **Sözler**, s. 418.

6 Bu eser Arapça olarak defalarca neşredilmiştir. İlk olarak İstanbul'da 1334/1918 yılında Evkaf-ı İslâmiye Matbaasında daha sonra Cumhuriyet döneminde 1959 yılında Ankara'da Nur Matbaası'nda basılmıştır. Bunu takiben 1974 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir. Bu eserin ilk defa tahkikli olarak neşri 1987 yılında Irak'ta gerçekleştirilmiştir. İhsan Kasım es-Salihî tarafından tahkik edilen bu eserin 2. baskısı İstanbul'da, Sözler Yayınevi tarafından yapılmıştır. Bu esere Bağdat Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Muhsin Abdülhamid bir önsöz yazmıştır.

meydana gelen bir nurdur.⁷ Ve iksir gibi tesirli olan i'caz'ın en mühim yönü, esasî ise nazmındaki belagatıdır.⁸

Müellifimiz her ne kadar belagat cihetinden baktığı zaman "i'cazın esasî nazmındadır" dese de, aslında O eserlerinde i'caz vecihlerini kırk olarak zikretmiş ve bu vecihleri geniş olarak ele almıştır. İ'caz-ı Kur'an meselesinde Kur'an'ın nazımının üzerinde durduğu kadar mana, muhteva ve ihtiva ettiği konuları, prensipleri üzerinde de çok durup meseleyi çok geniş, etraflıca ve külli olarak ele almıştır. Kur'an'ın muhteva ve prensipleriyle insanlara, ferdî ve cemiyet hayatına kazandırdığı güzellikler, Kur'an hikmet, prensip ve medeniyetinin, insan medeniyeti ve felsefesine olan üstünlüğü hep, Nursî'nin i'cazda genişçe işlediği konulardır. Kur'an'ın her zaman yeni kalması, her asırda yeniden nazil oluyor gibi olması, yeniliğini koruyup, eskimeyip pörsümemesi, ezeli bir hutbe olarak Kur'an'ın bütün zamanlara ve her seviyedeki insanlara hitap etmesi Nursî'nin i'caz sınırları içersindedir. Evet Nursî'ye göre Kur'an fikir ve kabiliyet cihetiyle farklı olan asırlara bakar, her asra lüzumlu olan ihtiyacını verir. Her asır kendi hissesini alır, daha sonraki asırların hissesine dokunmaz. Böylece Kur'an eskimez. Beşerî kanunlar ise beşer gibi yaşlanır, değişir ve değiştirilir. Kökü sağlam olan Kur'an ise zaman geçtikçe daha da sağlamlaşır, hakikatları daha çok inkişaf eder.⁹

Kur'an bütün i'caz vecihleriyle ve bütün harika özellikleriyle beşeriyete meydan okuyor, onları aciz bırakıyor.

¹⁰ "قل لئن اجتمعت الإنس والجن على أن يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون بمثله ولو كان بعضهم لبعض ظهيراً"

Ebedî mucize olan Kur'ân-ı Kerîm bu ve benzeri âyetleriyle insanların ve cinlerin bakışlarını bu parlak i'caz vecihlerine çeviriyor. Dostlarının şevklerini, düşmanlarının inadını tahrik edip, büyük bir teşvik ile insanları kendisinin benzerini yapmaya davet ediyor. Öyle bir şekilde o mucizeyi insanlığın nazarının önüne

7 Nursî, Trc., İşarâtü'l-İ'caz, s. 32.

8 Nursî, (Arapça), İşarâtü'l-İ'caz, s. 141.

9 Nursî, Sözler, s. 363, 378, Mektubât, s. 362.

10 İsra, 88. "De ki: İnsanlar ve cinler, birbirlerine yardımcı olarak, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, yine de benzerini yapamazlar."

seriyor ki, insanın bu dünyaya gelişinin yegâne gayesi, o mucizeyi hedef ve düstur edinip, O'na bakarak, insanlığın yaratılış neticesine bilerek yürümektir.¹¹

2) İ'caz-ı Kur'an'ın meydana gelişi

Nursî'ye göre Kur'an'ın i'cazı şu şekilde ortaya çıkar; Cenab-ı Hak muarazanın mümkün olamayacağını (ولن تفعلوا)¹² âyeti ile haber vermiştir. Kur'an'a muaraza olmamış ve olmayacaktır. Milyonlarca Arapça kitap yazılmış olup müellifleri müslim olsun gayri müslim olsun Kur'an'ın üslûbuna benzer bir eser ortaya koymaya muvaffak olamamışlardır. Fesahatın zirvesinde olan araplar muarazaya güç yetiremediklerine göre arap olmayanların bu işi yapması hiç beklenemez. İşte Kur'an'a nazire getirilmemiş olmasından Kur'an'ın i'cazı ortaya çıkar. Kur'an'ın i'cazından Allah kelâmı olduğu anlaşılır. Allah, Kur'an'ına i'caz mührü basarak pek çok insanlara tasdik ettirmiştir.¹³

“Kur'an-ı Kerîm ebedî ve daimi mucizedir, her vakit i'cazını gösterir, diğer mucizeler gibi sönmez, vakti bitmez, ebedîdir.”¹⁴ “O'nun altı ciheti parlaktır, nurludur,* üstünde i'cazın sikkesi vardır.”¹⁵ Nursî, İ'caz-ı Kur'an'ı padişahın tuğra ve sikkesine benzeterek, sanki Allah (c.c.) kitabını i'caz tuğrası ve mührüyle tasdik edip doğrulamıştır der. Nursî, i'cazı üç yolla beyan ederken İ'caz-ı Kur'an'ın meydana gelişini şöyle izah ediyor; Belagat ve edebiyatta fevkalade mahir olan araplar birdenbire mele-i a'lâdan yeryüzüne inen Kur'an'ın yüksek belagatıyla harika fesahatıyla karşılaştılar, Kur'an'ın indirilmesiye muallakât-ı seb'a namıyla meşhur olan en belîğ ve en fasîh eserlerin kıymeti kalmadı. Bununla birlikte Hz. Muhammed (a.s.) Kur'an'a bir nazire yapılmasına onları şiddetle davet ediyordu. Hz. Peygamber'in yaptığı böyle ısrarlı taleplere karşı, o belagatın dahileri olan arap edipleri bir kelime ile dahi karşılık veremediler, halbuki çok kibirli olan bu kişilerin gece gündüz çalışıp âleme rezil olmamak için Kur'an'a nazire yapmaları gerekirdi, ama Kur'an'ın bir benzerini yapmaktan aciz kaldıklarından susmaya mecbur oldular.

11 Nursî, Sözlür, s. 245-246.

12 “Asla yapamayacaksınız”, Bakara, 24.

13 Nursî, İşarâtü'l-İ'caz, s. 143-144, Rumûzât, s. 6.

14 Nursî, Mektubât, s. 174.

* İleride geniş olarak ele alınacaktır. bkz. Nursî ve Kur'an.

15 Nursî, Mektubât, s. 173.

İşte onların mecburen susmaları aciz olduklarını meydana çıkardı. Ve bu acizliklerinden de İ'caz-ı Kur'an bir güneş gibi zuhur etti. Madem susup muaraza edememişlerdir. Öyleyse Kur'an mucizedir ve Kur'an'ın i'cazı vardır.¹⁶ Kur'an'ın belagatı i'caz derecesinde, yani insanları aciz bırakacak derecededir.

Kur'an'ın ve i'cazının erişilemezliğini zihnimize yaklaştırmak isteyen Nursî şu misalleri verir; Beşer sözüyle Kur'an âyetlerini karşılaştırdığımızda şunu görürüz. Başka sözlerin Kur'an âyetlerine nisbeti aynada görünen yıldızların küçücük akisleriyle yıldızların kendisine nisbeti gibidir. Herbiri birer sabit hakikatı tasvir eden, gösteren Kur'an kelimeleri nerede...! Beşerin fikir ve duygularını küçücük aynalarında kelimeleriyle şekillendirdikleri manalar nerede...! Hidayet nurlarını ilham eden kainatın yüce yaratıcısının kelâmı olan Kur'an'ın canlı kelimeleri nerede? İnsanların heveslerini uyandırmak için sihirbaz nefisleriyle, yapmacık, sahte incelikleriyle söyledikleri nahoş kelimeler nerede...! Isırıcı haşerat ve böceklerin mübarek melekler ve ruhanilere nisbeti ne ise beşerin sözlerinin Kur'an sözlerine nisbeti odur. Herbiri hidayet cevherlerinin birer sedefi ve iman hakikatlerinin birer menbaı, İslâm esaslarının birer madeni ve doğrudan doğruya Rahman'ın arşından gelen ve kâinatın üstünde ve dışında insana bakıp inen ve ilim, kudret ve iradeyi ihtiva eden ve ezeli hitap olan Kur'an lafızları ile insanın heva, hevesine bağlı boş sözler arasında dünyalar kadar fark vardır.

Kur'an, şu Âlem-i İslâmiye'yi maneviyatıyla şiarları ve yücelikleriyle, kanun ve hükümleriyle yaprak şeklinde neşreden bir tuba ağacı gibidir. Yetiştirdiği hak dostları veliler, âlimler kendisinin çiçekleridir. Bütün kemâlât ve ilahî hakikatler Kur'an ağacının meyveleri olup, bu meyvelerdeki çekirdekler amelî, pratik birer düstur, birer program hükmüne geçip, yine meyveli ağaç gibi peşpeşe gelen hakikatları gösterir.”¹⁷

Nursî bu misal ile Kur'an ile beşer sözünün farkını gösterip Kur'an'ın i'cazını ve ululuğunu izhar eder.

16 Nursî, *İşarâtü'l-İ'caz*, s. 138.

17 Nursî, *Sözler*, s. 403.

On dört asırdır Kur'an, bütün hakikatlarını kâinat çarşısında açmış sergiliyor. Herkes, her millet, her memleket O'nun cevherlerinden, hakikatlarından almış ve almaya devam ediyor. Buna rağmen ne alışkanlık, ne mebzuliyet, ne zaman aşımı, ne de büyük değişiklikler O'nun kıymetli hakikatlarına, O'nun güzel üslûbuna hiçbir hâlel verememiş, ihtiyarlatamamış, kurutamamış, O'nu kıymetten düşürememiş ve güzelliğini bozamaz. İşte bu durum başlı başına bir i'caz'dır.¹⁸

Kur'an'ın i'cazı ve mucize oluşu kabul ve tasdik edilmiş bir hakikattir. Yalnız i'cazı netice veren yönler ve vecihler çoktur. Bundan dolayı âlimler i'caz vecihlerinin adedi hususunda farklı beyanlarda bulunmuşlar ve bazı vecihleri tercih ettiklerinden sayı hususunda aralarında ittifak hasıl olmamıştır. Bu da herhangi bir zıtlık teşkil etmez.¹⁹ Biz i'caz vecihleri konusunu geniş olarak ikinci bölümde ele alacağız.

3) İ'cazın delilleri

Nursî i'caza delil olarak şunları zikreder:

1- Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'i inkâr edip O'nun nübüvvetini kabul etmiyorlardı. Hz. Peygamber de Kur'ân-ı Kerîm'in kendi sözü olmayıp Allah kelâmı olduğunu ve bunun delilinin de arap ediplerinin O'na benzer bir söz söyleyememeleri olduğunu bildiriyor ve arap ediplerine meydan okuyordu. İşte arap ediplerinin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından muarazaya davet edilip meydan okunmasına rağmen benzeri bir şey yapamayıp sükûtle cevap vermeleri i'caz delillerindendir. Bununla birlikte Kur'an'ın dostları da O'na sevgi ve aşktan dolayı üslûplarını Kur'an'a benzetmek için uğraşmışlardır. Ne var ki ne dost ne de düşman bu işi başaramamışlardır.

2- Kelâmın özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışan edebiyat eleştirmenleri altının ayarını anlamak için onu mihenk taşına vuran sarraf titizliği ile asırlar boyunca Kur'an'ı incelemişlerdir. Sonuçta bütün dost ve düşmana karşı ağır imtihan

¹⁸ Nursî, Sözlür, s. 403.

¹⁹ Nursî, İşarât, s. 138-139.

veren Kur'an'ın sahip olduğu meziyet ve hakikatların beşerin hiçbir sözünde bulunmadığı ispatlanmıştır. Kur'an'ın insanlık aleminde meydana getirdiği büyük inkılab ve değişiklikler, meskûn dünyanın büyük bir kesiminde yaydığı din ve diyanet ve zamanın geçmesiyle gençlik ve tazeliğini, tekrarlandıkça halavetini muhafaza etmesi gibi olağan üstü meziyetleri onun ancak ilahî vahiy olduğunu gösterip i'cazını isbat eder.²⁰

3- Belâgat imamlarından meşhur Câhız'ın tahkikatına göre arap edip ve belîğlerinin Kur'ân-ı Kerîm'i kalem ile iptal etmeye çok ihtiyaçları vardı. Hz. Peygamber'e (a.s.) karşı kin ve düşmanlıkları ile beraber en kolay, en yakın, en güvenli olan kalem ve yazı ile muarazayı terkedip, en uzun, en zor, en tehlikeli ve şüpheli olan kılıç ve harp ile karşılık vermeye mecburen yöneldiler. Halbuki onlar belagatta dünyada en ileri millet olup şiirle, edebiyatla iftihar ediyorlardı. İşte Kur'an, belagatın böyle revaçta ve zirvede olduğu bir dönemde geldi ve onlara meydan okudu. En kısa bir sûreyle murazaya davet etti. İman etmezseniz mel'unusunuz, cehenneme gideceksiniz dedi, onları tahrik etti, ama onlar Câhız'ın tabiriyle "muharebeyi bissuyufa" (kılıç ile savaşa) mecbur oldular, zira Kur'an'ın i'cazından dolayı "muarazayı bilhuruf" (harflerle karşı koyma) mümkün değildi.²¹

Burada o büyük ediplerin edebiyatla cevap yerine zor olan savaşa, kılıca sarılmaları Kur'an karşısındaki aczlerini gösterir ve i'cazın azametini izhar eder. Zaten belagat ilminin dâhilerinden Abdülkahir Cürcânî, Sekkakî ve Zemahşerî gibi yüzlerce dâhi imamlar, edipler icma' ve ittifakla karar vermişler ki "Kur'an'ın belagatı beşerin takatinin üstündedir, yetişilemez."²² İşte edebiyat yönüyle zirvede bulunan o arap edipleri muarazaya pekçok muhtaç oldukları halde, Kur'an'ın i'cazından yedi büyük vechi varken, yalnız birtek vechi olan belagatının (tek bir sûresinin mislini) getirmekten çekinmeleri ve şimdiye kadar gelen ve muaraza ile şöhret kazanmak isteyen meşhur belîğlerin ve dâhi âlimlerin O'nun hiçbir i'caz vechine karşı çıkamamaları ve acizlikle sükût etmeleri; Kur'an'ın mucize ve beşerin takatının üstünde olduğuna bir imzadır.²³

20 Nursî, Sözlür, s. 415.

21 Nursî, Sözlür, s. 646, 685-686, Kastastamonu Lahikası, s. 126.

22 Nursî, Sözlür, s. 415.

23 Nursî, Sözlür, s. 417.

4) İ'cazın gaye ve önemi

Din ile birlikte o dinin tebliğini, icrasını ve tatbikini temin için, peygamber gönderilmesi sünnetullahın gereğidir. Peygamber olan, zatında, zahiren ve batınen halka olan hakimiyetini devam ettirmek için maddî ve manevî bir yüceliğe, bir imtiyaza ihtiyacı olduğu gibi Allah ile olan irtibatını, yakınlığını göstermek için bir delile de ihtiyacı vardır. İşte bu delil de mucizedir.²⁴ Nübüvvet mucizeyle isbat edilir. Hz. Peygamber (a.s.)'ın birçok mucizesi içinde en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir.²⁵ Kur'ân-ı Kerîm'in beşer sözü olmayıp Allah kelâmı olduğunu gösteren en büyük doğruluk delili, misdâkı O'nun i'cazıdır. İ'caz aynı zamanda Hz. Peygamber (a.s.)'ın Cenab-ı Hakk'ın elçisi olduğunu gösterir.²⁶ Mucizeler mahzeni olan Kur'an içindeki ve dışındaki kırk i'caz vechi ile Hz. Peygamber'in nübüvvetini ve Allah'ın (c.c.) birliğini başka delil ve hüccetlere ihtiyaç hissettirmeden isbat eder, güneş gibi onun risaletini gösterir.²⁷ * Önceki kelâmcılar da nübüvvet mevzuunda İ'caz-ı Kur'an'ı, Hz. Peygamber (a.s.)'ın doğruluğuna delil olarak gösteriyorlar. Ne var ki Nursî daha geniş düşünür. O'na göre İ'caz-ı Kur'an, Kur'an'ın doğruluğunu ve mucize oluşunu, Kur'an'ın doğruluğu Hz. Peygamber'in nübüvvetini ve Hz. Peygamber'in nübüvveti de Allah'ın varlık ve birliğini gösterir. Aynı zamanda ona göre Kur'an bütün mucizeleriyle Hz. Peygamber'in bir mucizesi olduğu gibi Hz. Muhammed (a.s.) da bütün mucizeleriyle ve peygamberlik delilleriyle Kur'an'ın bir mucizesidir ve Kur'an'ın Allah kelâmı olduğuna kesin bir delildir. Hz. Peygamber'in tutum ve davranışları, Kur'an'ın Allah teâlâ ile olan irtibatını gösterir ve bu irtibatın zuhuruyla Kur'an'ın her bir kelimesi mucize olur.²⁸

Meseleyi şematik olarak şöyle gösterebiliriz.

24 Nursî, *İşarâtü'l-İ'caz*, Trc., s. 93.

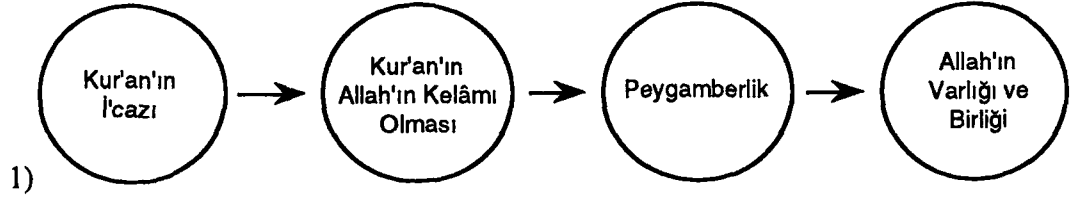
25 Nursî, *Mektubât*, s. 165.

26 Nursî, *Rumûzât-ı Semaniye*, s. 6, *İşarâtü'l-İ'caz*, s. 144, *Mektubât*, s. 176, *Muhakemat*, s. 18.

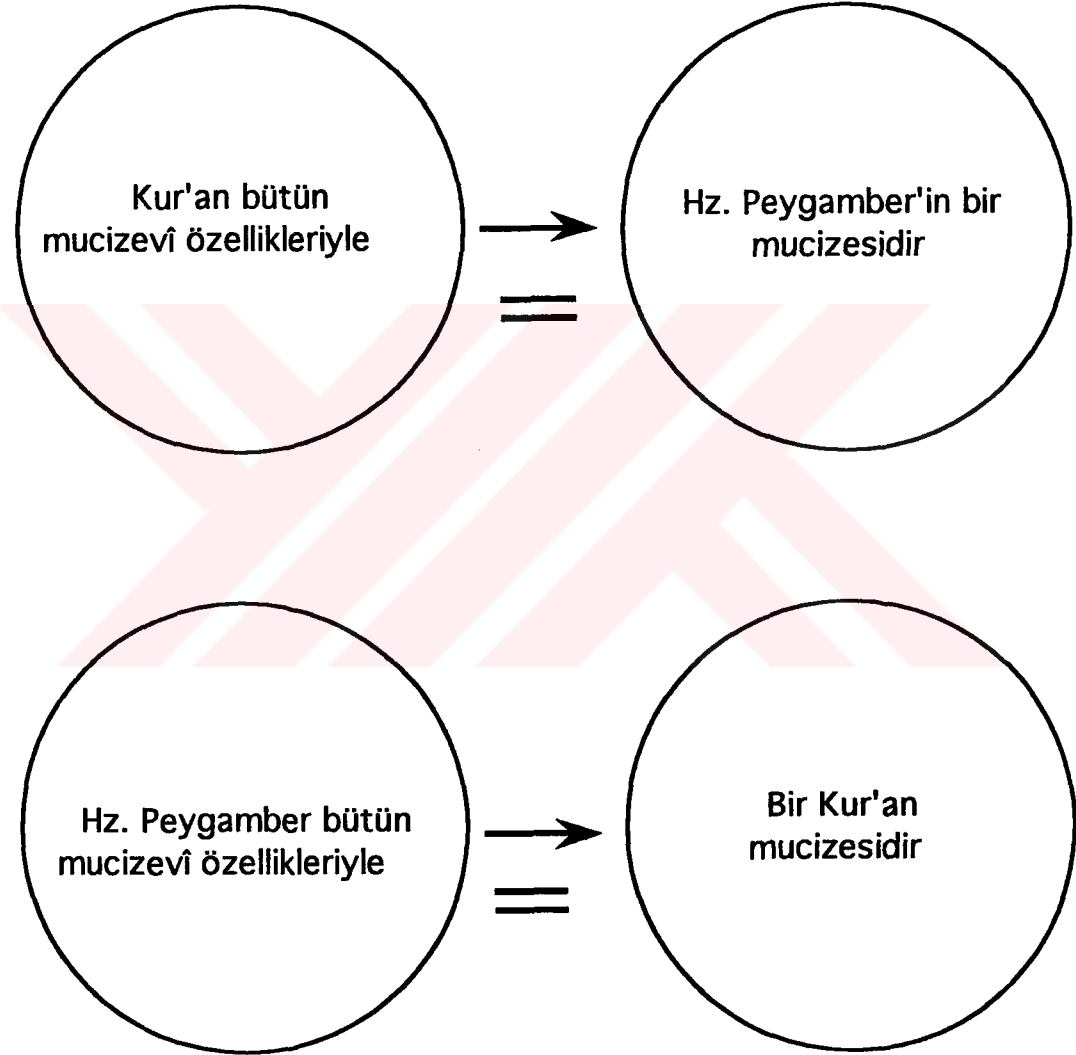
27 Nursî, *Mektubât*, s. 176, 186, *Şuâlar*, s. 625, *Sözler*, s. 57.

* Kur'an bir nübüvvet delili olduğu gibi aynı zamanda büyük bir tevhid delilidir. Nursî 12 bürhan halinde Tevhid delillerini serdederken "üstünde i'caz tuğrası olan Kur'an geçen onbir bürhan kadar kuvvetli bir delil olup güneş gibi O zat-ı Azamı gösterir" diyerek Kur'an'ın aynı zamanda büyük bir tevhid delili olduğunu ifade eder. *Sözler*, s. 270-286.

28 Nursî, *Şuâlar*, s. 134, *Sözler*, s. 413, *Mektubât*, s. 186.

2)

Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in mucizesi olduğu genellikle bilinmektedir. Fakat Hz. Peygamber'in Kur'an'ın mucizesi olduğu fikri biraz izaha muhtaç olduğundan bu konu üzerinde kısaca duracağız, şöyle ki:

Hz. Peygamber'in mucizeleri, peygamberlik delilleri ve ilmî kemalatı ile Kur'an mucizesi olması yine Kur'an'dan kaynaklanmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in

bütün halleri, fiilleri, sözleri Kur'an'a uygundur, Kur'an O'nun davranışlarına sinmiş olup O adeta canlı bir Kur'an'dır. Hz. Aişe bunu ifade için "O'nun ahlâkı Kur'an idi."²⁹ buyurmuştur. Kur'an'ın beyan ettiği ve gösterdiği bütün ahlâkî güzelliklerin misali Hz. Peygamber'dir.

O güzellikleri en güzel şekilde temsil edip uyan yine kendisidir. Bundan dolayı "وانك لعلی خلق عظیم" "Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin."³⁰ övgüsüne mazhar olmuştur. O'nun yüce siyeri gösteriyor ki her hareketinde istikamet ve itidal vardır. "فاستقم كما امرت" "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol"³¹ buyruğunu tamamıyla yerine getirdiğinden, bütün fiilleri sözleri ve davranışlarında bir istikamet üzere olduğu kesin bir şekilde görülmektedir. Zaten Nursî'ye göre Hz. Peygamber'in Kur'an'dan sonra en büyük mucizesi kendi zâtıdır. Yani O'nda toplanmış yüksek ahlâktır ki O'nun, her bir hasletin en ileri derecesinde olduğunu dost ve düşman itiraf etmektedirler.³²

Nursî'ye göre i'cazın ehemmiyet sebeplerinden biri de Kur'ân-ı Kerîm'in, Cenab-ı Hakk'ın tevhid delillerinden olup Allah'ın birliğini ispat eder olmasıdır. Cenab-ı Hakk'ı bize tarif edip tanıtan üç büyük küllî tanıtıcı vardır. Birincisi kâinat kitabı, ikincisi Hz. Peygamber (a.s.), üçüncüsü Kur'an-ı Azimüşşan'dır.³³ İşte İ'caz-ı Kur'ân bu cihetle çok önemlidir.

Nursî, Şeriatı, Şeriat-ı Kevniye ve Şeriat-ı Tenziliye olarak iki kısma ayırır: Şeriat-ı kevniye: En büyük insan olan bu alemin Allah'ın irade sıfatından tecellî edip, ilahî adet gereği ayakta tutan, tertip ve tanzim eden kanunlar mecmuasıdır. Buna "Şeriat-ı Fıtriye" de denildiği gibi bazen de yanlış olarak tabiat denilir.

Şeriat-ı Tenziliye: Küçük bir alem olan insanın ihtiyarî fiil ve hareketlerini tanzim edip sınırlayan ve kelâm sıfatından tecelli eden kaideler hülasasıdır.³⁴ Yani Kur'ân-ı Kerîm'dir. Binaenaleyh Cenab-ı Hakkı bilmek için onu bize tanıtan üç

29 Sahih-i Müslim, I, s. 512, Yolca namazı babı, No: 746, Halebi, Kahire 1955.

30 Kalem, 4.

31 Hûd, 112.

32 Nursî, Mektubât, s. 163. Lem'alar, s. 59, 60.

33 Nursî, Sözler, s. 219, Mesnevî (Trc.), s. 240.

34 Nursî, Mektubât, s. 450, Mesnevî, Trc. s. 244, İşarât, s. 101.

büyük küllî tanıtıcıdan olan iki şeriat kitabını (Kainat kitabı ve Kur'ân-ı Kerîm) okumak, mütalaa etmek gerekir.³⁵ İşte i'caz böyle mühim bir tanıtıcının, rehberin doğruluk delilidir. Bu yönden önemi çok büyüktür. Bu ehemmiyetinden dolayı Allah (c.c.) Kur'an'da, Kur'an'a yemin ederek, İ'caz-ı Kur'an'ın kudsîyetini ve ona yemin edilecek bir hürmet derecesinde olduğunu bize haber veriyor.³⁶ Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Kur'ân-ı Kerîm'in asıl maksadı insanları marifetullahı ulaştırıp onların kalplerine iman hakikatlerini yerleştirmektir. M. Sadık Urcun'a göre Kur'ân-ı Kerîm'in bu hidayet yönü onun asıl manevi i'cazıdır, başka bir adla hidayet i'cazıdır.³⁷ Her ne kadar Nursî, M. Sadık Urcûn gibi hidayet i'cazı tabirini kullanmasa da Kur'an'dan ve onun i'cazından tevhide bir yol çıkarıp bu konuyu teoriden pratiğe dökmekte ve i'cazı hidayete vesile olarak ele almaktadır.

Nursî'ye göre i'cazın ehemmiyetli olmasının bir başka sebebi ise i'cazın, Kur'an'ın üstünde ilahî bir tuğra, bir sikke olup onun tahrifine veya taklid edilmesine engel olmasıdır. Kim olursa olsun kendi üslûbunu Kur'an'ın üslûbu ile karıştıramaz ve değiştiremez. Zira âyetlerde i'caz damgası vardır. Altında bu damga bulunmayan sözler âyet sayılamaz. Öyle ise i'caz tahrif ve değişim kabul etmez.³⁸

5) Nursî'nin i'cazı ele alış sebepleri

Nursî gençlik yıllarında ilme ve kitaba çok düşkün olduğundan Van Valisi Hasan Paşa'nın daveti üzerine Van'a gider. Onun yanında ve daha sonra vali olan İşkodralı Tahir Paşa'nın konağında uzun zaman kalır. Burada müsbet ilimlerle alakalı mütalaa ve araştırmalarda bulunur. O sıralarda ilmi, ilimle aydınlanmak için merak edip okuyan Nursî, Vali Tahir Paşa vasıtasıyla Avrupa'da Kur'an'a karşı korkunç teşebbüsler olduğunu ve İngiliz sömürgeler Bakanı Gladstone'nın³⁹ Avam

35 Nursî, *Şuâlar* adlı eserinde kâinatı şöyle tavsif ediyor: "Bu kâinat, o kadar manidar ve muntazamdır ki mücessem bir kitab-ı sübhanî ve cismânî bir Kur'ân-ı Rabbânî ve müzeyyen bir saray-ı samedanî ve muntazam bir şehir-i rahmânî sûretinde görünüyor." Bkz. *Şuâlar*, s. 140.

36 Nursî, *Mektubât*, s. 364.

37 M. Sadık Urcun, *el-Kur'an-ı'l-Azîm hidayetuhu ve i'cazuhi*, s. 14-15.

38 Nursî, *Mesnevî*, Trc. s. 92.

39 Gladstone William Ewart, İngiliz devlet adamı, Liverpool (1809-1898) İskoç asıllı büyük bir aileden gelir, ateşli bir anglikandır. Birçok defa bakanlık ve başbakanlık yapmıştır. Büyük Larus c. IX, s. 4596, Milliyet Yay., İstanbul 1986.

Kamarası'nda Kur'ân-ı Kerîm''i göstererek: "Bu Kur'an, müslümanların elindeyken biz onlara hakiki hâkim olamayız. Bunun sukutuna çalışmalıyız" dediğini öğrenir. O sözü duyduktan sonra kendinde fikrî değişiklikler olur. O andan itibaren bildiği bütün ilimleri Kur'an'ı anlamaya ve O'nun hakikatlarını ispat etmeye basamak yaparak hayatını Kur'an'a vakfeder. Artık Kur'an O'nun hedefi, ilmî gayesi ve hayatının sebebi ve neticesi olmuştur.⁴⁰ Nursî bunu şöyle ifade eder:

"Ben sağ kaldıkça Mevlana gibi derim"⁴¹ "Ben hayatta olduğum müddetçe Kur'an'ın bendesi Hz. Peygamber yolunun toprağıyım."⁴²

Müellifimizin i'cazla meşgul olmasına manevi bir sebep olarak şu rüya gösterilebilir:

Nursî I. Dünya Savaşı'ndan önce bir rüya görür. Rüyada Ağrı Dağı müthiş bir şekilde infilak edip parçalanır, dağın koca koca parçaları dünyanın her tarafına dağılır. Bu esnada kendisi annesi ile birlikte dağın alt tarafındadır. Nursî annesine şöyle der:

Korkma ana, bu Allah'ın emridir. O Rahîm ve Hakîm'dir, her işinde bir hikmet vardır. Bu sözlerle annesini teselli eder. O esnada mühim bir zât kendisine Kur'an'ın i'cazını beyan etmesini emreder. Uykudan uyanan Nursî büyük bir patlama ve inkılab olacağını ve ondan sonra Kur'an'ın etrafındaki surların yıkılacağını ve bundan sonra Kur'ân-ı Kerîm'in kendi kendini müdafaa edeceğini anlar. Kur'an'ın çeşitli hücumlara maruz kalacağını ve i'cazının O'nun çelik zırhı haline geleceğini ve daha sonra kendisinin haddi olmadan i'cazını izhara aday olacağını ifade eder.⁴³

Müellifimiz bu hadiseden sonra Kur'an'ın i'cazını, iman ve hidayet yönünü saf bir Kur'ânî çalışma olarak insanlığın imanını kurtarmaya vesile eder. Bu

40 Nursî, Sikke-i Tasdik-i Gaybî, s. 93-94, **Risale-i Nur Müellifi B. Said Nursî, hayatı, mesleği, tercüme-i halî**, Anonim derleme, s. 47, İstanbul 1976, Şahiner Necmeddin, **Bilinmeyen yönleriyle Bediüzzaman Said Nursî**, s. 77, 84.

41 Nursî, **Mesnevî**, (A. Badıllı tercümesi), s. 145.

42 من بنده قراتم اگر جان دارم من خاک ره محمد مختارم

43 Nursî, **Mektûbât**, s. 343, Nursî bu rüyasını kendine has bir nazım ile ifade eder. bkz. **Kastamonu Lahikası**, s. 125, **Sözler**, s. 683, 684.

maksatla i'caz sahasındaki sair müelliflerden farklı bir konum arzeder. O'nun en büyük dava ve ideali yeni nesillerin imanını selamette görmektir. Asrımızda Kur'an'a karşı başlatılan çok geniş yönlü fikir savaşı ve neslimizin Kur'an'dan uzaklaştırılması planları onu ciddi üzüyor ve onun bütün himmetini Kur'an'ın mucize olduğunu ispatlamaya teksif etmesine sebep oluyordu. O bu işe Doğu Cephesinde gönüllü alay kumandanı olarak savaştığı esnada Kur'an'ın nazmındaki i'cazı göstermek için cephede kaleme aldığı *İşaratu'l-İ'caz* tefsiri ile başlamıştı. Bundan sonra da telif ettiği bütün eserlerinin **İ'caz-ı Kur'an**'ın meziyetlerinden hâlî kalmasına gönlü razı olmamıştır.⁴⁴ Daha sonraki yıllarda Kur'an aleyhindeki fikirlerin geniş kitlelere yayılması üzerine diğer eserlerini telife başladı. Ama tahribat umumi olduğu için Kur'an'ın eşsizliğini ve i'cazını herkes anlamalıydı. Bu cihetle eskilerin sadece âlimleri muhatab alarak yazdıkları i'caz eserlerinin aksine Nursî'nin eserlerinde her seviyeye i'cazı izah etmeyi hedeflediğini görüyoruz. Ayrıca asrımız geçen asırlara göre farklı bir asırdır. O halde yazılan eserlerde kıyl-u kâlin, eski kelâmî ve mezhebi münakaşaların, belagata ait cüzi teferruatın olmaması gerekir. Bundan dolayı Nursî bu hususlara dikkat eder. İ'cazı asrın idrakine ve gereğine uygun olarak her seviyeye anlatmaya çalışır. Zaten onun maksadı insanların irşadı ve hidayete ulaşmasıdır. Teferruat sayılabilecek münakaşalar içinde saf hidayet ve i'caz ciheti kaybolur. Maalesef bazı müellifler bu vartadan kurtulamamışlardır. Mesela Dr. Aişe Abdurrahman'a göre Bakıllânî'nin (ö. 1012) "**İ'cazu'l-Kur'an**" adlı eseri, önsözünde vadedilen ve isimden anlaşıldığı şekilde saf Kur'ânî bir i'caz çalışması değildir, bilakis kelâm ve mezheb münakaşalarına uzun nesir ve şiir metinlerinin tenkidî çalışmalarına daha yakındır.⁴⁵

Halbuki daha öncede ifade ettiğimiz gibi Nursî'ye göre i'caz bir hidayet vesilesi ve en büyük tevhid ve nübüvvet delillerinden olan Kur'ân-ı Kerîm'in doğruluk delilidir. Bu sebepten dolayı i'cazı işlerken kelâmî münakaşalara ve kıyl-u kale girmeden i'cazdan tevhide ve risâlete giden yolları göstermiştir.

Kur'an'ın etrafındaki surların yıkılmaya ve müslümanların Kur'an'la alakasının yok edilmeye çalışıldığı bir dönemde Nursî **İ'caz-ı Kur'an**'ı her

44 Nursî, *Mesnevî*, s. 145 (A. Badıllı tercümesi).

45 Dr. Aişe Abdurrahman Bintu's-Şati, *el-İ'cazu'l-Beyani li'l-Kur'an*, s. 110-111.

seviyedeki insana izah edebilmenin yollarını aramıştır. İ'cazı ele alış gayesi ve maksadı ehli imanın imanını taklitten tahkik seviyesine çıkartıp Kur'an'la alakalarını arttırmaktır. Avamın dayanağı olan İslâmî esasların ve şeaîrin kırılmasıyla bozulmaya yüz tutan umumî vicdanı ve meydana gelen geniş yaraları Kur'an'ın i'cazı ve ilaçları ile tedavi etmektir.⁴⁶

Bu bölümü Nursî'nin Hassan b. Sabit'in şiirini tanzir ederek söylediği şu beyitle noktalayalım. “ وما مدحتُ القرآنَ بكلماتي ولكن مدحتُ كلماتي بالقرآن ” “Kur'an'ın hakaik-i i'cazını ben güzelleştiremedim, güzel gösteremedim, belki Kur'an'ın güzel hakikatları benim tabiratlarımı da güzelleştirdi, ulvîleştirdi.”⁴⁷

6) Nursî'nin i'caz konusundaki kaynakları

Müellifimizin İ'caz-ı Kur'an konusunu işlerken müracaat ettiği kaynakları tesbit etmek istediğimiz zaman, değişik bir durumla karşılaşırız. O durum da şudur; Nursî birçok yönleriyle alışlagelmiş tarzın dışında enteresan bir simadır. Nursî gençliğinde medrese tahsili yapmış doksana yakın kitabı hafızasına almıştır. Hayatının daha sonraki dönemlerinde ilimlerin kaynağı üstad-ı küll olan Kur'an'a yönelmiş. Eskiden aldığı ve ezberlediği bilgiler ışığında yanında, başka hiçbir kitap bulundurmada, başka hiçbir kitaba müracaat etmeden bütün himmetini Kur'an üzerinde yoğunlaştırıp, onu kendine yegâne rehber ve mürşid kabul etmiştir. O sadece i'caz değil, diğer konularda da eser verirken mahfuzatının ve kalbinin esintilerinin desteğiyle Kur'an'dan başka hiçbir kaynağa doğrudan başvurmamıştır. Eserlerinin telifi esnasında yanında bulunan talebeleri de buna şahit olmuşlardır. O, aldığı dini ve müsbet ilimlerin özünün ışığı altında Kur'an'ı asrın idrakine şerhetmiştir. O'na göre gerçek âlim, yavrusuna kusmuğunu veren kuş gibi olmamalı, yediği gıdaları süt haline getirip yavrusuna veren koyun gibi olmalıdır.⁴⁸ Bu sebeple on dört asırlık ilmî birikimi süt halinde takdim eden, Kur'an'dan başka bir kitaba müracaat etmeyen bu zatın eserlerinin kaynaklarını bulmak mümkün değildir. O'nun tarzı çeşitli kitaplara müracaat ederek eser meydana getirme usulünden farklı olduğu için, i'cazın kaynaklarını bulma çalışması neticesiz kalır. Sadece müellifimiz bazı hususlarda referans

46 Nursî, **Kastamonu Lahikası**, s. 25.

47 Nursî, **Mektûbât**, s. 345.

48 Nursî, **Mektûbât**, Hakikat Çekirdekleri, s. 443.

verir. Mesela Kur'an'ın şu husustaki güzelliklerini geniş olarak görmek istersen Zemahşerî'ye veya Sekkakî'ye Câhız'a v.b. âlimlerin eserlerine bak der. Yine Muhakemat adlı eserinde mecaz konusunu işlerken bu hususta dengeyi koruyamayanlara kızar ve şöyle der: "Eğer istersen Cennetü'l-Firdevs gibi olan **Delailu'l-İ'caz**'ın iki yüz yirmi birinci kapısından gir; Göreceksin o koca Abdülkahir (Cürcânî) gayet hiddetli olarak doğru yoldan sapanları yanına çekmiş, tevbih ve takdir ediyor..."⁴⁹ Nursî eserlerinde i'cazla ilgili beş on cümleinin dışında nakil yapmaz.* Bu sebeple i'cazdaki kaynakları ile alakalı bu bilgilerle iktifa etmek istiyoruz.

7) İ'cazdaki mezhepler ve sarfe mezhebi

Sarfe arap dilinde (صَرْفٌ) fiilinden ism-i merredir. Bir şeyi çevirmek döndürmek manalarına gelmektedir. Istılâhî olarak sarfe; "Allah (c.c.) Kur'an'a muaraza edememeleri için arapların kuvvetlerini ve himmetlerini aldı, akıllarını selbetti, eğer böyle olmasa onların güçleri yeterdi" manasına gelir. Bu görüşe göre haricî bir sebep onları muarazadan alıyordu, böylece Kur'an mucizesi diğer mucizeler gibi sadece peygamberlere has oldu.** Daha sonra bu görüş sarfe adıyla meşhur oldu. Ehl-i Sünnet âlimleri bu görüşe karşı çıktılar. Mutezile mezhebinden Nazzâm, Rummânî, Hîşâm el-Kutî vb. Şii'lerden eş-Şerîf el-Murteza sarfe mezhebine kail olanlardandır.⁵⁰ Rummânî'ye göre Kur'an'ın yedi i'caz vechi vardır, bunlardan biri de sarfedir.⁵¹

Bazı âlimlere göre usul bakımından İ'caz-ı Kur'an meselesinde dört metot vardır. 1- Mutezile'nin metodu, 2- Kelâmcıların metodu, 3- Tefsircilerin metodu, 4- Edebiyat ve belagatçıların metodu.

Bu usuller Mutezile ile başlar onları kelâmcılar takip eder, daha sonra tefsirciler ve en son belagatçıların yolu gelir.⁵² *** Muaraza ve beşerin acizliği cihetiyle de iki mezhep vardır. Birinci mezhep cumhurun kuvvetli olan görüş ve mezhebidir. Bu mezhebe göre Kur'an'daki belagat ve harikalık beşer kudretinin

49 Nursî, Muhakemat, s. 68.

* Meselâ, **İşarâtu'l-İ'caz**'da yer yer Câhız'ın, Cürcânî'nin, Sekkakî'nin görüşlerini verir. Ama bunlar kitaba müracaat edilmeden eskiden hafızasında kalan fikirlerden yapılan hazmedilmiş nakillerdir.

** Zerkeşî, **el-Bürhân fî ulumi'l-Kur'an**, II, s.93,94; Süyûtî, **el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an**, II, s.18. 50 Bintuş, Şati Aişe, **el-İ'cazu'l-Beyanî li'l-Kur'an**, s. 82; Dr. Hasan İtr, **el-Mu'cizetu'l-Halide**, s. 165; A. Kerîm el-Hatib, **el-İ'caz fî Dirasati's-Sabıkıyn**, s. 364-365.

51 er-Rummânî, **en-Nüket fî İ'cazi'l-Kur'an** (Selase Resail fî İ'cazi'l-Kur'an içinde), s. 75.

52 Naim el-Humsî, **Fikretu İ'cazi'l-Kur'an**, s. 334.

*** Nursî'nin usûlü kanaatimize göre bu dört kategoriden birine sokmak zor. O'nun tarzı daha çok kelâm, tefsir ve belagatçıların hepsini mezceden bir yola daha yakındır.

üstündedir. Bu sebeple Kur'an'la muaraza edilemez. İkinci zayıf görüş ve mezhep şudur: Kur'an'ın bir sûresine muaraza, beşerin kudreti dahilindedir. Fakat Allah (c.c.) Hz. Peygamber'in bir mucizesi olarak insanları ve cinleri Kur'an'ın bir sûresine muaraza ve mukabeleden alıkoyup menetmiştir. Eğer menetmeseydi insanlar ve cinler Kur'an'ın bir sûresine mukabele edebilirlerdi. Bu mezhebe konunun başında temas ettiğimiz gibi "sarfe mezhebi" denmektedir. Müellifimiz bu mezhepleri şöyle değerlendirir: Bu mezhebe göre Kur'an'ın bir kelimesine de muaraza edilemez diyen âlimlerin sözleri doğrudur. Çünkü madem Allah (c.c.), i'caz için onları menetmiş, muaraza için ağızlarını açamazlar, ağızlarını açsalar da; Allah'ın izni olmazsa, o kelimeyi çıkaramazlar.

Nursî, i'caz mektepleri içinde cumhurun mezhebi olan birinci vechi kabul edip şöyle der: "İcaz'ın limmiyet ciheti yani beşer niçin Kur'an'ın karşısında aciz kaldı? Bunun illet ve sebebi nedir? Evet sarfe mezhebine göre Kur'an ile muaraza ve mübarezeyle çıkan insanların kuvveti Cenab-ı Hak tarafından körleştirilerek muarazayı yapabilecek kabiliyetten sukut ettirilmiştir. Fakat Abdülkâhir Cürçânî, Zemahşerî, Sekkakî gibi belâgat imamlarınca, beşerin kuvveti Kur'an'ın yüksek üslûb ve nazmına yetişemediğinden, acizleri ortaya çıkmıştır."⁵³

8) İ'cazın idraki ve anlaşılması

İ'caz ile meşgul olan bazı âlimler daha çok Kur'an'ın edebiyat ve belâgat yönüne ve vechine bakarak i'cazı sadece arap olanlar anlarlar, arap olmayanlar belâgatçıların acizini görmekle i'cazı idrak edebilirler, demişlerdir. Araplar kendi dilleri olduğu halde Kur'an'a muarazadan aciz kalırlarsa, arap olmayanlar hayli hayli aciz kalırlar. Bakıllânî'de aynı görüştedir.

Sekkakî, Bendâr el-Fârisî, Ebû Hayyân gibi âlimler, i'caz idrak edilir ama tarif ve vasfedilemez demişler. Bendâr el-Fârisî'ye i'cazın yeri sorulunca, "böyle soru olmaz, bu insanda insanın yeri neresidir demek gibi bir şeydir" demişti.⁵⁴

53 Nursî, *İşarâtü'l-İ'caz*, s. 150-151.

54 Naim el-Humsî, *Fikretü İ'cazi'l-Kur'an*, s. 78, Hasan İtr, *el-Mucizetu'l-Halide*, s. 156, Abdulkadir Atâ, *Azametü'l-Kur'an*, s. 84, Abdülkerîm el-Hatîb, *el-İ'caz fî Dirasati's-sabıkayn*, s. 354, 355.

Hattâbî'ye göre i'cazı nazar ile anlamak çok zordur, i'caz kalb ve basiret ile idrak edilebilir.⁵³

Abdülkahir el-Cürcânî'ye göre i'caz, tarihin ve âlemin şahid olduğu kabul edilmiş bir hakikattir. Araplar Kur'an'a muarazadan aciz olduklarını ikrar etmişlerdir. Ama i'caz meselesi sadece bundan ibaret değildir. O'na göre i'caz sadece arapların aciz kalması değildir. İ'cazın diğer vecihlerine de bakmak gerekir. Cürcânî'ye göre Kur'an mucizesi ebedîdir. O halde onu insanlar anlamalı ve idrak etmelidirler. İ'caz'a ulaşmak mümkündür.⁵⁴

Nursî'de Abdülkâhir el-Cürcânî'nin bu görüşlerini kabul ediyor ve i'cazı tarif ve tabir etmek mümkündür diyor.⁵⁵

Müellifimize göre i'cazın idraki sadece araplara mahsus bir keyfiyet değildir. Her milletin ve her seviyede insanın i'cazdan hissesi vardır. Her insan kendi seviye ve mertebesince bazı i'caz vecihlerini anlayıp idrak edebilir. Sadece belâgatla anlaşılrsa onu binde bir muhakkik âlimler anlayabilirler. O halde Kur'ân-ı Kerîm'in her tabakaya karşı bir nevi i'cazı vardır ve bir tarzda i'cazını hissettirir. İ'cazın idraki şahıslara göre değişir. Herbir insan veya insanlar grubu ayrı bir tarzda bir i'caz vechini görebilir. Mesela Kur'an belâgat ve fesâhat ehline karşı harika belâgatındaki i'cazını gösterir. Şiir ve hitabetle meşgul olanlara karşı, kendine has, güzel, yüksek üslûbunun i'cazını gösterir. Kâhinler, medyumlar ve gâipten haber verdiğini iddia edenlere karşı, gaybî haberlerindeki i'cazını gösterir. Tarih ve hadiselerle meşgul olanlara karşı, Kur'an'daki haberler, geçmiş ümmet ve milletlere ait hadiseler ve geleceğe ait olaylar, berzah ve ahirete ait durum ve vakalarla izhar eder. Sosyal ve siyasî ilimlerle uğraşan âlimlere karşı Kur'an, kendi kudsî düsturlarındaki i'cazını gösterir. İlâhî bilgiler ve kevnî hakikatlarla iştigal eden tabakaya karşı ilâhî hakikatlarındaki i'cazını gösterir ve i'cazının varlığını hissettirir. Ehli tarikat ve velâyete karşı, Kur'an bir deniz gibi daima dalgalanan ve hareket halinde olan âyetlerinin esrarındaki i'cazını gösterir. Kırk tabakadan her tabakaya karşı bir pencere açar, i'cazını idrak ettirir. Ama irfan ehli bir velinin anladığı i'caz ile ehl-i

53 el-Hattâbî, **Beyanu İ'cazi'l-Kur'an**, s. 21 (Selâse Resâil içinde).

54 el-Cürcânî, **Delailü'l-İ'caz**, s. 9-10, 32.

55 Nursî, **İşarâtü'l-İ'caz**, Trc., s. 150-151.

aşk bir velinin müşahade ettiği i'caz güzelliği bir olmadığı gibi, farklı meslek ve meşreblere göre de i'cazın güzelliklerine ait tecelliler değişir. Bir usûlüddin allâmesinin ve bir imamın gördüğü i'caz vechi ile mezhepte müctehidin gördüğü i'caz vechi bir değildir. Okuma yazma bilmeyen, sadece kulak yolu ile bir derece manayı anlayan avam tabakası, Kur'an'ın okunmasıyla O'nun başka kitaplara benzemediğini anlar ve i'cazı kendi seviyesinde idrak eder. Ve o âmi insan, Kur'an, dinlediğim hiçbir kitabın aşağısında olmadığına göre, -ki bunu hiçbir düşman hatta şeytan bile dememiş ve diyemez ve bu muhaldır- o halde, bütün işitilen kitapların üstündedir, öyle ise i'cazı vardır ve mucizedir der. Hatta hiç Arapça bilmeyen ve manadan anlamayan cahil, âmî tabakaya karşı Kur'ân-ı Hakîm, bıktırmamak ve usandırmamak suretiyle i'cazını gösterip idrak ettirir. O âmi ve cahil adam şöyle der: En güzel, en meşhur bir beyti iki-üç defa işitsem, bana usanç veriyor. Kur'an ise hiç usandırmıyor, gittikçe daha fazla dinlemesi hoşuma gidiyor. Öyle ise bu insan sözü değildir.

Kur'an'da çok büyük, iltibas ve karışıklığa sebep olabilecek âyet ve cümlelerin olmasına rağmen, normalde basit bir sayfayı ezberlemekte sıkıntı çeken küçük çocukların küçük zihinleriyle Kur'an'ı kolayca ezberlemeleri Kur'an'ın onlara gösterdiği bir i'cazdır. Kur'an geleceğin sahipleri olan küçükleri de ihmal etmemiştir. Hatta az sözden ve gürültüden rahatsız olan hastalara ve ölmekte olanlara karşı Kur'an'ın nağmeleri ve sadâsı, zemzem suyu gibi onlara hoş ve tatlı geldiği cihetle, bir nevi i'cazını onlara da hissettirir. Elhasıl kırk farklı tabakaya ve ayrı ayrı insanlara, kırk vecihle Kur'ân-ı Kerîm i'cazını gösterir ve i'cazın varlığını idrak ettirir. Kimseyi mahrum bırakmaz.⁵⁶

Nursî i'cazın idraki meselesini önceki âlimlerden daha farklı düşünür. O'na göre bütün insanlar durum ve seviyelerine göre Kur'an'ın i'cazını anlayıp hissedebilirler. Halbuki eski âlimler i'cazın anlaşılıp anlaşılamaması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhura göre i'cazı arap belagatçıları anlarlar, arap olmayanlar ise belagatçıların Kur'an karşısındaki hayranlık ve acizliklerinden i'cazı anlayabilirler. Bu tesbit doğrudur ama işin sadece bir bölümüdür. Kur'an'ın i'cazı

56 Nursî, *Mektubât*, s. 165-167, 291; Nursî, *Rumûzât-ı Semâniye*, basılmamış bir risâle, s. 2; Nursî, *Sözler*, s. 350-351.

sadece belagatıyla sınırlı olmadığına göre insanlar seviye, anlayış, kabiliyet ve mesleklerine göre i'cazın değişik vecihlerini anlayabilirler. İşte Nursî biraz önce hülâsa ettiğimiz misallerle bu düşüncesini izah eder.

Nursî, i'cazı idrak hususunda eskilerden farklı bir ölçü de getirir. İ'caz vecihlerini işlerken de temas edeceğimiz bu ölçü şudur: Kur'an'ın icazını ve mucizevî yönünü tam anlayabilmek, için insanın kendisini Kur'an nazil olmadan önceki zamana hayalen götürmesi gerekir. Kâinattaki başı boşluk ve karanlıkların, âyetlerin nüzûlüyle nasıl yok olup aydınlandığı böylece görülür ve hissedilir. Kur'an'ın azameti, ulviliği, kainattaki muazzam tesiri apaçık tezahür eder. Ama bu şekilde tefekkür edilmezse ve sathî nazarla bakılırsa i'cazdaki âhenk ve nağmeler anlaşılmazlar.⁵⁷

9) İ'cazı idrakin şartı ve kâfirlerin i'cazı anlaması

Kur'an'a ait i'caz ve harikalığın güzelliğini anlayıp idrak etmek, kalbin selâmet, saflık ve sıhhatinin derecesine bağlıdır. Buna binaen kalbi manen hasta olan kimse, Kur'an'daki güzellikleri göremez. Ancak onun hastalığının ona, karalayıp, çirkinleştirdiği bir sureti görebilir. Demek Kur'an'ın üslûbu ile kalb, ikisi karşılıklı iki ayna tarzında birbirleri içine aksediyorlar.⁵⁸

Kâfirlerin i'cazı anlamaları meselesine gelince, onlar büyük Kur'an olan bu kainatın nizamındaki ezeli kudretin i'cazını göremediklerinden veya görmek istemediklerinden Kur'ân-ı Kerîm'in nazım ve i'cazı hususundaki tereddütleri ve kör gözleriyle i'cazını görmeyip inkâr etmeleri uzak ve şaşılacak bir şey değildir. Zira onlar kâinattaki nizam ve intizamı tesadüf ve bu âlemdeki harika değişiklikleri boş ve tesadüfî olarak kabul ettiklerinden, bozulmuş olan ruhlarının gözünden o nizam gizlenip görünmediği gibi, hasta fitratlarıyla da, Kur'an'ın muciz olan nazmını karışık, mukaddemelerini kısır, meyvelerini acı görürler.⁵⁹

57 Nursî, Sözlür, 404-405, Kur'an'ın hidâyet yönündeki i'cazını işlerken bu konu daha geniş ele alınacaktır.

58 Nursî, el-Mesneviy el-Arabî, Arapça, thk. İhsan Kasım es-Salihi, s. 157-158.

59 Nursî, Arapça İşarâtü'l-İ'caz, thk. İhsan Kasım, s. 268.

B- Tehaddi ve Muaraza

1) Mucizeler ve Kur'an Mucizesi

Allah (c.c.) tebliğ vazifesi ile gönderdiği peygamberlerini, kendilerini kabul ettirebilmeleri için mucizelerle desteklemiştir. Bu meseleyi şu hadis güzel ifade etmektedir. “Hiçbir Peygamber gönderilmemiştir ki, ona insanları imana getirecek, bir âyet verilmemiş olsun. Bana verilen, Allah'ın gönderdiği vahiydir. Onun için kıyamet günü ümmetimin sayıca diğerlerinden çok olmasını ümit ediyorum.”⁶⁰ Hz. Peygamber (a.s.)'ın en büyük, en mühim, ebedî ve canlı mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin mucizeleri kitaplarda kalmış ve tarihe mal olmuştur. Ama Kur'an mucizesi gözümüzün önünde, her an elimize alacağımız taze, eskimeyen sürekli ve aklî bir mucizedir. Geçmiş peygamberlerin mucizeleri sadece o devirde yaşayanlar ve orada hazır bulunanlar tarafından görülebilen geçici ve hissi mucizelerdir.⁶¹

Hz. Musa (a.s.) zamanında sihir revaçta olduğu için onun mucizeleri sihire benzer bir şekilde geldi. Hz. İsa (a.s.) zamanında tıp revaçta idi, bu sebeple Hz. İsa'nın mühim mucizeleri tıp sahasında oldu. Hz. Peygamber zamanında ise Arap Yarımadasında en fazla dört şey revaçta idi.

- 1- Belâgat ve fesahat.
- 2- Şiir ve hitabet.
- 3- Kâhinlik ve gâipten haber vermek.
- 4- Geçmiş hadiseleri ve tabiat olaylarını bilmek.

Arap Yarımadası halkı o asırda çoğunlukla ümmî idi. Okuma yazma bilmedikleri için tarihi olayları, iftihar ettikleri milli değerlerine ait sözleri, hikâyeleri, atasözlerini yazarak değil de şiir ve edebiyatla dededen toruna, hafızalarda ezberleyerek muhafaza ediyorlardı. Bu sebeple onlarda şiir, belâgat ve fesahat çok gelişti ve revaç gördü. Kabilenin edibi en büyük bir milli kahraman gibi kabul edilir, bütün kabile onunla iftihar ederdi. Belâgatta ve edebiyatta bu kadar ileri

60 Sahihu'l-Buhârî, Fadailu'l-Kur'ân bölümü, Hadis No. 4696, c. 4, s. 1905, thk.; Mustafa Dîbu'l-Buğa, I. Baskı, Daru'l-Kalem, Şam 1981.

61 İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 162-163.

giden arap kabilelerinde söz o kadar kıymetli idi ki, bir edibin sözü için iki büyük kabile savaş eder ve bir sözüyle barışırlardı. Edebiyat ve belâgata verdikleri önemden “Muallakât-ı Seb’a” (yedi askı) adıyla yedi edîbin yedi kasidesini altınla yazıp Kâbe’nin duvarına asıp onunla iftihar ediyorlardı.*

Böyle bir zamanda, belâgatın en revaçta olduğu bir anda Kur’ân-ı Kerîm nazil oldu ve arapların en meşhur şair ve ediplerine meydan okudu. Onları Kur’an’ın en kısa bir sûresine nazire yapmaya davet etti.

"وان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فاتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم من دون الله ان كنتم صادقين . فان لم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار التي وقودها الناس والحجارة اعدت للكافرين".⁶²

Nursî’nin tefsirine göre bu âyetler kâfirlere adeta şöyle der:

İman etmezseniz melunsunuz. Cehenneme gireceksiniz deyip onların gururlarını tahrik etti. Aklına çok güvenen o arapların kibirlerini kırdı. Onları cehennemle tehdit edip “ya muaraza edin veya canlarınız ve mallarınız tehlikededir, cehenneme yakıt olacaksınız” dedi. Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in yaptığı böyle şiddetli hücumlara karşı, o belâgat ve fesahatın imamı olan arap edipleri bir kelime ile dahi karşılık veremediler. Halbuki kibir ve azametleri, enaniyet ve gururları gereği, gece gündüz çalışıp Kur’an’a bir nazire yapmalı idilerki, âleme karşı rezil olmasınlar. Kur’an’ın bir benzerini yapmaktan aciz kaldıklarından, susmaya mecbur oldular. Kolay yolu bırakıp zor ve tehlikeli yolu tercih ettiler. Eğer muaraza mümkün olsaydı, bir iki satırla muaraza edip Kur’an davasını iptal etmek gibi rahat bir çare varken, en müşkilatlı ve en tehlikeli savaş yolunu tercih ederler miydi? Demek Câhız’ın ifadesiyle harf ile muaraza mümkün olmadığı için kılıçla

* Nursî’nin bu konuda verdiği bilgiler aşağı yukarı bütün Arap Edebiyatı ve tarihi ile alakalı eserlerde bulunur. Mesela bkz. Ömer Rıza Kehhale, *el-Edebu’l-Arabî fi’l-Cahiliyyeti ve’l-İslâm*, s. 9-10, 66-68, 170-173; el-Matbaatü’t-Teavüniyye, Şam 1972.

62 Bakara, 23, 24 “Eğer kulumuz (Muhammed’e indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah’tan başka bütün şahit (yardımcı)larınızı da çağırın, eğer doğru iseniz (bunu yapın). Yok eğer yapamadınızsa, ki asla yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının.”

muarazaya mecbur oldular* ve kılıca sarıldılar.⁶³ Diğer insaflı kısım ise Kur'an'ın karşısında hürmetle eğilerek imana geldi.

Belâgatla uğraşan bu insaflı edipler diz çöküp hayret içinde Kur'an'ı dinlediler. Şair ve hatipler Kur'an'a hayran olup altın ile yazılıp Kâbe duvarına asılan şiirlerini indirdiler. Kur'an, gaipten haber veren kâhinleri ve sihirbazları da susturdu. Onların gayba ait haberlerini onlara unutturdu, cinlerini kovdu, kahinliğe son verdi. Geçmiş kavim ve ümmetlerin haberlerine ve dünyada olmuş olaylara vakıf olanları hurafelerden ve yalanlardan kurtarıp, onlara gerçek haber ve hadiseleri ve dünyaya ait bilgileri öğretti.

Bu dört tabaka, Kur'an'a karşı hayret ve hürmetle diz çökerek ona talebe oldular. Hiçbirisi, hiçbir vakit bir tek sûreyle muarazaya kalkışamadı.⁶⁴

2- Kur'an'a muaraza edilmediğini nasıl bilebiliriz?

“Kur'an'a kimsenin muaraza edemediğini ve muarazanın mümkün olup olmayacağını nasıl biliriz?” sorusuna Nursî şöyle cevap veriyor: Eğer muaraza mümkün olsaydı herhalde teşebbüs edilecekti. Çünkü muarazaya çok ihtiyaçları vardı. Mesele haysiyet ve namus meselesi olup, sonunda can ve mal tehlikesi vardı. Muarazaya teşebbüs etseler çok taraftar bulunacaktı, zira münafık ve kafir çoktu. Bunlar yapılan muarazalara sahip çıkıp etrafa yayacaklardı. Böylece bu hadise meşhur olup tarihe ve kitaplara geçecekti. Halbuki kitaplar Müseylemetü'l-Kezzab'ın birkaç cümlesinden başka birşey zikretmiyor. Bununla beraber Müseyleme'nin sözlerinde belâgat varmış. Fakat sınırsız güzelliğe sahip olan Kur'an'ın beyanıyla karşılaştırıldığı için onun sözleri hezeyan şeklinde tarihe mal olmuş. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm yirmi üç sene devamlı kâfirlerin damarlarına

* Bu ifadeyi aynen Câhız'ın eserlerinde bulamadım. Demek Nursî bunu mefhum olarak nakletmiş. Câhız'ın Risalelerinde muaraza ile alâkalı bahiste yukarıdaki ifadeyi uzunca anlatan bir paragraf tesbit ettim. Orada kısaca şöyle deniyor. Araplar bütün edebi sanatlara vakıf, her sahada söz söylemelerine rağmen Hz. Peygamber'e karşı hiciv, alay, husumet düşmanlık ve sonunda da harp yolunu seçtiler, onlar Hz. Peygamber'in arkadaşlarını öldürdü. Hz. Peygamber de onlardan öldürdü. Ama muaraza yoluna girmediler. bkz. *Resail Câhız*, Hucecu'n-Nübüvveti, c. III, s. 273, 274.

63 Nursî'nin bu ifadelerini aşağıdaki v.b. eserler teyid etmektedir. bkz. Abdülkerim el-Hatîb, *el-İ'caz fî dirasati's-sabıkıyn*, s. 157; Süyûtî, *İtkan*, c. II, s. 1004.

64 Nursî, *Mektubât*, s. 166-169; *Sözler*, s. 415-416; *Şuâlar*, s. 134-135.

dokundurarak, inatlarını tahrik edecek bir tarzda onlara meydan okuyup, merhale merhale onları meydana çağırmıştır. Diyelim ki Kur'an'ın uzun sûrelerine nazire getiremiyorsunuz, bari kısa bir sûrenin benzerini getiriniz. Yoksa; din, can, mal ve aileleriniz dünyada da ahirette de tehlikeye düşecektir.

Kur'an yirmi üç sene değil, bin üç yüz sene bütün insan ve cinlere karşı bu şekilde meydan okumuş ve okumaktadır. Halbuki Mekkeli müşrikler can, mal ve ailelerini tehlikeye atıp en dehşetli yol olan harp yolunu tercih ederek, en kolay ve en kısa olan muaraza yolunu terketteler. Demek muaraza yolu mümkün değildi.⁶⁷

Müellifimiz muarazanın mümkün olmayacağını izah için şu misali veriyor: Birisi çıkıp Kur'an'ın getirdiği bazı hakikatları kendi hevesine göre ve çocukça tertip edip, muaraza için bazı âyetlerle karşılaştırsa ve Kur'an'a yakın bir söz söyledim dese, bu düpedüz ahmaklık olur. Mesela, bir usta çeşitli ve kıymetli cevherlerden muhteşem bir saray yapar ve onu oradaki kıymetli cevherlere uygun tezyinat ve nakışlarla süsler. Güzel sanatlardan tezyinattan hiç anlamayan, saraydaki cevher ve nakışların kıymetini takdir edemeyen sıradan bir inşaat ustası o saraya girip, o kıymetli taşlardaki harika tezyinatı bozar. Çocukça hevesine uygun ve basit bir evin durumuna göre birşeyler yapar. Ancak çocukların beğeneceği bazı boncuklar takar. Sonra da: "Bakın o sarayın ustasından daha çok maharetim var, ondan daha güzel süslemeler yaptım dese, bu sözüyle tezyinat ve kalem işlerinden anlıyanların karşısında nasıl rezil ve kepaze olur. İşte Kur'an'a muarazaya kalkışan, bu divane ve sahtekâr ustaya benzer. İki ustanın sanatları ne kadar farklı ise, Kur'an ile onu hezeyan suretinde taklide çalışanların sözleri o kadar farklıdır.⁶⁸

3- Kur'an'ın bir cümlesine veya bir kelimesine muaraza edilemez sözü mübalağa değil midir?

Kur'an'ın muarazasıyla ilgili bu soru ve Nursî'nin verdiği güzel cevabı bu bölümde vermeden geçmek istemiyoruz. İşte uzunca sayılabilecek soru şöyle:

"Kur'an'ın bir sûresine değil, bir tek âyetine, hatta bir tek cümlesine, hatta bir tek kelimesine muaraza edilmez ve edilmemiş." Bu sözler mübalağalı görünüyor

67 Nursî, *Mektubât*, s. 169-170.

68 Nursî, *Sözler*, s. 403.

ve akıl kabul etmiyor. Çünkü beşerin sözlerinde Kur'an cümlelerine benzeyen çok cümleler var. Bunun izahı nasıldır?"

Nursî'nin bu soruya verdiği cevabı biraz özetleyerek vermek istiyoruz.

Daha önce i'cazdaki mezhepleri incelerken ifade edildiği gibi i'cazda iki mezhep vardır. Cumhurun kuvvetli olan görüşüne göre Kur'an'ın belâgatı insanların takatinin üstündedir. Diğer zayıf görüşe göre (sarfe mezhebi) Allah insanların ve cinlerin Kur'an'ın benzeri bir sûre getirmelerine mani olmuştur, eğer mani olmasaydı bu mümkündü. Bu mezhebe göre bir kelimesine de muaraza edilemez. Allah (c.c.) i'caz için insanları menetmiş, muaraza için ağızlarını açamazlar. Ağızlarını açsalar da izn-i ilahî olmazsa, o kelimeyi ağızlardan çıkaramazlar.⁶⁷

Daha sonra müellifimiz Kur'an'ın bir kelimesine dahi muaraza edilemeyeceğini cumhurun (racih olan) görüşüne göre de izah eder ve buna güzel bir misal verir.

Cumhur âlimlerinin kuvvetli olan görüşünde hasas bir cihet vardır. Kur'an'ın cümleleri ve kelimeleri birbirine bakar. Bazen bir kelime on yere bakar, onda da on belâgat nüktesi bulunur.⁶⁸ Mesela, çeşitli tezyinat ve nakışlarla süslenmiş bir sarayda, birçok ve çeşitli nakışların düğümü yerindeki bir taşı, bütün nakışlara bakacak bir şekilde bir yere yerleştirmek için, bütün o duvarı nakışlarıyla bilmek gerekir. Aynen bunun gibi, insanın başındaki gözbebeğini yerine yerleştirmek için, bütün beden ve organların birbiriyle alakasını ve harika vazifelerini, gözün o vazifelere karşı durumunu bilmek lazımdır. İşi derinlemesine ele alıp inceleyen muhakkik âlimler, Kur'an'ın kelimelerinde pek çok münasebetleri ve diğer âyetlere, cümlelere bakan vecihleri, alakaları göstermişlerdir.

Madem Kur'an herşeyi yaratan Allah'ın kelâmıdır, o halde herbir kelimesi bir kalb durumuna geçerek sırlı bir manevî vücudun merkezini teşkil edebilir. Veya gövdesi, dalları, yaprakları, çiçekleri ile bu ağacın çekirdeği olabilir. İşte insanların sözlerinde Kur'an'ın kelimeleri gibi kelimeler, belki cümleler, âyetler bulunabilir.

67 Nursî, *Mektubât*, s. 171.

68 Müellif bu görüşünü *İşarâtü'l-İ'caz* tefsirinde tatbikî olarak göstermiştir. Bu meseleye Kur'an'ın nazmı konusunda ele alacağız.

Fakat Kur'an'da, çok münasebetler gözetilmiş bir metod ve tarz ile yerleştirildiği yerde, tamamını ihata eden ve bilen bir ilim lazım ki, öyle yerli yerine yerleşsin.⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm on dört asırdır insanlara meydan okumaya devam ediyor ve edecektir. İnsanlar hiçbir zaman Kur'an'a muarazaya ve onu taklide muvaffak olamamışlardır. Zira O Allah kelâmıdır, kendisi hiçbir şeyi taklid etmez ve kimse onu taklid edemez, herşeyi kendine has ve orijinaldir. Edip ve yazarlar daima bir misal ve örnek üzerinde nakış dokuyorlar. Halbuki Kur'an hiçbir misale tâbi olmamış, hiçbir örneğe bakmamıştır. Kur'an yürünmemiş bir yolda yürümüştür.

Sevgi ve takdirden dolayı ifadelerini Kur'an'a benzetmek isteyen dostları ve karşı oldukları için hücum eden düşmanlarına rağmen şimdiye kadar Kur'an'ın ne taklidi yapılmış ve ne de bir misali gösterilebilmiştir. Milyonlarca arapça kitapla mukayese edilse benzeri bulunamaz.⁷⁰ Kur'an'ı kendi seviyesiz ifadeleri ile taklide kalkanlar, âleme maskara olup gülünç duruma düşmüşlerdir. Seyyid Kutub'un ifade ettiği gibi "Kur'an ruh gibidir, ruh Allah'ın sırlarından bir sırdır, ona mahsustur. Ruhun mahiyetinin bilinemediği gibi Kur'an'ın da taklidi yapılamaz."⁷¹

Daha sonraki kısımlarda işleyeceğimiz Kur'an'ın Allah kelâmı oluşuna ait deliller, aynı zamanda Kur'an'a muaraza yapılamayacağına ve taklidinin mümkün olamayacağına da kuvvetli birer delil teşkil etmektedir.

4- Tehaddi âyetlerinin merhaleleri ve tehaddi miktarı

a- Âyetlerin Tefsiri

Tehaddi merhalelerini incelemeden önce doğrudan i'cazla, tehaddiyle alakalı çok mühim bir âyet olan, Bakara sûresinin 23 ve 24. âyetlerinin tefsirini Nursî'nin *İşaratu'l-İ'caz* adlı tefsirinden kısaca özetlemek istiyoruz.

"وان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فاتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم من دون الله ان كنتم صادقين. فان تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار التي وقودها الناس والحجارة اعدت للكافرين "

"(Eğer kulumuz (Muhammed)e indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah'tan başka bütün şahit (yardımcı)larımızı da çağırın,

69 Nursî, *Mektubât*, s. 170-171.

70 Nursî, *İşaratu'l-İ'caz*, Trc., s. 36.

71 Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, IV, s. 15.

eğer doğru sözlü iseniz. Yok eğer yapamadınızsa ki asla yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının.)”⁷²

Bu âyet sanki Kur’an’ın Allah kelâmı olduğunu nasıl bileceğiz sorusuna cevaptır. Kur’an, bundan önceki âyette ibadeti emrettiği vakit “Acaba ibadete olan emrin Allah’ın emri olup olmadığını nasıl anlayacağız ki imtisal edelim.” diye bir soru, dinleyenin hatırına geldi. Bu suale cevaben denildi ki: “Eğer Kur’an’ın ve dolayısıyla bu emrin Allah’ın emri olduğunda şüpheniz varsa, kendinizi tecrübe ediniz ve şüphenizi izale ediniz.”

Kur’an bu sûrenin başındaki (لا ريب فيه هدى للمتقين)⁷³ âyetini te’kid için, sadedinde bulunduğumuz âyeti zikretti. Kur’an şek ve şüphelere mahal değildir. Sizin şüpheleriniz sizin kalplerinizin hastalığından ve fitratınızın bozukluğundan kaynaklanmaktadır. Eğer şüpheniz varsa Kur’an’ın mislinden bir sûre getiriniz. “وادعوا شهداءكم من دون الله ان كنتم صادقين”⁷⁴ Bu cümlelerin üç vecihle kendinden önceki cümle ile irtibatı vardır.

1- Biz Kur’an’a muaraza edemedik ama bu demek değildir ki başkaları da muaraza edemez şeklindeki vesveselerini izah için, Kur’an bu âyetin lisanıyla, büyüklerinizi, reislerinizi de çağırınız size yardım etsinler diye onları ilzam etmiştir.

2- Eğer muaraza etsek bizi destekleyen müdafaa eden olmaz diye ileri sürdükleri zan, bu âyetle reddedilmiştir. Hangi meslek ve fikir olursa olsun mutlaka onun mutaassıbı ve savunucusu bulunur. Siz de muaraza etseniz sizi de müdafaa eden çok olur.

3- Kur’ân-ı Kerîm sanki onlarla alay edip şöyle diyor: Muhammed (a.s.) bütün insanlara nübüvvetini tasdik ettirmek için Allah’ından yardım istedi. Allah’da, Kur’an’ına i’caz mührü basarak insanlara tasdik ettirdi. Sizin ilahlarınızda size yardım edebilirse siz de onları çağırın, size yardım etsinler.

72 Bakara, 24.

73 “Onda, şüphe yoktur, müttakiler için yol göstericidir.” (Bakara, 2).

74 Bakara, 23.

(فان لم تفعلوا) Tecrübe ettikten sonra bakınız. Muarazaya kadir olmadığınız takdirde acizliğiniz ortaya çıkar.

(ولن تفعلوا) Geçmişte yapamadığınız gibi, bundan sonra da kesinlikle yapamayacaksınız. Bu cümle ile onların “bizim mazide yapamamamız, gelecekte insanların yapamamasını gerektirmez” fikri ve bahanesi çürütülmüştür. Bununla birlikte üç vecihle i’caza işaret etmiştir.

1- Gelecekte haber vermiştir. Ve Kur’an’ın haber verdiği gibi muaraza olmamıştır. Kur’an nevi şahsına münhasır bir kitaptır.

2- Böyle büyük bir davada ve müşkil bir maksada onları tahrik edip, izzet-i nefislerini kırmak suretiyle yapamayacaksınız diye kesin hüküm vermesi, onun kendinden yüzde yüz emin olduğunu gösterir.

3- Kur’ân-ı Kerîm sanki onlara diyor ki: “Sizler fesahatın ve edebiyatın dahileri ve herkesten daha fazla fesahata muhtaç olduğunuz halde muarazaya kadir olamadınız. Diğer insanlar da muarazaya asla kadir olamaz. Geçmiş zaman kadir olmadığınız gibi gelecek zaman da aciz kalır.

Âyette (ريب) kelimesinin nekre olarak zikredilmesi, umum ifade etmesi içindir. Yani ne çeşit şüpheniz olursa olsun, cevap birdir. Her şüphenize karşı ayrı bir cevap gerekmez. Hangi çareye başvursanız vurun alacağınız cevap, Kur’an’ın i’cazıdır. Mesela bir çeşme başında su içip tatlılığını anlayan adamın o çeşmeden ayrılan bütün arkları tecrübe etmeye hakkı yoktur. Zira kaynak birdir, o suların hepsi bir gözden çıkmaktadır. İşte bunun gibi bir sûrenin muarazasından aciz kalan adamın, bütün Kur’an’ı tecrübeye hakkı yoktur. Çünkü müellifi birdir.

(فاتوا) “getiriniz” kelimesindeki emir, onları aciz bırakmak içindir. Yoksa muhataptan birşey istemek değildir. Kur’an, başlarına vurmakla muarazaya, tecrübeye davet ediyor, ta ki aczleri ortaya çıksın (يسورة) tabiri ile onların ilzamları, aczleri son haddine, son merhalesine gelmiştir. Sûre kelimesinin diğer kelimelere tercih sebebi onların şüphelerini kaynağı ile beraber yok etmektir. Onları şüpheye düşüren Kur’an’ın bir seferde nazil olmamasıdır. Kur’an âyet âyet, sûre sûre nazil

olduğu için şüpheye düşmüşler. Bu beşer kelâmıdır, parça parça yapılışı kolaydır, biz de yapabiliriz deyip şüpheye düşünce Kur'an'da onların kolay zannettikleri yolu “بِسْمِ” tabiri ile ihtar edip “Haydi mislini getiriniz de, sizin kolay zannettiğiniz parça parça şeklinde olsun” diye, onları kolay addettikleri yolda boğmuştur.

(من مثله) deki zamir ya Kur'an'a racidir, yani “Kur'an'ın mislini getirin” veya Hz. Peygamber'e aittir. O zaman mana şöyle olur: “Bir sûreyi Hz. Peygamber'in misli olan ümmî bir zattan getirin.” Birinci ihtimalde, ikinci ihtimal de mülâhaza edilirse şu mefhum anlaşılır: Yalnız Kur'an'ın mislini getirmekle mesele bitmiş olmuyor. Ancak muarazanın denkliği ve tam oluşu için sûrenin mislinin ümmî bir şahıstan getirilmesi lazımdır. Hatta bu da yetmez, ancak Kur'an'ın tamamına misil olacak bir mecmuadan, bir kitaptan alınan bir sûrenin mislini getirmek gerekir. Tefsirciler bu iki görüşü de beyan etmişlerdir. Çoğunluk buradaki zamirin Kur'an'a raci olduğunu söylemişlerdir.⁷⁵

(شهداء) Bu tabir üç manaya tatbik edilebilir:

1- Büyük ediplerdir. Müşriklerin “bizim kuvvetimiz yetmese de büyük ediplerimizin kudretleri vardır.” diye söyledikleri yalanı, Kur'an-ı Kerîm “وادعوا” emriyle kesip atmıştır.

2- Muarazayı destekleyip şehadet edenlerdir. Bu ihtimale nazaran, onların “Biz muarazaya girişsek, bizi destekleyen, şehadet eden yoktur.” diye gösterdikleri bahaneyi, Kur'an mücade etmek suretiyle “Haydi şahitlerinizi deçağırınız, sizi takviye etsinler.” diye o bahaneyi de yalana çıkarmıştır.

3- “İlahlar” manasınadır. Bu manaya göre, sanki Kur'an onlara karşı “Yahu, bu kadar tapındığınız ilahlarınız varken böyle dar ve sıkıntılı bir vaktinizde ne için onlardan yardım istemiyorsunuz. Onları çağırınız ki, bu muaraza belasından sizi kurtarsınlar.” diye bu cümle ile onlarla istihza etmiştir.

75 Naîm el-Humsî, *Fikretü İ'cazi'l-Kur'an*, s. 105; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki't-Tenzil*, c. I, s. 241-242; Beydâvî, *Envârü't-tenzil*, s. 18.

(ان كنتم صادقين فان تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار) Bu âyetin mana cihetiyle takdiri şöyledir:

“Eğer sadık olsaydınız yapacaktınız, ama yapamadınız. Öyle ise sadık değilsiniz. Öyle ise hasmınız olan Resûl-ü Ekrem sadıktır. Öyle ise Kur'an, mucizedir. Öyle ise iman ve tasdikiniz lazımdır ki, ateşe düşmeyesiniz.”⁷⁶

b- Tehaddinin merhaleleri.

Hiz. Peygamber'e (a.s.) Kur'an vahyolunca bazı arap şair ve edipleri Kur'an'ın azameti karşısında İslâm'a girdi. Bazıları girmese de bu azametın karşısında secdeye kapandı. Bunun yanında inat ve hasedlerinden imana gelmeyen bazı müşrikler Kur'an için, bu bir şiirdir, bu bir sihirdir, bu eskilerin masallarıdır, istesek biz de böyle sözler söyleyebiliriz deyip, Hiz. Peygamber'i delilik ve sihirbazlıkla itham ettiler. Bunun üzerine Allah (c.c.) onlara meydan okudu ve Kur'an gibi bir kitap getirmelerini istedi.⁷⁷

Burada dikkatimizi çeken bir husus var. Ekseriyetle mucizelerde meydan okuma vardır. Bir Peygamber, halkın önünde izhar ettiği mucize gibi bir mucize göstermelerini inkârcılardan ister, ta ki onların acizlikleri meydana çıksın. Ama Kur'an mucizesinde meydan okuma Hiz. Peygamber tarafından değil bizzat Allah (c.c.) tarafından olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'i Hiz. Peygamber'in uydurduğunu söyleyen müşriklere karşı Cenab-ı Hak, Kur'an'a bir nazire getirmelerini istemiştir.⁷⁸

“ام يقولون تقوه بل لا يؤمنون فليأتوا بحديث مثله إن كانوا صادقين”

“Yoksa onu kendisi uydurdu mu diyorlar? Hayır onlar inanmıyorlar. Doğru iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler.”⁷⁹

76 Nursî, İşarâtü'l-İ'caz, Trc., s. 118, 157.

77 el-Kur'ânü Mu'cizetü'l-Usûr, Anonim, s. 124-126.

78 Dr. Hasan İtir, el-Mu'cizetü'l-Halide, s. 116, 117.

79 Tûr sûresi, 33, 34.

Meydan okumayla alakalı âyetleri sırasına göre incelersek, bu âyetler Mekke'de başlayıp Medine'de devam etmiştir. Mekke dönemi İslâm davetinin ilk dönemi ve Mekke'nin, o vakit, arapların ve putperestliğin merkezi olması sebebiyle en şiddetli tehdidî âyetleri orada nazil olmuştur. Zira yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı tehdidin çok kuvvetli olması gerekiyordu.⁸⁰

Farklı görüşte olanlar olsa da umumiyetle âlimler tehdidi âyetlerinin tertibinde çoktan aza olmak üzere müttefiktirler.

Müellifimiz de tehdidi çoktan aza doğru tedricî olarak sekiz merhale halinde ele almaktadır.

1- Yüksek nazmıyla, gayba dair haberleriyle, ihtiva ettiği ilimler ve yüksek hakikatlar ile beraber tam, bir Kur'an'ın mislini, ümmi bir şahıstan getiriniz.

2- Eğer bu şekilde Kur'an'ın bir mislini getirmek gücünüzün fevkinde ise, belagatlı bir nazımla uydurma şeylerden olsun, getiriniz.

3- Eğer buna da kudretiniz olmazsa, on sûre kadar bir mislini yapınız.

4- Bu da mümkün değilse, uzun bir sûrenin mislini meydana getiriniz.

5- Eğer bu da size zor gelirse, kısa bir sûrenin misli olsun.

6- Eğer ümmî bir şahıstan imkân bulamadı iseniz, âlim ve kâtip bir adamdan olsun.

7- Bu da olmadığı takdirde, birbirinize yardım etmek suretiyle yapınız.

8- Buna da imkân bulamadığınız takdirde, bütün insan ve cinlerden yardım isteyiniz ve Arapça kitaplarda bulunan bütün fikrî ve ilmî mahsullerden destek alınız.⁸¹

Mevcud bütün Arapça kitaplarla Kur'an arasında mukayese yapılırsa, Kur'an hiçbirine benzemediği görülür. Demek ki on üç asırdır Kur'an'ın misli vücuda gelmemiştir, bundan sonra da gelmeyecektir.

Nursî tehdidi ile alakalı âyetleri ve merhalelerini bir nevi tefsir suretinde şu şekilde izah eder:

80 Müellifimizde bu sebepten dolayı Mekkî ve Medenî âyetler arasında üslûb farkı olduğunu söyler. İleride temas edilecektir.

81 Nursî, *İşarâtü'l-İ'caz*, Trc., s. 149-150.

Ey insanlar ve cinler! Eğer Kur'an'ın Allah kelâmı olduğundan şüpheleniz varsa, bir beşer kelâmı olduğunu tevehhüm ediyorsanız, haydi, işte meydan, geliniz! Sizin dahi ona Muhammedü'l-Emîn dediğiniz zat gibi, okuma yazma bilmeyen bir ümmîden bu Kur'an gibi bir kitap getiriniz, yaptırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmî olmasın, en meşhur bir edip, bir âlim olsun. Bunu da yapamazsanız haydi bir tek zat olmasın, bütün beliğleriniz, hatipleriniz, belki bütün geçmiş beliğlerin güzel eserlerini ve bütün gelecek ediplerin yardımlarını ve ilahlarınızın himmetlerini beraber alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'an'a bir nazîre yapınız. Bunu da yapamazsanız, haydi, taklid edilmesi mümkün olmayan Kur'an hakikatlarını ve manevî mucizelerini bir tarafa bırakalım, sadece nazmındaki belâgatına nazîre olarak bir eser yapınız. Haydi bunu yapamıyorsunuz, Kur'an'ın tamamını değil on sûresinin nazirini yapın. Haydi bunu da yapamadınız bari “فاتوا بعشر سور مثله مفتریات” “...Öyleyse siz de onun benzeri on uydurulmuş sûre getirin...”⁸² Haydi sizden mana doğruluğu istemiyorum. Yalanlar, batıl hikâyeler, asılsız kıssalardan terkip edin, yalnız nazmına ve belâgatına nazire olsun, haydi diyelim ki bu da çoktur, öyleyse bir sûresine bir nazire ibraz ediniz. Haydi sûre uzun olmasın, kısa bir sûre olsun nazirini getiriniz. Bu kadar muhtaç olduğunuz halde bunu yapamazsınız. Halbuki haysiyet ve namusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet ve şerefînin, can ve malınız, dünya ve ahiretiniz, buna nazire getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, namussuz, şerefsiz zillet içinde, ahirette “فاتقوا النار التي وقودها الناس والحجارة”⁸³. Âyetin işaretiyle ebedî hapse mahkum olup putlarınızla beraber ateşe odunluk edeceksiniz. Sekiz mertebe aczinizi anladığınız gibi Kur'an'ın dahi mucize olduğunu, sekiz defa anlayıp bilmeniz gerekir. Ya imana geliniz veyahut susunuz, cehenneme gidiniz.⁸⁴

İ'caz-ı Kur'an konusunda eser veren birçok âlim tehaddi merhalelerini üç veya dört olarak belirlerken, müellifimizin daha ayrıntılı bir sıralama yaparak sekize çıkarması dikkat çekicidir.

82 Hûd, 13.

83 Bakara, 24 “... O halde yakıtı insan ve taşlar olan ateşten sakının.”

84 Nursî, Sözler, s. 356-357; Mektubât, s. 170.

c- Tehaddî Miktarı

Cumhurun görüşüne göre Kur'an'da en az i'caz miktarı, en kısa bir sûre veya o miktarda bir âyettir.⁸⁵ Meselâ İbnu Kayyimi'l-Cevziyye en kısa sûrelerden olan el-Kevser sûresinin üzerinde tatbikat yaparak, yirmi bir i'caz vechi çıkarır.⁸⁶ Aslında i'cazla alakalı veya Kur'an'ı edebî ve belağî yönden inceleyen eserler bu gibi misallerle doludur.⁸⁷

Nursî'ye göre de tehaddî miktarı "Nâs" ve "Kevser" sûreleri gibi en kısa bir sûredir. Beşer buna muaraza etmekten aciz kalmıştır.⁸⁸ Bir çeşme başında su içip tatlılığını anlayan bir adamın o çeşmeden ayrılıp giden bütün arkaları tecrübe etmeye hakkı yoktur, zira menbaı birdir. İşte bunun gibi bir sûrenin muarazasından aciz kalan bir adamın, bütün Kur'an'ı tecrübe etmeye hakkı yoktur. Zira Kur'an'ın kaynağı tektir.⁸⁹

Tehaddinin asgari miktarı meselesi, bizim bütün âyetlerin i'caz bakımından eşit seviyede olup olmadığı konusundan bahsetmemizi gerektirmektedir. Nursî'nin bu konuyla alakalı olan "Kur'an'ın tamamı mu'ciz mi? Her âyet aynı derecede i'caza sahip midir?" sorularına verdiği cevabı gayet ikna edici ve ilginçtir. Şimdi O'nun bu cevabını biraz hülâsa ederek verelim: Kur'ân-ı Kerîm'in her âyetinin mucize şeklinde ve insanların takatinin üstünde olması, insanlara beklenen mükemmel faydayı vermez ve istifade az olur. Herkes istifade edemez, ancak çok hususi kişilere belki faydası olabilir. Halbuki Kur'an'ın en büyük maksadı çoğunluğu teşkil eden geniş kitlenin irşad edilmesidir.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın bir ikramı olarak insanların seviyesinde, onların akıllarının anlayacağı derecede indirilmiştir. Bu sebepten dolayı her âyet aynı derecede i'caza sahip değildir. Nasıl ki Hz. Peygamber, ümmetine örnek ve rehber

85 Bakıllânî, *İ'cazu'l-Kur'an*, s. 198; Sâbûnî, *et-Tibyan fi Ulumi'l-Kur'an*, s. 93; İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an*, s. 138; Dr. Mustafa Müslim, *Mebahis fi İ'cazi'l-Kur'an*, s. 35-36.

86 Naim el-Humsî, *Fikretü İ'cazi'l-Kur'an*, s. 144, 145.

87 Mesela merhum Seyid Kutub, Nâs ve Felâk sûrelerindeki i'caza ait harikaları çok mükemmel bir tablo gibi gözler önüne sererek küçük bir sûredeki i'cazı gösterir. Bkz. Kur'an'da Edebî Tasvir, s. 118-119, 147-149.

88 Nursî, *İşârât*, s. 150; *Mektubât*, s. 168.

89 Nursî, *İşârâtü'l-İ'caz*, Trc., s. 148.

olabilmesi için mucize ve kendine has özelliklerinin dışındaki bütün işlerinde normal bir beşer gibi hareket etmiş, ızdırap çekmiş, aynen bunun gibi Kur'an'ın bazı âyetlerinin de insanların diyaloguna ve üslûbuna benzemesi gerekir. Zira Kur'an insanlık için ve onların anlayacağı bir dille ve onların seviyesinde indirilmiştir ki, bu ayrıca ilahi merhametin bir tecellisidir. İnsanların Kur'an'dan ürkmemeleri, ona yakın olabilmeleri biraz yukarıdaki şarta bağlıdır. Ayrıca insanlar bütün meselelerini, Kur'an'la çözüyor, manevî gıdalarını ondan alıyor bütün edep, ahlâk ve terbiye sistemlerini onun irşadıyla teşkil ediyorlar. Bu sebeple Kur'an'ın muhatablarına kendini anlatabilmesi, kendini onlara sevimli ve munis gösterebilmesi, adeta bir elbise giyer gibi bazen onların üslûb ve ifadelerini takınması gerekir.⁹⁰ Zaten bu, Kur'an'ın bütün zamanlara ve farklı seviyelere hitap edebilmesinin de bir gereğidir ve Kur'an'ın bu yönü de bir i'caz vechidir, ileride bir vecih olarak da ele alınacaktır.

5- Hurûf-u Mukattaa ve İ'caz

a- Mukattaa Harflerine bakış

Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin başlangıçları çok çeşitlidir. Süyûfî onları on gruba ayırmıştır. Bunlardan biri de hecâ harfleriyle (huruf-u mukattaa) başlayan sûrelerdir. Bu harfler Kur'an'da 29 sûrenin başında bulunmaktadır. Bu harfler İslâm'ın başlangıcından beri âlimleri meşgul etmiştir. Birkaç harfin birleşmesinden meydana gelmiş bu rumuzlu harflerin müteşabihattan olduğu ittifak halindedir. Bunların delalet ettiği manalar hususunda çok çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Uyarı ve ikaz niteliği taşıyan bu harfler Kur'an'ın esrarından olup, onun i'cazını beyan eden delillerden biridir.⁹¹

Huruf-u mukattaa ile başlayan dokuz sûrede açık şekilde tehdidi vardır. Huruf-u mukataa ile başlayan sûrelerin çoğunun Kur'an'la yakın alakası vardır. Üç sûre hariç bütün sûrelerde hurûf-u mukattaadan sonra hemen Kur'an zikredilmekte

⁹⁰ Nursî, *Mektubât*, s. 288; *Muhakemât*, s. 40.

⁹¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 134, 147.

olup, o sûreler Kur'an'la alakalı çok bahisler ihtiva etmektedir.⁹² Bunun görülmesi için bazılarını burada zikrederim:

- 1- Bakara, 1, 2 “الم ذلك الكتاب لا ريب فيه ...”
- 2- Âl-i İmrân, 1, 2 “الم الله لا اله الا هو الحي القيوم نزل عليك الكتاب ...”
- 3- A'raf, 1, 2 “المص كتاب انزل إليك ...”
- 4- Yasin, 1, 2 “يس القرآن الحكيم ...”
- 5- Sâd, 1, 2 “ص القرآن ذي الذكر ...”
- 6- Kaf, 1, 2 “ق القرآن المجيد ...”
- 7- “Mü'min, 1, 2 “حم تنزيل الكتاب من الله العزيز العليم ...”

Nursî'de bu meseleye şu şekilde parmak basar; “Kur'an ekser sûrelerde الم ve حم lerde kendi kendini kemal-i haşmetle gösteriyor, kemalatını söylüyor. Layık olduğu medhi kendi kendine ediyor.”⁹³

Müellifimize göre sûre başlarındaki hurûf-u mukattaa ilahi bir şifredir. Allah has kuluna yani Hz. Peygamber'e bu harflerle bazı gaybî işaretler verir. O şifrenin anahtarı, o has kulda ve onu gerçek manada temsil edebilen varislerindedir. Harflerin esrarıyla meşgul olan âlimler ve muhakkik evliya şu hurûf-u mukataalardan çok sırlar çıkarmışlar ve birçok hakikatler bulmuşlardır. Onlara göre mukattaa harfleri kendi başına gayet parlak bir mucizedir. Gizli ve sırlı şeyler şifreli kasalar içinde koruma altına alındığı gibi, Nursî'nin bu teşbihiyle de Kur'an'a ait bazı ilahî sırlar bu şifreli anahtarlarla açılır. Bu anahtara Hz. Peygamber ve onun gerçek varisleri sahip olabilir.

Kur'an'ın üslûbu kendine has ve harikadır. Hiçbir şeyi, hiçbir kimseyi taklid etmemiştir. Bazı sûrelerin başlarında şifreye benzeyen الم، الر، طه، يس، حم عسق gibi hurûf-u mukattaadaki harika üslûbu birçok i'caz parıltıları ihtiva etmektedir.

Hece harflerinin adedi sakın elif hariç olması şartıyla yirmisekiz harftir. Kur'ân-ı Kerîm, sûrelerin başında bu harflerin yarısını zikretmiş, yarısını da

92 Aîşe Bintu's-Şati', el-İ'cazu'l-Beyani li'l-Kur'an, s. 140, 152-153.

93 Nursî, Mektûbât, s. 344.

terketmiştir. Kur'an'ın almış olduğu harfler çok kullanılan harflerdir. Bu zikredilen harfler içinde de dile daha kolay olan "elif, lam" harfleri çok tekrar edilmiştir. Kur'an, aldığı harfleri hece harflerinin adedince (29) sûrelere dağıtmıştır. Hece harflerinin mehmûse, mehcûre, şedide, rehve, müsta'liye, münhafıza, mütbika, münfetiha gibi çiftli cinslerinin her birisinden yine yarısını almıştır. Çift olmayıp tek olanlardan sakîlden azı, hafiften çoğu almıştır. Kalkale ve zilaka gibi. Kur'an'da sûrelerin başındaki hurûf-u mukattaa'nın zikredilen minval üzere yarısını alması hususundaki seçtiği yol, beşyüzdört ihtimalden seçilmiştir. Seçilen bu yoldan başka hiçbir ihtimal ile bu işi yapmak mümkün değildir; Çünkü taksimler pekçok birbirine girmiş ve çok farklı derecededir. Bu insanların fikri olamaz ve buna tesadüf hiç karışamaz.⁹⁴

Nursî, hurûf-u mukattaa meselesini **İşaratu'l-İ'caz** tefsirinde dört bölüm halinde ele almıştır. Yukarıda kısaca birinci mebhası naklettik, şimdi sırayla diğerlerini arz etmek istiyoruz.

2. Mebhas

1- "الم" ve benzerlerinde göze çarpan garabet, bu harflerin pek garip ve acaip bir şeyin mukaddimesi ve keşif kolları olduklarına işarettir. Bu harfler adeta dinleyiciyi ikaz eden ve onun hissiyatını sarsan değnek hükmündedir.⁹⁵

2- Sûre başlarındaki kesik hece harfleri âyetlerin kaynağına ve neden meydana geldiğine işarettir. Adeta âyetler işte bunlardan meydana geliyor demektir.

3- Bu harflerin kesik olması, harflerden meydana gelen şeylerin (müsemma) farazi olarak kabul edilmiş bir şey olup, terkeb-i mezcî (bileşik isim) olmadığına işarettir.

94 Nursî, **Sözler**, s. 346; **İşârat**, s. 32-33.

95 Buna yakın görüşlere aşağıda zikredilen âlimlerimiz de eserlerinde temas etmişlerdir. Bkz. Zemaşerî, **el-Keşâf**, c. I, s. 96; Zerkeşî, **el-Bürhan**, V, s. 175; Beydâvî, **Envaru't-tenzîl**, s. 6; Daru'l-Fikr, Beyrut; İsmail Cerrahoğlu, **Tefsîr Usûlü**, s. 141; r. Adnan Zerzur, **Ulumu'l-Kur'an**, s. 155.

4- Bu harfleri bu şekilde zikretmekle, sanatın maddesini ve kaynağını muhataba göstermekte, muarazaya talib olanlara karşı meydan okuyarak “İşte, i’caz-ı sanatı, şu gördüğünüz harflerin nazım ve nakışlarından yaptım.” diye onların azarlanmasına işaret edilmektedir.

5- Manadan soyulmuş şu hece harflerinin zikri, muarızları hüccetsiz bırakmaya işarettir. Kur’ân-ı Kerîm manasız harflerin hal diliyle ilan ediyor ki: “Ben sizden belîğ manaları, hükümleri, hakikatları ifade eden yüksek hutbeleri ve nutukları istemiyorum. Yalnız şu zikrettiğim harflerden bir nazire yapınız. İsterseniz bu nazireleriniz iftira ve hikâyelerden ibaret olsun.

6- Harfleri heceleme yeni okumaya başlayanlara mahsustur. Bundan anlaşılıyor ki: Kur’an ümmî bir kavme ve mübtedî bir çevreye muallimlik yapıyor.

7- Elif, lâm, dâl gibi harfleri isimleriyle tabir ve zikretmek okuma ve yazma ile meşgul olan insanların bir usulüdür. Bundan da anlaşılıyor ki, söyleyen ve dinleyenlerin çoğunlukla ümmî olduklarından, bu tabirler söyleyenden kaynaklanmıyor onun malı değildir, ancak başka bir yerden ona geliyor.

3. Mebhas:

(الم) i’cazın esaslarından, icazın en yüksek ve en ince derecesine bir misaldir. Bunda bazı nükteler vardır.

1- (الم) üç harfiyle üç hükme işarettir. “Elif”, هذا كلام الله الا زلى hükmüne ve kaziyesine; “lâm”, نزل به جبريل hükmüne ve kaziyesine; “mim” على محمد عليه السلام hükmüne ve kaziyesine remzen ve imaen işarettir.

Kur’an’ın hükümleri uzun bir sûrede, uzun bir sûre kısa bir sûrede, kısa bir sûre bir âyette, bir âyet bir cümlede, bir cümle bir kelimedede, o kelime de “sin, lam, mim” gibi hurûf-u mukattaada şekillenir, görünür. İşte bunun gibi (الم)’in herbir harfinde, mezkûr hükümlerden biri temessül etmiş görünüyor.

2- İlahi birer şifre olan bu harflerin anahtarı Hz. Peygamber (a.s.)'ın elindedir. Bu şifre şeklindeki harflerin zikredilmesi, Hz. Peygamber'in fevkalade bir zekaya malik olduğuna işarettir ki: Hz. Peygamber, remizleri, imaları ve en gizli şeyleri açık gibi idrak edip anlar.

3- Harflerin kıymetleri sadece ifade ettikleri manalara göre olmayıp, harflerin sırlarıyla alakalı ilmin beyan ettiğine göre, aded ve sayılar gibi harflerin arasında tabii münasebetler vardır. Harflerin hece harfi olarak ayrı ayrı gelmesi bu meseleye bir işarettir.

4- الم harflerinin ayrı ayrı okunması bütün harflerin esas mahreçleri olan halk (boğaz), vasat (ağız içi) şefe (dudak) mahreçlerine işarettir. Zihinlerin dikkatini şu mahreçlere çeviriyor, alışkanlık perdelerini yırtıp bu üç mahreçte ve bunlara bağlı küçük mahreçlerde lafız ve harflerin nasıl meydana geldiklerini hayret ve ibretle mütalaa etmeye davet ediyor.

4. Mebhas

“ الم ”in diğer emsaliyle birlikte kesik hece harfleri şeklinde tertip edilmeleri, bu şeklin müstakil olup hiçbir imama tabi olmadığına ve hiç kimseyi taklid etmiş olmadığına ve eşi benzeri olmayan, ilk defa meydana gelmiş bir harika olduğuna işarettir. Zira yazarlar ve edebiyatçılar mesleklerinde daima bir misale uyuyorlar. Halbuki bu harflerden anlaşılıyor ki, Kur'an hiçbir misale, tabi olmamış, işlenmemiş bir yolda yürümüştür.⁹⁶

Bu harflerin yemin olup olamayacağı hususuna gelince birçok âlim gibi müellifimiz de bu harflerin aynı zamanda kasem (yemin) olabileceği görüşünü kabul eder.⁹⁷

96 Nursî, *İşarâtü'l-İ'caz*, Trc., s. 32-36, 38; *İşarâtü'l-İ'caz*, Arapça, nşr. İhsan Kasım Salihî, s. 50, 56.

97 Zerküşî de bunların yemin olabileceğini bir görüş olarak beyan edenlerden biridir. *el-Bürhan*, I, s. 173.

b- Mukattaa harflerinin bazı özellikleri ve faziletleri

Müellifimiz “Havassu’l-Kur’an” konusuna giren hurûf-u mukattaaanın sırlarına, maddî ve manevî tesirine değişik bir yaklaşım sergiler. O’na göre bu harfler birçok sırlara ve faziletlerle sahiptir. Konuyu asrımızın maddî nazarına yaklaştırabilmek için, müellif bir mukaddime ve değişik tesbitlerle konuyu ele almaktadır. Şimdi biraz sadeleştirip özetleyerek konuyu aktarmaya çalışalım.

Arş-ı Âzâmın sahibi olan Allah (c.c.)’ın, kâinatın manevî bir merkezi, kalbi ve kıblesi hükmünde olan yeryüzündeki insanların işlerini görebilmelerine vesile olan dört ilahi arşı vardır.

- 1- Hıfz ve hayat arşıdır ki, topraktır.
- 2- Fazl ve rahmet arşıdır ki, su unsurudur.
- 3- İlim ve hikmet arşıdır ki, nur unsurudur.
- 4- Emir iradenin arşıdır ki, hava unsurudur.

Bütün bu unsur ve maddeler Allah (c.c.)’ın emir ve iradesine, harika mucizelerine mazhardırlar. Diğer unsurları bırakıp konumuzla alakalı olan, yeryüzüne göre emir ve iradenin harika ve acaip işlerini örten perdeyi biraz aralamaya çalışacağız: Biz ağzımızdaki hava ile harfleri ve kelimeleri ekeriz onlar da birden sünbüllenip, başak verirler. Havada, adeta zamansız, âni olarak bir kelime bir tohum olup dışarıdaki havada çoğalır, küçük, büyük hadsiz sınırsız derecede çok, aynı kelimeyi ihtiva eden bir havayı başak verir. Hava unsuruna baktığımız zaman onun (كن فيكون)⁹⁸ emrine son derece itaatlı, emre âmade olduğunu görürüz. Sanki havanın her bir atomu bir asker gibi, muntazam bir ordunun her dakika emrini bekler, kayıtsız şartsız “ol” emrine itaat eder.

Mesela alıcı ve verici olan radyo cihazları vasıtasıyla, havanın hangi yerinde olursa olsun, insana ait herhangi bir sözün yeryüzünün her tarafında zamansız, aynı anda her yerde işitilmesi, hava atomlarından her bir atomun -كن فيكون- emrinin tecellisine fevkalade uymasını ve itaat etmesini gösterir. Aynı bunun gibi havada sabit vücutları olmayan harfler kudsî keyfiyetleri ve emre itaat etme sırlarından

98 Nahl, 40.

dolayı birçok dış tesirlere, faydalara ve maddî özelliklere mazhar olabilirler. Adeta maneviyatı maddiyata çevirir ve gaybı (görünmeyen alem) şehadete (görünen alem) dönüştürür bir özellik onlarda görünür.

Bu işaretler gibi birçok işaretler de gösteriyor ki, hava varlıkları olan harflerin, özellikle kudsî ve Kur’ânî harflerin, hususen sûre başlarındaki ilahî şifrelerin harfleri, muntazam ve nihayetsiz hassas ve zamansız emirleri dinler ve yapar gibi görüldüğünden, elbette hava atomlarında kudsîlik noktasında **كن فيكون** emrinin ve ezelî iradenin tecellisine mazhar harflerin maddi özelliklerini, ve Hz. Peygamber’den ve seleften rivayet edilen harika faziletlerini kabul ettirir. Bu sırra binaen, Kur’ân-ı Kerîm’de bazen kudret eserinin, irade ve kelâm sıfatlarından gelmiş gibi tabir edilmesi mevcudatın son derece süratli yaratıldığını ve emirlere tam olarak uyup inkiyad ettiğini göstermekten başka, emrin bizzat kendisinin sanki kudret gibi hükmettiğini izhar içindir. Yani yaratma emrinden gelen harfler maddi kuvvet hükmünde eşyanın meydana gelmesine tesir eder. Yaratma emri, adeta kudret ve iradenin bizatihi kendi gibi tezahür eder ve görünür, belki kudretin kendisi olur. Adeta maneviyat ile maddiyatın arasında berzahî olan varlıklara dikkatleri çekmek için, Kur’an şöyle söyler.⁹⁹

“**انما امره اذا اراد شيئا ان يقول له كن فيكون**” “Bir şeyin olmasını murad ettiği zaman, onun işi sadece “ol” demektir, o da olur.”¹⁰⁰

Nursî’nin konuyu bu kadar geniş izah etmesinin sebebi, hurûf-u mukattaa’nın esrarını ve vazifelerini daha iyi anlamamız içindir. Son bölüme doğru hurûf-u mukattaa’nın vazifesini daha müşahhas ifade eder ve şöyle der: Sûre başlarındaki **الم حم طس** gibi ilahî şifre olan kudsî harflerin, hava atomları içinde zamansız, ince ve gizli münasebet tellerini titreştirecek birer düğüm ve düğme harfleri olmaları mümkündür. Yeryüzünden arşa manevi bir telsiz gibi kudsî haberleşmeleri ifa etmeleri gayet makul olup onların vazifesidir.

⁹⁹ Nursî, **Latif Nükteler**, s. 29-32.

¹⁰⁰ Yasin, 82.

Hava yeryüzünde Allah'ın kullarının hizmetçisi olduğu gibi, Allah'ın emirlerini tebliğ etmek için bütün atomları telsiz telefonun alıcıları gibi emirber asker hükmünde kudsî emirleri bitki ve hayvanlara tebliğ eder. Hava insan vücudunda nefes almaya, kanı temizlemeye ve birçok şeye sebep olduktan sonra çıkıp ağızda harflerin meydana gelmesine vesile olduğu gibi pek çok muntazam vazifeleri “کن فيكون” emri ile icra eder.

Havanın bu özelliğine binaendir ki, hava varlıkları olan harfler kudsiyet kazandıkça yani alıcı ve vericilik vaziyetini aldıkça, bu harfler Kur'an harfleri olduğundan düğmeler hükmüne geçtiği ve sûrelerin başlarındaki harfler daha fazla o gizli münasebetlerin uçlarının merkezî düğmeleri hükmünde olduğundan, havadaki vücutları bu özelliğe malik olduğu gibi, zihinlerdeki vücutlarının da bu özellikten nasip ve hisseleri vardır. Demek bu harflerin okunması ve yazılmasıyla, maddî ilaç gibi şifa ve başka maksatlar hasıl olabilir.¹⁰¹

Nursî, hurûf-u mukattaaların şifa vesilesi olabileceğini ve bu harflerin çok maksatlı kullanılabileceğini ifade ederken bu işin nasıl olacağı ve nasıl yapılacağı hususunda bilgi vermiyor ve bizi Kur'an'ın havassı ile ilgili eserlere havale ediyor. Belki de yine kendi ifadesi ile bu işe kendini ehil görmediğinden ve bütün gözlerin göreceği şekilde ispat edemediğinden, o kapıyı açmak istemiyor.¹⁰²

¹⁰¹ Nursî, **Latif Nükteler**, s. 32-33.

¹⁰² Nursî, **Sözler**, s. 346.

II. Kur'ân-ı Kerîm ve Nursî

1) Nursî'ye göre Kur'an'ın tarifi

Nursî eserlerinde Kur'ân-ı Kerîm'e çok geniş ve kapsamlı tarifler getiriyor. Bu tarifler çok ehemmiyetli olduğundan ve Kur'an'ın önemli vasıfları çok yoğun bir ifade ile bu tariflerde yer aldığından, aynen ıktibas ediyoruz. Yalnız bu tarifteki her bir unsuru açıklamak uzun süreceğinden, Kur'ân-ı Kerîm hakkında önemli gördüğümüz bazı tesbitlerini kısaca açıklamaya çalışacağız.

Kur'an nedir? Tarifi nasıldır?

a) "Kur'an: Şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi ve âyât-ı tekvinîyeyi okuyan mütenevvî dillerin tercüman-ı ebedisi ve şu âlem-i gayb ve şehadet kitabının müfessiri ve zeminde ve gökte gizli Esmâ-i ilahiyenin manevî hazinelerinin keşşafı ve sutur-u hadisatın altında muzmer hakaikin miftahı ve âlem-i şehadetle âlem-i gaybın lisanı ve şu âlemi şehadet perdesi arkasında olan ve âlem-i gayb cihetinden gelen iltifatat-ı ebediye-i Rahmaniye ve hitabât-ı ezeliye-i Sübhâniyenin hazinesi ve şu İslamiyet âlem-i manevîsinin güneşi, temeli, hendesesi ve avâlim-i uhreviyyenin mukaddes haritası ve zât ve sıfat ve esma ve şuûn-u ilahiyenin kavli şarihi, tefsir-i vazıhı, bürhan-ı kâtı, tercüman-ı sâtı ve şu âlem-i insâniyetin mürebbisi ve insaniyet-i kübra olan İslâmiyet'in su ve ziyası ve nevi beşerin hikmet-i hakikiyesi ve insaniyeti saadete sevkeden hakiki mürşidi ve hâdisi ve insanlara hem bir kitab-ı şariat hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı hikmet hem bir kitab-ı ubûdiyet, hem bir kitab-ı emir ve dâvet, hem bir kitab-ı zikir ve fikir, hem insanın bütün hâcât-ı maneviyesine merci olacak çok kitapları tazammun eden tek, câmi bir kitab-ı mukaddes, hem bütün evliya ve sıddıkînın ve urefa ve muhakkıkînın muhtelif meşreblerine ve ayrı ayrı mesleklerine, herbirindeki meşrebin mezakına lâıyk ve o meşrebi tenvir edecek ve her bir mesleğin mesâkına muvafık ve onu tasvir edecek birer risale ibraz eden mukaddes bir kütübhane hükmünde bir kitab-ı semavidir.

b) Kur'an; Arş-ı Azam'dan, İsm-i Azam'dan, her ismin mertebe-i azamından geldiği için bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah'ın kelâmıdır. Hem bütün mevcudatın ilahı ünvanıyla Allah'ın fermanıdır. Hem bütün semavat ve arzın Hâlıkı namına bir hitaptır. Hem rububiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir. Hem

saltanat-ı amme-i Sübhaniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir. Hem rahmet-i vasia-i muhita nokta-i nazarında bir defter-i iltifatat-ı Rahmaniye'dir. Hem ulûhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır. Hem İsm-i Â'zam'ın muhîtinden nüzûl ile Ârş-ı A'zam'ın bütün muhatına bakan ve teftiş eden hikmet-feşan bir kitab-ı mukaddestir. Ve şu sırdandır ki, Kelâmullah unvanı, kemal-i liyakatle Kur'an'a verilmiş ve daima da veriliyor.

Kur'an'dan sonra sâir enbiyanın kütüb ve suhurları derecesi gelir. Sair nihayetsiz kelimat-ı ilahiyenin ise, bir kısmı dahi, has bir itibarla, cüz'î bir ünvan ile hususî bir tecellî ile cüz'î bir isim ile ve has bir Rububiyet ile ve mahsus bir saltanat ile hususi bir rahmet ile zâhir olan ilhamat sûretinde mükâlemedir. Melek ve beşer ve hayvanatın ilhamları, külliyyet ve hususiyet itibariyle çok muhtelifdir.

c) Kur'an; asırları muhtelif bütün enbiyanın kitaplarını; ve meşrepleri muhtelif bütün evliyanın risalelerini; ve meslekleri muhtelif bütün asfiyanın eserlerini icmalen tazammun eden; ve cihat-ı sittesi parlak; ve evham ve şübehâtın zulumâtından musaffa; ve nokta-i istinad, bilyakîn vahy-i semâvi ve kelâm-ı ezeli; ve hedefi ve gayesi, bilmüşahede saadet-i ebediye; içi, bilbedahe halis hidayet; üstü, bizzarure envâr-ı iman; altı, biilmelyakîn delil ve bürhan; sağ, bittecrûbe teslim-i kalb ve vicdan; solu, biaynelyakîn teshir-i akıl ve iz'an, meyvesi bihakkalyakîn rahmet-i Rahman ve dar-ı cinân, makamı ve revacı, bilhadsissadık makbul-ü melek ve ins ve cân bir kitab-ı semavidir."¹⁰³

a) "Şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi."

Kur'an büyük kâinat kitabının ezeli bir tercümesidir. Kâinat Allah'ın fiillerini, sıfatlarını ve zâtını tanıtan en büyük bir kitaptır. Allah bu kâinat kitabını kendini bize tanıtmak ve ululuğunu göstermek için yaratmış olup bu kitap vasıtasıyla bizle konuşuyor. Bu kâinat kitabı okunmalı, onun arkasındaki maksatlar bilinmelidir. Ama nasıl? Bu büyük kâinat kitabı yine Allah'ın peygamberi vasıtasıyla yolladığı kitabın irşad ve delaletiyle olmalı ki rahat ve kolay olsun. İşte bu büyük kitabı şerh

¹⁰³ Nursî, *İşaratu'l-İ'caz*, Trc., s. 9-10; *Sözler*, s. 120, 225, 339-340; *Mektubât*, s. 186; *Mesnevî*, s. 224.

ve izah eden ondaki maksatları açıklayan, ikinci bir kitap da Kur'an'dır. Bu iki kitabın sahibi birdir ve bu iki kitap birbirini tamamlar.

Nursî'ye göre Kur'an'ın inzâl edilmesi zarurîdir. Zira, dünya sarayındaki en ehemmiyetli misafir insandır. İnsan için bu âlem bir misafirhane ve ticarethanedir. Bu kıymetli misafirle Cenab-ı Hakk'ın konuşmaması ve görüşmemesi düşünülemez. Elbette bu misafirlerine karşı münasebetlerini ve onlardan istediklerini gösterecek bir defteri, bir kitabı bulunması gerekir. Evet bu kitap da her dakikada milyonlarca kişi tarafından okunan Kur'ân-ı Kerîm'dir.¹⁰⁴ Eğer bu ezeli tercüme olmazsa insan dünyada rotasını bulamaz.

b) “Zeminde ve gökte gizli Esmâ-i İlahiyenin manevî hazinelerinin keşşafı”

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın isimlerinin ve vasıflarının, yerde ve gökteki gizli manevî hazinelerinin kâşifidir. Bize Allah'ı (c.c.) bütün isim, sıfat ve işleriyle tanıtan yegâne kitap odur. Eğer Kur'an olmasaydı bizim Allah (c.c.) hakkındaki bilgilerimiz sadece aklımızla bulabildiklerimiz olurdu. Kur'an sadece bize Allah'ın zatını değil hareket halindeki bu âlemde her an cereyan eden isimlerinin tecellilerini göstermekte, bu âlemdeki bütün işlerin bir hazineden akıp gelmekte ve başka bir hazineye doğru hareket etmekte olduğunu ifade etmektedir. Mesela bütün gözler ve görme kabiliyetleri onun Basîr sıfatından kaynaklanmaktadır. Basîr olan Allah herşeyi bir anda ihata ederek görür, bu isim bir manevi hazine gibidir, işte bütün mahlukatın görmesi bu ismin hazinesinden kaynaklanır, vazifesini bitirir sonra çekilip kaybolur; başka vazifeliler gelir. Diğer bütün isimler de böyledir. İşte Kur'an yerde ve gökteki mevcudatı ve onların zevallerini anlatmakla beraber, onların manevî hazineler hükmünde olan gizli ilahi isimlerden akıp geldiklerini ders veren bir kitaptır. Kur'an dünyada tecelli eden manevî, gizli hazineler hükmündeki celâlî ve cemâlî isimlerin keşşafıdır.

c) “Âlem-i Şehadette âlem-i gaybın lisanı” Kur'an, görünen dünyada görünmeyen âlemin lisanıdır. Kur'an doğrudan doğruya Allah Teâlâ'dan geliyor. Bu

¹⁰⁴ Nursî, Lem'alar, s. 225.

gördüğümüz âlemde bulunuyor ama görünmeyen âlemin lisanıdır, oradan gelmiştir. Âlem-i gaybdan kasdedilen Cenab-ı Hakk’a mahsus bizim göremediğimiz âlemdir. Allah Kur’an ile görünmeyen âleminde bize hitap ediyor, bizi o âlemin kitabına muhatab, ilahi iltifatlara, ezeli hitaba mazhar ediyor.

d) “İslâmiyet âlem-i mânevîsinin güneşi, temeli, hendesesi ve avalim-i uhrevîyenin mukaddes haritası”

Kur’an İslâmiyet manevî âleminin güneşidir, temelidir, planıdır. Ahiret âleminin mukaddes haritasıdır. İslâm’ın esası Kur’an’dır. İslâm planını, programını, esasını, temelini herşeyini ondan almaktadır. İslâm’ın ve müslümanların maddi ve manevî kalkınması Kur’an’la olur. Müslümanların dünyasını da ahiretini de nurlandıran, aydınlatan Kur’an’dır, buna tarih ve Kur’an’ın tesis ettiği İslâm Medeniyeti şahittir. Kur’an’a bağlanan ona tutunan müslümanlar tarihte hep yücelmişler ve büyük medeniyetler kurmuşlardır. Kur’an sistemiyle, hükümleriyle en yüce devletleri asırlarca idare etmiş, insanların akıllarını, kalblerini duygularını nurlandırmış, terbiye etmiş, örnek cemiyetler tesis etmiş ve tekrar etmeye de hazırdır. Şimdiye kadar Kur’an’ın getirdiği medeniyetten daha büyük bir medeniyet tesis eden herhangi bir büyük medeniyet teşkil ettiren kitap gelmemiştir ve gelmeyecektir.

Kur’an sadece dünyamızı aydınlatan bir kitap değil asıl güzelliklerin, ebedi âlemleri en güzel tanıtan rehberdir. Kur’an âhirete ait menzilleri, cenneti ve ondaki bütün güzellikleri, cehennemi, oradaki korkunç durumları, haşri, sıratı, teraziye kısaca ahirete ait bize lüzumlu bütün bilgileri vererek, bizi o âleme hazır hale getirir. Bilmediğimiz bir yere giderken nasıl ki orayla ilgili bilgileri toplarız, harita buluruz, haritadan oraya gidecek yolları ve oranın coğrafi durumunu öğrenmeye çalışırız. Kur’an da adeta ahiret yolcusunun elindeki ilahi bir haritadır. Eğer Kur’an olmasaydı bizim o âlemi bu şekilde tanıyabilmemiz mümkün değildi.

e) “Şu âlem-i insâniyetin mürebbisi”

Kur’an insanlık âleminin mürebbisidir. Kur’an’ın en büyük hedef ve gayesi insanları eğitmek, öğretmek onların ruhlarını terbiye edip cennete layık hale getirmektir. Bu terbiye ve eğitim dünya ve ahiret saadetini temin eder. Kur’an’ın

terbiye ettiği insanların dünyaları da ahiretleri de cennet olur. Kur'an insanın nefsini, ruhunu ve ruha yerleştirilen bütün letaif ve duyguları, aklı, aileyi, toplumları terbiye eder.

İnsanın psikolojisini, fıtratını, terbiye metodunu en iyi onu yaratan bilir. Kur'an'da, yüce yaratıcının kitabı olması hasebiyle insanlığın en büyük ve başarılı mürebbisidir. Bu eğitim ve terbiyeden geçip yetişen milyonlarca alim, veli ve nadir insanlar, Kur'an'ın en büyük terbiyeci olduğunun canlı şahidleridir.

f) “Nev’i beşerin hikmet-i hakikiyesi ve insaniyeti saadete sevkeden hakiki mürşidi ve hâdîsi”

Kur'an bütün beşerin uyması gereken hakiki hikmet ve fikirdir. İnsanlığı mutluluğa götüren hakiki, gerçek mürşid ve rehberdir. Felsefeciler hayatları boyunca hakikatı aramışlar, akıl yoluyla işin içinden çıkamamışlardır.

Felsefenin cevaptan aciz kaldığı “Âlem nedir? Nereden gelmiş? Nereye gidiyor? Neden durmuyor?” suallerini hakkıyla halleden, Kur'an'ın hakiki hikmeti ve fikridir. O bu kâinatın yaratıcısının kitabı olması sıfatıyla, bütün bu müşkül suallere ikna edici ve huzur verici cevaplar vermiş, insanın bu dünyadaki iş ve vazifesini öğretmiş, insanın nereden geldiğini, nereye ve niçin gideceğini açıklamış ve böylece insana gerçek hedef ve rotasını çizmiş, kendine uyanları felsefe batağından kurtarmıştır.

Kur'an bununla da yetinmeyip, insanların çoğunluğuna beşeri sistemlerin iddia edip de veremediği dünya saadetini gerçekleştirdiği gibi bu saadetin yanında ebedî olan ahiret saadetini vaad etmiş, onun yollarını kolaylaştırmış ve ellerine haritalar vermiştir. Onların iki dünyada mürşid ve rehberleri olup maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî saadetin esaslarını koymuştur.

g) “İnsanlara hem bir kitab-ı şeriat, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı hikmet, hem bir kitab-ı ubûdiyet, hem bir kitab-ı emir ve davet, hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı fikir, hem insanın bütün hacat-ı mâneviyesine merci olacak çok kitapları tazammun eden tek, camî bir kitab-ı mukaddes, hem bütün evliya ve sıddıkînin ve urefa ve muhakkikînin muhtelif meşreblerine ve ayrı

ayrı mesleklerine, herbirindeki meşreblerindeki mezakına lââyık ve o meşrebi tenvir edecek ve herbir mesleğin mesakına muvafık ve onu tasvir edecek birer risale ibraz eden mukaddes bir kütüphane hükmünde bir kitab-ı semâvîdir.”

Kur’ân-ı Kerîm insanların maddî, manevî, dünyevî, uhrevî, şahsî, ailevî, sosyal, ekonomik, siyasi ve idari bütün ihtiyaçları için kâfi ve yeterlidir. Kur’an insan hayatı için lüzumlu bütün düzenlemeleri yapmış, hayatın hiçbir yönünü ihmal etmemiş, herşeyin hakkını verip, insan hayatının tümünü kapsamıştır. Allah’a gerçek kulluk yapmak O’nu anmak, O’nu tefekkür etmek, O’na davet etmek isteyen kişinin yegâne kaynağı, yüzlerce kitabı öz halde ihtiva eden, herkese ihtiyacını verebilen Kur’ân-ı Kerîm’dir. Herkes müşkülünü, problemini onunla çözer, derdinin devasını, ruhunun gıdasını onda bulur.

Bütün âlimler delil ve hüccetlerini, veliler meşreb ve ruhanî zevklerini ondan almaktadırlar. Kur’an’ın hükümleri bir mezhebe sığmamaktadır. Bütün hak mezhepler ve tarikatlar Kur’an’dan alınmış olduğu halde, Kur’an onlara hakimdir. Onlar Kur’an’ı istiab edememektedirler. Kur’an umumun üstünde yüzlerce kitaba havi bir mukaddes kütüphane gibi herkese nurlarını saçmaktadır.

h) “Ulûhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır.”

Kur’an ulûhiyetin haşmetinin azamet ve ululuğuna işaret olarak, başlarında huruf-u mukattaa dediğimiz bir nevi şifre harfleri bulunan, ilahi bir haberleşme mecmuasıdır. Daha önce arapların hiç bilmedikleri üslûp ve keyfiyette olan bu ayrı ayrı harfler daha ilk planda dinleyenin dikkatini çekmektedir. Sûre başlarındaki bu harflerin birçok sırları ve hikmetleri vardır, ama Nursî’ye göre bunlar en başta Allah (c.c.) ile onun has kulu Hz. Peygamber ve ondan sonra onun varisleri olan âlimler arasında ilahi birer şifredir. Allah o has kuluna, bunlarla bazı gaybî işaretler vermektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Nursî, *Mektubât*, s. 343, 365; *Sözler*, 346-347. Bu konuyu Huruf-u Mukattaa ve i’caz adı altında daha önce genişçe incelemiştik.

1) “Cihat-ı Sittesi parlak”

Kur'an'ın bütün yön ve cihetleri parlaktır, nereden bakılırsa bakılsın hiçbir noksanlık, kusur ayıp görünmez. Vehim, şüphe ve karanlıklardan uzaktır. O bütün insanlığa gelmiş alemşümûl bir kitaptır. Dar zaman ve mekân kitabı değil bütün zaman ve mekâna hitap eden, eskimeyen, pörsümeyen, zamana meydan okuyup, zaman geçtikçe tazelenen bir mesajdır. Onun esas vahiye dayandır, bundan dolayı kökü çok sağlamdır. Hedef ve gayesi bütün insanlığın ebedî saadetini temin etmektir.

İçinde sadece ve sadece hâlis hidayet doludur, üstünde iman nurları parlamaktadır. Delil ve bürhanlara dayanmakla birlikte kalbi ve vicdanı ihmal etmez. Akılları ve düşünceleri teshîr eder. Kur'an'ın meyvesi ilahi rahmet ve cennet yurdu olup, insan, melek ve cinlerin kabulüne mazhar olmuş semavi bir kitaptır.

Aslında Nursî'nin uzun ve şumullü Kur'an tariflerini izah için bir kitap lazımdır. Kendisi de bu tarifi mücerred sözler olmadığını, tarif ettiği Kur'an'ın her türlü açıklamasının ve çeşitli yönlerinin bütün külliyyatında yer aldığını ifade eder.¹⁰⁶ Zaten **Mucizat-ı Kur'aniye** adlı risalesini bunun için kaleme almıştır.¹⁰⁷

2) Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğuna dair deliller

Kur'ân-ı Kerîm Allah (c.c.)'ın kelâmı olup beşerî olmadığı tartışılmaz bir gerçektir. Ne var ki materyalist ve ateist felsefeyle insanlar, birçok konuda olduğu gibi Kur'an hakkında da şüpheyi düşürülmüş, Kur'an'la olan bağları zayıflatılmaya çalışılmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Nursî, **Sözler**, s. 341.

¹⁰⁷ Bu risale, **Sözler** adlı eserinde 25. söz olarak basılmış. Bkz. **Sözler**, 25. söz, s. 338-431, **Sözler** Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul 1987. Ayrıca İhsan Kasım es-Salihi tarafından Arapça'ya tercüme edilip **el-Mu'cizatü'l-Kur'aniye** adı ile Bağdat'ta müstakil olarak neşredilmiştir. Reşid Mathaası, Bağdat 1990.

¹⁰⁸ Bir asra yakın komünist rejimin zulmü altında yaşayan Ortaasyalı müslüman kardeşlerimizde bu rejimin menfi tesirleri, özellikle itikadî konularda, imanın temel meselelerinde çok açık bir şekilde görülmektedir. Kazakistan Ahmed Yesevî Türk-Kazak Üniversitesi İlahiyat bölümünde vazifeli olduğum üç yıl içinde gerek talebeler gerek halkla yaptığımız temas ve müşahedeler neticesinde birçok insanın samimi olarak Allah'a inansa da bilgisizlik ve menfi propagandaların

Biz bu bölümde hayatını Kur'an'a vakfeden müellifimizin, insanımızın Kur'an hakkındaki imanını derinleştirmek, konu etrafındaki şüpheleri izale etmek ve onun Allah'ın kitabı oluşunu isbat için serdettiği delilleri zikretmek istiyoruz. Ayrıca Bediüzzaman tevhid, nübüvvet, haşir v.b. meselelerde delil olarak Kur'an'ı gösterir, Allah'ı bize tanıtan üç büyük tanıtıcıdan birinin de Kur'an olduğunu söyler.¹⁰⁹ Acaba bütün iman esaslarının delili olup onları şerh ve izah eden Kur'an'ın kendisinin doğruluk delilleri nelerdir?

Şimdi biz tesbit edebildiğimiz kadarıyla Bediüzzaman'ın eserlerinden bu delilleri aktarmaya çalışalım.

Deliller

Nursî'ye göre eserlerinde isbat ettiği kırk kadar i'caz vechi Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu gösteren en büyük deliller mecmuasıdır. Biz ikinci bölümde i'caz vecihlerini müstakil olarak ele alacağız ve burada sadece Kur'an'ın gerçeklik delillerini bildireceğiz.

1- Kur'an beşer sözüne benzemez ve muaraza edilemez.

Kur'an'ın benzer ve taklidini meydana getirmek için dostları şevk ve sevgi ile üslûplarını ona benzetmek için uğraşmışlar, düşmanları muaraza ve Kur'an'ın nurunu söndürmek için gayret göstermişlerdir. Bu niyetlerle binlerce Arapça kitap yazılmış ama hiçbirisi ona benzememiştir. Şu halde ya Kur'an bu kitapların altındadır –ki bunu düşmanları dahi söylememiştir– veya Kur'an o yazılan bütün kitapların üstündedir. İkinci şık aklen ve ilmen doğru olduğuna göre Kur'an Allah

tesiriyle ahiret, kader ve özellikle Kur'an konusunda çok şüpheleri olduğunu tesbit ettik. Bir çoğu Kur'an'ın mitolojik bir eser olduğunu, Hz. Peygamber tarafından yazıldığını sanmakta, hatta bazılarının Kur'an'ın ilk dönemden kalma el yazmalarının olduğundan bile haberi bulunmamaktadır. Bu müşahedelerimizi daha sonra öğrencilere yaptırdığımız anketlerle de teyid ettik. Hz. Osman döneminde kalan mushafların şu anda Taşkent, İstanbul gibi dünyanın birçok merkezlerinde olduğunu bir vesile ile benden yaşça çok büyük öğretmen bir dostuma söylemiş ve söylediğimi de unutmuştum. Bir müddet sonra bir mecliste bana şöyle demişti: – O verdiğin bilgi beni şok etti, kafama bir balyoz gibi indi, sabaha kadar uyuyamadım, demek ki Kur'an'ın aslı varmış, efsanevî bir hikâye değilmiş, imanım tazelendi... Bu ve emsali hadiseleri ve anketlerin neticesini görünce müellifimiz Bediüzzaman'ın, Kur'an konusundaki gayret ve çalışmalarının sebebini daha iyi anlamış oldum.

¹⁰⁹ Nursî, *Mektubât*, s. 18.

kelâmıdır ve kendine has olan üslûbu, muhtevası ve manası eşsizdir, hiçbir beşerin sözüne benzemez. Yapılmak istenen muaraza ve taklid çalışmalarının akim kalması Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu gösterir.¹¹⁰

2- Kur'an korkmadan kâinata meydan okur.

Kur'an bütün insanlara ve cinlere korkmadan meydan okumuştur. Arap edebiyatının ve belagatının dahilerini ümmî bir peygamber vasıtasıyla mübaraze meydanına çağıran Kur'an, hiçbir şeyden korkmamıştır. Kur'an kendinden emin olduğu için, muarızlarını adeta tahrik etmiştir. Buna karşılık araplar kolay olan yolu bırakıp, zor olan savaş yolunu tercih etmişlerdir.¹¹¹

3- Kur'an'da hiçbir hata ve yanlış yoktur.

Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir hata, yanlış, eksik, karışıklık bulunmaz ve bulunması da mümkün değildir. Hangi seviyede olursa olsun hiçbir beşerî eser hata ve yanlıştan salim olamaz. Bu, Kur'an'ın kaynağının ilahi olduğunu gösterir.¹¹² "Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi, onda çok ayrılıklar (ihtilaf ve tenakuzlar) bulunurdu."¹¹³

4- Arap edebiyatçılarının kabulü ve ikrarı.

Edebiyatta ileri olan arap edipleri ve belagatçılar Kur'an'ın diğer yönleri değil, sadece belagat cihetindeki muarazası karşısında susmuşlardır. Bir çoğu müslüman olmuş, bazıları müslüman olmasa da bu belagatin karşısında secdeye kapanmışlardır.¹¹⁴ Çünkü onlar bu belagatin, beşerin çok üstünde bir seviyede olduğunu idrak etmişlerdir. Onların ikrarları ve şehadetleri mühim bir delildir.

5- Allah'a iman bir Kur'an delilidir.

Allah'a iman, bütün hüccet ve delilleri ile Kur'an'ın kelâmullah olduğunu isbat eder. İmanın altı rüknü bölünmez, ayrılmaz bir bütündür. Herbir rükün kendini

¹¹⁰ Nursî, Sözlür, s. 342, 418; Mektubât, s. 166; Şualar, 134-135.

¹¹¹ Nursî, Sözlür, 341; Mektubât, 170.

¹¹² Nursî, Sözlür, s. 375, 384-385.

¹¹³ Nisa, 82.

¹¹⁴ Nursî, Sözlür, s. 415-417.

isbat eden hüccetleriyle beraber, zincirleme olarak diğer iman rükünlerini de isbat eder. Herbiri herbirisine gayet kuvvetli büyük bir hüccet olur.

Bu yaklaşım, kanaatimize göre orijinal ve yenidir. Bununla Nursî şunu demek ister. Allah'a iman eden kimse O'nu delilleriyle birlikte şeksiz ve şüphesiz kabul etmiş demektir. O halde Allah'a iman ediyorsak bizim inancımıza göre O vardır. O var olunca diğer iman esaslarının da olması gereklidir. Madem Allah bütün canlıların tabii ihtiyaçlarını temin etmek için hal diliyle yaptıkları dualara cevap verir, sınırsız nimetleriyle fiilen ve halen sarih bir şekilde konuşur, işte böyle bir Yüce Yaratıcı'nın en küçük bir mahlukuyla hal diliyle konuşması, ona cevap vermesinin yanında, bütün kâinatın en seçkin yaratığı ve yerin halifesi bulunan insanların kumandanları olan manevî reisler ile görüşmemesi ve konuşmaması ve insanlığın yolunu aydınlatacak kitapları onlarla göndermemesi düşünülemez. Allah'ın konuşmalarının en anlayışlı muhatabı başta insandır. Elbette başta Kur'an olarak meşhur mukaddes kitaplar O'nun konuşmalarıdır. Demek Allah'a iman, katiyetle ve sayısız delilleriyle peygamberlere ve kitaplara imanı isbat eder.

Ayrıca bu kâinatı yaratan Allah'ın yarattığı mükellef varlıklara kâinatın yaratılış gayesini, kendisinin yüce maksadını bir kitapla bildirilmemesi de düşünülemez. Demek ki on üç asrı ışıklandıran, her an milyonlarca dilde hürmetle gezen, milyonlarca hafızların kalplerinde kudsiyetle yazılan, insanlığın, keyfiyet cihetiyle çoğunluğunu kanunlarıyla idare edip, nefis, ruh, akıl ve kalplerini terbiye edip arındıran ve bunun yanında i'caz vecihleri isbat edilip, Hz. Peygamber'in de birçok mucizeleriyle onun bir mucizesi olarak, Allah kelâmı olduğu kati isbat edilen Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın Allah'tan başka birinin kelâmı olması mümkün değildir.¹¹⁵

Görüldüğü üzere Nursî, Allah'a iman ve bütün iman esasları ve hakikatlarının Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu ispatladığı kanaatindedir.

115 Nursî, Şualar, s. 39, 237-241.

6- Hz. Peygamber ve mucizeleri Kur'an'ın hakkaniyetinin delilleridir.

Hz. Peygamber (a.s.) bütün mucizeleri nübüvvet delilleri ve ilmî kemâlâtı ile Kur'an'ın bir mucizesidir ve Kur'an'ın Allah (c.c.) kelâmı olduğuna kesin bir delildir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in vahyin başlangıcındaki telaşı vahyin inişi esnasında uykuya benzer bir vaziyette olması, kendisinin herkesten çok Kur'an'a itikadı, ihtiramı, ihlası, kendi sözlerinin Kur'an'a benzememesi ve ona yetişememesi, ümmiliği ile beraber geçmiş ve gelecek hadiseleri Kur'an'a benzememesi ve ona yetişememesi, ümmiliği ile beraber geçmiş ve gelecek hadiseleri Kur'an'a itimad ederek korkusuzca emin olarak haber vermesi, kendisinin hiçbir şeyle sarsılmayıp Kur'an'ın bütün hükümlerine imanını Kur'an'ın şüphesiz, semavî, hakkaniyetli ve Allah kitabı olduğunu gösteriyor.¹¹⁶

7- Kur'an-ı Kerîm Esmâ-i Hüsnâ'daki denge ve hakikatları gözetir.

Kur'an, Esmâ-i Hüsnâ'nın tenasüb ve iktizası üzerine yüksek ilahi hakikatlardaki dengeyi fevkalade bir şekilde muhafaza eder.

Nursî, Kur'an'da zikredilen Esmâ-i Hüsnâ ile âyetler arasında ciddi bir irtibat olup fevkalade bir tenasüb olduğunu, özellikle âyet sonlarında bazı fezlekelerin zikredildiğini, bu fezlekelerin ya esmâ-i hüsnâyı veya manalarını içerdiğini veya akli tefekküre sevkettiğini veya Kur'an'ın maksadlarından küllî bir kaideyi ihtiva ettiğini söyler. Bunları genişçe tatbikî olarak gösterir.¹¹⁷ İşte Kur'an'ın bu yönü insanların fikriyle olabilecek bir husus değildir, bu da onun Allah kelâmı olduğunu gösterir.¹¹⁸

8- Kur'an ilahî hakikatlarda ve dinî meselelerde dengeyi fevkalade korur.

Kur'an-ı Kerîm, dinin kapsadığı bütün mesele ve hakikaları, Rubûbiyet ve Ulûhiyete ait bütün konuları, mertebelerini koruyarak fevkalade bir tenasüb ve dengeyle ele almıştır. Ayrıca Kur'an, İsm-i Â'zam'a mazhar olan Hz. Peygamber'in pek büyük ve çok parlak olan iman derecesini göstererek, imanın en yüce noktalarını

¹¹⁶ Nursî, Şualar, s. 134; Mektubât, s. 173.

¹¹⁷ Nursî, Sözler, 386-388.

¹¹⁸ Bu bahis bir i'caz vechi olarak ele alınacaktır.

tatbikî ve canlı bir misalle göstermiştir. Mukaddes bir harita gibi ahiret ve Rubûbiyet âleminin yüksek hakikatlarını, en yüce din olan İslâmiyetin ulvî mertebesini fitrî bir şekilde açıklamıştır.¹¹⁹

Bu özellikler insanların eserlerinde, özellikle melekût âlemine nüfuz eden evliya ve diğer büyüklerin fikrî mahsüllerinde, varlığın hakikatına ulaşmaya çalışan işrakî felsefecilerin eserlerinde bulunmaz. Zira onların nazarları mukayyed ve sınırlı olduğundan mutlak hakikatı ihata edemezler. Hakikatın bir cihetini bulup diğer yanlarını ihmal ederek, ifrat ve tefrit ile hareket edip dengeyi koruyamazlar. Onların durumu gözü kapalı denize dalıp, batık bir şeyin bir tarafını tutup, tamamı hakkında yanlış fikir beyan eden dalgıçlar gibidir. Ama Kur'an'ın gözü açık olduğundan hakikatları aynen olduğu gibi ve ihâtalı bir şekilde vasfeder ve gösterir.¹²⁰

İşte hiçbir beşerî eserde bulunması mümkün olmayan bu özellik Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu gösterir.

9- Kur'an'da hiçbir sun'ilik ve taklid izi yoktur.

Kur'an'ın kâinat, insan, dünya ve ahiretle alakalı herşeyi ihtiva etmesi ve içinde hiçbir sun'ilik izi, taklid şaibesi, başkası adına veya onu kendi yerine koyma gibi bir aldatma emaresi görünmemesi, Kur'an'ın doğruluk delilidir. Bununla beraber eğer Kur'an'da haşa bir tasannû, sahtelik, taklid eseri olsaydı Kur'an'ı mütalaa eden, okuyan büyük zekâlar, yüce dehaların bunları görmemesi mümkün değildi.¹²¹ İşte bütün bunlar gündüz ışığının güneşi gösterdiği gibi, Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu gösterir.

Kur'ân; insan, insanın vazifesi, kâinat ve Yaratıcısının, yer ve göklerin, dünya ve ahiretin, geçmiş ve geleceğin, ezel ve ebedin bütün konularını ihtiva etmekle beraber, insanın nutfeden yaratılıp kabre girmesine kadar yemek, yatmak âdabından tutun, ta kaza ve kader bahislerine, altı günde âlemin yaratılışından bütün tabiat hâdiselerine kadar, semânın duman vaziyetinden, ta yarılıp yıldızların düşüp dağılmasına ve kıyamet ahvalinin zuhuru kadar, dünyanın imtihan için

119 Nursî, *Sözler*, s. 404-406, 408; *Mektubât*, s. 168.

120 Nursî, *Sözler*, s. 408-409; *Mesnevî*, s. 132-133.

121 Nursî, *Mektubât*, s. 289.

açılmasından ta kapanmasına kadar, kabirden, berzahtan, haşirden, sıratı cennete, ta ebedî hayata kadar, geçmiş zamanın hâdiselerinden, Hz. Âdem'in yaratılışı, iki oğlunun kavgasından Nuh tufanına, ondan Firavun'un boğulmasına ve birçok peygamberlerin mühim hadiselerine kadar, ondan elestu bezmine, ondan cennette Allah'ın cemalini müşahede eden müminlerin durumlarına kadar bütün mühim konuları öyle bir tarzda açıklar ki, bu beyan ancak bütün kâinatı bir saray gibi yaratıp idare eden, mazi ve müstakbeli bir gece ve gündüz gibi nazarına karşı hazır iki sahife hükmünde temaşa eden bir Zat'a yakışır bir beyan tarzıdır. Ondan başka hiç kimsenin sözü olamaz.

Nasıl ki bir usta bina edip idare ettiği iki haneden bahseder, programını yaparsa, Kur'an da şu kâinatı yapan ve idare eden, programını yazan, gösteren bir Zatın beyanına yakışır bir tarzıdır. O'ndan başka kimin kelâmı olabilir? O'ndan başka kim ona sahip çıkabilir? Bu dünyayı sanatlarıyla süsleyen bir sanatkârın, sanatını seyredip güzel gören insanla konuşmaması muhaldir. Madem ki yapar ve bilir, elbette konuşur. Madem konuşur, elbette konuşmasına yakışan Kur'an'dır. Bir çiçeğin tanziminden lakayt kalmayan Allah (c.c.) bütün mülkünü velveleye getiren bir kelâma karşı nasıl lakayt kalır. Hiç başkasına mal edip hiçe indirdi mi?¹²²

10. Bütün peygamberlerin, âlimlerin, velilerin Kur'an hakkındaki ittifak ve icmaları.

Kur'an asırları, meşrebleri, meslekleri farklı olan peygamberlerin, velilerin, tevhid ehlinin kitaplarının icma ve ittifakına sahiptir. Yani bütün ehl-i kalp ve akıl, Kur'ân-ı Hakîm'in mücmel hükümlerini ve esaslarını tasdik eder bir sûrette, o esasları kitaplarında zikredip kabul etmişlerdir. Demek onlar, semavi Kur'an ağacının kökleri hükmündedir.*

122 Nursî, Sözlür, s. 368-369.

* Müellifimizin bu ispatlama metodu ilginçtir. O, Kur'an'ı hal'e ve geleceğe ispat ettirdiği gibi bu fikri ile geçmişe de tasdik ettiriyor, geçmişin de onay ve tasdikini alıyor. Madem bütün Kur'ânî hükümler bir ağacın çekirdekte saklı olduğu gibi geçmiş peygamberlerin kitaplarında bulunur, demek o hakikatların en mükemmel meyvesi Kur'an'da zuhur etmiş, o halde Kur'an geçmiş peygamberlerin de tasdikine nail olmuştur. O peygamberler de ağacın çekirdekte görüldüğü Kur'an'ı bilmişler, anlamışlardır. Bu üzerinde durmaya değer bir ispatlama metodudur.

İşte bu ittifak ve Kur'an'ın kendi muhatapları içinden yetiştirdiği mükemmel, canlı ve nurlu meyveler olan her asırdaki binlerce asfiyâ, evliya ve ulemânın ittifakı, aynı zamanda yaşayan bütün hak tarikatlar ve İslâmiyetin bütün hakikatlı ilimleri, Kur'an'ın eşi, benzeri olmayan bir kitap olduğuna şهادet ederler.¹²³

Hz. Peygamber yaşayan, canlı bir Kur'an olduğu gibi, Kur'an'ı her asırda temsil edip Kur'an'ı özümleyen insanlar, âlimler gelmiştir. Bu kişiler Kur'an'ın manevî meyve ve eserleridir. Bunları terbiye edip insanların yıldızları haline getiren, âlây-ı illiyyine çıkaran Kur'an'dır. Onlar, bütün ilim, hareket ve metotlarını Kur'an'dan almışlardır. İşte her asırda zuhur eden binlerce ehl-i ilim ve ehl-i velâyetin icmâ şeklindeki ittifakı, Kur'an'ın hakkaniyetine, ulviyetine en büyük delillerden biridir.¹²⁴

11- Bütün mahlûkat Kur'an'a rağbet eder.

İnsanlığın beşte birinin hatta keyfiyet cihetiyle büyük bir kısmının Kur'an'a içtenlikle ve dindârâne irtibatı, şevkle kulak vermesi, çok emârelerin, hâdiselerin ve keşiflerin şهادetiyle cin, melek ve ruhânîlerin Kur'an okunduğu esnada pervane gibi etrafına toplanmaları, dinlemeleri büyük bir delildir.¹²⁵

12- Farklı seviyeler Kur'an'dan istifade ederler.

Her seviyede insanın, avamdan, cahil bir insandan tâ en zeki bir allâmeye kadar herkesin Kur'an'dan istifade etmeleri, derin hakikatlerini anlamaları, yüzlerce büyük âlimlerin, imamların, müçtehidlerin, kelâmcıların kendilerine ait bütün ihtiyaçlarını ve cevaplarını Kur'an'dan çıkarmaları, Kur'an'ın bir hak ve hakikat madeni ve kaynağı olduğunu gösterir.¹²⁶ M. Draz buna, Kur'an'ın hem avamı, hem havassı tatmin etme özelliği diyor. Geniş kitleye hitap ettiği gibi seçkinlere de hitap etmekle Kur'an herkesi kendinden istifade ettiriyor. Aynı cümle ile avâmı ve havassı, âlimleri ve cahilleri, özlem ve ihtiyaçları tam giderecek şekilde tatmin etmenin en mükemmel örnekleri, sadece Kur'an'ın beyanında bulunur.¹²⁷

123 Nursî, *Mektubât*, s. 173, *Sözler*, s. 417, *Şualar*, s. 136.

124 Nursî, *Mektubât*, s. 173, *Sözler*, s. 418.

125 Nursî, *Mektubât*, s. 173.

126 Nursî, *Mektubât*, s. 174; *Sözler*, s. 418.

127 Muhammed Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, Trc. Suat, Yıldırım, s. 164-165.

13- Kur'an'ın tesir alanı çok geniştir.

Kur'an sosyal hayatı en güzel şekle getirip saadet temin etmesi ile birlikte, ferd olarak insanların nefislerinde, kalplerinde, ruhlarında, akıllarında, şahsî, sosyal ve siyasi hayatlarında muazzam bir inkılap meydana getirmiş ve insanları idare etmiştir. Kur'an on dört asırdır her dakikada binlerce insanın dillerinde okunmakta ve insanları terbiye, nefislerini tezkiye edip, ruhlarını arındırmakta, onları terakki ettirip, akıllara istikamet ve nur, hayata hayat ve saadet vermektedir. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur ve bu kitap Allah (c.c.)'ın kitabıdır.¹²⁸

14- Kur'an akli delillerle desteklenmiştir.

Kur'an vahy olmakla birlikte aklî deliller ile te'yid edilmiş ve kuvvetlendirilmiştir. Buna bütün âlimlerin ittifakı şahittir. Özellikle kelâm allâmeleri, İbn-i Sînâ ve İbn-i Rüşd gibi felsefenin dahileri ittifakla, Kur'an'ın esaslarını usulleriyle ve delilleriyle isbat etmişlerdir.¹²⁹

15- Bütün temiz vicdanlar Kur'an'ı tasdik ederler.

Kur'an, fıtrat-ı selime cihetiyle de tasdik edilmiştir. Eğer bir arıza veya bir hastalık yoksa bütün selim fıtrat sahipleri Kur'an'ı tasdik ederler. Çünkü kalbin huzuru ve vicdanın tatmin olması ancak Kur'an'ın nuruyla olur. Demek fıtrat-ı selime, vicdanının şahadetiyle O'nu tasdik eder. İnsan fıtratı hal diliyle Kur'an'a,

¹²⁸ Nursî, Şualar, s. 134.

¹²⁹ İbn-i Rüşd "Faslu'l-Makal" adlı eserinde Kur'an'ın harika ve mucize bir kitap olduğunu bazı aklî ve ilmî delillerle ispat ediyor. Ona göre Kur'an şu üç cihetten insanların erişemeyeceği mucizelerle dolu bir kitaptır.

1- Kur'an'ın ihtiva ettiği ilim ve amelle alakalı hükümlerin öğrenmekle değil ancak vahiy ile kazanılması mümkün olan şeylerden olduğunun bilinmesiyle.

2- Geleceğe ait haberler vermesiyle.

3- Kur'an'ın nazımının Arapça'yı konuşan bellig kimselerin nazmı nevinden olmamasıyla. Zira insanlara ait nazım ve ifadeler bir fikrin ve birikimin mahsulüdür.

İbn Rüşd'e göre bu vecihlerin en kuvvetlisi birinci vecihtir. Esasen insanın, ebedi saadet veya şekaveti ve derecelerini, ne ile meydana geleceğini, ruhu, sevap ve günahı v.s. bilmesi mümkün değildir. Bunların çoğu hakkında sıhhatli bilgi edinme ancak vahiy ile olur. Bu bilgiler insanın şahsi gayreti, okuması veya sanat ve hikmetle meşgul olmasıyla elde edebileceği bilgiler değildir. Bunun böyle olduğunu ilim, hukuk ve şer'î kanunlarla ıstıgal edenler yakinen bilirler. Yukarıda mezkur uhrevî ve dinî hakikatların en mükemmel derecede Kur'an'da mevcut olduğu görülünce, Kur'an'ın ilahi vahyin eseri olduğu ve Allah'ın, Peygamberi'nin lisanına ilka ettiği kendi kelâmından ibaret bulunduğu bilinir.

Bkz. Faslu'l-Makal, İbn-i Rüşd'ün Felsefesi, trc. Nevzad Ayasbeyoğlu, Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1955, s. 117-119.

“fıtratımızın kemali sensiz olamaz”¹³⁰ der. Yaratılışı, fıtratı, vicdanı temiz olan insan hakikatı görünce ona karşı meyleder ve gerçeği söyler. Bâtıla karşı taassup göstermez. Zaten bu sıfattaki kişinin dünyadaki maksadı gerçeği bulmaktır. Bu insanlar başka dinlere mensup olsalar da insafla gerçeği konuşmaktan kaçınmazlar. Kur’an’la alakalı, dünya çapındaki yüzlerce ilim adamı vicdanlarının sesine kulak vererek gerçeği söylemişler, Kur’an’ın hakkaniyetine bu sözleriyle canlı şahidler olmuşlardır. Biz burada birkaç misal vermek istiyoruz.

“Kur’an sadece muhteva ve öğretileriyle bir mucize olmayıp, herşeyden önce, insanlığın kabul ettiği bütün edebî harikaların üstünde bir edebiyat şaheseridir... İ’caz, dünyevî konuşmalarında Kur’an’ın yüksek seviyesine çıkması mümkün olmayan Muhammed (a.s.)’ın çağrısını doğrulayan mucizedir.” R.L. Blachere.¹³¹

“İnandığımız din ne olursa olsun, Kur’an’ı Mekke’den fışkıran büyük bir nur olarak kabul etmemiz gerekir. Şüphesiz Kur’an, sosyal, ahlâkî ve fikrî problemleri halleder. Ama bunu ani ve çok açık bir şekilde gerçekleştirmez.” Montgomery Watt.¹³²

“Kur’an müslümanların gönlüne güç veren bir Allah kelâmıdır... Okuyanların ve dinleyenlerin kalblerinde büyük bir tesir meydana getirir.” Sydney Fisher.¹³³

“Kur’an bütün problemlere çözüm getirir. Dini konularla ahlâkî konuları mezceder. Hurafelerin, şiddetin, fakirliğin azaltılmasına, sosyal birliğin ve nizamın tesis edilmesine çalışır, zayıfların elinden tutulmasına teşvik eder. İyiliği tavsiye edip merhameti emreder. Hukukun bütün bölümlerine bir nizam verdiği gibi günlük hayattaki yardımlaşmanın en ince tafsilatının esaslarını koyar” J.S. Restler.¹³⁴

130 Nursî, *Mektubât*, s. 174.

131 İmaduddin Halil, *Kalû anî'l-Kur'an*, s. 252-253 (Kur'an hakkında söz söyleyen ilim adamlarının *Sözleri* bu küçük derleme çalışması İmaduddin Halil tarafından yapılmış, Nursî'nin *İşaratu'l-İ'caz* adlı eserinin son baskısının sonuna ilâve edilerek neşredilmiştir.)

132 a.g.e., s. 288.

133 a.g.e., s. 277.

134 a.g.e., s. 266.

16- Kur'an'ın bütün cihetleri aydınlıktır.

Kur'ân-ı Kerîm'in altı yönünün nurlu oluşu onun doğruluğunu ve hakkaniyetini gösterir. Kur'an'a hangi yönden, hangi cihetten bakılırsa bakılsın onda sadece mükemmellik görünür. Bilindiği gibi altı cihet ve taraf vardır. Kur'an'a bu altı cihetin hangisinden bakılırsa bakılsın, hep harikalıklar görünür. Nursî bunu şöyle dile getirir: Kur'an'ın altında hüccet ve bürhan direkleri vardır. Vahiy olmakla beraber, aklî ve ilmî delillerle desteklenmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Buna bütün âlimlerin ittifakı şahittir. Kur'an'ın üstünde i'caz tuğrası, sikkesi vardır.

Asırlardır i'caz'la meşgul olan âlimler İ'caz-ı Kur'an'ı değişik vecih ve zâviyelerden ispat etmişlerdir. Kur'an'ın i'caz'ı Kur'an'ın en büyük doğruluk, hakkaniyet delilidir. Kur'an'ın önünde ve hedefinde, bütün insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştırma gayesi vardır. Bu hedef ve gaye ne beşerî sistemlerde, ne de diğer bozulmuş ve tahrif olmuş semavî kitaplarda bulunmaktadır. Beşerî sistem sadece bu dünya huzurunu vermeye çalışmakta, çoğunlukla onu da başaramamakta, başarsa da bunu ancak azınlığa verebilmektedir. Tahrif edilen kitaplar ise tâbi olanlarına ebedî hidayet yollarını gösterememekte, onları şirk vadilerine atmaktadır. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerîm yegâne, eşi ve benzeri olmayan bir kitaptır.

Kur'an'ın sağına ve soluna baktığımız zaman şunları görüyoruz. Asırlardır farklı kavimler, ırklar, seviyeler, meslekler, meşreplerden olan kimselerin hepsini Kur'an tatmin etmiş, ihtiyaçlarına kâfi gelmiştir. On dört asır önce bir bedeviyi, bir çobanı peşinden sürüklediği gibi, hükümdarları, müfekkirleri, meşhur hukukçuları, en meşhur sofî zahidleri hayran bırakıp cezbetmiştir. Bu hakikatler tarihte defalarca ispatlanmıştır. İşte bu büyük dimağların, istikametli akılların, selim kalb ve temiz vicdanların huzura erip tatmin olmaları, Kur'an'a bütün samimiyetleri ile teslim olmaları altı yönü harika olan Kur'ân-ı Kerîm'in, yerde bulunan fevkalade harika, sağlam, hücum edilmez bir semavî kale olduğunu ispat eder.¹³⁵

135 Nursî, Sözlür, s. 218, 417, 418; Mektubât, s. 173, 181; Şualar, s. 173; Mesnevî, s. 245.

17- Kur'an çok farklı ve karışık bilgileri ihtiva etmesine rağmen hata ve tenâkuzdan uzaktır.

Kur'an bir lisan mucizesidir. O'nda belagatların, söze ait bütün güzelliklerin, yüksek üslûb ve ifadelerin bütün çeşit ve türlerini, ahlâka ait bütün güzellikleri, kâinata ait ulvî hikmetin nurlu kanunlarını, müsbet ilimlerin özünü, hülasasını, ilahi bilgilerin bütün fihristini, şahsî ve sosyal hayatın bütün faydalı yön ve metotlarını içinde toplamakla beraber, hiçbir karışıklık izi görünmez. Bu kadar farklı, teferruatlı türleri bir yerde toplayıp herhangi bir karışıklık zıtlık, tenakuz göstermemesi onun ancak Cenab-ı Hakk'a ait bir söz olduğunu gösterir.

Kur'an âyetlerine insaf ile dikkat edilse görünüyor ki: Sâir kitaplar gibi bir iki maksadı takip eden tedricî bir fikrin silsilesine benzemiyor. Bilakis bir anda, çok kısa bir vakit içinde nazil olmuş gibidir. Beraber gelen bütün âyet gruplarında, müstakil olarak uzak bir yerden ve gayet ciddî ve önemli bir haberleşmenin tek tek, kısa kısa bir surette geldiğinin işareti vardır. Kâinatın yaratıcısından başka bu derece ve seviyede kâinatı ve onu Yaratanı ciddi ilgilendiren bir haberleşmeyi kim yapabilir? Haddini aşıp yüce Yaratıcı'yı kendi keyfine göre kim konuşturabilir?¹³⁶

Kur'an'ın çok farklı bilgi ve malzemeleri toplarken karışıklık ve tenakuza meydan vermemesi, hele tedricen yirmiüç yılda nazil olmuş olup âyet tertib şeklinin kendine has, tarihte misali görülmemiş tarzda olmasına Prof. M. Draz da dikkatleri çekerek, Nursî'nin yaklaşımını teyid edecek güzel tahliller yapar; Kur'ân-ı Kerîm'in cümleleri ve unsurları öylesine yerli yerindedir ki, bu unsurların uyumu sayesinde ortaya muhkem bir bina ortaya çıkar. Farklı cüzleri, birbirine yabancı mizaçları kaynaştırmak, çok büyük bir maharet ve güç ister. Bu kaynaştırmanın bütünlük arzemesi ve umumî ahenge uyması gerekir. Kur'an'ın nüzulüne dikkat edilirse, parçalardan her birinin daha iner inmez önünden veya sonundan, münasib gelecek bir çerçeve içine derc edildiği görünür. Her bir necm için, bu çerçevenin muayyen bir noktasında bir yer tayin edilmiştir. Bu âni tevziden anlaşılır ki daha o parçaların inişlerinden önce, bu parçaların belirlenmiş olduğu şumullü bir plan vardır. Öyle ki, herhangi bir sûreye konulup da sonra bir başkasına geçen veya yeri değiştirilmiş olan

136 Nursî, Sözlür, s. 374-375, 384-385.

tek bir parça yoktur. Bu gerçekten hayret verici bir durumdur. Bu derece irtibatsızlık sebebi bulunduğu halde, Kur'an'ın son derece intizamlı olmasını akılla izah etmek mümkün değildir.¹³⁷

18- Kur'an'ın büyüklüğü şu dört soruyla daha iyi anlaşılır:

Kur'an-ı Kerîm Allah kelâmıdır, başka kitaplara kıyas olmaz. Bir sözün ulviyeti, kuvvet ve güzelliği dört cihetten anlaşılır.

- 1- Mütakellim, yani konuşan kim, kim söylemiş?
- 2- Muhâtab, yani söz kim için söylenmiş, kime söylenmiş?
- 3- Maksud, ne için söylemiş?
- 4- Makam, hangi makamda söylenmiş.

Bir sözü tahlil ederken bu dört açıdan bakmak gerekir. Bazı edipler bunu yanlış olarak sadece makam olarak göstermişlerdir. Madem bir söz kuvvet ve güzelliğini bu dört kaynaktan alır. O halde Kur'an-ı Kerîm'e de bu yönden bakmak, kaynağına dikkat etmek gerekir. Böyle bakıldığı zaman Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğu, bütün kullara hitap ettiği maksudındaki ulvîlik, belagat derecesi ve güzelliği anlaşıldığı gibi, Kur'an'ın gaye ve hedefinin dünyayı ve ahireti içerdiği anlaşılır.

Bir söz onu ifade eden zatın maksadı ile yakından alakalıdır. Eğer o söz, emir veya yasaklama ise konuşanın derecesine göre irade ve güç ihtiva eder. Kur'an öyle bir Zâtın sözüdür ki o Zât verdiği her sözü yerine getirebilecek, vaad ettiği ahireti, ceza ve mükafâtı hiç şüphesiz gerçekleştirecek güç ve kuvvete sahiptir. İşte böyle bir Zâtın sözü de çok güçlü olur, elektrik gibi tesir eder. Aşağıdaki iki âyet bu anlatılanlara güzel birer misal olabilir.

1- ”يا ارض ابلعي ماءك ويا سماء اقلعي“

(Hûd, 44) “Ey yeryüzü! (vazifen bitti) suyunu yut. Ey gök! (hacet kalmadı) suyunu tut.”

2- ”فقال لها وللأرض ائتيا طوعا اوكرها قالتا اتينا طائعين“

137 M. Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, Trc. Suat Yıldırım, s. 213-226.

(Fussilet, 11) “Ona (semaya) ve yer küreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de “İsteyerek geldik” dediler.

Bu âyetlere dört maksat cihetiyle göz attığımız zaman âyetlerde mütekellim-i hakiki olan Allah’ın tam tasarruf sahibi olmasıyla, kâinattaki herşeye gücünün yettiğini, her şeyde O’nun hükmünün geçerli olduğunu görürüz. Aynı manadaki bir sözü bir insanın söylemesi, olsa olsa bir temenni olabilir, zira onun tasarruf hakkı yoktur. Söz aynı olabilir, ama söyleyen farklıdır. Kur’an’ı kim söylemiş, sorusunun cevabı, Allah’tır. O zaman bu sözün sahibi, kâinatın yaratıcısı ve bütün varlıkların Rabbi olan Allah olup, Kur’an sonsuz izzet ve haşmetiyle O’nun hitabını ihtiva eder. Bu hitaba karşı bütün insanların aklı bir olsa yine karşı çıkamazlar. Çünkü o Allah kelâmıdır.¹³⁸ Âyetin muhatabı kâinattır, yerdir, göktür veya insandır, bütün bunlar Allah’ın yarattığı ve hükmünün geçtiği mahlukattır. Makam, yaratıcı, terbiye edici herşeyin yegâne maliki olan Allah’ın makamıdır, âyetlerde de o sıfatla ve o isimle konuşur. Maksad, kâinatta hükmünü icrâ etmek, dilediğini yaptırmaktır ve bunu göstermektir. İşte Kur’an’ın herbir âyeti bu zaviyeden ele alındığı zaman, beşer kelâmı ile mukayese edilmesi mümkün değildir.

Şimdi, müellifimizin yukarıdaki iki âyeti, Kur’an’ın maksatlarını yansıtacak doğrultuda nasıl tefsir ettiğini görelim:

Allah (c.c.), “Ey Yer! Ey Gök! İster istemez geliniz, hikmet ve kudretime râm olunuz. Yokluktan çıkıp, varlıkta sanatımın sergisine geliniz.” dedi. Onlar da: “Biz kemâl-i itaatle geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz.” İşte kuvvet ve iradeyi içeren hakiki ve geçerli şu emirlerin kuvvetine ve ulviyetine bak. Sonra insanların *اسكني يا ارض وانشق يا سماء وقومي ايها القيامة* gibi emir suretinde cansız eşyaya karşı hezeyan şeklindeki konuşması, yukarıdaki iki ilahî emirle kıyas edilebilir mi? Temennîden kaynaklanan arzular ve arzulardan neş’et eden fuzûlî, boş emirler nerede... Hakîki âmir sıfatlı bir âminin iş başındaki emri nerede?¹³⁹

138 Nursî, *Mektubât*, s. 168.

139 Nursî, *Sözler*, s. 400-401.

İşte Nursî'nin yukarıda ifade ettiği tarzda Kur'an'a baktığımızda Kur'an'ın ancak Allah kelâmı olup başka kelâmlarla kıyaslanamayacağı, ondan daha ulvî söz olamaz.

Kur'an'ın Allah kelâmı oluşunu maddeler maddeler halinde ve uzunca Nursî'nin eserlerinden derleyip birleştirerek aktarmaya gayret ettik. Son olarak enteresan ve orjinal gördüğümüzden ve Kur'an'ın Allah kelâmı oluşunu fevkalade bir suretle ispat ettiğinden Nursî'nin başından geçen hayalî bir vakayı, yaşanmış bir tecrübe kuvvetini ve heyecanını dile getirdiği için burada biraz kısaltarak ele almak olamayacağı anlaşılır.

3) Kur'an'ın Allah Kelâmı Olduğunu İspatta Nursî'nin Orijinal Bir Usûlü

Şeytan'ın verdiği vesveseler ve insan şeytanlarının batıl fikirlerini neşretmesi sebebiyle 20. asrın insanı, Kur'an-ı Kerîm hakkında birçok şüphe içine düşmüş ve bu şüphelerin ağırlığı altında ezilmiştir. Müellifimiz, ele alacağımız bu bölümde bu şüphe ve sualleri tahlil edip ele almış, tutarsız olan taraflarını ortaya koyup bu şeytanî hile ve tuzakları altüst edip dağıtmıştır.

Müellif, Bayezid Camii'nde huşu içinde Kur'an dinlerken şeytan bu şüpheleri suret-i haktan görünerek yavaş yavaş telkin etmiş, ama gayet mukni cevaplar karşısında perişan olup kaçmıştır. Müellifimiz daha sonra istifadeye vesile olur mülahazasıyla, bu diyalogu soru cevap tarzında şeytanla ciddî bir tartışma suretinde kaleme almıştır. Şimdi bu münakaşalı diyalogu biraz sadeleştirilmiş ve özetlenmiş bir şekilde verelim:

Şeytan şöyle dedi:

- Sen Kur'an'ı pek üstün, çok parlak görüyorsun. Tarafsız düşün, yani bir de beşer kelâmı olduğunu farzet. Acaba o meziyetleri görecek misin?

Gerçekten ben de ona aldanıp beşer kelâmı farzettim. Gördüm ki: Nasıl mesela Beyazıt Camii'nin elektrikleri kesilince ortaklık karanlığa düşer. Aynen onun

gibi böyle bir bakış ile Kur'an'ın parlak ışıkları gizlenmeye başladı. O vakit anladım ki benimle konuşan şeytandır. Beni vartaya düşürüyor. Kur'an'dan medet istedim. Birden kalbime bir nur geldi, güçlü bir müdafaa kuvveti verdi. Şeytana dedim ki:

– Ey Şeytan! Tarafsız muhakeme iki taraf ortasında bir vaziyettir. Halbuki hem senin, hem insanlardan olan maiyyetinin uyguladığı tarafsızlık, aykırı tarafı tutmaktır. Muvakkat bir dinsizliktir. Çünkü Kur'an'a beşer kelâmı diye bakmak, aykırı tarafı esas tutmaktır, bâtulı benimsemedir.

Gerçekten bu noktada inan, tarafsızlık aşkına şeytana aldanabilir. Oysa hakla batıl konusunda tamamen tarafsız olmak makul olmaz. Mesela kainat vardır ve bunda kudret, ilim, sanat, hikmet, irade her taraftan tezahür etmektedir. Bunlar da bu nizamın bir Yaraticısı olmasını gerektirir. Şimdi en basit bir masanın, bir saatin bile ustasız olamayacağını hayat boyunca tecrübe edip bilirken, bunlar hakkında ustanın varlığı ile yokluğunu eşit durumda düşünmezken, ondan yüzlerce defa daha harika olan kainat nizamını incelerken, tarafsız muhakeme adına, Yaraticısının varlığı ile yokluğunu müsâvî saymak, asla makul olamaz. Şu halde, bütün tecrübe ve gözlemimiz Yaraticısının varlığı yönünde olduğundan, bu yönde delil varsa, onlar da öbür delillere eklenmelidir. Yokluk tarafına delil olursa, ancak bu durumda o delil üzerinde düşünülmelidir.

Keza Kur'an muazzam bir eserdir. Kainatın Yaraticısına layık bir açıklamadır. On dört asırlık tecrübe de bunu göstermiştir. Zira ona uyanlar manen ve maddeten yükselmişlerdir. Böyle olunca ve bizim ferdî gözlem ve değerlendirmemiz de genel kanaata uyuyorsa, bu taraf ağır basmalıdır. Gerekçesi olmaksızın, olumsuz tarafı tutmak menfiliktir, münkirliktir. Farazâ ona layık olmayan yönler bulunursa, göğe layık olan ve gökte bulunan yıldızı yere indirdikten sonra, bütün deliller kuvvetinde bir tek kuvvet lazımdır ki onu semaya yerleştirebilsin. Bu da adeta imkansız bir şeydir.

Şeytan:

– Öyle ise beşer kelâmı farzetmekten vazgeçelim, ne Allah'ın kelâmı ne de beşerinki deme. Ortada farzet!

Ben dedim:

– O da olamaz. Zira bir malda iki kişi hak iddia ettiğinde bakılır: İki davacı birbirine yakın ise, o vakit o mal ya bir başkasının elinde kalır veya ikisinden başka birinin elinde veya her ikisinin elleri yetişecek tarzda bir yere bırakılır. Çünkü ortada bırakmak mümkün değildir. İşte Kur'an pek kıymetli bir maldır. Beşer kelâmı, Cenab-ı Hakk'ın kelâmından ne kadar uzaksa, o iki taraf öylesine uzaktır. İşte seradan Süreyya'ya kadar, birbirinden uzak o iki taraf arasında bırakmak mümkün değildir.

Hem ortası yoktur. Zira varlık ve yokluk gibi iki zıttır. Öyle ise Kur'an için elsaħibi (zilyed*) Allah'ın tarafıdır. Öyle ise onun elinde bırakılıp öylece isbat delillerine bakılır. Eğer öteki taraf onun kelâmullah olduğuna dair bütün delilleri birer birer çürütürse ancak o zaman elini ona uzatabilir! Yoksa uzatamaz.

Heyhât! Binlerce kat'i bürhanların mıhlarıyla Arş-ı azama çakılan bu pırlantayı, bütün münkirler biraraya gelse bile ellerini uzatıp oradan ayıramazlar.

İşte ey şeytan! Sana rağmen, insaflı kişiler bu suretle olan, gerçekçi muhakeme ile durumu değerlendirirler. Küçük delillerle devamlı surette imanlarındaki yakın fazlalaşır.

Çok kişi tarafından taşınan bir yükü, mesela bir tabutu götürenler pek ağırlık hissetmezler. Her biri parmağının ucunu dokundurması ile tabut havada gider. Fakat tabut yere indikten sonra, güçlü de olsa bir kişinin kuvveti onu kaldırmaya yetmez.

Kur'an beşer kelâmı farzedilse, yani arşa bağılı o muazzam pırlanta yere atılsa, çok bürhanların sağlamlığında bütün mıhların kuvvetinde birtek bürhan lazım gelir ki, onu yerden kaldırıp arş-ı maneviye çıkarabilsin. Bunu başarmak ise pek zor olduğundan, bu zamanda çok kimse imanını kaybetmektedir.

* Zilyed: Bir malı elinde ve tasarrufunda bulunduran kimse. Menkullerde zilyedlik mülkiyetin delilidir. Menkul mallar üzerinde aynı haklar zilyedlikle tezahür eder. Bkz. Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lügat ve İstılahlar*, s. 502.

Şeytan dönüp dedi:

– Kur'an beşer kelâmına benziyor, onların konuşmaları şeklindedir. Demek beşer kelâmıdır. Eğer Allah'ın kelâmı olsa, O'na yakışmalı, her yönden harikulâde olmalı. Nasıl O'nun sanatı beşer sanatına benzemiyorsa, kelâmı da benzememeli.

Cevaben dedim:

– Nasıl Peygamberimiz (a.s.) mucizeleri ve hususiyetleri dışında aynen diğer insanların tabi olduğu şartlara tabi olurdu. Bunun hikmeti: Ümmetinden olan insanların maruz kalacağı herşeye maruz kalarak, bütün o durumlarda insanlara örnek tutumu göstermesidir. Yoksa örnek alınamazdı. İşte Kur'ân-ı Kerîm de bütün insanlara ve cinlere rehberdir. Zira bütün âlem dersini ondan öğreniyor. Meselesini onun lisanıyla zikrediyor, adab-ı müşerreti bile ondan öğreniyor.

Hız. Musa (a.s.)'nın, Tur-i Sina'da işittiği kelâmullah tarzında olsa idi, beşeriyet onu dinlemeye tahammül edemezdi. Keza işlerinde, ihtilaflarında O'na başvuramazlardı.

İşte şeytan bundan bir yol bulmaya çalışarak, Kur'an tamamen farklı değil, insanların konuşmaları tarzında, diye insanı şoke etmek istiyor.

Bediüzzaman ise, şeytan'ın bu silâhını onun aleyhine döndürüyor: Bizim anladığımız, konuştuğumuz manada kelâm olmayacak ne demek? Elbette olacak! Ya ne zannediyorsunuz. Böyle olmazsa asıl o zaman eksiklik olurdu. Kur'an sadece okunup dinlenen bir nağmeden ibaret değil, hakikatleri insanlara ders veren bir kelâmdır, bir kitaptır" diye susturuyor.

Fakat Kur'an beşer kelimelerini istiare etse de, onun yeri hep müstesna kalır: Mensuplarının örnek alma, muarızlarının ona benzer söz söyleme gayretlerine rağmen 1400 seneden fazla zaman boyunca yazılmış Arapça kitaplardan hiçbirisi Kur'an'a benzemez. Demek ki Kur'an, beşer dilini kullanmasına rağmen beşer kelâmından farklıdır. Bu farklılığı sıradan bir insan bile ayırdedebilir."

Şeytan yine dönüp dedi ki:

– Kur'an'daki meselelerin benzerlerini, bazı zatlar din namına söylüyorlar. İnsanları din yolu ile düzeltmek isteyen bir beşer, böyle bir kitap hazırlamış olamaz mı?

Cevap: Evvela; dindar bir insan, dine bağlılığı sebebiyle, hakikat budur der, Allah'ın emri böyledir der. Yoksa Allah'ı kendi keyfine göre konuşturamaz. Kur'an "Allah adına yalan uydurandan daha zalim kimse olamaz" derken, dine inanan bir insan hiç bunu yapabilir mi?

Sâniyen: Birbirine seviyesi yakın olanlar birbirlerini taklid edebilir, fakat bu da muvakkat olur. Zira dikkatli kimseler çok geçmeden işin farkına varırlar. Şayet sahtekarlık ederek bir kimse, seviyece uzağında olduğu birinin kılığına girecek olursa, mesela bir çoban, kendisini İbn Sînâ diye kabul ettirmek istese, zaten hiç kimseyi kandıramaz, etrafa maskara olur. İşte Kur'an'ı beşer kelâmı farzeden kimse, adeta bir ateşböceğinin, rasatçılarca bin sene boyunca gerçek yıldız göründüğünü kabul etme durumuna düşer. Sahtekar bir müstahdem, bir ömür boyu, profesör kürsüsünde ders verdiği halde hiç falso yapmasın, hep doğru bilgiler versin, sorulan sorulara doyurucu cevaplar versin. Bu mümkün olan bir şey değildir.

Salisen: Kur'an'ın beşer kelâmı olduğunu farzetmek, tesirleriyle insanlara hayat ve mutluluk veren bir eserin, etrafını almış bulunan dikkatli, meraklı, üstün zekaların senelerce inceledikleri halde hiçbir yapmacık göremediklerini kabul etmemek manasına gelir ki bu mümkün değildir.

Râbian: Hayatı tam bir denge ve intizam içinde geçen, bedevîleri medenî milletlere üstad eyleyen, prensipleri ile İslâm ordusunu iki cihanı fethedecek bir nizama kavuşturan, o muazzam ordunun bütün fertlerinin akıllarını, kalplerini, ruhlarını terbiye edip geliştiren, ahlâkın en ileri derecesinde olan, yakından tanıyanlara uğrunda canlarını feda ettirecek derecede kendisini sevdiren, Muhammedü'l-Emîn'i, haşa, Allah'ı bilmez, Allah'tan korkmaz ve Allah adına yalanı, rahatlıkla uydurup söyler kabul etmek lazım gelir ki yüz derecede imkânsızdır.

Çünkü bu meselenin ortası yoktur: Kur'an ya arş'tadır, yahut yerdedir. arş'tan düşerse ortada kalmaz. Yerdeki en sahtekâr birinin en düzmece bir uydurması saymak gerekir. Yüz derece şeytanlıkta ileri gitsen, bozulmamış hiçbir aklı kandırıp bu iftiraya inandırmazsın.

Şeytan:

– Nasıl kandıramam; işte insanların en zekilerinden bir çoğuna, Kur'an'ı ve Muhammed'i inkar ettirdim.

Cevap:

a) Evvela: Çok uzaktan bakınca, en büyük şey, en küçük şey görünebilir. Dünyadan daha büyük bir yıldız, uzaktan bir mum kadardır denilebilir.

b) Sathî bir nazarla, muhal bir şey mümkün zannedilebilir.

c) Kabul etmemek başkadır, inkar etmek başkadır. Adem-i kabul bir ilgisizlik ve cahilce bir hükümsüzlüktür. İnkâr eden kişi kabul-ü adem içindedir. Onun aklı, hareket etmeye mecburdur. Aklını kaybetmedikçe de bunu kabul edemez. Hem ey şeytan! Bâtılı hak, muhalî mümkün gösteren gaflet, dalalet, safsata, inad, mağlata, mükâbere ve iğfal ve görenek gibi şeytanî desiselerle, imkânsızlıklar ihtiva eden küfür ve inkârı, bedbaht insanlara yutturmuşsun.

d) Kur'an'dan istifade eden onu en parlak rehber görerek, ilimde, irfanda, ahlâkta yükselen milyonlarca örnek insanı bu vasıflarının zıtları ile tavsif etmeyi gerektirir ki aklı olan hiç kimse bunu iddia edemez.

Elhasıl, sıradan kimse Arapça binlerce kitabı ve Kur'an'ı okuyup dinledikten sonra: "Kur'an hiç birine benzemiyor, ya hepsinin dunûdudur veya fevkindedir. Altında olduğunu düşmanları bile iddia edemediğine göre, hepsinin üstündedir."

İşte ilm-i usûl ve fenn-i mantıkça, sebr ve taksim* denilen en kat-i hüccetle deriz ki: Kur'an ya Rabbülalemine yakışan kelâmdır, yahut ahlâksız, Allah'tan

* Sebr ve taksim: Mantıkta bir ispatlama tarzı ve usûlüdür. Bu iki kelime beraber kullanıldığı gibi ayrı ayrı da kullanılır. Bu ispatlama tarzında bir şeyin aslında bulunan vasıflar, illet olmaktan birer birer iptal edildikten sonra, tām illet olmaya elverişli olan tesbit edilir. Taksim: Bir bütünü hariçte hiç artırmamak şartıyla bölmek.

korkmaz, insanlardan utanmaz birinin düzmesidir. Geçen delillere karşı sen bunu diyemedin ve diyemezsin. Öyle ise O Rabbimizin kelâmıdır. Çünkü bu işin ortası yoktur, ortası olması da imkânsızdır. Kur'an ve Hz. Muhammed aleyhinde bu iddiayı ileri sürecektir kimse çıkamaz. Avrupa filozofları ve Asya münafıkları bile diyorlardı: "Muhammed çok akıllı idi, güzel ahlâklı idi." Mademki bu mesele iki şıkka münhasırdır ve madem ikinci şık imkânsızdır, madem bu meselenin ortası yoktur. Öyleyse Kur'an Kelâmullah, Muhammed Resûlullah'dır.

İşte ey şeytan! Şimdi başka bir sorun varsa söyle!

- Bunlara karşı gelemem. Fakat çok ahmaklar var ki beni dinliyorlar. Ve insan suretinde çok şeytanlar var, bana yardım ediyorlar ve filozoflardan çok firavunlar var, benliklerini okşayan meseleleri benden ders alıyorlar. Senin sözlerin gibi eserlerin yayılmasına sed çekerler. İşte bundan ötürü, sana teslim-i silah etmem!¹⁴⁰ *

Görüldüğü gibi, merhum Bediüzzaman'ın bu delilinin hülasasının hülasası şudur: Kur'an ya Rabbulalemin'in sözüdür, yahut beşeriyet içinde (hâşa) en sahtekâr, en ahmak, en utanmaz, Allah'ı tanımaz ve O'nu saymaz birinin düzmesidir. İkinci ihtimali en azılı bir düşman, en inatçı bir münkir bile iddia etmemiş ve edememiştir. Bilakis Hz. Muhammed (a.s.)'in Resûlullah olduğunu kabul etmeyenler onun akıllı, tedbirli, güzel ahlâklı, dürüst olduğunu söylemişlerdir. Oysa birinci ihtimal lehinde büyük küçük pek çok delil vardır. Yani Kur'an, âlemlerin Rabbına yakışan bir kelâmdır. Öyleyse ikinci ihtimal bâtil olduğuna göre, ister istemez birinci önermenin doğruluğu kesinleşmektedir. Böylece, Arap dili ve belagatına vakıf olmayan Kur'an talebeleri bile hizb-i şeytanı susturacak bir hüccet elde etmektedirler.

4) Kur'an'ın bütün ilâhî sözler ve semâvî kitaplardan üstünlüğü.

İlahî kelâm, ilim, kudret gibi bir ilâhî sıfat olduğundan ezelî olup, nihayetsizdir. Nihayeti, sonu olmayan birşeye denizler mürekkep olsa, elbette

¹⁴⁰ Nursî, Mektubât, s. 286-292; Sözler, s. 168-174.

* Bu bölüm hazırlanırken, Suat Yıldırım Hocamızın, Bediüzzaman Sempozyumu için hazırladığı tebliğdeki sadeleştirmiş olduğu metinden istifade edilmiştir.

yetmez ve bitiremez.¹⁴¹ * Ezelî ve ilahî kelâmın ve kelimâtın içinde şüphesiz en yücesi ve şerefli Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'an diğer semavî kitapların ve her türlü ilahî sözlerin üstündedir.

Hz. Peygamber'in nuru ve getirdiği hakikatlar nübüvvet divanının hem fatıhası, başlangıcı, hem de hâtimesi sonudur. Bütün peygamberler O'nun nurunun aslından istifade edip, dinî esas ve hakikatların tebliğinde O'nun yardımcıları ve vekilleri hükmünde olmuşlardır. Hz. Peygamber'in nuru Hz. Adem'in (a.s.) alnından ta kendi mübarek zatına kadar, teselsül halinde tezahür edip, nurunu neşrederek, intikal ede ede en mükemmel bir şekilde kendinde aksetmiş, kendine ulaşmıştır. Hz. Peygamber şu kainat ağacının hem asıl çekirdeği hem en son ve en mükemmel meyvesi olmuştur. İşte Kur'an ve Kur'an hakikatları Hz. Peygamber'in nuru gibi, Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadar bütün peygamberlerin sahife ve kitaplarında olgunlaşarak nurlarını neşrederek gele gele en büyük nüshası ve en mükemmel şekli olan Kur'ân-ı Kerîm suretinde zuhur etmiştir. Bütün peygamberlerin din ve şeriatlarının aslı, esas ve kitaplarının hülasası Kur'an'da mevcuttur fikri, bütün ehl-i ilmin ittifakla kabul ettikleri bir gerçektir.¹⁴²

Bu yaklaşım, Kur'an'ın ne kadar yüce olduğunu farklı bir açıdan gösterir. Ayrıca Bediüzzaman diğer eserlerinde de Kur'an'ın sair ilahî kelimelerden ve her türlü sözlerden üstünlüğünü izah sadedinde aşağıdaki misalleri verir.

a) Bir padişahın iki çeşit konuşması ve iki tarzda hitabı vardır. Birisi, halkından sıradan, normal bir kişi ile cüz'î bir iş ve hususi bir münasebeti veya bir ihtiyacı için sultanlık ünvanı ve adı ile olmayıp şahsı namına özel bir telefon ile özel bir konuşma ve görüşme şeklidir. Diğer bir şekil ise padişahlık adına ve umumun hakimi sıfatıyla, emirlerini etrafa neşir ve ilan için bir elçisiyle veya büyük bir memuruyla ululuk ve haşmetini izhar eden yüce bir fermanla konuşmaktır.

b) Elindeki aynayı güneşe karşı tutan bir adam, o aynanın sathı kadar bir ışık alabilir, böylece güneşle münasebet kurup sohbet eder. O aynayı karanlık evine veya

¹⁴¹ Nursî, *Latif Nükteler*, s. 17.

* Bu cümle şu âyete işaret eder. "De ki Rabbimin Sözlerini yazmak için bütün denizler mürekkep olsa, hatta bir o kadarını daha getirip ilave etsek, Rabbimin Sözleri tükenmeden o denizler tükenirdi." Kehf sûresi, 109.

¹⁴² Nursî, *Rumuzat-ı Semaniye*, s. 67 (Basılmamış bir risale).

bir damdam altındaki bağına yöneltse güneşin büyüklüğü kadar değil, aynanın büyüklüğü kadar ışıktan istifade edebilir. Başka bir şahıs ise evinin veya bağının damından bir nevi sera gibi geniş pencereler açar. Gökteki güneşe karşı yollar yapar. Hakiki güneşin daimi ışığıyla konuşur, güneşle minnetkâr şekilde sohbet eder. Ey yeryüzünü ışıklandıran, bütün çiçeklerin yüzünü güldüren nazlı güneş, onlar gibi benim de bahçemi, evimi ısındırdın ve ışıklandırdın der. Halbuki ayna sahibi böyle diyemez, zira o kayıt altındaki güneşin aksinin eseri sınırlıdır, dardır.¹⁴³

Nursî'nin bu mukayese ve misalleriyle Kur'an'ın diğer ilahî sözlere, velilerin ilhamlarına olan üstünlüğü belirgin şekilde tezahür eder.

Müellifimiz Bediüzzaman vahiy ve ilhamı ise şöyle mukayese eder: "Vahiy gölgesizdir, sâfîdir, havasa aittir. İlham ise gölgelidir, renkler karışır, umumidir. Melâike, insan ve hayvanların ilhamları gibi değişik çeşitleriyle denizlerin katreleri kadar ilahî kelimelerin çoğalmasına medar bir zemin teşkil eder.¹⁴⁴ Sınırsız ve çok olan ilahî kelimeler içinde en büyük makam Kur'an-ı Kerîm'e verilmiştir.

Çünkü Kur'an'ın tarifinde de zikredildiği gibi Kur'an, İsm-i A'zam'dan ve her ismin en ulvi mertebesinden gelmiş, bütün alemlerin Rabbi, yaratıcısı, ilahî olması itibarıyla Allah kelâmıdır. İsm-i A'zam'dan nüzûl edip Arş-ı A'zam'ın kuşattığı herşeye bakıp, teftiş eden mukaddes bir kitaptır. Bütün bu vasıflara hâiz olan Kur'an'a, bütün liyakatla Allah kelâmı ünvanı verilmiştir. Diğer ilahî kelimelerin ise, bir kısmı çok hususî ve cüz'îdir. Hususi bir ismin cüz'i tecellisi ile has bir rubûbiyet ile, hususî bir rahmet ile zuhur eden kelâmıdır. Hususi ve küllî olma bakımından farklı derecededir.

İlhamların çoğu bu kısımdandır. En cüz'îden en küllîye kadar farklı seviyede olup hayvanlara olan cüz'îsi ve basitidir. Bundan sonra sırasına göre avamdan insanların ilhamı, avam meleklerin, evliyanın ve en son büyük meleklerin ilhamıdır. Bundan dolayı kalbinin telefonuyla vasıtasız münacaat eden bir veli **حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي** "Kalbim benim rabbimden haber veriyor" der, âlemlerin rabbinden haber veriyor

¹⁴³ Nursî, **Sözler**, s. 126.

¹⁴⁴ Nursî, **Şualar**, s. 124, 125.

demez. Çünkü o kişi kendi kabiliyeti miktarınca ve yetmiş bine yakın hicap perdesinden aşabildiği nisbetle hitaba mazhar olur ve kendi namına görüşür.

İşte bir padişahın yüce saltanatı adına çıkan bir fermanı, bir sözü, herhangi bir adamla yaptığı cüz'î bir konuşmadan kıyas edilemeyecek kadar yüksek ve kıymetlidir. Gökteki güneşten faydalanma oranı, onun aynadaki aksinden, görüntüsünden istifade etmeden ne kadar fazla ve üstün ise Kur'an'da, o nisbetle bütün kelâmların ve kitapların üstündedir.

Kur'an'dan sonra ikinci derecede diğer mukaddes kitaplar ve suhfların, derecelerine göre üstünlükleri vardır. Eğer insanların ve cinlerin bütün güzel sözleri toplansa yine Kur'an'ın kudsî mertebesine yetişemez ve nazire olamaz.¹⁴⁵

Bu misallerle Kur'an'ın sair sözlerden üstünlüğünü izah eden Nursî, Kur'an'ın İsm-i A'zam'dan ve herbir ismin en ileri mertebesinde geldiğini göstermek için Kur'an'dan şu misalleri veriyor:

1- Âyetü'l-Kürsî "الله لا اله الا هو الحي القيوم", Bakara, 255.

"وعنده مفاتيح الغيب لا يعلمها الا هو ويعلم ما في البر والبحر وما تسقط من ورقة الا يعلمها ولا حبة في ظلمات الارض ولا طيب ولا يابس الا في كتاب مبين"

En'am sûresi, 59.

"قل اللهم مالك الملك تؤتي الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير انك على كل شئ قدير"

Âl-i İmran, 26.

"ان ربكم الله الذي خلق السموات والارض في ستة ايام ثم استوى على العرش يغشى الليل النهار يطلبه حثيثاً والشمس والقمر والنجوم مسخرات بأمره الا له الخلق والامر تبارك الله رب العالمين"

A'raf, 54.

5- "يا ارض ابلي مائك ويا سماء اقلعي ..."

¹⁴⁵ Nursî, Sözler, s. 120-121; Şualar, s. 147; Nursî, Envârun min Nucûmi'l-Kur'an, s. 20 (Basılmamış Kur'an'a ait Arapça bir risale); Nursî, Mesnevî, Trc., s. 228.

- 6- "تسبح له السموات السبع والارض ومن فيهن ..." İsrâ, 44.
- 7- "ما خلقكم ولا بعثكم الا كنفس واحدة ..." Lokman, 28.
- 8- "انا عرضنا الامانة على السموات والارض والجبال ..." Ahzâb, 72.
- 8- "يوم نطوى السماء كطى السجل للكتب ..." Enbiya, 104.
- 9- "وما قدروا الله حق قدره والارض جميعاً قبضته يوم القيامة ..." Zümer, 67.
- 10- "لو انزلنا هذا القرآن على جبل لرأيته ..." Haşir, 21.

Bu gibi âyetlerin küllî, umumî, ulvî ifadelerine ve başlarına الحمد لله veya تسبح bulunan sûrelerin başlarına, (الر، الم، حم) ile başlayan sûrelerin fatihalarına bakılırsa Kur'an'ın, Allah (c.c.) yanındaki kıymet ve ehemmiyeti anlaşılır.¹⁴⁶

Müellifin hülâsa etmeye çalıştığımız bu ifadelerinden peygamberlere gelen vahyin ekseriyetle melek vasıtasıyla ve ilhamın ekserisinin vasıtasız olup, en büyük bir velinin derecesinin hiçbir nebinin derecesine yetişmesinin muhal olması gibi ilhamların da vahiy mertebesine ulaşması mümkün değildir. Bediüzzaman'ın yaptığı bu teşbih ve temsillerle, şerh ve izahlarla Kur'an'ın diğer eski semavî suhûf ve kitaplara olan üstünlüğü, kudsiyeti ve i'cazının ulviyeti ve sırrı her seviyedeki insan tarafından anlaşılabilir.

5) Kur'ân-ı Kerîm'in vazifeleri

a- Kur'an'ın insanlara ve cinlere çok yönlü faydası vardır

İnsanlara ve cinlere mürşid, ehl-i şuura imam, ehl-i kemale rehber, ehl-i hakikata muallim olan Kur'ân-ı Kerîm'in en büyük vazifesi insanlara isim, sıfat ve icraatıyla Cenab-ı Hakk'ı tanıtip, bütün insanlara kâinattaki en büyük hakikatları öğretip onları irşad etmektir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Nursî, Sözlür, s. 120-121.

¹⁴⁷ Nursî, İşaratu'l-İ'caz, Trc., s. 180-181.

İ'cazın önemi konusunda ifade edildiği gibi, Kur'an, bize Cenab-ı Hakk'ı tarif edip, tanıtan üç büyük delilden biridir. Kur'an insanlara Allah (c.c.)'ı bütün esmâ ve sıfatlarıyla birlikte imanın altı rüknünü, özellikle kendisinin üçte birini teşkil eden haşır ve ahiret meselelerini bütün, hakikatlerine temel taşı ve en mühim esas yapmıştır. Kur'an insanlara iki dünyada saadet yollarını gösterip, onları hidayete ulaştırır.

Kur'an; felsefenin cevap vermekten aciz kaldığı, kâinatın yaratılış sırrı olan, insan kimdir? Bu dünyaya niçin ve nereden gelmiştir? Ve nereye gidecektir? Gibi müşkil sorulara en mükemmel ikna edici cevaplar verip, bu problemleri halleder. Manevî bir ticarethane ve misafirhane olan bu dünyada Allah (c.c.) ile kulların arasındaki münasebeti ve onun kullarından isteklerinin ne olduğunu, insanın yaratılış maksadını gösteren Kur'an, aynı zamanda alışkanlık perdesi altında gizlenen harikaları izhar edip, tabiat tağutunu delillerin elmas kılıcıyla parçalayıp hidayet yollarına ulaştırır.¹⁴⁸

Kur'an bize Cenab-ı Hakk'ı daha iyi tanıtmak için O'nun kudret kalemiyle kâinat sayfalarına yazdığı âyetleri şerheder, yani atomdan gezegenlere onlardan yedi kat semalara kadar bize Allah (c.c.)'ın büyüklüğünü gösteren harikalardan bahsedip, O'nun bütün eserlerini nazara verir. Koca kâinatı bir harita, bir saat, bir hane gibi hertarafını evirip çevirip göstererek, bütün bu şaheser güzelliklerin sanatkârını bütün sıfat ve esmasıyla tanıtır. Bundan dolayı Bediüzzaman'ın Kur'an tarifinde ifade ettiği gibi Kur'an, kâinat kitabının kıraatı ve nizamının tilaveti olduğu gibi yine Kur'ân-ı Hakîm, Kur'ân-ı Azîm-i kâinatın [Büyük kâinat kitabı] bir müfessiri ve belagatlı bir tercümanıdır.¹⁴⁹

Nursî'nin Kur'an'ın vazifesiyle alakalı yeni ve orijinal bir tesbiti vardır. Kur'an, İsm-i A'zam'a mazhar olan Hz. Peygamber'in, pek büyük ve çok parlak olan imanını ve derecesini gösterir. Bunun yanında mukaddes bir harita gibi ahiret ve Rubûbiyet âleminin yüksek hakikatlarını ve hak dinin ulvî mertebesini fitrî bir tarzda ders verip anlatır, kulluk dairesinin vazifelerini ve durumlarını talim eder.¹⁵⁰

148 Nursî, *Sözler*, s. 96, 140, 126, 219-220, 375; *Mektubât*, s. 173, 181; *Lem'alar*, s. 225.

149 Nursî, *Sözler*, s. 29-30, 118, 385, 419; *Mesnevî*, s. 163.

150 Nursî, *Mektubât*, s. 168.

Kur'an'ın en mühim vazifelerinden biri de İslâm toplumunu ve fertlerini her cihetten irşad ve terbiye etmektir, diyen Nursî'nin konu ile alakalı görüşlerini şöyle ifade edebiliriz; Kur'an, Muhammed (a.s.) ümmetinin bir kumandanı olup kuvvetli kanunları, esaslı düsturları, nâfiz emirleriyle o büyük orduyu iki cihanı fethedecek şekilde tanzim ve tertip edip maddî ve manevî olarak techiz eder. Bununla birlikte umumu irşad ederken fertleri, şahısları ihmal etmez. Sosyal hayatta nurlu, saadetli ve hakikatlı bir şekilde değişiklik yaptığı gibi insanların nefislerinde, kalplerinde, ruhlarında, akıllarında şahsî, içtimai ve siyasî hayatlarında muazzam bir inkılab yapar. Ruhlarını, nefislerini, vicdanlarını, kalplerini terbiye edip temizler, beden ve azalarını hayır yollarında çalıştırır. İnsanları en güzel şekilde idare edip, hayata hayat ve saadet verir.¹⁵¹

b- Kur'an'ın kâfirlere de faydası vardır.

Bu arada şöyle bir soru akla gelebilir. Acaba müslümanlara ve İslâm toplumuna bu kadar faydası olan Kur'an'ın kâfirlere karşı nasıl bir tesiri olur? Onlara zararı veya faydası olabilir mi?

Müellifimiz bu soruyu şu şekilde cevaplandırıyor: Kur'ân-ı Kerîm hidayetten nasibi olmayan kâfirlerin dalalet ve sapıklıklarını artırır. Güneş, yağmur, su ve ışık çiçeklere ve bitkilere isabet ederse hayat verir, büyütür, geliştirir, pis şeylere isabet ederse çirkin, kötü kokular meydana gelir. İşte Kur'an da bu misalde olduğu gibi kâfirlerin dalaletini artırır.^{152 *}

Kur'an'ın kâfirlere, bütün dinsizlere ve inkârcılara karşı bir de rahmet ciheti vardır. Kur'an'ın semavî ilanlarına karşı bazı kâfir ve inançsızlar mutlak, şüphesiz küfrü bırakıp şüpheli bir küfre geçerler. Ahirete inanmayan bir kâfir için ölüm bir ebedî idamdır, yokluktur. Ölüm, mutlak küfre düşenler ve taraftar olanlar için her

¹⁵¹ Nursî, *Şualar*, s. 1234; *Mektubât*, s. 290-291.

¹⁵² Nursî, (Trc.), *İşaratü'l-İ'caz*, s. 140.

* Bu fikirlerde ("Allah) onunla bir çoğunu saptırır ve onunla bir çoğunu yola getirir. Onunla sadece fasıkları saptırır. (Bakara, 26) ve "Biz Kur'an'dan müminlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. Ama bu, zalimlerin ziyanını arttırmaktan başka bir katkıda bulunmaz (İsrâ, 82)) âyetlerinin mefhumu var.

yönüyle bir ebedî idamdır. Bu düşünce onlara dünyada on cehennem azabından fazla bir azab verir. Kendilerinin, acı ve sevinçlerini paylaştıkları dostlarının ebedî idamını düşündükçe, bunun izdirabını kalplerinde duyarlar. Ama o inkârcıların bazıları Kur'an'ın umumî rahmet yönünden ve şumullü nurundan aldıkları bir hisse ile ölümün ebedî idam olmadığını, bekâ ihtimali olduğunu hissederler. O şüpheli küfür vasıtasıyla devekuşu gibi ölüm ve zevali, idam manasında gördükleri vakit Kur'an ve semavi kitapların ahirete imana dair kati haberleri onlara bir ihtimal verir. Onlar bu ihtimale yapışırlar ve o dehşetli elemi üzerlerine almazlar. O vakit onlara denilse: Madem bâkî bir âleme gidilecek, o âlemde güzel yaşamak için dinî yükümlülüklerin meşakkatini çekmek gerekir. Onlar küfürdeki şüpheleri cihetiyle "belki ahiret yoktur, yok için neden çalışalım" derler. Ama ne zaman Kur'an'ın ifade ettiği beka ihtimali cihetiyle ebedî idamın elemelerinden kurtulurlar ve şüpheli küfrün verdiği yokluk ihtimali cihetiyle, dinî yükümlülüklerdeki meşakkatler onlara müteveccih olur, ona karşı küfür ihtimaline yapışırlar, o zahmetten kurtulurlar. Bu noktada inananlardan ziyade bu hayattan lezzet aldıklarını zannederler. Çünkü ibadetlerin zahmetinden küfür ihtimali ile kurtulurlar. Ebedî elemelerden ise iman ihtimali cihetiyle kendi üzerlerine almazlar. Halbuki bu şeytanî hatanın hükmü gayet sathî, faydasız ve geçicidir. İşte netice olarak Kur'ân-ı Kerîm'in kâfirler hakkında bir nevi rahmet yönü vardır ki; dünya hayatını onlara cehennem olmaktan bir derece kurtarıp bir nevi şek ve şüphe vererek onları şek ile yaratır. Mutlak küfürden şüpheli küfre çıkartıyor. Yoksa ahiret cehennemini andıracak bu dünyada dahi, manevî bir cehennem azabı çekecekler ve intihara mecbur kalacaklardı.¹⁵³

c- Kur'an olmasa ne olur?

Nursî'ye göre Kur'an'ın başka bir vazifesi de şudur: Kur'an, kâinat hayatının direği, ruhu, şuuru ve aklıdır. Aynı zamanda bu zemin kafasının aklı ve düşünen kuvvetidir. Kur'an arşı yeryüzüne bağlayan bir zincir, bir ilahî iptir, umumî çekim kanunundan daha çok, yeryüzünü muhafaza eder. Allah göstermesin, eğer Kur'an gitse kâinat divane olur, sistemler bozulur, yeryüzü aklını kaybeder belki de şuursuz kalmış olan başını, bir gezegene çarpar ve kıyameti koparır.¹⁵⁴

153 Nursî, Lem'alar, s. 79-80; Emirdağ Lahikası, c. II, s. 215, 216.

154 Nursî, Sözler, s. 100; Lem'alar, s. 336; Şualar, s. 376.

d- Kur'an âhirette ne olacak?

İnsanlara dünyada bu kadar yakın olan ve onları irşad eden Kur'ân-ı Kerîm ve onun düsturları, acaba ahirette insanlardan mükellefiyet ve mesuliyet kaldırılacağına göre, onlara ne gibi faydası olabilir?

Kur'an ve O'nun hakikatları olan İslâmî esaslar insana deri gibi yapışık olup beşerin kabiliyetinin inkişafı nisbetinde genişleyip inkişaf etmekle, iki dünya saadetini netice verir ve insanlığın bütün işlerini tertip ve tanzim eder. Kur'an ve ondan kaynaklanan esaslar insanlığın fikriyle beraber ebede kadar devam eder. İnsanların dünya ile alakaları kesildikten sonra Kur'an ve hakikatleri sûreten teklif cihetiyle insanlardan ayrılrsa da, maneviyatı ve esrarıyla nev-i beşerin arkadaşlığına devam edip, onların ruhlarını gıdalandırarak onlara delil olmaya devam eder.¹⁵⁵

6) Kur'ân-ı Kerîm ve Şiir.

a- Kur'an şiir olmaktan münezzehtir

Allah (c.c.), Kur'an'ın şiir, Hz. Peygamber'in de şair olduğu iddiasını reddetmektedir. Kur'an'da bu konuyla alakalı birçok âyet vardır. Onlardan ikisini burada vermek istiyoruz: "O (Kur'an), bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! (O) bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! (Hâkka, 41, 42).

"Biz O'na (Hz. Peygamber'e) şiir öğretmedik, ona yakışmaz da. O (Kur'an) sadece bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır." (Yasin, 69).

Eski dönemlerde Kur'an'ın üslûbu bazı münkirlerce tenkit edilerek, Kur'an'ın şiire veya kâhinlerin seci'lerine benzediği iddia edilmiştir. O dönemin âlimleri eserlerinde, bu iddiaları ikna edici cevaplarla reddetmişlerdir. Şüphesiz o âlimlerin en mühim simalarından biri de Bakıllânî'dir. Konuya İ'cazü'l-Kur'an adlı eserinde genişçe yer veren Bakıllânî, Kur'an'ın şiir olmadığını, insanlara ait hiçbir

155 Nursî, İşarât, Trc., s. 129.

nazım ve nesir türüne benzemediğini ifade eder. Şiirlerle mukayese ederek Kur'an'ın şiir olmadığını delillerle ispata çalışır.¹⁵⁶ İ'caz'la alakalı eserlerin ve tefsirlerin çoğu bu konuya temas etmektedir.

Bu kısa mukaddimeden sonra müellifimiz Bediüzzaman'ın bu konuyla alakalı görüşlerine temas etmek istiyoruz.

Bediüzzaman Kur'an'ın şiir olmaktan çok uzak ve münezzeh olmasının hikmetlerini açıklar, bunları dört noktada mütalaa etmemiz mümkündür;

1- Kur'ân-ı Kerîm, çok parlak ve yüksek hakikatları içerdiğinden şiirin hayalî düşünce ve sözlerinden müstağnîdir.

2- Kur'ân-ı Kerîm'in i'caz derecesindeki nizam ve intizamı, kâinat kitabındaki sanatın inceliklerini, muntazam üsluplarıyla tefsir etmesine rağmen kendisinin manzum olmamasının bir hikmeti şudur: Âyetlerin herbir necmi bir vezin kaydı altına girmeyip, diğer âyetlere bir nevi merkez ve kardeş olur ve âyetlerin arasındaki mevcut manevî alakaya rabita olması için, o geniş daire içindeki âyetlere birer münasebet hattı teşkil eder. Güya, serbest her bir âyetin, ekser âyetlere bakar birer gözü, ona müteveccih birer yüzü vardır.

3- Şiirin gereği, küçük ve sönük hakikatları, büyük ve parlak hayallerle süslendirip beğendirmektir. Halbuki Kur'an hakikatları, o kadar büyük, yüce ve revnaklıdır ki, en büyük ve parlak hayal, o hakikatlara nisbet edilse gayet küçük ve sönük kalır.¹⁵⁷

4- Kur'an âyetleri Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinden bahseder. Şiir ise, fuzulî olarak başkalarından bahseder. Hem Kur'an'ın basit şeylerden bahsetmesi bile hârikadır, ama şiirin harikulade işlerden bahsetmesi ise çoğunlukla basittir.¹⁵⁸

156 Bakıllânî, İ'cazu'l-Kur'an, s. 50-56, nşr. Ahmed Sakr, Kahire.

157 Nursî, Sözler, s. 124.

158 Nursî, Mesnevî, s. 190-191.

b) Kur'an nazmı ve üslûbu manevî huzur ve ciddiyeti bozmaz

Müellifimiz araştırabildiğimiz kadarıyla Kur'an nazımının şimdiye kadar kimsenin bahsetmediği bir özelliğine temas eder. Bu çok hassas ve ince bir özelliktir. Nursî'ye göre Kur'an nazımının ve üslûbunun mühim bir özelliği, okuma esnasında insanın ciddiyetini, manevî huzur ve konsantiresini koruyup ihlal etmemesidir.¹⁵⁹ Bu Kur'an nazımını şiirden ayıran çok önemli manevî ve ruhî bir özelliktir.

Müellifimiz konuyu şöyle açıklar. Kur'an'ın zinetli ve kendine has kafiyele lafzı ve fesahatlı, sanatlı üslûbu ve nazarı kendine çevirecek belagat meziyetlerinin çok olmasına rağmen, okuma esnasında tilavet edenlerin, zikir ve münacaat ehlinin hissettikleri manevî ve ilahî huzuru bozmaz. Halbuki bu çeşit bazı özelliklere sahip olabilen edebî bir metin nazarı kendi güzelliklerine çevirerek huzuru bozup ruhanî neşeyi dağıtabilir. İnsan akli ve hissi, manayı ve manevî huzuru unutup kafiye veya nazma takılabilir.¹⁶⁰

Nursî, uzun zaman vird olarak okuduğu İmam Şâfiî'ye ait bir münacatı okurken bu durumu bizzat yaşamıştır. Bu münâcat fevkalade güzel bir nazım ve kafiye ile kaleme alındığı için kendisinin dikkati nazım ve kafiye üzerinde toplandığı için dağılmış, nazımdaki güzellik manevî huzuruna halel getirmiştir. Bu hadise ile Kur'an'ın kendine has, fıtrî, mükemmel olan kafiye ve nazmında mevcut olan bir nevi i'cazı anlamış ve keşfetmiştir. Nursî'ye göre zikir ve münâcaat ehli bunu aklen anlamasa da kalben hisseder.¹⁶¹

159 Nursî, *Sözler*, s. 351, *Mektubât*, s. 167.

160 Nursî, *Mektubât*, s. 169.

161 Nursî, a.g.e., s. 169.

II. BÖLÜM

İ'CAZ VECİHLERİ

I- İ'caz vecihlerine giriş

1. Tarihî seyri içinde i'caz vecihlerine umumî bir bakış

Kur'ân-ı Kerîm'in mucize oluşu hususunda bütün İslâm âlimleri ittifak halindedir. Yalnız i'caz vecihleri diye tabir edilen Kur'an i'cazının ve mucize oluşunun vecih ve cihetlerinin sayısı hususunda farklı görüşler vardır. İ'cazla meşgul olan âlimler birden başlayarak onlarca i'caz vechinden bahsetmişlerdir. Doğru olan da birçok âlimin belirttiği üzere i'caz vecihlerini tahdid etmemektir. Her âlim kendi zevkine, tabiatına ve yoluna uygun olan cihetleri almış, onları incelemiş, i'caz vecihlerini de onlara hasretmiştir.¹

Mesela: Rummânî'ye göre i'caz vecihleri yedidir;

- 1- Kur'an'a karşı muaraza yapılamaması
- 2- Kur'an'ın bütün insanlara meydan okuması,
- 3- Sarfe; Muarazaya kalkışanlardan Allah tarafından kuvvetlerinin alınması.
- 4- Kur'an'ın belagatı.

¹ Suat Yıldırım, **Kur'an ve Kur'an İlimlerine Giriş**, s. 174; İsmail Karaçam, **Sonsuz Mucize Kur'an**, s. 383-385.

5- Kur'an'ın gaybî haberler vermesi.

6- Kur'an'ın, insanların bildiği, alıştığı üslûbun ve tarzın dışında mükemmel bir üslûba sahip olması.

7- Diğer bütün mucizeler gibi Kur'an mucizesinin de insanlar tarafından gösterilememesi.²

Hattâbî'ye göre, Kur'an'ın i'cazı belagatındadır. Belagatı da lafzındaki fasihlik, nazmındaki güzellik ve manasındaki doğruluktan meydana gelmektedir. Belagatla birlikte Hattâbî, kendinden önce hiç kimsenin temas etmediği bir veche, Kur'an'ın kalplere ve ruhlara olan güzel tesirine değinerek bunu mühim bir vecih olarak kabul eder.³

Bu vecih Hattâbî'nin tesbit ettiği orijinal vecihlerden biridir. Bu fikri asrımıza kadar fazla geliştiren olmamıştır. Asrımızda Sadık er-Rafî ve emsali bazı âlimler Kur'an'ın bu yönüne temas etmişlerdir.

Bakıllânî'ye göre i'caz vecihleri üçtür.

1- Kur'an'ın nazım, tertib ve telifinin harika oluşu.

2- Kur'an'ın ümmî bir zattan zuhur etmesi.

3- Kur'an'ın gaybî haberler ihtiva etmesi.⁴

Abdülkahir el-Cürcânî'ye göre i'caz vechi Kur'an'ın nazımıdır. Cürcânî'nin meşhur olan bu nazariyesi, Kur'an'ın i'cazını sadece nazmına bina eder. Ona göre âyetlerin, cümle ve kelimelerin dizilişi en büyük mucizedir. Cürcânî'nin bu görüşü "nazım nazariyesi" diye meşhur olmuştur. O'na göre insanları aciz bırakan Kur'an'ın nazmında ve lafzında görünen meziyet ve hususiyetlerdir.⁵

2 er-Rummânî, en-Nüket fi İ'cazu'l-Kur'an, s. 75, 109-113.

3 Hattâbî, Beyanu İ'cazu'l-Kur'an, s. 24-30, 70-71.

4 Bakıllânî, İ'cazu'l-Kur'an, s. 33-50.

5 el-Cürcânî, eş-Şafiye, s. 117 (Selase resail fi İ'cazu'l-Kur'an kitabının içinde), Delâilu'l-İ'caz, s. 39.

Süyûfî'ye göre i'caz vecihleri çoktur. O, eserinde otuz beş i'caz vechini zikretse de i'caz vecihlerini sınırlamayı uygun görmez.⁶

Meşhur müfessir Kurtubî ise, tefsirinde i'caz vecihlerini on sayısıyla sınırlar.⁷

Müfessir Alûsî'ye göre âlimler birçok vecihler zikretseler de bunların çoğu Kur'an'ın bazı özellikleri ve faziletleridir. O'nun en son görüşüne göre i'caz vechi Kur'an'ın nazım ve belagatıdır.⁸

Muasır meşhur arap edebiyatçılarından merhum Mustafa Sadık er-Râfî'ye göre i'caz vecihleri şunlardan meydana gelir:

- 1- Kur'an'ın kendine has musikisi.
- 2- Belagatı.
- 3- İnsanlara tesiri.
- 4- Tarihi (Nüzulü, toplanması v.s.).
- 5- Lüzumsuz söz ve kelimeler olmaması.
- 6- Kur'an'ın ilmî hakikatları ihtiva etmesi.⁹

Abdülazîm ez-Zerkanî, kitabında i'caz vecihlerini, orta yolu takip ederek ondört kabul eder. Asrımızda, Kur'an ilimleri ile alakalı olarak yazdığı eseri mühim kaynak kabul edilen bu âlimimiz, eski ulemadan farklı veya daha geniş olarak şu vecihleri ele almıştır.

- 1- Kur'an'ın insanlara yetmesi ve onların ihtiyaçlarına cevap vermesi.
- 2- Kur'an'ın ilmî i'cazı ve müsbet ilimlere bakışı.
- 3- Kur'an'ın insanları terbiye ve ıslahtaki metodu.

6 Süyûfî, Mu'tereku'l-Akrân fî İ'cazu'l-Kur'an, I, s. 3.

7 Kurtubî, el-Camî' li Ahkâmî'l-Kur'an, I, s. 73-75.

8 Âlûsî, Ruhû'l-Meanî, I, s. 31-33.

9 M. Sadık er-Râfî, İ'cazu'l-Kur'an, s. 147-160.

4- Kur'an'ın dost, düşman herkese tesiri ve başarısı.¹⁰

Yine Kur'ânî çalışmalarıyla dikkatleri çeken muasır mütefekkir ve âlimlerimizden Suriyeli Dr. M. Said el-Bûtî i'caz vecihlerini iki kısma ayırmıştır. Bunlardan bir kısmı Arap dilini bilen ve onun belagatından zevk alan Arap milletine, diğer kısmı ise bütün akıllı insanlara aittir. Araplara has olan kısım, Kur'an nazımının, tertib ve telifinin harikalığı ve belagatının yüksekliğidir. Bûtî, Kur'an'ın i'cazında bütün insanların anlayabileceği ortak vecihleri de üç madde ile özetlemiştir:

a) Kur'an'ın gaybî haberleri.

b) Hz. Peygamber'in ümmî olmasına rağmen Kur'an'ın, hiç kimsenin bilmediği ve mazinin derinliklerinde kalmış haberleri bildirmesi.

c) Kur'an'ın, hayatın bütün yönlerini ihtiva eden harika bir hukuk sistemi getirmesi yani teşriindeki i'cazı.¹¹

Görüldüğü üzere i'caz vecihleri hakkında ileri sürülen görüşler büyük ölçüde birbiriyle örtüşmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz görüşlerin çoğu birbirini takviye edip, tamamlamaktadır.

2- Nursî'nin i'caz vecihlerine bakışı:

Müellifimiz Nursî'ye gelince –birinci bölümde ifade ettiğimiz gibi– O, kendi muasırlarına Kur'an'ın i'cazını ve i'caz vecihlerini anlatabilmek için başta **Mucizat-ı Kur'aniye Risalesini** ve **İşâratu'l-İ'caz fî Mazannî'l-İycaz** adlı Arapça tefsirini kaleme almıştır. **Mucizât-ı Kur'aniye Risalesinde** Nursî, Kur'an'ın i'caz vecihlerini kırk civarında kabul edip onları izah ve ispata çalışmıştır.

O'na göre bu kırk i'caz vechinden yedisi ana vecihdir. Bu yedi vecihle, on üç asırdır Kur'an'ın i'cazı tasdik edilmiştir. Kur'an bu yedi i'caz vechiyle harika, kırk vechiyle mucizedir.¹²

10 Abdülazîm ez-Zerkânî, **Menahilu'l-İrfan**, II, s. 355-442.

11 el-Bûtî, **Min Revai'l-Kur'an**, s. 152-158.

12 Nursî, **İşâratu'l-İ'caz**, s. 60 (Trc.). Nursî, **Sözler**, s. 490, **Şualar**, s. 128.

Hülasa edersek O'nun konuyla alakalı görüşleri şöyledir: Muhakkik âlimler i'caz vecihlerinde ihtilaf etmişlerdir. Kur'an'ın i'cazını meydana getiren cihetler çoktur. İ'caz vecihleri hadsizdir. Âlimler, anlayış ve mesleklerine göre bazı cihetleri tercih edip almışlardır. Aralarında muhalefet ve münakaşa yoktur. Bazılarına göre i'caz, gaybî haberlerde, bazılarına göre Kur'an'ın ihtiva ettiği hakikat ve ilimlerde, bazılarına göre belagatında, kimilerine göre tenakuz ve karışıklık olmamasında ve ümmî bir zattan zuhur etmesinde, kimilerine göre de âyet ve sûre başlarında ve sonlarındaki Kur'an'ın harika üslûbundadır.¹³

Müellifimizin tefsirinde Kur'an yedi büyük vecihle tasdik edilir ve mucize olduğu gösterilir demesinin ve daha sonra telif ettiği **Mucizât-ı Kur'aniye Risalesi** ve diğer eserlerinde i'caz vecihlerini kırk olarak ele almasının bir tenakuz teşkil ettiği zannedilebilir. Kanaatımıza göre bu hususta bir tenakuz yoktur. Tefsirinde zikrettiği yedi vecih eskiden beri âlimlerin kabul ettikleri ana vecihlerdir. O da Arapça olarak ve âlimleri muhatap alarak yazdığı ve sadece Kur'an'ın nazmına hasrettiği tefsirinde genel manada kabul gören bu küllî yedi vecih zikretmiştir.*

Nursî'nin "İşaratü'l-İ'caz"ında zikrettiği yedi büyük vecih şunlardır:

- 1- Kur'an'ın nazmındaki belagat
- 2- Âyetler ve sûreler arası tenasüb.
- 3- Kur'an'ın kendine has üslûbu
- 4- Kur'an'ın gaibten ve gelecekte haber vermesi.
- 5- Âyetlerde tenakuz ve hata olmaması.
- 6- Kur'an'ın ümmî bir zattan zuhur etmesi.
- 7- İnsanların gücünün üstünde ilim ve hakikatları ihtiva etmesi.¹⁴

¹³ Nursî, **İşarat**, s. 137; **Sözler**, s. 339.

* İlave olarak şunları da söyleyebiliriz: Müellif bu tefsirini cephede kaleme aldığı ve sadece Kur'an'ın nazım yönünü incelediği için vecihlere geniş manada temas etmeyip sadece eskilerin de temas ettikleri esas vecihleri vermiş olabilir. Veyahut bu husustaki görüşlerini sonradan daha da geliştirmiş olabilir. Bir başka bir sebep de i'caz meselesini avama geniş çapta anlatabilmek için bu konuyu bütün vecih ve cihetiyle kapsamlı bir şekilde yaşadığı devrin durum ve ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak kaleme almış olmasıdır.

¹⁴ Nursî, **İşarat**, Trc., s. 137, 139; **İşarat** (Arapça), s. 226; **Sözler**, s. 340-341.

Müellifimiz Arapça kaleme alıp 1922 yılında neşrettiği **el-Mesneviyyu'l-Arabiyyu'n-Nurî** eserinde Kur'an'a ait çok özlü bilgiler verirken bazı i'caz vecihlerine de temas eder. Orada zikrettiği vecihler şunlardır:

1- Kur'an'da yüksek bir selaset vardır. Bundan dolayı dillere ağır gelmez.

2- Kur'an her türlü hatadan ve kusurdan uzaktır.

3- Âyetler, cümleler arasında mükemmel bir tenasüb ve dayanışma, âyetler ve maksatları arasında bir uyum vardır.

4- Kur'an'ın beyanında bir birlik ve bütünlük vardır. Kur'an farklı zamanlarda inzal olmuş, farklı sebab-i nüzullerle gelmiş, farklı suallere ve farklı hadiselerle cevap vermiş, farklı asırlara ve çeşitli seviyelere hitap etmiş olmasına rağmen bütün bunlar bir birliği ve ahengi gösterir. Bir dağınıklık ve tenakuz arzetmediği gibi bütünlüğe katkıda bulunur.

5- Kur'an'da birçok hikmet ve sırlarla dolu olan tekrarlar vardır. Bu tekrarlar sair eserlerde olduğu gibi usanç vermez.¹⁵

Daha sonra müellifimizin i'caz vecihlerini kendine has nazım tarzıyla ele aldığını görüyoruz. Beş sayfa tutan bu şiirinde Nursî, kendisinin i'caz meselesiyle olan alakasından başlayarak eserlerinin çeşitli yerlerinde ele aldığı kırka yakın i'caz vechini özlü ifadelerle nazmetmiştir.¹⁶

Biz bu bölümden itibaren Nursî'nin eserlerinde ele aldığı kırka yakın i'caz vechini tesbit edip madde madde ele alıp incelemeye çalışacağız. Bu ilimle ilgilenen hemen hemen bütün âlimlere göre i'cazın en yüksek vechi nazmındaki belagattan doğan dil i'cazıdır. Bu husus müellifimiz Nursî'ye göre de en önemli vecih olduğu için işe belagat yönü ile başlamak istiyoruz.

15 Nursî, *Mesnevî*, s. 123-125; *Mesnevî* (Arapça), s. 230-231.

16 Nursî, *Sözler*, Lemaat, s. 683-688, *Kastamonu Lahikası*, s. 125-129.

3- Kur'an Belagatına giriş

a) Belagatın manası ve Kur'an belagatı

Belagat Arapça'da varmak ve ulaşmak manalarına gelir. Istılahta ise bir sözün fasih, kusursuz olup bununla birlikte durumun, halin gereğine uygun olmasıdır. Yani mekâna, makama ve şahıslara göre söz söyleme veya ifade etmektir.¹⁷ Halin gerektirdiği duruma uygun söz söyleme ve muhatabın durumunu nazara alma, belagatın önde gelen şartları arasındadır.^{18 *}

Kur'an'ın nazil olduğu asırda Arap Yarımadası'nda belagat ve fesahat revaçta olduğu için Kur'an insanların takatının üstünde bir belagat ile gelip onları aciz bırakmıştır. Bu erişilmez belagatın karşısında ehl-i belagat diz çökmüştür. Kur'an, şairlerin Kâbe duvarındaki şiirlerini kıymetten düşürmüştür. Bedevî bir edip ".....
فاصدع بما تؤمر"¹⁹ âyetini işitince ondaki belagata secde etmiştir.

Daha sonra gelen belagat ilminin büyük bilginleri, Cürcânî, Sekkakî, Zemahşerî v.b. âlimler Kur'an belagatının beşerin güç ve takatının üstünde olduğuna icma ve ittifakla karar vermişlerdir. Zaten Kur'an'ın en büyük düşmanı olan Mekke müşrikleri Kur'an'a benzer bir söz söyleyebilmekten aciz kalmışlardır. Belagatı ve edebiyatı çok iyi bilen bu insanlar, kolay olan kalemle karşı koymak yerine zor olan kılıçla cevap verme yolunu tercih etmişlerdir. Bu durum Kur'an belagatının insan gücünü aşan bir şey olduğunu açıkça göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde Kur'an'ın dostları sevgiden dolayı ifadelerini ona benzetmek arzu ve gayretiyle, düşmanlarının ise karşı koyma ve tenkid fikriyle yazdıkları ve fikirlerin birbirine eklenmesiyle gelişen milyonlarca Arapça kitaptan hiçbirisinin Kur'an'ın seviyesine ulaşamaması, Kur'an belagatının ilahî oluşunun apaçık bir delilidir.²⁰

17 Ali el-Çarim, Mustafa Emin, *el-Belagatu'l-Vadiha*, s. 8.

18 Nursî, *İşaratu'l-İ'caz*, (Trc.), s. 50.

* Nursî, belîğ, bir sözü şöyle tarif eder:

„ الكلام البليغ ما استفاد منه العقل والوجدان معاً ... „

“Belîğ söz akıl ve vicdanın, beraber istifade ettiği sözdür.” O söz akla nüfuz ettiği gibi vicdana da damlar.” *İşaratu'l-İ'caz* (Arapça) nşr. İhsan Kasım es-Salihî, İstanbul 1990.

19 Hicr, 94, “O halde sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle.....”

20 Nursî, *Sözler*, s. 416; *Şualar*, s. 134-135; *Mektubât*, s. 169, 346.

Birinci bölümde de temas ettiğimiz gibi Nursî'ye göre bir sözün kıymetini anlamak için o söze şu dört cihetten bakmak gerekir.

1- Sözü söyleyenin kim olduğu, 2- Kime söylediği, muhatabın kim olduğu, 3- Maksad, ne için söylediği, 4- Makam, hangi makam ve konumda söylediği. Zira muhtevaya, maksada, mevzuya ve muhataba göre farklı anlatım belagat ilminin bir gereğidir. Yukarıda mezkur sual ve durumlar itibara alındığında Kur'an'ın azameti ve belagatı açığa çıkar ve ona benzer bir kitabın olamayacağı anlaşılır. Zira Kur'an, bütün alemlerin Rabbi ve bütün kâinatın Yaratıcısının hitabı ve konuşmasıdır. Hiçbir cihette taklidi ve suniliği hissettirecek bir emaresi bulunmayan bir mükâlemesidir. Muhatap başta Allah Resûlü (a.s.) ve bütün insanlardır. Maksat, yaratılış gayesini öğretmek ve iki dünya saadetini kazanmaktır.²¹

b) Kur'an belagatına bakış nasıl olmalı?

Kur'an'ın en cazibeli özelliği i'cazıdır. İ'caz ise belagatın yüksek tabakasından meydana gelir. Belagat ise çeşitli hususiyetler, meziyetler, özellikle istiare ve mecaz gibi esaslar üzerine bina edilmiştir. Kur'an'a istiare ve mecaz dürbünüyle bakılmazsa ondaki özellikler görülmez.²²

Burada şu soru akla geliyor: Belagat meselesi İcaz-ı Kur'an ilminde bu kadar ehemmiyet kesbedip esas noktayı teşkil ederse Arapça bilmeyen ve belagattan hiç anlamayan halk i'caz'dan hissesini nasıl alacak, onu nasıl idrak edecek? Bu meseleyi i'cazın idraki konusunda geniş olarak ele aldığımız için burada Nursî'nin görüşünü bir cümle ile ifade etmek istiyoruz. Kur'an'ın bütün insan tabaka ve gruplarına karşı ayrı ayrı i'cazı vardır ve bir tarzda i'cazının varlığını hissettirir.²³

Müellifimize göre muhatap Kur'an'ın belagatını anlayabilmek için fikrî bir hazırlık içinde olmalıdır. Bu da onun Kur'an'ın nüzûlünden önceki ortamı hatırlamasını gerektirir. Bunu yapmadığı takdirde Kur'an'ın ilk muhataplarında uyandırdığı muazzam etkinin ve gerçekleştirdiği fikrî inkılabın sırrını kavrayamaz.

21 Nursî, *Şualar*, s. 138; *Mesnevî* (Trc.), s. 228; *Sözler*, s. 400-401, 418.

22 Nursî, *Muhakemât*, s. 61-63, 64, 73.

23 Nursî, *Mektubat*, s. 165-167.

Mesela: “سُبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ”²⁴ âyetini okuyan bir insan şimdiki anlayışı ile bu ayetin belagatının değerlendirmesini yapamaz. Bu âyeti şu anda dinleyen bir şahsın göklerde ve yerde olan bütün varlıkların Allah’ı tesbih ettiklerini bildiği ve bu fikre alıştığı için bundan etkilenmesi sınırlı kalır. Halbuki Kur'an'ın nüzûlünden önce insanlara hakim olan telakkiye göre kainattaki varlıklar karanlık, şuursuz ve vazifesiz olarak boş ve sınırsız bir fezada fanî bir dünyada gayesiz olarak bulunuyorlardı. Ama Kur'an bu ve emsali âyetlerle kâinatı aydınlatıp kâinattaki hiçbir şeyin abes olmadığını herşeyin memnuniyet içinde vazifelerini edâ edip zikir ve tesbihte bulunduğunu gösterir.²⁵

Hülasa etmeye çalıştığımız bu fikirden anlaşıyor ki Kur'an'ın belagatındaki yüceliği anlamak için onun nazil olduğu dönemi ve ondan önceki durumları iyi bilmek ve hayalen oraya gitmek, Arap Yarımadası'nda Hz. Peygamber'in elindeki mucizeli kitapla ezeli hutbeyi tebliğ edip onların maddî ve manevî bütün problemlerini nasıl hallettiğini görmek gerekir.²⁶

c) Nursî'ye göre Kur'an belagatını değerlendirmede bazı ölçüler

İ'caz ve belagatla meşgul olan âlimler, Kur'an'ın belagat ve fesahatının bütün âyetlerde aynı derecede olup olmadığı ve bazı âyetlerin diğer âyetlerden belagat cihetiyle üstünlüğü hususunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhur, her ne kadar Kur'an âyetleri belagatta en yüksek mertebede olsa da fesahat cihetiyle âyetlerin dereceleri farklıdır, görüşünü desteklemektedirler.

Kadı Abdülcebbar el-Hemedânî farklı dereceleri reddetmekte ve her kelimenin en yüksek zirvede olduğuna inanmaktadır. Ebû Nasr el-Kuşeyrî ve bazı âlimler farklılığı tercih edip, Kur'an'daki herşeyin fesahat ve belagatın en yüksek mertebesinde olmadığı görüşündedirler. İzzuddin b. Abdüsselâm da bu görüşü teyid edip sebebini şöyle izah eder: Eğer Kur'an'ın tamamı bu şekilde olsa idi Araplar'ın

24 Hadid, 1 “Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah’ı tesbih ederler. O güçlüdür, Hakîmdir.”

25 Nursî, Sözlür, s. 416-417; Şualar, s. 135-136.

26 Nursî, Sözlür, s. 220.

alıştıklarının dışında bir usul getirmiş olacaktı, zira arabın yazma usulü fasihi ile en fasihi cem'etmektir. Bu durumda da Kur'an onlara karşı hüccet olmayacaktı.²⁷

Nursî ise bu mevzuyu daha farklı düşünüp Kur'an'ı belagat yönünden değerlendirmede orijinal bir kıstas ve ölçü getirmektedir. Bu tesbite göre: Kur'an'a daha çok muhatap yönüyle bakılmalı ve öyle değerlendirmelidir. Çünkü söylenilen söz bir cihetle mütekellime bakarsa birkaç cihetle de muhatabına bakar. Bu da belagattaki muktazay-ı hal diye tabir edilen durum ve halin gereğine göre söz söylemektir. Kur'an'ın muhatabı olan beşer fikir, his, akıl ve idrak cihetiyle bir değildir. Ayrıca zamanların ihtiyaçları da farklıdır. Bu sebeple Kur'an'ın ifadeleri zamanların ihtiyaçlarına, makamların gereğine ve muhatapların vaziyetlerine göre ayrı ayrı olmuştur. Bütün asırları, bütün hal, durum ve makamları ve bütün insanları göz önünde bulundurup ona göre söz söyleyen bir eser dünya kurulalı meydana gelmemiştir. Kur'an bütün insanlığın mürşidi olduğu için irşadının bütün insanlığa yönelik olması gerekir. Durum böyle olunca en güzel ve en yüksek ifade çeşitlerini Kur'an'ın herbir ifadesinde aramak hatadır. Ayrıca muhatabın hissine, anlayışına uygun olan bir üslûbun ölçü ve bakışıyla, mütekellime bakan Kur'an'ı tenkide kalkıp sapıklığa düşer. Kur'an'ın üslûbunda ve bazı ifadelerinde insan üslûbu görünüyor diyenler işte bu vartaya düşüyorlar. Kur'an'ın muhatabı beşer olduğuna göre muhatabın durumunu nazara almak lazımdır. Kur'an'ın maksadı anlatmak ve izah etmek olduğu için belagatın gereği olarak Kur'an beşerin hissiyatıyla mezcolmuş olan üslûbu giyer, onların diliyle ve şivesiyle konuşur ki insanlar söylenilen sözden ürküp uzaklaşmasınlar. Büyük bir insan küçük bir çocukla konuştuğu zaman onun seviyesinde ve onun anlayacağı dilden konuşup onun seviyesine inerse ikisinin arasında bir anlaşma ve yakınlaşma olur. Aksi halde aralarında bir bilgi alış veriş ve ünsiyet peyda olmaz.²⁸ İşte Cenâb-ı Hak Kur'an'da insanı muhatab aldığı için onun seviyesine göre konuşmuştur.* Kur'an'a da bu açıdan bakmak lazımdır ki Kur'an ve onun belagatı hakkında düşüncelerimiz isabetli olsun. Bu durumda da her sözünün belagatın ve fesahatın zirvesinde olması beklenmemelidir. Böyle olsa idi beşerin

27 Süyûtî, *el-İtkan*, nşr. Mustafa Dîb el-Buğa, c. II, s. 1018-1019.

28 Nursî, *Mesnevî* (Trc.), s. 77; *İşaratu'l-İ'caz* (Trc.), s. 179-180.

* Bu mesele aslında bir i'caz vechidir. Kur'an'ın bütün asırlara ve her seviyedeki insana hitap etme bahsinde daha geniş ele alınacaktır.

istifadesi, her seviyedeki ve bütün asırlardaki insanların faydalanması mümkün olmazdı.

Şimdi müellifimizin belagatı kaç bölümde ele aldığına bakalım.

Nursî'ye göre Kur'ân-ı Kerîm'in belagatı beş esastan meydana gelmektedir.

1- Nazmındaki cezalet ve sağlamlık.

2- Manasındaki belagat ve kuvvet.

3- Üslûbundaki eşsiz güzellik.

4- Lafzındaki mükemmel fesahat.

5- Beyan ve ifadesindeki üstünlük, sağlamlık.²⁹

İşte bu beş esastan meydana gelen harika belagat insanoğlunun en dâhi şair, edip, hatip ve yazarlarının on dört asırdır boyun eğdikleri ve muaraza edemedikleri Kur'an belagatıdır.

Kur'an belagatındaki i'cazı bu beş nokta ile ele alan müellifimiz Bediüzzaman, işe nazmındaki i'caz ile başlar. Kur'an'ın nazmındaki i'cazı ispat sadedinde **İşaratu'l-İ'caz** tefsirini kaleme alır. Arapça yazdığı bu eserde baştan aşağıya kadar Kur'an'ın nazmındaki harikalığı izah ve ispat etmeye çalışır. Biz de onun takip ettiği sıraya göre gitmek istiyoruz.

29 Nursî, **Sözler**, s. 343-353.

II- İ'CAZ VECİHLERİ

1. VECİH: Kur'an nazmındaki i'caz

a) Nazım konusuna genel bir bakış

“en-Nazm” kelimesi Arapça’da dizmek, toplamak, birleştirmek manalarına gelmektedir. “نظمت اللؤلؤ” inciye ipliğe dizdim demektir. Şiir için de kullanılır. “نظمت الشعر” şiir nazmettim, yazdım manasına gelir.³⁰ Nazımın ıstılahî manası Cürcânî’ye göre şöyledir: Sözü nahiv ilminin gereğine göre ifade edip onun kaide ve usulüne göre hareket etmek ve nahvin çizdiği usûl ve kaideleri bilip ondan hiç uzaklaşmamaktır.³¹ Bu durumda Cürcânî’ye göre nazım nahiv ilmi ile bağlantılıdır. Bu manayı i’cazın esası ve sebebi olan nazmü’l-Kur’an’a tatbik ettiğimiz zaman Cürcânî’ye göre şu tarifi çıkarabiliriz; Kur’an’ın bütün âyetlerinde bulunan mana ve lafız güzelliklerinin arkasındaki üslûba ait özelliklerdir.³²

Câhız “Nazmü’l-Kur’an”, Vasîfî, “İ’cazü’l-Kur’ân fî Nazmihi”, Bakıllânî, “İ’cazu’l-Kur’an” adlı eserlernide Kur’an’ın nazmına dikkatleri çekmişlerdir.

Abdülkahir Cürcânî ilk defa nazım meselesinden bahsedenlerden olmasa da bu nazariyenin mühim öncülerinden sayılır. Bu hususta birçok âlimden farkı Kur’an’ın i’caz vechi olarak sadece nazım yönünü kabul edip bu konuyu nahiv ve beyan ilmi açısından çok genişçe ele alıp bir nazım nazariyesi ortaya koymasıdır. O’na göre Kur’an’ın tek ve en büyük i’caz vechi onun nazmındaki güzellik ve harikalıktır. Cürcânî bu nazariyesini lafız ile mananın, şekil ve mefhumun arasını ayırmama esasına bina etmiştir. Yoksa sadece nazımdaki uygunluk değildir. Zira lafızdaki uygunluk Araplar’ın sözlerinde de mevcuttur. Cürcânî kelimeler üzerinde tek tek durmaz, zira lafızlar manaların hizmetçileridir. O’nun için, lafızların hatadan salim olması yeterlidir. O nazmı lafız âleminden alıp mana âlemine götürerek nazım meselesine yeni bir buut kazandırmıştır. Cürcânî tek bir kelimedede veya âyetler arasında i’caz görmez. Ancak cümlelerin sıralamalarında, peşpeşe gelmelerinde,

30 el-Mu‘cemü’l-Vasîfî, Anonim, c. II, s. 933.

31 Cürcânî, Delailu’l-İ’caz, s. 58.

32 Doktor A. Cemal el-Umerî, Mefhumu’l-İ’caz el-Kur’ânî, s. 278-279; Dr. Mahmud es-Seyyid Şeyhun, el-İ’caz fî Nazmi’l-Kur’an, s. 37-40.

cümlelerin kendi içinde ve diğer cümlelerle arasındaki bağlarda i'caz bulunduğu görüşündedir. Cürcânî, telif ettiği **Delâilu'l-İ'caz, er-Risaletu's-Şâfiye ve Esrâru'l-Belağa** adlı eserlerinde hep nazım üzerinde durmuştur.³³ *

b) Nursî'ye göre nazım

Nazım konusuna mukaddime sayılabilecek bu bilgilerden sonra asıl çalışmamızın esası olan Nursî'nin bu husustaki görüşlerini incelemek istiyoruz. Müellifimize göre, i'cazın esası ve en yüksek vechi nazmındaki belagattır. Bu vecih i'cazın en mühim ve parlak bir vechidir.

Müellifimiz nazımdaki belagatı iki kısımda mütalaa eder:

1- Bu tür belagat, saçılmış incilere, parlak nakış ve süslere benzer. Çeşitli kıymetli taşların arasına altının eritilip dökülmesi gibi, söz ve kelimeler arasındaki harfler, nahve ait manalar bu zinetlerin madenini teşkil ederler. Bunun meyveleri maani ilminin açıkladığı inceliklerdir.

2- Nazımdaki bu belagat ise, manaların boyuna uygun olan bir üslûpta kesilip parçaları muntazam olarak dikildikten sonra manaya, kıssaya veya maksada giydirilen çok kıymetli ve pahalı elbiseye benzer. Bu iş ise beyan ilminin işidir.³⁴

Nursî Kur'an'ın nazmındaki i'cazı izah için Arapça olarak kaleme aldığı ve daha sonra Türkçe'ye tercüme edilen "**İşâratu'l-İ'caz fî Mezanni'l-İycaz**"* adlı tefsiri için şöyle der: "Bu kitabım kırk türlü i'caz vecihlerinden biri olan nazımdaki i'cazı açıklamak ve izah etmek için yetmedi, nazım bu kitaba sığmadı."³⁵

33 Cürcânî, **Delailu'l-İ'caz**, s. 39, 46, 49, 55, 80; Dr. A. Cemal el-Umerî, **Mehumu'l-İ'caz el-Kur'ânî**, s. 187; Dr. Aîşe bintuş'şati, **el-İ'cazu'l-Beyanî li'l-Kur'an**, 119, 120.

* Cürcânî'nin her iki eserinde bunun ispatı sadedinde yazılmıştır.

34 Nursî, **Kastamonu Lahikası**, s. 127.

* Nursî'nin, nazım meselesine ve onun bazı problemlerine temas ettiği **Muhakemât** adlı bir eseri de vardır. O'nun 1911 yılında tefsire bir nevi mukaddime olarak hazırlayıp neşrettiği bu eseri çok özlü olup tefsir ve akaidin yanında belagata ait çok önemli konuları, tahlilleri ve çözümleriyle beraber bazı problemleri ele almaktadır. Biz oradaki bazı tesbitleri belagatla alakalı vecihleri işlerken yeri geldikçe nakledeceğiz.

35 Nursî, **İşaratu'l-İ'caz**, Arapça, s. 141, Thk. İhsan Kasım es-Salihî, İstanbul 1990, **İşaratu'l-İ'caz**, Trc., s. 11, 137, 138.

Nursî nazım meselesinde de Abdülkahir el-Cürcânî'den istifade ettiğini ifade edip Cürcânî'yi ve onun meşhur “**Delailu'l-İ'caz**” adlı eserini medhu sena etmektedir. Kanaatimize göre müellifimiz nazım meselesini Cürcânî'den daha fazla geliştirip genişletmiştir. Cürcânî tek bir lafızla i'caz olmayacağını ifade ederken Nursî cümlede kelimede hatta harfte i'caz olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.³⁶

Âyetler, cümleler, kelimeler arasındaki irtibat, kaynaşma, şiddetli bağ, birbirini destekleme, kelimelerin, cümlelerin bütün yönleriyle bir hedefe bakmaları, kelimelerin seçimi, harflerdeki sırlar ve i'caz yönü Nursî'nin Kur'an'ın nazımını ele alırken işlediği esas noktalardır. O bu iddialarını Kur'an-ı Kerîm âyetlerinin üzerinde tatbiki olarak göstermeye çalışır.³⁷

“Eskiden beri nazım meselesi genellikle teori olarak ele alınmış işin tatbikî tarafının hakkı tam olarak verilmemiştir. Bu konuda yazılan ve söylenenlerin çokluğuna rağmen şimdiye kadar gelen mevcut eserler daha çok nazım fikrinin çıkışı, gelişmesi ve tarihi seyrini ele alıp kendilerinden önce söylenenleri değişik ifadelerle tekrarlamış, işin âyetler üzerindeki tatbik yönünü ihmal etmişlerdir. Bundan sonra teori ve nazariye ile değil de bunların Kur'anî misaller üzerindeki tatbiki ile meşgul olunmalıdır.”³⁸

Yukarıdaki ifadelerin sahibi Dr. Umerî'nin Nursî'nin külliyyatını özellikle “**İşaratu'l-İ'caz**”ını görmediği anlaşıyor, görseydi bunu istisna olarak zikrederdi zannediyoruz.

Konumuz ile alakalı olarak, daha çok tefsir sahasındaki çalışmaları ile tanınan Prof.Dr. Muhsin Abdülhamid, Nursî'nin “**İşârat**”ını okuyup ona yazdığı mukaddimede O'nun nazım nazariyesine bakışını ve metodunu şu şekilde izah eder:

“Kanaatim şu ki Üstad Nursî bu nazım nazariyesini güzel ve sağlam bir şekilde incelemiş, sonra da kendisinden önce tefsir yazan Zemahşerî, Râzî ve Ebu's-Suud gibi zatların bu nazariyeleri tam bir sistem olarak ve sırasına göre Kur'an'ın

36 Cürcânî, **Delâilu'l-İ'caz**, s. 39, 46, 49.

37 Nursî, Kur'an'daki âyet, cümle ve kelimeler arasındaki irtibat ve tenasübü **İşaratu'l-İ'caz** adlı tefsirinde ve yeri geldikçe bazı âyetleri tefsir ederken diğer eserlerinde, tatbikî olarak gösterir.

38 Dr. Ahmed Cemal el-Umerî, **Mefhumu'l-İ'caz el-Kur'ânî**, s. 277.

bütün sûre, âyet ve lafızlarına tek tek şamil olacak şekilde tafsilatlı olarak uygulamaya çalışmadıklarını görmüş ve bu büyük müfessirleri örnek alarak, tam, tafsilatlı ve şumüllü bir tefsir yazmak istemiştir. O, bu tefsirinde, söz konusu nazım teorisini, cümlelerin hem lafız ve hem de manalarına, luğavî, küllî ve cüz'î, aklî ve zevkî bilgiler açısından da uygulamıştır. Kur'an nazımının inceliklerini keşfetmek için bu nazariyeye dayanmış, Kur'an'ın mucizeliğini bununla göstermiş ve Kur'an üslûbunun ince hususiyetlerini ortaya çıkarmıştır.”³⁹

Bediüzzaman, Kur'an'ın nazımındaki cezalet ve harikalığı çok yönlü ve geniş olarak ele almaktadır. Ona göre, harf, kelime ve cümleler arasında fevkalade uyum, birbirini destekleme vardır.* Bir âyetteki bütün kelimeler bir maksada bakar, âyetler ve maksadlar arasında ulvî bir uygunluk ve birbirini destekleme müşahede edilir.

Kur'an'daki herbir cümlelerin unsurları arasındaki mükemmel ilişki, bağ, intizam ve birbirine bakıp birbirini tamamlama özelliği, bir saatin saniye, dakika ve saati ile olan alakasına benzer. Nasıl saatin bölümleri birbiriyle kopmaz bir alaka, birbirini tamamlayan bir bütünlük arz ediyorsa Kur'an da aynen böyledir.⁴⁰ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Nursî bu kanaatini **İşaratu'l-İ'caz** adlı tefsirinde tatbiki olarak göstermeye çalışmıştır.

Müellifimiz nazımdaki i'cazı üç suretle alıp izah eder:

1. Cümle ile konu arasındaki uyum

Belagata göre cümlelerin bütün cüz ve öğeleri o cümlelerin takip ettiği esas maksada bakmalı ve onu takviye etmelidir. Sözün kuvvet ve gücü onun öğelerinin birbirlerine yardım edip destek vermesiyle olur.

„ عباراتنا شتى وحسنك واحد * وكل الى ذاك الجمال يشير „ şairin söylediği* gibi: “İfadele-
rimiz farklı farklı ama senin güzelliğin bir ve her şey (her söz) o güzelliği

39 Prof.Dr. Muhsin Abdülhamid, **İşaratu'l-İ'caz** tefsirinin mukaddimesi, s. 4-5.

* Prof.Dr. Muhsin Abdülhamid, Nursî'nin İ'caz'ı ele alışı özellikle belagat yönünü çok mükemmel bulmakta ve şöyle demektedir: “Nursî, Kur'an belagatini nazım, üslûb, mana ve lafız bakımından yeni tahlillerle ele alıp, istidlal sahasını genişletmiştir. Âyet ve sûreler arası uyumu daha da geniş ele alıp kelimeler arası uyuma yeni boyutlar kazandırmıştır.” M. Abdülhamid, **en-Nursî, Mütakellimu'l-Asrî'l-Hadis**, s. 166.

40 Nursî, **Sözler**, s. 343.

* Şairini ve kaynağını bulamadım.

gösteriyor.” Aynen bu şiirin ifade ettiği gibi Kur’an’da kelimeler arasında ilişki, aynı hedefi gösterme, aynı maksada bakma, cümle ve kelimelerin birbirini desteklemesi, hep aynı güzellikleri göstermesi, âyetin öğelerinin, bütününe mana ve birçok cihetten payanda ve destek olması, onun nazmının yüceliğini ve erişilmezliğini ilan eder. Böyle olunca “Bir şeyin güzelliği bütününde görünür, parçalara ayrıldığında görünmez.” kaidesi Kur’an karşısında allak bulak olur. Zira Kur’an’ın bütününde görünen güzellik kelime ve cüzlerinde de görünüyor.⁴¹

Müellif cümlelerin öğelerindeki nazmı iki kısımda mütalaa eder:

a1) Cümlelerin lafız ve mana cihetiyle uyumu

Bu ifadeden kastedilen mana lafız ve maksat yönünden cümlelerin bütün öğelerinin aynı hedefi gösterip ona yönelmesidir.

Nursî buna şu misalleri verir:

1. “⁴² ولئن مستهم نفحة من عذاب ربك ليقولنَّ يا ويلنا انا كنا ظالمين ” Bu âyet azabın en şiddetlisini anlatmak için nazara, en hafifinin şiddetli tefsirini göstermek ister. Bu âyette en hafifi bile böyle bir tesir meydana getirdiğine göre artık ağır azabın tesirini varın siz düşünün demek istenmiştir. Şöyle ki: âyetin umumi manası nasıl azlık ifade ediyorsa, âyette kullanılan kelimeler de aynı şekilde azlık ifade etmekte ve böylece âyetin cüzleri, bütününe mana yönüyle payanda ve destek olmaktadır. Hatta daha derinlemesine düşünersek harfler dahi sesiyle, mahreciyle, edasıyla bu manayı beslemekte, teyid etmektedir. Âyetteki kelimeleri tek tek ele alıp inceliyelim. “ ان ” (eğer) bu edat şek ifade eder, şek ile azlığa delalet eder. “ مَسْ ” fiili azıcık dokunmak, elinin ucuyla hafif değivermek demektir. Yine azlık ifade eder. (نفحة) lafzı bir kokucuk manasına gelir, azlığı ifade eder. Sîgası bire delalet eder. Masdar-ı merre (bir defa oluş ismi) olup biricik demektir, azlığı ifade eder. Bu kelimedeki tenvin, “tenkir tenvini”dir, azlık içindir. O kadar küçük bir kokudur ki neredeyse bilinmez. “ من ” harf-i ceri teb’iz içindir. Yani bir parça, bütünden bir bölüm

41 Nursî, *İşaratu’l-İ’caz*, Arapça, s. 152-153, a.g.e. (Trc.), s. 36-40, 189; *Muhakemât*, s. 83.

42 Andolsun, onlara Rabbi’nin azabından bir esinti dokunsa “Eyvah bize, bir gerçekten zalimlermişiz derler” (Enbiyâ, 46).

manasınadır ki yine azlığı ifade eder. “عذاب” kelimesi “nekâl” ve “ikab” gibi kelimelere göre az bir ceza demektir, azlığa delalet eder. Burada tercih edilen bu kelime ceza manasına gelen en yumuşak kelimelerden biridir. Bu yönüyle de azlığı ifade etmektedir. “ربك” lafzı terbiye eden, yetiştiren, rahmetle imdada koşan demektir. Kahhar, Cebbar, Müntakim, Mümîf gibi isimlere nazaran “Rab” kelimesi şefkati hissettirir. Bu da azaba ayrı bir hafiflik manası getirmektedir. İşte bu kadar az, bir parça azab böyle tesirli olsa ilahî ikab ne kadar dehşetli olur diye kıyas edilebilir. Bu cümlede küçük cüzler birbirine bakıp yardım eder. Ana ve esas maksadı, herbiri kendi lisanıyla takviye eder. Âyetin umumu azlık ifade ederken, âyetteki her kelime hatta her harf azlık ifade etmektedir. Hiçbir beşer karihasının bu kadar ustalıkla söz söylemesi mümkün değildir. Bütün Kur'an âyetleri bu intizam ve tenasüb ve güzelliğe mazhardır.⁴³

2. (الم ذلك الكتاب لا رب فيه هدى للمتقين)⁴⁴

Bu âyette esas maksad Kur'an'ın yüksekliğini göstermektedir. Bu maksadı takviye eden, “الم - ذلك - الكتاب - لا رب فيه” kayıtlarıdır. Bu kelimeler, istinad ettikleri pek ince ve gizli delillerine işaret etmekle beraber, o maksadın takviyesine koşuyorlar.

Meselâ: (الم) yemin olması cihetiyle,* Kur'an'ın azametini ve altında örtülü, gizli ve mezkûr işaretler cihetiyle de davanın ispatına işaret eder. Yani bu harflerle kendine yemin edilen Kur'an çok uludur demektir.

(ذلك) zât ile sıfatı gösteren bir işaret olması itibariyle, hem Kur'an'ın ululuğuna, hem o ululuğu ispat eden kemal sıfatlarına işaret eder. (ذلك) hissî işaretlere mahsus iken, aklî işaretlerde kullanılması, tazim ve ehemmiyeti ifade ettiği gibi, makul olan Kur'an'ı, mahsus (hissedilen) suretinde göstermesi, Kur'an'ı, zihinlerin ve nazarların dikkatine arz etmekle gizlenmesi gerekli olan hile, eksik,

43 Nursî, Sözlür, s. 343; Muhakemât, s. 83-84; İşarât (Arapça), s. 152-153, a.g.e. (Trc.), s. 36-37.

44 Bakara, 1-3.

* Huruf-u Mukattaalar yemindir görüşüne göre.

kusur ve zayıflık gibi sair çirkin şeylerden münezzehe olduğunu izhar ve itiraf ettirmektedir. Aynı zamanda (ذلک)'nin "lam" harfi vasıtasıyla ifade ettiği uzaklık, Kur'an'ın kemalini gösteren mertebesinin ve kendisinin yüceliğine işarettir. (الكتاب)'daki harf-i tarif hasr-ı örfiyyi ifade ettiğinden Kur'an'ın azametine ve başka kitapların güzelliklerini cemetmekle onların üstünde olduğuna işarettir. (الكتاب) tabiri okuma ve yazma bilmeyen ümmî bir zatın ilmî mahsulü olmadığına işarettir. (لا رب فيه)'deki zamirin her iki ihtimaline binaen* Kur'an'ın kemalini ispat veya tekid eder. (لا رب فيه) kelimesi (وان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا)⁴⁵ âyetine işaret eder. İstiğrak manasına gelen (لا) harfi akla gelebilecek şek ve şüpheleri defedip Kur'an'ın o gibi lekelerden uzak ve münezzehe olduğunu ilan eder. Zarfiyeti ifade eden (في) tabiri, Kur'an'ın sathına ve zahirine konan şek ve şüphe varsa, içersindeki hakikatler ile defedilebileceğine işarettir.⁴⁶

Nursî'nin bize meşk olarak verdiği bu misaller çoğaltılabilir. Kur'an'dan çok misaller bulunabilir. Kur'an cümlelerindeki ahenk ve uyum hem cüzlerde hem de genel temada mevcuttur diyen merhum Seyyid Kutub benzeri bir değerlendirmeyi misallerle yapmaktadır.⁴⁷

a2) Lafız yönünden cümlelerin uyumu

Bu ifadeyi şöyle açıklayabiliriz:

Cümlelerin öğelerinin hepsinin bir hedefi göstermesi değil de bir bütünün ayrı ayrı cüzlerini ihtiva etmesidir. Adeta çocukların oynadığı yap-boz oyunu gibi birleştirilince ortaya bir suret çıkmaktadır. Bu konunun geçen konudan farkı her lafzın aynı manayı ifade etmeyip bir fikrin bir yönünü ifade etmesidir. Müellifimiz Nursî buna şu misali verir: “وما رزقناهم ينفقون”⁴⁸ âyetinin lafızları sadaka ve Allah

* “Zamir hükme veya kitaba racidir.” *İşarat* (Arapça), s. 58. Hükme raci olması şöyledir. “Kur'an'ın mucize oluşunda, Allah katından gelişinde ve doğruluğunda şek ve şüphe yoktur.” Razi, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, c. II, s. 18.

45 Bakara, 23 “Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin...”

46 Nursî, *İşaratu'l-İ'caz*, Trc., s. 37-39, aynı eserin Arapçası, s. 57-58.

47 Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvir* (trc. Süleyman Ateş), s. 147-160.

48 Bakara, 3 “Ve kendilerine verdiğimiz rızıkları (Allah rızası için) harcarlar.”

rızası için yapılan harcama ve yardımların kabul şartlarını madde madde vermektedir. Her bir lafızdan değişik şartlar çıkar ve bunlar birbirlerini tamamlarlar. Bu âyetten de beş şart çıkarılır.

1- “ من ” harfi teb’iz manasına geldiği için, malın tamamını değil, ondan bir kısmını, israf etmeden, sadakaya muhtaç olmayacak bir şekilde sadaka vermektir.

2- Ali’den alıp Veli’ye vermek değil, bilakis kendi malik olduğu maldan vermek gerekir. Bunu “ رزقناهم ” lafzından anlıyoruz. Size rızık olarak verdiğimiz şeylerden veriniz demektir.

3- Minnet etmemektedir. Bu şarta “ رزقنا ”daki “ نا ” “biz” lafzı delalet eder. Ben size rızık veriyorum. Benim malımdan benim kuluma vermekte minnete hakkınız yoktur. Hakikatte veren benim, siz bir vasıtasınız. İşte bütün bu ifadeler “ رزقناهم ” lafzından çıkmaktadır. Ayrıca Allah’ın rızıklandırmayı kendine isnad etmesi fakirlikten korkulmamasına işarettir. Madem alemleri rızıklandıran O’dur o halde korkuya gerek yoktur.

4- “ ينفقون ” lafzı sadakanın kime verileceğini gösteriyor. Sadaka onu nafakasında ve zaruri ihtiyaçlarında kullanacak ve sefahete harcamayacaklara verilmelidir. Bu hüküm de buradaki infak fiilinden çıkmaktadır.

5- Allah namına vermektir. “ وما رزقناهم ” cümlesi bunu ifade ediyor. “Mal benimdir, benim namıyla vermelisiniz.” Buradaki ism-i mevsul ve rızıklandırma fiili umumi (amm) ve mutlak olduğu için, ifadenin manası geniştir. O zaman, sadaka mal ile olduğu gibi Allah’ın verdiği maddî ve manevî bütün nimetlerle, ilim ile, söz ile fiil ve nasihat ile de olur, kapsamı çok geniştir.

a3) Cümleler arasındaki tenasüb

Kelimelerin kendi aralarında fevkalade bir ilişki ve uyum olduğu gibi cümlelerin de birbirleriyle alakası ve uyumu vardır. Cümleler arasındaki nizam ve irtibat, saniye, dakika ve saatleri sayan miller arasındaki irtibat gibidir.⁴⁹ Âyetlerin herbiri diğer birçok âyetin bir nevi merkezi ve kalbi gibidir. Aralarında geniş bir daire içinde manevi bir münasebet ve rabıta vardır. Sanki serbest herbir âyetin, ekser âyetlere bakar birer gözü, onlara yönelmiş birer yüzü vardır. Bu aynen gökyüzünde yıldızların aralarındaki irtibat ve münasebete benzer.

Mesela İhlâs sûresinde altı cümle vardır. Bu cümlelerin üçü müsbet, üçü menfidir. Altı tevhid mertebesini ispat etmekle beraber şirkin altı türünü de reddeder. Bu altı cümle mühim hakikatlara haiz bir ilm-i tevhid hazinesidir. Bu sûredeki herbir cümle öteki cümlelere hem delil olur, hem de netice olur. Çünkü her bir cümle iki manası vardır. Bir mana ile netice olur, diğer bir mana ile delil olur. Böyle olunca İhlâs sûresinde otuz İhlâs sûresi kadar, muntazam, birbirini ispat eder delillerden meydana gelen sûreler vardır.⁵⁰

Nursî bunu tatbiki olarak misal babından gösterip kalanını buna kıyas ederek bizim bulmamızı ister. İşte O'nun eserinde zikrettiği misaller:

1-

" قل هو الله لأنه احد ، لانه صمد ، لأنه لم يلد ، لأنه لم يولد ، لأنه لم يكن له كفوا احد ، ولم يكن له كفوا احد ، لأنه لم يولد ، لأنه لم يلد ، لأنه صمد ، لأنه احد ، لأنه هو الله ، هو الله فهو احد فهو صمد فاذا لم يلد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد "

49 Nursî, *İşaratu'l-İ'câz*, s. 139 (nşr. Tenvir Neşriyat).

50 Nursî, *Sözler*, s. 124, 344-345.

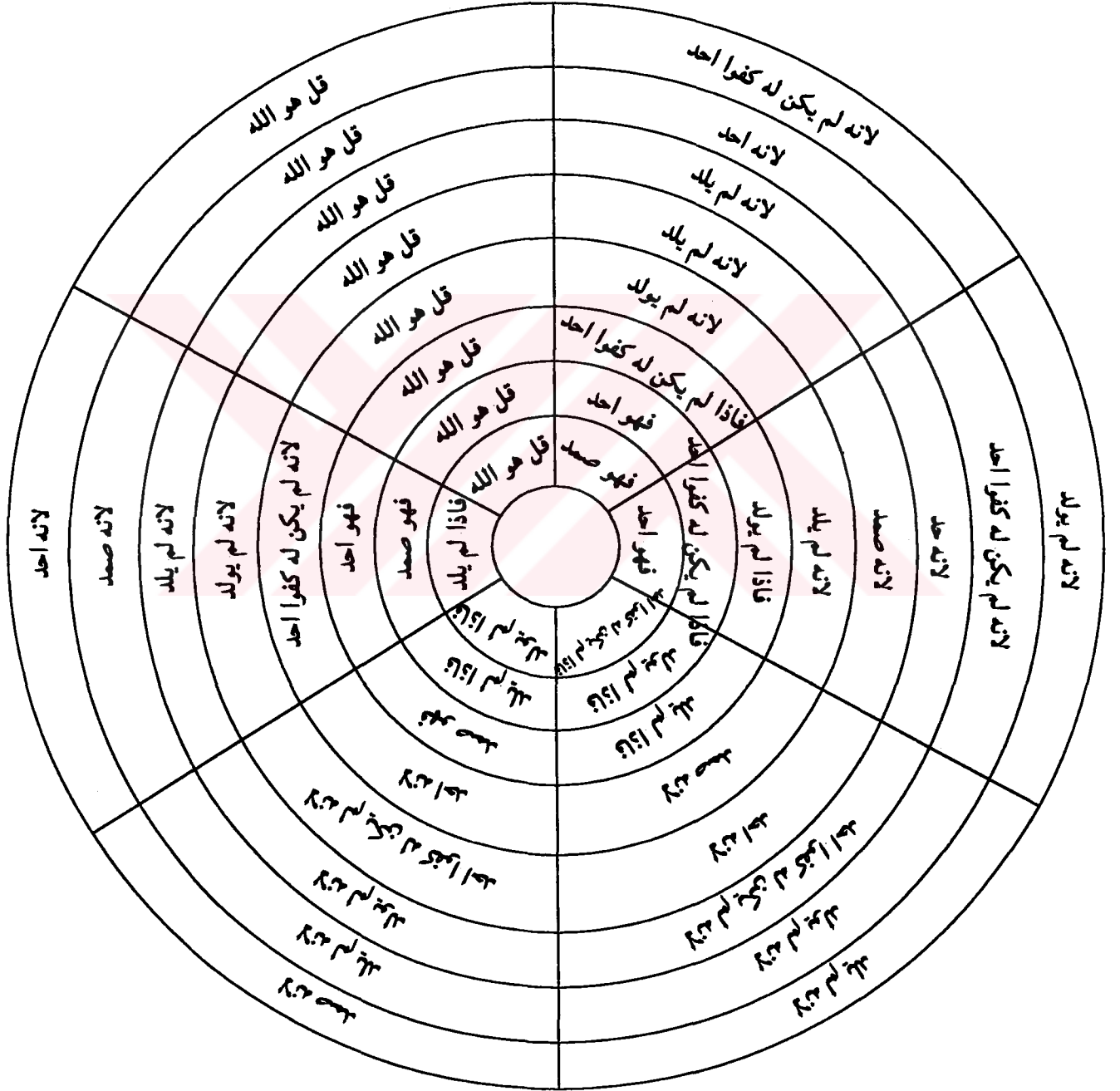
Nursî'nin bu misalini devam ettirerek dipnotta verdik.* Ayrıca müellifin bu misalini iç içe sekiz daire şeklinde şematik olarak gösterdik. Daireler devam

* Nursî'nin verdiği tathiki misalden istifade edilerek, kıyas yoluyla otuz İhlâs sûresi kadar muntazam, birbirini ispat eden delillerden meydana gelen silsile döküm halinde şöyle çıkarılabilir:

- قل هو الله لانه احد لانه صمد لانه لم يلد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد * (١)
- قل هو الله لانه صمد لانه لم يلد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه احد * (٢)
- قل هو الله لانه لم يلد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه احد لانه صمد * (٣)
- قل هو الله لانه لم يولد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه احد لانه صمد لانه لم يلد * (٤)
- قل هو الله لانه لم يكن له كفوا احد لانه احد لانه صمد لانه لم يلد لانه لم يولد * (٥)
- قل هو الله فهو احد فهو صمد فاذا لم يلد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد * (٦)
- قل هو الله فهو صمد فاذا لم يلد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد * (٧)
- قل هو الله فاذا لم يلد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد فهو صمد * (٨)
- قل هو الله فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد فهو صمد فاذا لم يلد * (٩)
- قل هو الله فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد فهو صمد فاذا لم يلد فاذا لم يولد * (١٠)
- قل هو احد لانه صمد لانه لم يلد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله * (١١)
- قل هو احد لانه لم يلد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه صمد * (١٢)
- قل هو احد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه صمد لانه لم يلد * (١٣)
- قل هو احد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه صمد لانه لم يلد لانه لم يولد * (١٤)
- قل هو احد فهو صمد فاذا لم يلد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله * (١٥)
- قل هو احد فاذا لم يلد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو صمد * (١٦)
- قل هو احد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو صمد فهو لم يلد * (١٧)
- قل هو احد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو صمد فهو لم يلد فاذا لم يولد * (١٨)
- قل هو صمد لانه لم يلد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه احد * (١٩)
- قل هو صمد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه احد لانه لم يلد * (٢٠)
- قل هو صمد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه احد لانه لم يلد لانه لم يولد * (٢١)
- قل هو صمد فاذا لم يلد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو احد * (٢٢)
- قل هو صمد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو احد فاذا لم يلد * (٢٣)
- قل هو صمد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو احد فاذا لم يولد * (٢٤)
- قل هو لم يلد لانه لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه احد لانه صمد * (٢٥)
- قل هو لم يلد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه احد لانه صمد لانه لم يولد * (٢٦)
- قل هو لم يلد فاذا لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو احد فهو صمد * (٢٧)
- قل هو لم يلد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو احد فهو صمد فاذا لم يولد * (٢٨)
- قل هو لم يولد لانه لم يكن له كفوا احد لانه هو الله لانه احد لانه صمد لانه لم يلد * (٢٩)
- قل هو لم يولد فاذا لم يكن له كفوا احد فهو احد هو الله فهو احد فهو صمد فاذا لم يلد * (٣٠)

ettirildiği takdirde otuz İhlâs sûresi kadar birbirini ispat eden delillerden meydana gelen sûreler görünür.

İhlâs sûresiyle alakalı şema:

2- ”الم ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين“ (Bakara 1, 2).

Bu âyetteki dört cümlenin herbirisinin iki manası var. Bir mana ile öteki cümlelere delildir. Diğer mana ile neticedir. On iki* münasebet hatlarından nazmın i'cazındaki nakışlar görünür.⁵¹ Müellifimiz bu âyeti verdiği halde tatbikî olarak göstermez. Çıkarılacak cümlelerin tafsilatlı, şekilde dökümü şöyle yapılabilir:

- (۱) الم لانه ذلك الكتاب لانه لا ريب فيه لانه هدى للمتقين *
- (۲) الم لانه لا ريب فيه لانه هدى للمتقين لانه ذلك الكتاب *
- (۳) الم لانه هدى للمتقين لانه ذلك الكتاب لانه لا ريب فيه *
- (۴) الم فهو ذلك الكتاب فهو لا ريب فيه فهو هدى للمتقين *
- (۵) الم فهو لا ريب فيه فهو هدى للمتقين فهو ذلك الكتاب *
- .. (۶) الم فهو هدى للمتقين فهو ذلك الكتاب فهو لا ريب فيه *
- (۷) ذلك الكتاب لانه لا ريب فيه لانه هدى للمتقين لانه الم *
- (۸) ذلك الكتاب لانه هدى للمتقين لانه الم لانه لا ريب فيه *
- (۹) ذلك الكتاب فهو لا ريب فيه فهو هدى للمتقين لانه الم *
- (۱۰) ذلك الكتاب فهو هدى للمتقين فهو الم فهو لا ريب فيه *
- (۱۱) لا ريب فيه لانه هدى للمتقين لانه الم لانه ذلك الكتاب *
- .. (۱۲) لا ريب فيه فهو هدى للمتقين فهو الم فهو ذلك الكتاب *

Cümlelerin birbirleriyle olan alakasına, dayanışma ve kaynaşmasına çok güzel misal teşkil ettiği için yukarıdaki âyetlerin üzerinde durmak istiyoruz.

”الم ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين“

Bu âyetin cümleleri arasında fevkalade bir intizam, tesanüd, alaka ve irtibat olduğundan bu cümlelerin herhangi bir atıf edatıyla (bağlaç vb.) bağlanmasına ihtiyaç kalmamıştır. Bu şiddetli alakadan aralarında bir ayrılık olmadığı gibi

* Nursî'nin Sözlür adlı eserinde bu münasebetler 16 olarak ifade edilse de İşaratu'l-İ'caz'da defaatle 12 münasebet ifade edildiği için biz de 12 sayısını tercih ettik (Bkz. Sözlür, s. 345).

51 Nursî, Sözlür, s. 345.

herhangi bir edatla bağlanmaya da lüzum yoktur diyen Nursî, bu kaynaşma ve nazmı şu şekilde izah eder:

Bu cümlelerin herbirisi, diğerlerine nisbeten baba ve oğul gibidir. Yani hem delildir hem neticedir. (الم) hal diliyle muarazaya meydan okur hem muciz olduğunu ilan eder. (ذلك الكتاب) cümlesi Kur'an'ın bütün kitapların üstünde müstesna bir mevkide olup en mükemmel bir kitap olduğunu tasrih eder. (هدى للمتقين) cümlesi doğru yolu göstermekle vazifeli olduğunu izhar edip büyük bir hidayet nuru olduğunu anlatır. İşte bu cümlelerden herbirisi, ifade ettiği birinci manasıyla arkadaşlarına delil olduğu gibi ikinci manasıyla da onlara neticedir. Bu âyetin cümleleri arasında i'caza kaynak, belagata medar münasebet ve alakalardan misal olarak üçünü zikreden müellif kalanını okuyanların idrakine havale eder.⁵²

1- “ الم ” Bütün muarızları muarazaya davet eder. Öyle ise en yüksek kitaptır. İçi halis hidayet ve yakîn ile doludur. Zaten bir kitabın mükemmelliği yakîn iledir. Öyle ise Kur'an insanlık için mücessem bir hidayettir.

2- (ذلك الكتاب) Emsalini geçmiş ve onların üstündedir. Öyle ise müstesnadır. Çünkü şek ve şüphe yeri değildir ve müttakilere doğru yolu gösterir. Öyle ise mu'cizdir.

3- (هدى للمتقين) Doğru yolu gösterir. Öyle ise yakiniyattandır.* Öyle ise en mükemmel ve mu'cizdir.

(هدى للمتقين) cümlesindeki belagat nuru ve ifade güzelliği dört noktadan tezahür eder:

1- Bu cümlede müpteda mahzuftur. Bu hazf, cümleyi teşkil eden müpteda ile haber arasındaki birlik ve kaynaşma öyle bir dereceye varmış ki, sanki müpteda hazf olmayıp haberin içerisine girmiştir. Haricen ikisi bir oldukları gibi, zihnen de bir olduğuna işarettir.

52 Nursî, *İşarat*, s. 39-40.

* Yakîn: Şüphesiz, sağlam ve katî olarak bilmek. Yakîniyyât: Yakînî bir surette bilinenler.

2- “هَدَى” yerine “هَادَى” yani ism-i fail yerine masdarın kullanılması, tecessüm edip meydana gelen hidayet nurundan Kur'an cevherinin husule geldiğine işarettir.

3- (هَدَى) kelimesindeki “tenkir tenvininden”, Kur'an hidayetinin çok ince bir dereceye varmış olup hakikatının idrak edilemeyeceği ve çok geniş bir sahayı işgal ettiği için ilmen ihtasının kabil olamayacağı anlaşılır. Çünkü marifenin (belirli) zıttı olan “nekre” ya incelik ve gizlilikten dolayı olur veya fazla açıklıktan ve görünmekten kaynaklanır. Buna binaendir ki, “tenkir” bazen tahkiri, bazan ta'zimi ifade eder denilmiştir.

4- Müteaddit kelimelere bedel, ism-i fail sîgasının seçilip (متقين) lafzının getirilmesi ile yapılan îcaz, hidayet in semeresine ve tesirine işaret olduğu gibi hidayet in vücuduna da bir innî delildir.*⁵³

a4) Kur'an'da insicamsız zannedilen durumlar:

Kur'an'da bazı âyet ve cümleler arasındaki irtibat ve nazım iyi anlaşılmadığından, bazı ehemmiyetli hakikatler sathî nazarlara görünmediğinden, bu yönler bir hata veya kusur olarak vehmedilebilir. Bazı makamlarda cüz'î ve basit bir hadiseden yüksek bir tevhid hülasası veya küllî bir düstura geçilip beyan edilir. İşte bu münasebet cihetini iyi anlayamayanlar bunu hata olarak telakki edebilirler.

Mesela, Hz. Yusuf (a.s.)'ın kardeşini hile ile almasından sonra, “وفوق كل ذي علم عليم” “Her bilgi sahibinin üstünde daha bir bilen vardır.”⁵⁴ diye

* İnnî delil: Burhan-ı innî; Hadiselerden kanunlarına, neticelerden sebeplerine ve eserden müessire olan delil. Dumanın ateşe delil olması gibi.

53 Nursî, İşarât (Trc.), s. 40-41.

54 Yusuf sûresi, 76, âyetin tamamı şöyledir:

“فبدأ بأوعيتهم قبل وعاء أخيه ثم استخرجها من وعاء أخيه كذلك كدنا ليوسف ما كان ليأخذ أخاه
في دين الملك إلا أن يشاء الله نرفع درجات من نشاء وفوق كل ذي علم عليم”

“Bunun üzerine (Yusuf) kardeşinin kabından önce onların kablalarını aramaya başladı; sonra taşı kardeşinin kabından çıkardı. İşte Yusuf'a böyle bir çâre öğrettik. Yoksa kralın dini (kanunu)na göre (Yusuf) kardeşini alamazdı. Meğer Allah dilemiş olsun. (Biz) dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her bilgi sahibinin üstünde daha bir bilen vardır.”

gayet yüksek bir düsturun zikredilmesinin belagat cihetiyle ilk bakışta münasebeti görünmez. Bunun sır ve hikmetini Nursî şöyle açıklar:

Herbiri birer küçük Kur'an olan ekser uzun ve mutavassıt sûrelerde, birçok sayfa ve makamlarda yalnız bir, iki maksat değil, belki Kur'an, mahiyet olarak bir zikir, iman, fikir, şeriat, hikmet ve irşad kitabı olması, çok kitapları ve ayrı ayrı dersleri ihtiva ederek ilahî rubûbiyetin herşeyi kuşatmasını ve haşmetli tecellilerini ifade etmesi cihetiyle büyük kâinat kitabının bir nevi kıraatıdır. Elbette Kur'an bu yönüyle her makamda hatta bazan bir sayfada çok maksatları takib ederek marifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve iman hakikatlarından ders vermesi özelliğiyle, öbür makamda mesela, zahir olarak zayıf bir münasebetle başka bir ders açar. Ve o zayıf münasebete çok kuvvetli münasebetler katılır. O makama gayet uygun olup, belâgat mertebesi yücelir.⁵⁵

Bu konuyla alakalı misalleri çoğaltmak mümkündür. Kur'an fasıllarındaki i'cazı ele alırken vereceğimiz misallerin çoğu burada da kullanılabilir. Ama biz tekrardan kaçındığımız için burada bu misalleri vermeyeceğiz. İleride ele alacağımız bu misallerde fevkalade ölçü ve intizam olup, hele fasıllarla olan bütünlük insanı şaşırtacak derecededir. Mesela fasıla bahsinde vereceğimiz Bakara, 164; Yunus 6, 31-32 vb. âyetlerdeki insicamsızlık gibi görünen insicam bir i'caz harikasıdır. Yine fesahat bahsinde ele alacağımız Kaf sûresi misalinde (19-24. âyetler) konudan konuya atlandığı ve insicamsızlık olduğu şüphesini Nursî gayet güzel reddederek şüpheleri izale eder.

2. Kelime, harf ve harekedeki nazım

a) Harf ve harekedeki nazım

Nursî, Kur'an âyetlerindeki nazmı misallerle izah ettikten sonra, kelimelerin birbirine karşı geniş bir nazım yönü olduğu gibi harflerinde de nazım olduğunu söyler. Nursî kelimelerin tercihinde bir i'caz ve o kelimelerin diğer cümlelerle ve kelimelerle irtibatı olduğunu ifade etmekle beraber kelimelerdeki harflerin tercihi, onun kelimeyle, manasıyla ve birçok yönden alakası olduğuna işaret eder. O'na göre

55 Nursî, Şualar, s. 249.

Kur'an'ın her bir harfi mühim hakikatlarla yüklüdür. Bir harf bazen bir hakikatlar hazinesi hükmünde olup bir sahife kadar hakikatları ders verir. Kur'an'ın âyetlerinde, kelimelerinde, manalarında ve nazmında çeşitli i'caz vecihleri ve kudsî sırlar bulunduğu gibi harflerinde dahî birçok i'caz parıltıları bulunur.⁵⁶

Müellifimiz Kur'an'daki cümle, kelime ve harflerin arasındaki ilişkiyi şimdi vereceğimiz şu misalle izah eder: Mükemmel nakışlı ve tezyinatlı bir sarayda, çok ve farklı nakışların düğümü hükmündeki bir taşı, bütün nakışlara bakacak bir yere yerleştirmek, bütün o duvarı bütün nakışları ile bilmeye bağlıdır. İnsanın başındaki gözbebeğini yerine yerleştirmek, bütün vücudun münasebetlerini ve harika vazifelerini ve gözün o vazifelere karşı konumunu bilmekle olur. İşte Kur'an'ın çok münasebet gözetilerek yerleştirilen âyet, cümle, kelime ve harfleri geniş bir ilim ve ihata ister. Madem Kur'an Allah kelâmıdır. Bu alakanın ortaya çıkmasıyla Kur'an'ın herbir kelimesi mucize olur. Çünkü o vakit herbir kelime, kalb ve çekirdek hükmüne geçebilir. Bir kelime bir çekirdek gibi, hakikat ağacını manen ihtiva edebilir. Hem kalb merkezi gibi, büyük hakikatın bütün azalarıyla münasebettâr olabilir. Bununla birlikte herşeyi çepeçevre kuşatan bir ilme, nihayetsiz bir iradeye dayandığı için, harfleriyle, genel görünüm ve durumuyla, yeri ve konumu itibarıyla sayısız şeylere bakabilir. Bu sebeple hakikat ehlinin büyükleri, Kur'an'ın kelimelerinde pek çok münasebetleri ve diğer âyetlere, cümlelere bakan vecihleri göstermişlerdir.⁵⁷

Harf ve harekedeki nazma misaller:

Müellifimiz, Kur'an harflerinde bir i'caz parıltısı, harikulade nükteler ve sırlar bulunduğu dair birçok misaller verir. Onlardan sadece birisi Kur'an harflerinden herbirinin ondan on bine kadar sevap meyveleri vermesidir.

Nursî'nin harflere bakışı kelimelere bakışından farklı değildir. O'na göre Kur'an'ın harflerinde, kelimelerinde olduğu gibi kasdî bir intizam ve manidar bir vaziyet vardır. Kur'an lafızları öyle bir tarzda vazedilmiştir ki her kelâmın, her kelimenin, her harfin, hatta bazan bir sükûnun çok vecihleri bulunur.

56 Nursî, *Mektubat*, s. 367; *Latif Nükteler*, s. 37; Nursî, *Rumûzat-ı Semâniye*, s. 69 (Basılmamış risale).

57 Nursî, *Mektubât*, s. 171; *Sözler*, s. 413.

Meselâ “والشمس تجري لمستقر لها” (Yasin, 38)* cümlesindeki “lâm” harfi Arapça’da çeşitli manalara gelmektedir. Buna göre âyetten değişik yorumlar ve seviyelere göre farklı manalar çıkarılabilir. İşte burada bütün bunları sağlayan âmillerden biri de “lâm” harfidir.⁵⁸

Nursî Kur'an harflerini iki cihetten ele alır.

1- Sesteki ahenk ve uyum bakımından

2- Yer ve dizimlerinin mükemmelliği bakımından

a1. Sesteki ahenk ve uyum bakımından harf

Müellif şimdi vereceğimiz uzun bir âyeti ve kısa bir sûreyi ses ve ahenk cihetiyle ele alır. Harflerin üzerinde tek tek durup inceler. Âyetlerdeki harf yönünden nazım, düzen ve seçimin harikalığını gözler önüne serer.

Nursî'nin misal olarak verdiği uzun âyet şudur:

" ثم انزل عليكم من بعد الغم امنية ناعسا يغشى طائفة منكم وطائفة قد اهتمهم انفسهم يظنون
بالله غير الحق ظن الجاهلية يقولون هل لنا من الامر من شيء قل ان الامر كله لله يخفون في
انفسهم ما لا يبدون لك يقولون لو كان لنا من الامر شيء ما قتلنا ههنا قل لو كنتم في بيوتكم ل
الذين كتب عليهم القتال الى مضاجعهم وليبتلى الله ما في صدوركم وليمحص ما في قلوبكم
59 والله عليم بذات الصدور "

Bu âyetin tamamı incelendiğinde Arap alfabesindeki bütün harflerin mevcut olduğu görülür. Âyette kalın-ince, yumuşak-sert, her çeşit harf bulunduğu halde akıcılığı bozulmamıştır. Aksine bu durum ona hoş bir ahenk, bir çeşni ve parlaklık katarak, muhtelif tellerden uyum içinde sada veren bir fesâhat nağmesi kazandırmıştır. Buradaki i'caz parlıtısına dikkat ettiğimizde, harflerin çok ince bir dikkatle seçildiğini bilhassa yumuşak olan ve kolay telaffuz edilen harflerin daha

* Biz bu âyeti Kur'an'ın muhteva genişliği bölümünde lafızla alakalı olarak geniş bir şekilde ele alacağımız için tafsilatına girmedik.

58 Nursî, *Rumuzat-ı Semaniye*, s. 26; *Sözler*, s. 363-366.

59 Âl-i İmrân, 154.

çok tekrar edildiğini görürüz. Mesela: (ا) ve (ي) harfleri en hafif ve birbirine kalbolduğu için iki kardeş gibi herbirisi 21 kere tekrarlanmıştır. (م) ile (ن) –tenvin de “nun” sayılır– birbirinin kardeşi ve birbirinin yerine geçtiği için herbirisi 33 defa zikredilmiştir. (ص - س - ش) harfleri mahreç, sıfat ve ses bakımından birbirleriyle kardeş oldukları için üçer defa zikredilmişlerdir. (ع) ve (غ) harfleri kardeş oldukları halde (ع) harfi daha hafif olduğundan 6 defa (غ) ağır olduğu için yarısı olarak 3 defa zikredilmiştir. (ط - ظ - ذ - ز) harfleri mahreç, sıfat ve ses cihetiyle kardeş oldukları için herbirisi ikişer defa zikredilmişlerdir. (ل) ve (ا) ikisi beraber (لا) şeklinde yazılır. (ا) Harfinin (لا) den hissesi yarımdır. Bu sebeple (ا) 21 defa zikredilmesine karşılık (ل) 42 defa zikredilmiştir. (ء) hemze (هـ) ile mahreççe kardeş olduklarından hemze 13 (هـ) bir derece hafif olduğu için 14 defa (ق) kardeş oldukları için (ق)’ın bir noktası fazla olmasından dolayı (ق) 10, (ف) 9, (ك) 9, (ب) 9, (ت) 12 defa zikredilmiştir. (ر) harfi (ل)’ın kardeşidir. Ebcad değerine göre (ر) 200 (ل) 30’dur. Altı derece yukarı çıktığı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem (ر) telaffuzbakımından tekrarlandığından ağır olup yalnız 6 defa zikredilmiştir.

(خ - ح - ث - ض) ağır oluşu ve bazı münasebet cihetleriyle birer defa zikredilmiştir. (و), (هـ) ve (ء) hemzeden daha hafif, (ي) ve (ا) den daha ağır olduğu için 17 defa zikredilmiştir. Yani ağır hemzeden dört derece yukarı hafif eliften dört derece aşağı düşmüştür. İşte şu harflerin harikulade bir şekildeki vaziyeti, gizli alakaları gösteren güzel nazım ve insicamı, bu seçimin tesadüf olamayacağını ve insan akli ile ayarlanamayacağını gösterir.⁶⁰

İkinci misal olarak “el-Kevser” sûresi verilebilir. Bu sûrede 28 harften 19 harfin içinde ikişer ikişer kardeş olan harflerden en güzeli ve lisana en hafif geleni seçilmiştir. Şöyle ki:

60 Nursî, Sözlür, s. 351-352.

“ ص ” dan “ ض ve ص ”, “ س ” dan “ ش ve س ”, “ ر ” den “ ز ve ر ”, “ ط ve ظ ” dan “ ط ”, “ ع ” dan “ غ ve ع ”, “ ف ” dan “ ق ve ف ”, “ م ve ن ” den “ ن ” tercih edilmiştir. “ ه ” ve “ خ ” dan kolay olan “ ه ” var fakat boğazı hırıldatarak zorla telaffuz edilen “ خ ” yok. Yazılış bakımından birbirine çok benzeyen “ ج ve ح ” dan “ ح ” var. Bu seçme zarif ve muntazam olup harflerdeki nazmın harikallığını gösterebilir.⁶¹

Kur'an âyetlerindeki harflerin sıralanmasında tezahür eden ahenge temas ederken Seyyid Kutub'un Nursî'nin görüşünü destekler mahiyetteki değerlendirmesine burada dikkat çekmek istiyoruz:

“Kur'an bir konuyu ele alırken nağmeleri ile de manaya kuvvet verip ifade bütünlüğü sağlar. Meselâ; Şeytanın fısıltı ve vesvesesinden bahseden en-Nâs Sûresinde “sin” harfi o kadar çok tekrarlanmıştır ki, insan kendini tamamen bir vesvese ve fısıltı atmosferi içinde hisseder. Bu sûrenin âyetleri durulmaksızın peşpeşe süratle okunsa ses sûrenin atmosferine uyar, tam bir “vesvese, fısıltı” çıkarır.⁶²

a2. Yer ve dizim mükemmelliği bakımından harf.

Harflerdeki harikallığı izah sadedinde müellifimizin verdiği bazı misalleri zikretmek istiyoruz.

1. “ اياك نعبد و اياك نستعين ”⁶³ âyetindeki iki “nûn” harfini (çokluğu ifade eden çoğul “nûn” zamiri) düşünen Nursî tekilden çoğula geçişin sebeplerini ararken şunları görür; Bu harf üç cemaate işaret eder:

a- Küçük bir kâinat olan insan vücudundaki bütün organlar, hücre ve atomlar, kuvve ve duygular, Yüce Yaratıcının rubûbiyetine karşı itaat ve ihtiyaçlarını hal diliyle gösterirler. Kalbdeki bütün duygular da lisan ile dile gelip o cemaat namına

61 Nursî, *Rumuzât-ı Semaniye*, s. 41.

62 Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir* (trc. Süleyman Ateş), s. 118.

63 Fatiha, 4 “Ancak sana kulluk eder, ancak senden yardım dileriz.”

bir şükür mahiyetinde “اياك نعبد واياك نستعين” derler. Demek bu “nûn” harfi vücudu teşkil eden zerreden, hücreye ve duygulara kadar maddî ve manevî bütün herşeye racidir.

b- Bu “nûn” harfi yeryüzünde Allah’a iman eden bütün ehl-i tevhidin büyük cemaatine işaret eder. Yeryüzü bir mescid, Mekke, Kâbe bir mihrabtır, bütün ehl-i tevhid dairevî saflarla o kudsî mihraba yönelerek her bir mümin diğer bütün müslümanları düşünerek onlar adına dua edip tasdik eder.

c- Kâinat ve bütün varlıklara işarettir. Bütün varlıklar büyük bir namazda, muazzam bir tesbihle meşguldür. Bütün mahlukat taifeleri kendilerine mahsus bir ibadetle ve hal dili ile bir nevi namaz kılar gibi mabudlarının geniş rubûbiyetine karşı çok geniş bir kullukla karşılık vermek için umumun şehadetlerini ve tevhidlerini tasdik ederler. Büyük bir insan olan kâinat, hal diliyle, birçok cüzleri de istidat ve fitrî ihtiyaçları diliyle, şuurlu varlıkları ise kendi sözleriyle “اياك نعبد واياك نستعين” diyorlar, Allah’a karşı kulluklarını gösteriyorlar.

Demek ki Kur'an'ın sadece âyetleri ve kelimeleri değil aynı zamanda “نَعْبُدُ” kelimesindeki (ن) harfi gibi bazı harfleri dahi mühim hakikatların nurlu anahtarlarıdır.⁶⁴

2- “صراط الذين انعمت عليهم” Fatiha, 6. Bu âyetteki “على” harfinin zikredilmesi, enbiyaya yükletilen risalet ve teklif yükünün pek ağır olduğuna ve sahralara akıtmak için yağmur kar ve fırtınaların şiddetine maruz kalan yüksek dağlar gibi, peygamberlerin de ümmetlerini feyizlendirmek için risalet zahmetlerine maruz kaldıklarına işarettir.⁶⁵

3- “والذين يؤمنون بما انزل اليك” (Bakara, 4). Bu âyet-i kerîmede “عليك”nin yerine “اليك” kullanılarak “الى” harfinin zikredilmesinin sebebi Hz. Peygamber’in teklif edilen risalet vazifesini iradesiyle yüklenmiş ve kabul etmiş olduğuna ve bu

⁶⁴ Nursî, Mektubat, s. 368-369; Şualar, s. 613-615; İşarat (Arapça), s. 38-39; Mesnevî, s. 70.

⁶⁵ Nursî, İşarat, s. 27.

hizmetin Hz. Cebrail tarafından görüldüğüne işarettir. Çünkü “ على ” harfinde irade olmayıp zorlama vardır ve nüzûl vasıtasının daha yüksek olduğuna işaret eder.⁶⁶

Kur'an'daki cümle, kelime ve harf nazmını dakik bir şekilde inceleyenlerden biri de meşhur Mısırlı edebiyatçı Mustafa Sadık er-Rafî'dir. Rafî'nin bu husustaki görüşleri, Nursî'nin, Kur'an'ın hemen hemen bütün cümle, kelime ve harf hatta harekelerinde harika bir nazım ve bir çok özellikler bulunur, düşüncesini teyid etmektedir.

Rafî'ye göre Kur'an'daki herbir harfin ve harekenin nazım, delalet ve tercih yönü belagata göre zirvede olup, hiçbir cihetle tenkidi mümkün değildir. Kur'an'daki hiçbir harf Kur'an'ın mucizeli nazımının esaslarından ayrı olamaz ve bir farklılık teşkil etmez. Hareke ve sesleri ile harfler, nazmındaki harikalığın esaslarındandır. Kelimedeki harflerin seslerine ve mahreçlerine göre tertip edilmesine, harflerin çeşitlerine göre birbiriyle uyumuna, kelime ve harflerin seslerindeki tabii tenasübüne edebiyatta misal göstermek mümkün değildir. Ayrıca Kur'an'ın kendisi musiki olmasa da bu harika özelliği ile bütün musikilerin üstündedir. Kur'an lafızlarının tertibini incelediğimizde harekeler harflere konum ve terkip bakımından uyum sağlar, birbirine destek verir, zemin hazırlar. Harekeler harflerin seslerine ve tabii musikisine uygundur. Bu terkip yönü, kelime, harfler ve ona bağlı olarak harekeleri kullanma metodu ile Kur'an lafızları, dilin ve insan belagatının çok üzerindedir. Mesele bu seviyede olunca onda fazla harf ve kelimenin olması mümkün değildir.

Meseleyi biraz daha açacak olursak şöyle izah edebiliriz; dilde bazı kelimeler hareke itibariyle ağır ve telaffuzu zordur. O kelime sada cihetiyle hoş ve tatlı olmayabilir. Harf ve hareke yönünden çok talihsiz bir kelime olması da mümkündür. Ne var ki bu olumsuz sıfatlara haiz olan kelime şayet Kur'an'da kullanılsa şaşılacak bir durumla karşılaşılır. O durum da şudur: O zor ve ağır kelimedden önceki harflerin sesleri ve harekeleri ona dil üzerinde yol ve zemin hazırlayıp yumuşatır, hafifletir. O kelimeyi sanki bir çeşit musiki makamı gibi birşeyle kuşatır. Aniden o ağır harkeli kelime, o mekanda en tatlı ve latif bir şekilde tezahür eder. O yere çok

⁶⁶ İşarat, (Trc.), s. 52.

uygun olup, hafiflik ve güzellik bakımından en layık hareketleri almış olur. Mesela (النُّزْ) kelimesi “nezîr” kelimesinin çoğuludur. “Nun” ve “zel” ve “ra” harflerinin peşpeşe  treli olarak gelmesi bu kelimeye bir ağırlık ve zorluk vermektedir. Ama aynı kelime Kur'an'da kullanıldığı zaman tam aksi olup, onun tabiatındaki ağırlık Kur'an lafızlarıyla izal  edilmiştir.

“ ولقد انذرهم بطشتنا فتماروا بالنذر ” (Kamer, 36). Bu terkiibi incele, harflerin yerlerine bak, hareketlerini kulağınla  l . (dal) ve (tı) harflerindeki kalkaleyi düşün. (بطشتنا) kelimesindeki (tı) harfinden sonraki (vav) harfine kadar olan üstünleri (النُّزْ) kelimesinin med ile ayrılmasıyla beraber bir gözden geçir. Sanki (النذر) kelimesi ile peşpeşe gelen  st nler dengelenmiştir. Bu  treler tam yerini bulmuştur. Daha sonra (تماروا) kelimesine bir göz atalım. Sanki bu kelime (النذر) kelimesindeki (ra) harfini desteklemek için gelmiştir. Kur'an'da çok harfli bazı kelimeler vardır. Tabii bu kelimeler terkiibi ve karakteri sebebi ile ağır bulunabilir. Ama yukarıda işaret ettiğimiz usul ile bu kelimeler çok tatlı ve latif hale gelir. Bazı hareke  eşitlemeleri ve harf tekrarları ile kelime mükemmellik kazanır.

Ayrıca “ لِيَسْتَخْلِفْنَهُمْ ” (Nur, 55) kelimesi konumuza başka bir misal olabilir. Bu kelime on harften meydana elmektedir. Bundaki güzellik harflerin tertibi ve mahreçlerinin çeşitli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kelime telaffuzda dörde bölündüğünden sanki dört ayrı kelime gibi telaffuz edilir. “ فسيفكفكم الله ” (Bakara, 137) cümlesi de bize misal olabilir.⁶⁷

Kur'an harflerinin seçimindeki incelik ve dikkate ve onlardaki harikalı a bu birkaç misalin yeteceğı kanaatindeyiz. Kur'an'ı belagat ve nazım yönünden inceleyen tefsirler ve i'cazla alakalı eserler bu gibi misallerle doludur.

şimdi ise Kur'an kelimelerindeki harikalı ı, aralarındaki nazım ve irtibatı kısaca misallerle ele almak istiyoruz:

67 M. Sadık er-Rafî, İ'cazu'l-Kur'an, s. 212-235.

Kur'an harflerinde birçok sırlar ve i'caz yönü bulunduğu gibi kelimelerinde dahi birçok sırlar ve özellikler vardır. Konumuzun başında zikredilen müellifimizin misalinde, büyük bir nakış gibi Kur'an'ın âyet, cümle, kelime ve harfleri birbiriyle uyumlu yerleştirildiği ve Allah kelâmı olduğu gösteriliyordu. Bunun neticesi olarak şöyle denilebilir. Kur'an'ın her bir harfi yerli yerindedir ve tesadüfi değildir.

b) Kelimelerdeki nazım

Bediüzzaman Said Nursî'ye göre Kur'an'daki bütün kelimeler yerleriyle, komşularıyla münasebet halinde ve fevkalade bir uyum içersindedir. Kelimeler arasında geçimsizlik yoktur. Her kelime bulunduğu yerde, birbirini çeşitli bağlarla tutan perçinlenmiş, süslü inci taneleri gibidir. Kur'an'ın cümle ve kelimeleri birbirine bakar. Bazen bir kelime on yere bakar, onda, birçok belagat nükteleri ve münasebetleri olabilir. Hiçbir kelimenin yerine başka bir kelimenin konulması mümkün değildir.⁶⁸

Âyetler, cümleler ve kelimeler arası münasebet aslında müellifimize ve ondan önce i'cazla meşgul olan çoğu âlimlere göre i'caz vecihlerindendir.

Biz Kur'an kelimelerindeki güzellik ve aralıklarındaki irtibatı, çarpıcı birkaç misalle burada göstermek istiyoruz:

Müellifimiz özellikle Arapça kaleme aldığı tefsirinin başında Fatiha ve Bakara sûrelerinin ilk âyetlerini ele alırken bütün kelimeler ve cümleler arasındaki pek kuvvetli alaka ve insicamı tek tek göstermiştir.

1- Kur'an'ın inci gibi lafızlarının dizilmesi, bir ipe, bir çeşide, bir nakışa münhasır değildir. Belki, açıklık, gizlilik, yakınlık ve uzaklık bakımından farklı tenasüblerden hasıl olan pek çok nakışlar üzerine dizilmişlerdir. Mesela (صراط الذين انعمت عليهم) cümlesinin kendinden önceki her bir kelime ile ayrı ayrı birer münasebeti vardır. Mesela (الحمد لله) ile münasebeti vardır. Çünkü nimet, hamd'a delil ve karînedir. (رب العالمين) ile de ilişkilidir, zira terbiyenin kemali,

68 Nursî, *İşarat* (Trc.), s. 54; *Mektubât*, s. 171; *İşarat* (Arapça), s. 73.

nimetlerin devamı ve peşpeşe gelmesi ile olur. (الرحمن الرحيم) ile de alakalıdır. Çünkü (الذين) ismi mevsulünden kastedilen “peygamberler, şehidler, salihler” Allahın rahmetine mazhar olmuşlardır. (ما لك يوم الدين) ile alakası vardır. Çünkü tam ve gerçek nimet ancak dindir. (نعبد) ile alakası vardı. Çünkü, ibadette imamlar bunlardır. (نستعين) ile de irtibatı var. Çünkü muvaffakiyete ve ilahi yardıma mazhar olmuşlardır. (اهدنا) ile münasebeti var. Çünkü hidayette onlara uyulur, onların arkasından gidilir. (الصراط المستقيم) kelimeleri ile de irtibatı vardır. Çünkü doğru yol, ancak onların mesleğidir.

Burada “sebil” veya “tarîk” kelimelerinin yerine “sırât” kelimesinin tercih edilmesi, onların mesleklerinin sınırlı ve işlek bir cadde olduğuna ve ona girenlerin bir daha çıkmamalarına işaretir.

Alışılmış ve malum olan şeylerde kullanılması usulden olan ismi mevsullerden (الذين)nin kullanılması, onların beşerin karanlıkları içerisinde elmas gibi parladıklarına işaretir ki, onları aramaya ve talep etmeye gerek yoktur. Onlar, herkesin gözü önünde hazır olduklarını gösteren yüksek bir şana sahiptirler. Çoğul sîgasıyla (الذين) zikredilmesinin sebebi, onlara uyma ve tâbi olma imkânının varlığına ve onların tuttukları yolun batıl olmadığına işaretir. Çünkü, ferdî olmayan bir yolda tevatür vardır; tevatür haline gelmiş bir şey batıl olamaz.

(انعمت) fiilinin geçmiş zaman olarak zikri, nimeti tekrar talep etmeye bir vesile olduğuna ve Allah’a raci olan zamirin de bir yardımcı ve bir sefaatçi vazifesi gördüğüne işaretir. Yani “Ey Rabbim! Madem nimet vermek senin fiilindir ve evvelce de in’am etmişsin, istihkakım olmadığı halde bunu tekrarlamak, sana layıktır.”⁶⁹

Bediüzzaman’ın bu misallerinden anlaşılıyor ki Kur’an’daki bütün kelimeler atom ve sistemleri gibi mıknaatısvârî bir güçle birbirlerini desteklemektedir. Bir

69 Nursî, *İşaratu’l-İ’caz* (Trc.), s. 25, 26.

kelimenin yerini değiştirmek veya onun yerine başka bir kelimeyi koymak mümkün değildir. Kur'an canlı bir varlık gibidir. Canlı bir organizmadaki uyum onda da vardır.⁷⁰

71 (والذين يؤمنون بما انزل اليك وما انزل من قبلك) 2-

Bu âyetteki (من قبلك) kelimesini ele alan Müellif bu kelimenin bütün cihetlerden bakıldığı zaman görülen alaka ve incelikleri açıklayarak kelimelerdeki nazmı göstermeye çalışır.

Bu âyet nübüvvet hakkındadır. Nübüvvet meselesinde beş maksad vardır. Bu maksadlar, beş incelikten neşet etmektedir.

Maksatlar;

1. Hz. Muhammed (a.s.) resuldur.
2. Resullerin en mkemmeliidir.
3. Peygamberlerin sonuncusudur.
4. Risaleti evrensel ve umumidir.
5. Getirdiği şeriat, sair şeriatlerin güzelliklerini ihtiva etmekle beraber onları nesheder. O bunu şöyle izah eder:

Birinci maksadın (من قبلك) kelimesinden çıkarılması şöyledir: Bu ifade, meslekleri ve yolları bir olan topluluğa işaret eder. Binaenaleyh Hz. Peygamber'in bu kelimedeki zamire muhatap olması, peygamberlerden sayılmasını gerektirir. Onların peygamber olduklarını ve kitaplarının doğruluğunu gösteren bütün deliller, Hz. Peygamber'in risaletine ve Kur'an'ın Allah'tan geldiğine kesin bir delil olduğu gibi, Onların mucizeleri de Hz. Peygamber'in davasına bir mucize hükmüne geçer.

İkinci maksad:

Dünyada gelişme ve olgunlaşma, sonra gelenlerin önce gelenlerden tecrübe ve maharet cihetiyle ileri olmaları ilahî bir kanundur. Bu da en son peygamber olan Hz. Peygamber'in peygamberler sultanı ve onların en mükemmeli olduğunu gösterir.

70 Mustafa Mahmud, el-Kur'an Kânni Hay, s. 14-17.

71 (Bakara, 4), "Onlar sana indirilene de senden önce indirilene de inanırlar..."

Üçüncü maksad:

Meşhur kaideye göre 1 sayısı çoğalsa, teselsül halinde gider, bir yerde durmaz. Fakat çok ve kesir olanlar birleşip toplanınca kuvvetlenir, istikrar kazanır, yerinde kalır, değişmez. Demek Hz. Peygamber, en son peygamberdir. Mefhumu muhalifiyle ondan sonra peygamber gelmeyeceğini anlatır.

Dördüncü maksad:

(من قبلك) kelimesinden Hz. Peygamber'in, selefi olan diğer peygamberlerin halefi olduğu anlaşılır. Halefin, seleve ait vazifeyi tamamıyla üzerine alarak onların yerine geçmesi, Hz. Peygamber'in de bütün seleflerine nâib ve bütün ümmetlerine resul olmasını gerektirir.

Beşinci maksad:

(من قبلك) kelimesindeki (من) harfi ibtida manasını ifade eder. Başlangıç ise sona ve sonuca bakar. Son ise ihtiyaçsızlığı gösterir. Öyle ise onun gelmesiyle peygamberlik vazifesi tamamlanmış başka şeriata ve peygambere hacet kalmamıştır.

(من قبلك) kelimesinin bütün bunları ihtiva etmesine işaret ve alamet şudur: Bu beş maksad, bir nehir gibi şu âyetlerin altında cereyan etmekle, âyetten âyete intikalin sonucunda bu kelimenin havuzunda toplanmıştır. Kelimenin sathında görülen yaşlık ve sızıntı, kelimenin altında havuzun bulunduğu delalet eder.⁷²

Kur'an'daki her kelime hususi olarak yerleştirilmiştir. Onun yerine başka bir kelime koymak mümkün değildir. Kur'an'ın bir harfi birçok hakikatlarla yüklü olup, bir harfinden birçok şeyler elde edildiğine göre, cümle, âyet ve komşularıyla alakalı olan, ilahî ve muhit ilim ile yerleştirilen Kur'an kelimeleri daha çok mana, özellik ve faydalara haiz olmalıdır.

72 Nursî, *İşarat* (Trc.), s. 54-56; *İşarat* (Arapça), s. 73-75.

3- (صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين) (Fatiha, 6, 7). Bu âyetlerde üç grubun durumları ayrı kalıplarla zikredilmiştir. Bunların ayrı ayrı sebepleri vardır.

Bu kısa âyette “ انعمت ” fiil, “ المغضوب ” ism-i mef’ul, “ الضالين ” ism-i fâil olarak zikredilmiştir. Yine burada üçüncü grubun (yahudiler vb.) sıfatı, ikinci grubun (hristiyanlar vb.) sıfatına terettüp eden akibeti, birinci grubun (peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihler) sıfatının ünvanı zikredilmiştir. Bunların çok yönlü hikmetleri vardır. Bu hikmetler de kelimelerin hususi olarak seçilip küllî bir irade tarafından koyulduğunu gösterir.

Birinci grubun sıfatının ünvan olarak zikredilip “nimet” olarak ifade edilmesinin sebebi, nimetin daima nefsin meylettiği bir lezzet olmasıdır. Geçmiş zaman olarak gelmesi nimeti tekrar talep etmeye vesiledir. Madem nimet vermek Allah’ın fiilidir daha önce de bu fiili yapmıştır. Kullar layık olmasa da, rahmetiyle bu nimetleri tekrarlaması ona yakışır.

İkinci grup haddi aşır zulüm ve tecavüzde bulunmuşlardır, yahudilerin azıp zulmetmeleri gibi. Zulüm ve fıkta az ve hayırsız bir lezzet görüldüğünden, onlardan nefis nefret etmez. Bundan dolayı nefisleri o zulüm ve fasıklıktan nefret ettirmek için, Kur’ân-ı Kerîm, o zulmün akibeti olan ilahî gazabı zikretmiştir. İsm-i mef’ul istimrar ve devamlılık bildiren isimlerden olduğu için, şer ve isyanların devam edip, tevbe ve af ile kesilmediği takdirde kesinleşeceğine ve silinmez bir damga şekline geçeceğine işarettir.

Üçüncü grup ise, vehim ve nefsin hevasının, akıl ve vicdanlarına galebesiyle batıl bir itikada tâbi olarak nifaka düşen bir kısım hristiyanlardır. Dalalet, nefisleri nefret ettiren ve ruhları inciten bir elem olduğundan, Kur’an, o grubu aynen o sıfatlarıyla zikretmiştir. İsm-i fail olarak zikredilmesinin sebebi, dalaletin dalalet olması, devam etmesine bağlı olup, kesintiye uğradığı zaman affa dahil olacağına işarettir.⁷³

73 Nursî, *İşarât* (Trc.), s. 29.

4- (او كصيب من السماء فيه ظلمات ورعد وبرق ...) (Bakara, 19). Burada herkesin bildiği “ مَطَرٌ ”, (yağmur) kelimesinin yerine çok kullanılmayan ve meluf olmayan “ صَيْبٌ ” (bu da yağmur demektir) kelimesinin tercih edilmesi, o yağmur damlalarının güya birer musibet olup onların ruh ve canlarına mermi gibi kasten atıldığına işaret etmek içindir.⁷⁴

5- (... ولو شاء الله لذهب بسمعهم وأبصارهم ...) (Bakara, 20). Bu cümlede işitmenin (بسمعهم) müfred olarak ve görmenin (بأبصارهم) çoğul olarak ifade edilmesi işitilenin bir, görünenin çok olduğuna işaretir. Ayrıca söylenilen sözler birer birer kulağa girer, öyle işitilir. Fakat çok şeyler bir defa bakmakla göze görünür.^{75 *}

6- (الذي جعل لكم الأرض فراشاً) (Bakara, 22). “ فراشاً ” kelimesinde harika bir belagat nüktesi vardır. Yeryüzünün ağırlığından dolayı suya batıp kaybolması tabiatının gereklerinden olduğu halde, Allah (c.c.), merhametiyle bir kısmını dışarıda bırakarak insanlar için bir mesken ve nimetlerine bir sofra olmak üzere tefriş etmiştir. Bu kelimeden anlaşılıyor ki, arz, bir hanenin tabanı, döşeği gibi insanlar ve hayvanlar için yayılmıştır. Aynı zamanda yeryüzü taş gibi katı ve sert ve su gibi mâyi değildir. Oturmaya, mesken olmaya ve aynı zamanda ziraat yapmaya müsait olması için orta bir vaziyette yapılmıştır. İşte bütün bu manalar bir kelime ile ifade edilmiştir.⁷⁶

7- Kur'an'daki kelime ve tabirlerin yerinde olduğunu ve o kelimelerin fevkalade hassas bir mizan ve herşeyi kuşatan bir ilimle koyulduğunu müellifimiz aşağıdaki âyete yapılan tenkit ve itirazlara cevap verirken çok güzel izah eder. Âyetteki “indirdik” tabirinin ne kadar isabetli hatta mucizevî olduğunu ispat eder.

⁷⁴ Nursî, *İşarât* (Arapça), s. 171.

⁷⁵ Nursî, *İşarât* (Trc.), s. 159, 160 (nşr. Tenvir Neşriyat).

* Bu âyetteki kelimelerden birinin müfred diğerinin çoğul olmasının hikmet ve sebebini Zemahşerî, Râzî, Beydâvî, Âlûsî, Sâbûnî ve Zuhaylî'nin (et-Tefsiru'l-Münîr) tefsirlerinde göremedim.

⁷⁶ Nursî, a.g.e., s. 183.

(... وأنزلنا الحديد فيه بأس شديد ...) (Hadid, 27). "... kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok faydalar bulunan demiri indirdik."

Bu misallerle, Kur'an'ın tamamında görülen güzelliğin kelimelerde, cüzlerde de görüldüğü meydana çıkar. Âyetteki sadece "indirdik" kelimesinden birçok ilmî mucizeler ve harikalıklar zuhur edip Kur'an kelimelerinin rastgele olmadığı hususî bir nazmı olduğu çok açık bir şekilde anlaşılır. Biz bu âyeti fennî i'caz bahsinde etraflıca ele alacağımız için burada izahına girmiyoruz.

Son olarak şunu belirtmeliyiz ki: Kur'an'daki kelime seçimi sihirden daha hassas ve ince, denizden daha azametli ve şiiirden daha harikadır.⁷⁷ Bunu tespit etmek için, oturup Kur'an'dan âyet aramaya gerek yoktur. Kur'an'ı açıp, karşımıza çıkan herhangi bir âyeti tahlil etsek, oradaki bir kelimeyi, bütün dil, belagat ve sözlük kitaplarını karıştırarak, başka bir kelimeyle değiştirmeye kalksak bunun mümkün olmadığını anlarız.

“فالق الإصباح وجعل الليل سكناً والشمس والقمر حسباناً ذلك تقدير العزيز العليم”

(En'am, 96). “Karanlığı yarıp ortaya çıkaran O'dur. Geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin bilinmesi için) birer hesap (ölçüsü) yapmıştır.”

Bu âyetteki (حسباناً - سكناً - الإصباح - فالق) kelimelerinin yerini aynı güzellikle ve uyumla alabilecek başka kelime yoktur.⁷⁸

2. VECİH:

Kur'an'ın manasındaki i'caz

Kur'an âyetlerinin manalarındaki metanet, zenginlik ve belagat, ifadelerindeki ulviyet mükemmeldir, başka sözlerle mukayese edilemez. Kur'ân-ı Kerîm çok parlak ve yüksek hakikatları ihtiva eder. Onun herbir âyeti, birer parlak yıldız gibi, i'caz ve hidayet nurunu neşrettiği için manasındaki kuvvet ve ulvilik kendine hastır.⁷⁹

⁷⁷ Bakıllânî, İ'cazu'l-Kur'an, s. 184.

⁷⁸ Said Ramazan el-Bûtî, Min Revai'l-Kur'an, s. 172, 173.

⁷⁹ Nursî, Sözler, s. 124, 346.

Nursî'ye göre lafızlar manaların yardımcıları ve hizmetkârlarıdır. Asıl olan mana ve ondaki nazımdır.⁸⁰

Nursî, Kur'an'ın manasındaki kuvvet ve zenginliğe, camiiyet konusunu genel olarak işlerken de temas eder. Kur'an'ın bütün müctehidlerin, âlimlerin, arif ve velilerin kaynağı olması, o büyük insanların bütün ihtiyaçlarını Kur'an'dan almaları Kur'an'ın bütün cihetlerden olduğu gibi mana cihetiyle de çok zengin ve mükemmel olduğunu gösterir.

Ayrıca Nursî'nin şu güzel tesbiti Kur'an'ın mana cihetiyle zenginliği ile beraber azamet ve yüceliğini de gösterir: Geçmiş Peygamberler haşır ve diğer iman rükünlerini bir derece mücmel bırakmış olup Kur'an gibi tafsilat vermemişlerdir. Bütün mukaddes kitapların reisi olan Kur'an, iman rükünlerinin tamamını açık bir suretle, pek ciddi bir ifadeyle ve kasdî bir tarzda tafsîl etmiştir.⁸¹

80 Nursî, *Sözler*, s. 311, 367.

81 Konuyla alakalı Nursî, *Muhakemât* adlı eserinde lafız ve mana arasındaki ilişkinin bozulduğunu, ölçünün yok olduğunu ele alır ve bu işin tabii mecrasını gösterir. Bu izahlardan Kur'an'ın bu husustaki dengeli ve çok ölçülü olduğu iyi anlaşılır. Kur'an'ın bu yönünün anlaşılmasına vesile olan belagat ilminin hassas bir konusuna ait müellifimizin görüşlerini burada biraz ihtisar ederek vermek istiyoruz:
Kur'an'ın doğruluğunu gösteren ölçü ve alamet i'cazıdır. Kur'an'ın müfessiri ise eczası (kendi bölümleri) olup manası içindedir. Kur'an'ın manalarını inci gibi olan sedeflerinde aramak gerekir. Gerçek mana, lafızların kulağa boşalttığı gibi zihne nüfuz ederek vicdanı da doyurup fikir çiçeklerini feyizlendiren şeydir. Ama maalesef acemler ve acemiler belagat sanatını tabii mecrası olan mana nazmından lafız nazmına çevirmişler, lafza haddinden fazla değer vermişlerdir. Halbuki fikir ve hislerin tabii mecrası manalardaki nazımdır. Mana nazmı ise mantık kaideleri ile bina edilir. Mantığın üslûbu ise peşpeşe gelen hakikatlara yöneliktir. Hakikatlara ulaşan fikirler ise: hakikatlerin esasına, özüne ve inceliklerine nüfuz eder. Mahiyetteki incelikler ise alemdeki en mükümmel nizamı uzanır ve ondan destek alır. En mükemmel nizamda bütün güzelliklerin kaynağı olan mutlak güzellik dercolumuştur. Hüsn-ü mücerred (mutak, soyut güzellik) ise meziyet ve letaif denilen belagat çiçeklerinin bostanıdır. Çiçeklerin bostanı, yaratılış cennetlerinde dolaşan, çiçeklere meyleden ve şair denilen bülbüllerin nağmeleridir. Bülbüllerin nağmelerine ruhânî ahenk veren ise manalardaki nazımdır. Arap olmayanlar Arapça'ya müdahale edince iş çığından çıkmıştır. Fikir alış verişine mecra ve belagat çiçeklerine çimenlik zemin olmaya layık olmayan ve çorak, kuru tarla hükmünde olan lafızdaki nazım, tabii mecrası olan manadaki nazma karşı gelerek belagatı karıştırmıştır. Acemiler lafızlara daha ziyade önem verip manayı ihmal edip ikinci sıraya atmışlardır. Halbuki tabii belagat prensibine göre lafız manaya hizmet eder, onun bir hizmetçisidir. Onlar bu kanunu tersine çevirmişlerdir. Eğer misal istersen bir edebiyat dahisi olan Harîrî'nin "*Makamat*"ına gir ve gör. O edebiyat dahisi lafızperestliğe mağlup olup, o hevesle kıymetli edebini lekelemiştir. Bundan dolayı koca Abdülkahir (Cürcânî) bu hastalığı tedavi etmek için *Delailu'l-İ'caz* ve *Esraru'l-Belagat*'ın üçte birini bu hastalığın ilaçlarına ayırmıştır. Lafızperestlik bir hastalıktır, fakat bilinmez bir hastalıktır (*Muhakemât*, 18, 77-79).

Müellifimiz, Kur'an'ın manasındaki zenginlik ve güzelliği eserlerinde bir çok âyeti tefsir ve izah ederken göstermeye çalışmıştır. Biz O'nun seçtiği bu âyetlerin bir kısmını yine kendi izahıyla diğer bir kısmını ise metin ve mealiyle konumuza misal teşkil etmesi için vermek istiyoruz.

82 "سُبْحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ" - 1

Kur'an belagatına giriş bahsinde belagatı idrak etmede bir ölçü vesilesi ile ele aldığımız bu ve benzeri âyetlerde çok muazzam ve zengin mana hazineleri vardır. Bediüzzaman bu mana zengini olan âyetleritefsir ve izah ederek onlardaki mana ve muhteva gücünü gözler önüne sermeye çalışır.

Herşeyin cehalet ve gaflet altında tabiatın cansız perdesine sarılmış olduğu bir anda Kur'an'ın semavî dilinde

"سُبْحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ الْمَلِكُ الْقَدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ" (Cuma, 1) âyeti gibi başında tesbih olan âyetleri dinle, bak! O ölmüş veya yatmış olan âlemdaki varlıklar "سبح ... تسبح" sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl da diriliyorlar ve kıyam edip zikrediyorlar. O karanlık gökyüzünde birer cansız ateş parçası olan yıldızlar ve yerde perişan mahlukat "تسبح" sayhasıyla ve nuriyle işitenin nazarında gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar hikmet ve hakikat dolu bir kelime, yeryüzü bir baş, karalar ve denizler birer dil ve bütün hayvanlar ve bitkiler birer tesbih çeken kelimeler suretinde görünür.⁸³

2-

"يا معشر الجن والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان * فبأي آلاء ربكما تكذبان * يرسل عليكم شواظ من نارٍ ونحاس فلا تنتصران"

84

82 Hadîd, 1 "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmiştir. O, azizdir hakîmdir."

83 Nursî, Sözlür, s. 124-125, 345-346.

84 Rahman, 33-35 "Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçin gidin, Ancak kudretle geçebilirsiniz. Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İkinizin de üzerine ateşten yalın alev ve kıpkızıl bir duman (yahut erimiş bakır) gönderilir, başaramazsınız."

İnsanlar ve cinler sınırsız şer ve inkâra müsaid oldukları için sınırsız bir azgınlık ve sapıklığa düşebilirler. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm son derece i'cazlı bir belagatla, yüksek ve bâhir üslûblarla, kıymetli ve açık temsil ve mesellerle insanları ve cinleri isyandan ve azıp sapmadan dolayı azarlayıp kâinatı titretir. Bu âyet manasıyla adeta insanlara şöyle der:

– Ey insan ve cinler! Emirlerime itaat etmezseniz mülkümün sınırlarından elinizden gelirse çıkınız.

Âyetteki dehşetli korkutma ve tehdide ve şiddetli azarlamaya dikkat edilirse, insanların ve cinlerin mağrurane azgınlıklarının mucizane bir belagatla nasıl kırıldığı hissedilir. Bu âyetler onların acizliklerini ilan edip ilahî saltanatın ve terbiyenin genişliği ve büyüklüğü karşısında ne kadar aciz ve biçare olduklarını gösterir. Yıldızların, ayların ve güneşlerin bir nefer gibi emirlerine itaat ettikleri bir Sultanın emirlerine karşı gelmeye nasıl cesaret ettiklerini sorgular. Yine bu âyetler ihtiva ettikleri zengin manalarıyla şöyle derler: Azgınlık ve isyanınızla öyle celalli ve hikmetli bir zata mübareze edip savaş ilan ediyorsunuz ki onun azametli ve itaatkâr askerleri vardır. Faraza şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllerle recmedebilir. Hem inkârınızla öyle bir padişahın memleketinde isyan ediyorsunuz ki, onun kullarından ve askerlerinden öyleleri vardır ki, değil sizin gibi küçücük aciz mahlukları, belki farzı muhal olarak dağ ve yeryüzü büyüklüğünde birer kâfir düşman olsaydınız, yer ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri, erimiş sıcak bakırları size atabilir, sizi dağıtabilirlerdi. Birçok şeyin bağlı olduğu öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki eğer lüzum etse onlar arzınızı yüzünüze çarpar, küreler misali yıldızları güller gibi üstünüze Allah'ın izniyle yağdırabilirler.⁸⁵ Bu izah Rahman sûresi 35. âyetinin manasındaki derinliği gösterdiği gibi aynı zamanda şu ayetin mana ve muhtevasını fevkalade izhar etmektedir:

”لقد زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوماً للشياطين“⁸⁶

85 Nursî, Sözlür, s. 166, 346.

86 (Mülk, 5), “Andolsun biz (dünyaya) en yakın göğü lambalarla donattık ve onları şeytanlar için taşlamalar yaptık.”

Nursî, Kur'an'ın hakiki tercümesinin mümkün olmadığını izah ederken misaller verir, bunlar Kur'an'ın mana ve üslûbundaki güzelliğini göstermek için çok uygundur.

1- “ ومن آياته خلق السموات والارض واختلاف السنتكم واللوانكم ” (Rum, 22).

“O'nun âyetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin ayrı-ayrı olmasıdır.

2-

“ وما قدروا الله حق قدره والارض جميعا قبضته يوم القيامة والسموات مطويات بيمينه ” (Zümer, 67). “Allah'ı gereği gibi bilemediler. Halbuki kıyamet günü, yer tamamen O'nun avucu içindedir, gökler de sağ elinde dürülmüştür.”

3- “ ... يخلقكم في بطون امهاتكم خلقا من بعد خلق في ظلمات ثلاث ” (Zümer, 6)

“... Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde yaratmadan yaratmaya (nutfeden alakaya, alakadan et giydirilmiş kemiklere) geçirerek yaratmaktadır.”

4- “ ... يحول بين المرء وقلبه ... ” (Enfal, 24) “... Allah kişi ile onun kalbi

arasına girer ...”

5- “ ... لا يعزب عنه مثقال ذرة ... ” (Sebe, 3). “... Göklerde ve yerde zerre

ağırlığınca bir şey O'ndan gizli kalmaz.”

6- “ ... يولج الليل في النهار ويولج النهار في الليل وهو عليم بذات الصدور ” (Hadid,

6). “... (Allah) geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. O, kalplerde olanı bilir.”

7-

“ ومن آياته ان تقوم السماء والارض بأمره ثم اذا دعاكم دعوة من الارض اذا انتم تخرجون ”

(Rum, 25). “O'nun âyetlerinden biri de göğün ve yerin O'nun buyruğuyla durmasıdır. Sonra sizi yerden bir tek davetle çağırdığı zaman bir de bakarsınız ki (diriltilmiş olarak yerden) çıkarılıyorsunuz.”

8- “ ... فالحب والنوي ... ” (En'am, 95). “... Taneyi ve çekirdeği yaran...”

9- “ افلم ينظروا الى السماء فوقهم كيف بنيناها ... ” (Kaf, 6). “Üstlerindeki göğe bakmadılar mı, onu nasıl yaptık...”

10- “ الله نور السموات والارض ... ” (Nur, 35). “Allah göklerin ve yerin nûrudur...”

11- “ هو الاول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شئ عليم ” (Hadid, 3). “O her şeyden öncedir, kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı son’dur, varlığı aşikârdır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O herşeyi bilir.”

12- “ يعلم ما يلج في الارض وما يخرج منها وما ينزل من السماء وما يعرج فيها ... ” (Hadid, 4). “Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilen O’dur.”

13- “ ولقد خلقنا الانسان ونعلم ما توسوس به نفسه ونحن اقرب اليه من حبل الوريد ” (Kaf, 16). “And olsun ki insanı Biz yarattık, nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz, Biz ona şah damarından daha yakınız.”

14- “ ان الله يأمر بالعدل والإحسان وإيتائ ذي القربى وينهى عن الفحشاء والمنكر والبغى ” (Nahl, 90). “Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder.”

Bediüzzaman, verdiği bu ve benzeri misallere kıyas edilerek sâir âyetlerin manalarındaki kuvvet ve belagatin görülebileceğini ifade eder. Gerçekten de Kur'an'a baktığımız zaman neredeyse bütün âyetler bu meziyet ve özellikleri ihtiva eder.^{87 *}

⁸⁷ Nursî, *Mektûbat*, s. 365-366; *Sözler*, s. 405-411.

* “Kur'an'ın bütün ilâhî Sözlerden üstünlüğü” bahsinde verdiğimiz bütün misaller konumuza da misal olabileceğinden oraya havale ediyoruz. Bu misaller için ayrıca bkz. *Sözler*, s. 120-127.

3. VECİH: Kur'an'ın üslûbundaki i'caz

1. Üslûba genel bir bakış

a) Üslûp meselesi ve Kur'an üslûbu

Kur'an'ın üslûbu: Cümlelerin teşkilinde, lafızların seçilmesinde kendine mahsus olan anlatım tarzı demektir. Kelimeler ve kaideler değişmediği halde, söyleyenler veya yazarlar ayrı ayrı üslûplara sahip bulunurlar. İşte Kur'ân-ı Kerîm de kelimeleri ve cümle yapıları bakımından Arapça'nın dışına çıkmadığı halde, başkalarından hemen ayırdedilebilen kendine has bir ifade tarzına sahiptir. Şimdi üslûb meselesinibiraz daha açmak istiyoruz.

Aynı malzemeyi kullanan usta bir ressam ile acemi bir ressamın ellerinden çıkan eserler arasındaki büyük fark, derhal göze çarpar. Söz sanatı dahil olmak üzere bütün sanatlarda durum böyledir.

Meseleyi Kur'an'ın lisanı Arapça bakımından ele alalım: Bazı kelimelerin harfleri birbiriyle uyum sağladığı halde bazıları âhenksizdir. Bülbul sesi ile karga sesi bir olmadığı gibi mesela her ikisi de bulut manasına gelen gamâm ile buâk kelimelerinin insanın kulağında bıraktığı tesir bir değildir.

Kelimeler gibi terkipler de değişiklik gösterebilir: hakikî veya mecazi mana taşıyabilirler. Terkibin kelimeleri arasında ahenk veya ahenksizlik bulunabilir. Kolay anlaşılana veya muğlak olup muhatabı yoranı olabilir, vs.

Ayrıca lisandaki ifade çeşitleri ve anlatımlar, muhteva, maksad, mevzu ve muhataba göre değişebilir. Asıl mesele, muhataba ve duruma göre en münasip üslûbu seçmektir. Aynı mesele, farklı idraktaki insanlara aynı tarzda anlatılamaz. Akaid esasları, hukuki mevzular, kıssalar vs. başka başka üslûbta anlatılmalıdır.

Belagat, halin muktezasına (durumuna) göre söz söylemek olunca: Belîğ üslûb, çeşitli durum ve münasebetleri göz önünde bulunduran, kendine has ifade tarzıdır. Bu münasebetlere riayet etmekteki başarı nisbeti, dolayısıyla muhataba tesir nisbeti, belagattaki başarıyı tayin eder. İşte Kur'an'ın haiz olduğu belagata mevcut hiçbir eser değil yetişmek, yaklaşamamıştır bile... Zira bu Kitabı inşa eden zat, bir

kelâm mucizesi olarak onun, Hz. Muhammed'in nübüvvetinin en büyük şahidi olmasını dilemiştir.

Bediüzzaman'ın hülâsa olarak vereceğimiz şu fikri, demin arzettiğimiz fikri teyid etmektedir: Kur'an'ın muhatabı beşerdir, maksadı onlara anlatmak ve irşad etmektir. Bunun için belagatın gereğine binaen Kur'an, beşerin hissiyatıyla mezc olmuş olan üslûplarını giyer ve şivesiyle söyler ki insanlar ürkmessinler. Büyük bir adamın bir çocukla konuşması gibi. Çünkü insan alışmış olduğu şeyden anlar.⁸⁸

Beşeri sözler Kur'an'a benzememeye mahkumdur. Zira bu, menşe farkından ileri gelmektedir. Beliglerin üslûplarının farklı farklı olmasının sebebi, onların mizaçlarının farklılığıdır.

Meselâ yazarın mutedil veya asabi olduğu, kelâmından anlaşılabilir. Kelâm, sahibinin fikrî bir suretinden ibarettir. "Üslûb-i beyan, aynıyle insan" vecizesi, büyük ölçüde bu gerçeği dile getirmektedir.⁸⁹

b) Bediüzzaman'a göre üslûb

Bediüzzaman'a göre de üslûb, kelâmın kalıbıdır, suretidir, kıymetli elbisesi ve güzelliğidir. Belagatlı bir kelâmın meziyeti, söyleyenin en çok meşgul olduğu sanatını, meşgalesini hissettirmesidir. Bu işe üslûb ise yani ifade tarzını ortaya koyan kalıp ile alakadardır. Üslûb şu şekilde zuhur eder: Birşeye çok dikkat etmek veya o şeyle alaka ve meşguliyetimizin fazlalığı, yahut iş ve sanatımızın aşılması ile münasebetimiz olan varlık ve olaylarla alakalı şekiller ve meyiller hayalimize yerleşir. Hayalimize aldığımız bu suretler edebî sanatlardan benzetme (teşbih), temsil vs.nin parçalarını meydana getirirler. İşte üslûb, bu şekil ve suretle aydınlanır, bunlarla beslenip teşekkül eder. İfade tarzlarının ve kelimelerinin örüp dokuyacağı süslü elbiselerin tezgâhı da bunlardır. Çünkü iradeyi, aklın bir borazanı şeklinde düşünürsek, bu irade, borazanın verdiği sesin ikazı ile kalbin karanlık köşelerinde yatan manalar, çıplak, yalınayak, başıaçık olarak çıktıklarından, suret ve şekillerinin mahalli olan hayale girerler. En azından oradan başına bir yazmayı sararlar veya

88 Nursî, *İşarat*, s. 180 (Trc.).

89 Suat Yıldırım, *Kur'ân ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 119-121, krş. Hasan İtr, *el-Mucizetü'l-Halide*, s. 199.

ayaklarına bir pabuç giyip bir nişan ile çıkarlar. Daha da olmazsa, bir düğme ile veya bir kelime ile olsun, kendilerinin nerede terbiye olduklarını gösterirler.

Eğer normal olarak ifade edilmiş bir kelâmın üzerinde derin bir araştırma yaparsak, o sözü söyleyen kimsenin iş ve sanatını, üslûbundan ve ifade şeklinden anlayabiliriz.⁹⁰

Üslûb ve söz söyleyenin sanatı hakkındaki izahlardan sonra bu meseleye Nursî'nin Kur'an'dan verdiği misali ele alalım:

“يُخْرِجُ الْحَبَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ”⁹¹

Bu âyetlerde Süleyman (a.s.)'ın hüdhüd'ü, suyu az olan Arap Yarımadası sahrasında gizli su yerlerini ferasetle kerametvârî keşfeden kaifler (iz sürenler) gibi, hayvan ve kuşların arifi olarak mezkur peygambere su öncülüğü yapıp su buldurup çıkarttıran mübarek, vazifeli bir kuş olmakla kendi sanatının ölçücüsü ile, Allah'ın “Göklerde ve yerde gizli olanları meydana çıkardığını” ifade ederek, O'nun Ma'bud olduğunu ispat etmektedir. Allah'ın gizli şeyleri çıkarıp ortaya koyma vasfını, kendi sanatçılığı ile bilip ifade eden hüdhüd, pek güzel görmüş... Çünkü toprak altında had ve hesaba gelmeyen tohumların ve madenlerin fitrî durumları aşağıdan yukarıya çıkmak değildir. Zira ağır cisimler iradesiz, ruhsuz olduğu için kendi yukarıya çıkamaz; yukarıdan kendi kendine aşağıya düşebilir... Aşağıda bilhassa toprağın ağırlığı altında gizlenen cansız şuursuz bir cismin omuzundaki ağır yükü silkeleyip çıkması katiyyen kendi kendine olamaz. Demek harika bir kuvvet ile çıkarılıyor. İşte hüdhüd, Allah'ın Ma'bud'luğunun kati delillerinin en gizlisini ve en mühimini kendi “arifliği” ile bilmiş ve bulmuştur. Kur'an onun hakkındaki ifadesine bir mucizelik vermiştir.⁹²

90 Nursî, *Muhakemât*, s. 81, 82.

91 Neml, 25, “Göklerde ve yerde gizlenenini açığa çıkaran ve gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilen Allah'a secde etmeleri gerekmez miydi?”

92 Nursî, *Muhakemât*, s. 82; *Latif Nükte*ler, s. 15, 16.

Üslûb çeşitleri ve esasları

Bu orijinal tespitten sonra Nursî'ye göre üslûbun esaslarını ele almak istiyoruz: Üslûb esasları üçtür. Bunları müellifimiz şöyle izah eder:

1. Mücerred Üslûb: Sade ve tek renkte olan üslûbttur. Öz ve veciz olma, tabiilik, hatalardan salim olma, doğruluk ve sadelik bu üslûbun özelliklerindendir. Hukukî ve her türlü muamelelerde, diyaloglarda ve âlet ilimlerinde (dil, nahv vs.) kullanılır. Seyyid Şerif Cürcânî'nin ve Nasirüddin Tûsî'nin sade ve akıcı üslûbu bu çeşidin en güzel misallerinden biridir.

2. Müzeyyen (süslü) üslûb: Süslü ve ziynetli olması, aydınlatması, teşvik veya nefret ettirmekle kalbi heyecana getirmesi bu üslûbun başlıca özelliklerindendir. Bu üslûb daha çok hutbe ve konuşmalarda, medh ve ayıplama vb. durumlarda ikna etmede kullanılır. Eğer bu üslûba misal istersen Abdülkahir Cürcânî'nin *Delailu'l-İ'caz*'ına ve *Esrâru'l-Belağa*'sına gir ve o süslü bahçeleri gör.

3. Yüksek Üslûb: Kuvvet, metanet, heybet ve manevi yücelik bu üslûbun özelliklerindendir. Bu üslûb ilahiyat, usûl ve hikmet ilimlerinin üslûbudur. Bunun zirvesi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Beşerî üslûblar içinde Sekkâkî, Zemahşerî ve İbn-i Sînâ'nın bazı muhteşem kelâmları bu çeşide misal olabilir.⁹³

İşte bu üçüncü çeşide giren Kur'an üslûbu Araplar'ın üslûplarına en uygun ve istidlal yolunun en mükemmelidir. Buna binaen yüksek belagat derecesinde olan Kur'ân-ı Kerîm üslûpların en ulvîsini, en açığını ve özünü seçmiştir.⁹⁴

c) Nursî'nin Kur'an Üslûbuna Bakışı ve Kur'an Üslûbunun Çeşitleri

Nursî'ye göre Kur'an'ın üslûbu Araplar'ın üslûplarına en uygunu ve en muvafıqdır ama o güne kadar hiç görülmemiş e kullanılmamış yüksek, güzel, harika, şaheser ve ikna edici bir üslûptur. Gerek nüzûlden evvel gerek sonra hiçbir edebiyatçı ve şairin ifade ve beyanına benzemez. Onun üslûbu kendine mahsustur.

93 Nursî, *İşarât* (Arapça), s. 156-157; *Muhakemât*, s. 98.

94 Nursî, *Muhakemât*, s. 12.

Ne o kimseyi taklid etmiştir; ne de kimse onu taklid edebilir. Kur'an üslûbu diğer üslûplara göre yıldızlarla onların küçük gölgeleri gibidir. Kur'an üslûbu geldiği zamandan günümüze kadar tazeliğini, canlılığını, yeniliğini, kendine has özelliklerini ve orijinalliğini muhafaza etmiştir.⁹⁵

Nursî, Kur'an üslûbunun mertebelerinin her zaman bir olmayıp farklı olduğunu belirtmiştir. Üslûb bazen çok hoş ve incedir, seher rüzgârından daha yavaş eser. Bazen çok gizlidi. Diplomatların harp desiselerinden daha kapalı ve gizli olur. Anlaşılması için bir casus veya diplomatın koku alma duygusu gerekir. Meselâ “* من يَبْرُزُ إِلَى الْمِيدَانِ ” Zemahşerî “⁹⁶ من يحيى العظام وهي رميم ” deki ifadeden üslûbunu anlamıştır. Zira insan, isyanla Yaratıcısının emrine karşı manen bir meydan okuma haline girer.⁹⁷

Bediüzzaman Kur'an üslûbunu altı cihetle ele alıp incelemiştir. O altı cihet şunlardır:

1. Huruf-u mukattaa
2. Sûre
3. Maksad
4. Âyet
5. Cümle
6. Kelime

1. Mukattaa harflerindeki üslûb

Nursî bazı sûre başlarında bulunan “ الر - الم ” gibi münferit harflere üslûb, onlardaki harf tercihi, alışılmamış olması (garabet), dikkat çekici ve Kur'an'a has olma gibi özelliklerinden dolayı başlı başına parlak bir mucize olarak bakmaktadır. Müellifimizin bu konuya, Kur'an üslûbunun çok mühim bir özelliği ve güzelliği olarak temas etmesi ve mukattaa harflerine başlı başına gayet parlak bir mucize, nazarıyla bakması bu harflerin bir i'caz vechi olabileceği kanaatini versede kendisi

⁹⁵ Nursî, *Sözler*, s. 346; *Mektubât*, s. 165-166.

⁹⁶ Yasin, 78 “... Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?”

* “Meydana kim çıkar.” Bu ifadede bir meydan okuma vardır.

⁹⁷ Nursî, *Muhakemât*, s. 83.

bunu açıkça tasrih etmemiştir.⁹⁸ Eski âlimlerden de bu harfleri vecih sayanlar olmuştur.*

2. Sûre itibariyle üslûb

Kur'an'ın üslûbunun mükemmelliği, özellikle uzun sûrelere bakıldığı zaman daha iyi anlaşılır. Zira uzun sûrelerin ilk anda tamamına muttali olmak zordur. Kısa bir sûrede fevkalade bir üslûbla bir çok bilgilerin harika bir tasvir ve ifade ile anlatıldığı hemen görülebilir. Bediüzzaman'a göre her sûre küçük bir Kur'an hükmündedir. Durum böyle olunca buna verilen misal bütün Kur'an'ı ve sûrelerini üslûb güzelliği bakımından göstermeye kâfidir. Nursî, sûredeki üslûb güzelliğine misal olarak en çok okunan sûrelerden biri olan Nebe' sûresini verir. Bu sûreye bakıldığı zaman hakikaten buradaki üslûbun mükemmelliği görülür. Bu sûrede ahiret, haşir, cennet ve cehennemin durumları fevkalade bir üslûbla tasvir edilmiştir. Yine bu sûrede Cenâb-ı Hakk'a ait fiil ve eserler, ahirete ait ahval adeta önümüzde sahnelenir gibi arzedilerek akıl ve kalb ikna edilir.

Nursî bu sûredeki üslûp ve ifade güzelliğine, uzun olduğu için kısaca birkaç noktayla temas eder: Bu sûrenin başında kıyamet gününü ispat sadedinde meal ve izah olarak şöyle denir: Size zemini güzel serilmiş bir beşik; dağları evinize ve hayatınıza defineli bir direk, hazineli bir kazık, sizi birbirini sever, ünsiyet eder birer çift, geceyi rahat uyumanız ve dinlenmeniz için bir örtü, gündüzü maişet meydanı; güneşi ışık verici, ısındırıcı bir lamba olarak yarattık. Bulutlardan âb-ı hayat çeşmesi gibi su akıttık. Basit bir sudan bütün rızınızı taşıyan çiçekli, meyveli muhtelif şeyleri ise kolay ve az bir zamanda yaratırız. Öyle ise iyilerin kötülerden ayrıldığı hüküm günü (yevm-i fasl) olan kıyamet sizi bekliyor. O günü getirmek bize ağır gelmez.

Bundan sonra sûrede, kıyamette dağların dağılmasına göklerin parçalanmasına, cehennemin hazırlanmasına ve cennet ehline bağ ve bostan verilmesine ve gizli bir surette ispatlarına işaret edilir. Sûre mana cihetiyle sanki

98 Nursî, Sözlür, s. 346, 347.

* Huruf-u Mukattaa konusunu daha önce tafsilatlı olarak ele aldığımız için oraya havale ediyoruz.

şöyle der: Madem Allah gözünüzün önünde dağ ve zeminde şu işleri yapıyor ahirette dahi bunlara benzer işleri yapar ve yapabilir.

Demek sûrenin başındaki “dağ” kıyametteki dağların haline bakar ve bağ ise ahirde ve ahiretteki bağ ve bahçelere bakar. İşte diğer noktalar buna kıyas edilirse bu sûredeki güzel ve yüksek üslûb görünür.⁹⁹

3. Maksad itibariyle üslûb:

" قل اللهم ما لك الملك تؤتي الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير انك على كل شئ قدير * تولج الليل في النهار وتولج النهار في الليل وتخرج الحي من الميت وتخرج الميت من الحي وترزق من تشاء بغير حساب " ¹⁰⁰

Nursî'nin maksad itibariyle Kur'an'ın üslûbuna verdiği bu misalde Kur'an'ın üslûb cihetiyle mükemmel oluşu az bir dikkatle anlaşılabilir. Bu âyet-i kerîmede, Allah'ın, insanlara yönelik işleri ve idaresi, gece ve gündüzün birbirini takipteki tecellileri, senenin mevsimlerinde olan tasarrufları, yeryüzündeki hayat ve ölüm, dünyaya ait haşır ve neşirdeki ilahî icraatları dikkatli insanların akıllarını büyüleyecek kadar yüksek ve şirin bir üslûpla beyan edilmiştir. Sadece bu âyet Kur'an üslûbunun maksad cihetiyle en zirve noktada olduğunu göstermeye yeter.¹⁰¹ *

4. Âyet itibariyle üslûb

Nursî buna şu âyetleri misal verir.

" اذا السماء انشقت * واذنت لربها وحقت * واذا الارض مدت * والقت ما

1. فيها تخلت * واذنت لربها وحقت " ¹⁰²

⁹⁹ Nursî, Sözlür, s. 347.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân, 26, 27.

¹⁰¹ Nursî, Sözlür, s. 348.

* Kur'an üslûbunun maksad cihetiyle yüksekliğine yine Nursî'nin eserlerinden bulduğumuz şu âyetler misal olabilir. Bakara, 29, 134, 255; A'raf, 54; Yûnus, 31; İbrahim, 32; Nûr, 43-45; Yâsîn, 77-83 vs. Bunların izah ve tefsirleri ve başka misaller için bkz. Nursî, Sözlür, s. 386-400.

¹⁰² İnşikak, 1-5 "Gök yarıldığı, kendisine yaraştığı üzre, Rabb'ine kulak verip boyun eğdiği zaman! Yer uzatılıp dümdüz yapıldığı, içindekileri dışarı atıp boşaldığı, ve kendisi üzre Rabb'ine kulak verip boyun eğdiği zaman! (herkes yaptığının karşılığını görecektir.)"

Bu âyetlerde gök ve yerin Allah'ın emirlerine karşı son derece itaatkâr oldukları ve inkıyad ettikleri yüksek bir üslûpla beyan edilmiştir. Nursî buradaki üslûbu bir misalle şöyle ifade ediyor:

Ordunun en yüksek rütbeli komutanı savaş, tatbikat, askere alma gibi işler için geçici olarak iki ayrı daire açar. Bu dairelerle alakalı olan işler bittikten sonra buraları başka işlerde kullanmak maksadıyla gerekli tadilatı yapmak için o iki daireye yönelir. bunun üzerine o dairelerden herbiri orada çalışanların diliyle veya kendisi dile gelip, şöyle der: “Komutanım! Bize biraz izin verin de önceden kalan bazı eski ve gereksiz şeyleri dışarı atıp, daireleri temizleyip size hazır hale getirelim, siz de gelip teşrif ediniz... İşte şimdi daireleri temizledik, sizin emrinize hazır bir vaziyette bekliyoruz. Buyurun ne yaparsanız yapınız. Sizin yaptığınız işlerin bütünü haktır, güzel ve faydalıdır.”

İşte aynen bu misalde olduğu gibi gökler ve yerler böyle iki mükellefiyet dairesi olarak tecrübe ve imtihan için açılmıştır. Vakti ve müddeti bitince gökler ve yer, teklif dairesine ait eşyaları bertaraf ettikten sonra şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Buyurunuz, bizi ne için istihdam etmek isterseniz öyle yap. Hakkımız sana aittir. Her yaptığın şey haktır.”¹⁰³

Bu âyetlerin üslûbundaki güzellik ve manalarındaki kuvvet ve derinlik herbirinin üzerinde tefekkür edilince daha iyi anlaşılıyor. Nursî bu misali âyet itibariyle üslûb güzelliğine ölçü olarak vermiştir.

2. (والجبال اوتادا) ¹⁰⁴

Bu âyet Kur'an'ın manasının hak, aynı zamanda ifade ve üslûb tarzının belîğ ve çok yüksek olduğuna misal teşkil eder.

Âyette işaret edilen mecazı şöyle düşünebiliriz?

1. Yeryüzü hava-denizinin içindeki bir denizaltı gemisi gibidir. Bu geminin dengesi direk veya demir gibi dağlarla sağlanmıştır. Bu dağlar o geminin direkleri hükmündedir.

¹⁰³ Nursî, *Sözler*, s. 348.

¹⁰⁴ Nebe', 7 “Dağları birer kazık (yaptık).”

2. Yeryüzünün içinden gelen sarsıntılar dağlar ile emilip yok edilir. Dağlar yeryüzünün gözenekleri hükmündedir. Bir iç patlama veya sarsıntı olduğu vakit yer, dağlar ile nefes aldığından gazabı ve hiddeti sükûnet bulur. Demek yeryüzünün sükûn ve sükûneti dağlar iledir.

3. Yeryüzünün imarı insanlar ile olur. İnsan bu işin direğidir. beşer hayatı da hayat kaynağı olan su, toprak ve havanın en mükemmel ve temiz bir şekilde korunmasına bağlıdır. Bu üç hayat kaynağının temiz bir şekilde korunup muhafazasında dağların rolü büyüktür. Çünkü dağlar su depoları olduğu gibi havanın nemini çekme özellikleri ile bir türlü havayı temizleyen taraklardır. Dağlar sıcak ve soğuğu dengelediği gibi havayı kirli gazlardan temizler, toprağı çamur, bataklık ve denizin basmasından korur.

4. Belagat ilmine göre münasebet ve benzerlik yönü şöyledir: Farzedelim ki bir adam hayal balonuyla gökyüzüne yükselse silsile halindeki dağlara baksa, toprak tabakasını direkler üstüne serilip atılmış bedevi çadırları gibi hayal etse, tek dağları da bir direk üstüne kurulan bir çadıra benzetse hayalin tabiatına muhalefet etmiş olmaz.¹⁰⁵

3.

يا معشر الجن والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لا تنفذوا
106 لا بل سلطان . فبأي الآء ربكما تكذبان . يرسل عليكم شواظ من نار ونحاس فلا تنتصران "

Bu âyetlerde Kur'an'ın mucizevî belagatı, yüksek ve kıymetli üslûbu fevkalade tezahür eder. İnsanlar ve cinler sınırsız şer ve inkâra müsait olduklarından korkunç bir azgınlığa sapabilirler. Kur'an bu üslûbuyla onları sakındırıp korkutur, adeta kâinatı titretir. Ey insan ve cin topluluğu! Emirlerime itaat etmezseniz, haydi mülkümün sınırlarından çıkınız, meseline işaret eden yukarıdaki âyetle şiddetli tehdid eder.¹⁰⁷

105 Nursî, Muhakemât, 64, 65.

106 Rahman, 33-35 "Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçin gidin. Ancak kudretle geçebilirsiniz. Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İkinizin de üzerine ateşten yalın alev ve kıpkızıl bir duman (yahut erimiş bakır) gönderilir, başaramazsınız."

107 Nursî, Sözler, s. 166, 346.

5. Cümle itibariyle üslûb

Nursî Kur'an üslûbunu incelerken daha önce icazla meşgul olan hemen hemen bütün âlimlerin hayran olup misal verdikleri ve belagat yönünden tahlil ettikleri, şimdi zikredeceğimiz Kur'an'ın üslûbundaki eşsizliğe dikkatleri çeker. Âyetin birçok belağî yönlerinden sadece üslûb yönünü bir misalle izah eder. Biz önce âyeti verip daha sonra O'nun âyetin üslûbunu ele alışı burada zikretmek istiyoruz.

" وقيل يا ارض ابلعي ماءك ويا سماء اقلعي غيضا الماء وقضى الامر واستوت على

الجودى وقيل بعدا للقوم الظالمين " 108

Müellif bu âyetteki durumu bir ordu komutan savaşta ki durumuna benzetiyor. Zaferi elde eden komutanın ateş eden bir ordusuna "Ateş kes!" diğer hücum eden gruba "Dur" der. Emreder, o anda ateş kesilir, hücum durur. "İş bitti, istila ettik. Bayrağımız düşman merkezlerinde yüksek kalelerin başına dikildi. O edepsiz zâlim düşmanlarımız cezalarını buldular." der. İşte aynen bunu gibi eşi ve benzeri olmayan bu alemin Padişahı, Nuh kavmini helâk etmek için göklere ve yere emir vermiş. Onlar vazifelerini yaptıktan sonra onlara tekrar emrediyor: "Ey yer! Suyunu yut. Ey gök! Dur, işin bitti. Çadır vazifesi gören gemi dağın üstüne kuruldu. Zâlimler cezalarını buldular."

Nursî'ye göre bu âyetteki üslûb çok ulvi ve yüksektir. Âyetler Yer ve gök iki itaatkâr asker gibi emir dinler, itaat ederler deniliyor. Bu üslûptan anlaşılır ki, insanın isyanından kâinat kızıyor. Gökler ve yer hiddete gelip, bize "Yer ve göğün iki itaatli asker gibi emirlerine itaat ettikleri Zata isyan edilmez ve edilmemeli" diye hatırlatıp dehşetli bir şekilde sanki azalıyorlar. İşte bu kısacık âyet, birkaç cümlede tufan gibi umumî ve geniş bir hadise, bütün sonuçlarıyla, hakikatlarıyla iycazlı, icmalli ve fevkalâde güzel bir üslûb ve ifade tarzı ile beyan edilmiştir.¹⁰⁹

108 Hûd, 44 "Ey yer, suyunu yut ve ey gök tut" denildi. Su azaldı, iş bitirildi. (Gemi) Cûdî'ye oturdu. "Haksızlık yapan kavim yok olsun." denildi.

109 Nursî, Sözlük, s. 348-349.

Nursî bunu denizin bir damlası kabul edip diğer damlaların buna kıyas edilmesini ister.¹¹⁰

6. Kelime itibariyle üslûp

Müellifimiz bu bölüme Kur'an'da üç âyeti misal verip bu misaller üzerinde durmuştur.¹¹¹

1. “والقمر قدرناه منازل حتى عاد كالعرجون القديم”¹¹²

Bu âyet ay'ı hilâl vaktinde hurmanın kurumuş beyaz bir dalına benzetir. Bu benzetme ile semanın yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor gibi beyaz, sivri ve nurlu bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarır. Süreyya o dalın bir salkımı ve diğer yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer nurlu meyvesi olarak işitenin hayal gözüne göstermekle geçim kaynaklarının en önemlisi hurma ağacı olan çöl sakinlerinin nazarında, ne kadar münasip, güzel ve hoş bir ifade olduğu anlaşılır.

2. “والشمس تجري لمستقر لها”¹¹³

Bu âyetteki (تجري) kelimesi mühim hakikatlarla yüklüdür. güneş “döner, akıp gider” tabiri, kış ve yaz, gece ve gündüzün birbirini takip etmesindeki fevkalade sistemli olan ilahî tasarruf ve işleri hatırlatır. Yaraticının büyüklüğünü anlatır. O mevsim sayfalarında kudret kalemi ile yazılan mektuplara nazarları çevirip, ilahî hikmetleri bildirir. Bütün bu hatırlatma ve anlatmada Kur'an'ın maksadı Rububiyetinde tek olan Yaraticının kudretini göstermektir. Güneş ve ay noktalarından beşerin zihnini gece ve gündüz, kış ve yaz sayfalarına çevirip o sayfalarda yazılan hadiselerin satırlarına dikkatleri çekmek, Kur'an üslûbuna ait bir özelliktir.

110 İbnü Ebi'l-İsba', Ben bu âyet seviyesinde ne bir şiir ne de bir nesir görmedim diyor. Bu âyette onyedi kelime var. O zat bu kelimelerden bedi' ilmine ait 21 çeşit sanat ve tür çıkarmış. Bkz. **Bedi'u'l-Kur'an**, İbn-i Ebi'l-İsba', s. 340-343. Nehdatu Mısır basım, tarihsiz, Ayrıca Yusuf es-Sekkâkî, Miftahu'l-Ulum adlı eserinde bu âyetin belağı yönünü çok geniş ele almıştır. Bkz. a.g.e., s. 221-224. Matbaatu'l-Edebiyye, Mısır 1317.

111 Kur'an'ın kelimelerini nazmî yönde incelerken verdiğimiz misaller burada da misal teşkil edebilir.

112 Yâsîn, 39 “Ay'a da konaklar tayin ettik. Nihayet o, kuru bir hurma dalı haline döndü.”

113 Yâsîn, 38 “Güneş de kendi müstekarrı (karar bulacağı yer) için akıp gider.”

Nursî bunları ifade ederken Kur'an üslûbunun bir özelliğini gözler önüne serer. O'nun tesbitine göre Kur'an kainattaki herhangi bir şeyden bahsederken bizatihi o şeyden dolayı değil, onun Yaraticısı sebebiyle bahseder. Mesela Kur'an güneşten güneş için onun namına bahsetmez, bilakis ona ışık veren Zat için ve O'ndan dolayı bahseder. Aynı zamanda güneşin insana lüzumsuz olan yönünden değil de güneşin vazifesinden bahseder.¹¹⁴

Bundan da anlaşılıyor ki Kur'an'daki kelimeler kolay, alışılmış birer kelime iken latif manaların definelerine birer anahtar vazifesini görüyor.¹¹⁵

2. Kur'an üslûbunun bazı özellikleri

a) Mevcut edebi türlerden farklı olması

Kur'an'ın üslûbu kendine hastır. Kur'an üslûbu Araplar'ın bildiği edebi türlerden nazım ve nesire girmez. Ne Kur'an kimseyi taklid etmiş ne de kimse onu taklid edebilmiştir.¹¹⁶

b) Aynı anda farklı seviyelere hitab etmesi

Nursî'ye göre bu bir i'caz vechidir. Kur'an'ın manalarına öyle bir tarzda lafız kalıbı giydirilmiştir ki, aynı anda değişik zamanlarda ve yerlerde yaşayan, ilim ve kültür seviyeleri farklı olan bütün insanlara hitaba ve onların idrak seviyelerine uygundur.^{117 *}

c) Kur'an üslûbunun fitrî olup sunilikten uzak olması

Kur'an, Hz. Peygamber'in ümmilik mertebesine tam riayet ederek üslûbunda hiçbir tekellüf, sunilik ve gösteriş eseri görünmez. Doğrudan doğruya semadan gelen Kur'an'ın üslûbunda fitrî bir akıcılık (selaset) vardır. Kur'an'ın bu tabii üslûbu, beşeriyet içinde çoğunluğu teşkil eden avam kitlesinin basit anlayışlarını, onların seviyesine inerek okşamak suretiyle irşad eder. Mesela gökler ve yerin yaratılışı ve

¹¹⁴ Nursî, *Sözler*, s. 349-350.

¹¹⁵ Nursî, a.g.e., s. 350.

¹¹⁶ Nursî, *Sözler*, s. 346; *Mektubat*, s. 165, 166.

¹¹⁷ Nursî, *Sözler*, s. 363-364, 383-384.

* Bu konu bir i'caz vechi olduğu için ileride müstakil olarak ele alınacaktır.

semadan yağmurun yağdırılması ve arzın dirilmesi gibi açık okunan ve görünen âyetleri ders verir. Büyük harfler içinde küçük harflerle yazılan ince âyetlere nazarı nadiren çevirir ta ki avam zahmet çekmesin. Üslûbun bu yönünü görmek isteyenlere Nursî, Nebe' sûresini okumayı tavsiye eder.¹¹⁸

d) Kur'an üslûbunun beşerin diyalog ve üslûbu tarzına benzemesi

Kur'an insanların ve cinlerin rehberi ve mürşidi olduğu için onların diyalogları ve üslûbları tarzında olmalıdır. Her ne kadar mevcut edebi türlerden farklı olsa da insanlara en mükemmel örnek olması ve kendinden istifade açısından bu durum zaruridir. Çünkü insanlar ve cinler dua ve münacatlarını ondan alıyor, meselelerini onun diliyle zikrediyorlar. Onu yegâne merci yapıp edep ve terbiyelerini ondan öğreniyorlar.¹¹⁹

e) Akla ve duyguya dengeli hitap etmesi

Kur'an üslûbu hem akla, hem kalbe ve duygulara aynı anda hitap eder ve hepsini tatmin eder. Her üslûbun hususi usulü vardır. İlmî veya felsefî üslûb sadece akla hitap eder. Edebî üslûp ister şiir olsun ister nesir olsun genellikle kalbe hitap eder, hissiyatı coşturur. Bazen kalbe bazen de akla hitap ettiği olur. Ama Kur'an üslûbu aynı anda insanın aklına, kalbine ve duygularına hitap eder.

Nursî'nin bu konudaki görüşleri de bu merkezdedir. Kur'an kalblere azık ve gıda, akıllara kuvvet ve zenginliktir.¹²⁰ Kur'an akılları istintaka tabi tutup kendini onlara tasdik ettirdiği gibi kalplere manevi zevkler vererek vicdanları yine kendisine şahid tutar. Zaten farklı sahalardaki âlimlerin ve değişik meşreplerdeki velilerin Kur'an'dan istifade edebilmesi, Kur'an'ın akla, kalbe ve duygulara dengeli hitap ettiğini gösterir.¹²¹

118 Nursî, Şualar, s. 245; Mesnevî, s. 163.

119 Nursî, Mektubât, s. 288.

120 Nursî, Sözler, s. 351.

121 Nursî, Mektubât, 173-174.

f. Edebî türlerin iç içe olması

Kur'an'ın bahisleri ve mevzuları, ekseriya içiçe girmiş durumdadır. Diğer eserlerde olduğu gibi konulara göre tertip edilmemiştir.

Mevzuları ve meseleleri, manaları ve üslûpları ve bir takım güzellikleri itibariyle, Kur'an'ın muazzam bir camiiyyeti vardır. İlahî bilgilerin fihristlerini, tevhid ve marifetullahın cedelî ispatlarını, birçok muamelâtın hükümlerini, birçok tarihî hakikatı ve kıssaları, güzel ahlâkın başlıca esaslarını, çeşitli ilimlerin sahalarına giren birçok ilmî gerçeklerin prensip ve çekirdeklerini, insanın gerek ferdî gerek sosyal hayatının bütün faydalı prensiplerini, çeşitli uhrevî halleri ve benzeri hakikatları... Bu kadar muhtelif cinsleri, bir araya toplamakla beraber Kur'an tutarsızlıktan, insicamsızlıktan ve karışıklıktan uzak bulunmaktadır.¹²²

g. Kur'an üslûbu insicamın zirvesindedir

Kur'an'ın telif tarzı ve bu açıdan üslûbu insanların teliflerinde kullandıkları –giriş, gelişme ve sonuç şeklindeki– tedrici gelişmeye dayalı metodlarına benzemez. Kur'an'ın tarzında anîlik ve sürat vardır. O'nun bu yönü kendine has ve orijinaldir. Müellifimiz bu konuyu şöyle açıklar:

Kur'an âyetlerine insafla dikkat edilirse görülür ki onun sunuşu, diğer kitaplarındaki gibi, bir iki maksadı takip eden tedricî bir fikir silsilesininin takdimine benzemiyor. Aksine def'î ve ânî bir hususiyeti, hayatiyetin nabız atışları tarzında, ilkâ olunan bir gidişatı vardır. Vücudu meydana getiren dağınık gibi görünen uzuvlar organik bütünlüğe nasıl mani değillerse bilakis ayrı ayrı bulundukları yerlerde olmaları organizmanın devamının şartı ise, Kur'an'daki çeşitli mevzuların arasına siyakla uyum sağlayacak şekilde merkezi mananın serpiştirilmesi de, insana canlılık veren ruhun, vücudun her tarafına sirayet etmesi kabilindendir.¹²³

¹²² Nursî, *Sözler*, s. 368-369, 374-375.

¹²³ Nursî, *Sözler*, s. 375; Suat Yıldırım, *Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 145-149.

h. Kur'an üslûbunun mühim bir özelliği olan tekrarlar konusu

Kur'an'da tekrarlar konusu, tefsir usûlü ve i'cazla ilgilenen âlimlerimizin eserlerinde yerlerini aldığı gibi bu konuda bazı müstakil eserlerde vardır. Mahmud b. Hamza el-Kirmânî tarafından "**Esraru't-Tekrari fi'l-Kur'an**" adıyla kaleme alınan eser onlardan sadece biridir. Bu kitapta Fatiha'dan Nâs sûresine kadar Kur'an'daki tekrarlar ve hikmetleri ele alınmıştır.¹²⁴ Zerkeşî de eserinde tekrarlar konusuna hayli geniş yer ayırmıştır.¹²⁵

Kur'an, bazı mevzuları ve cümleleri tekrar eder. Tekrara, cahiliye devri Arap edebiyatında da rastlanmakla beraber Kur'an'ın tekrardan maksadı, Cahiliye Arapları'ndan kısmen farklı olmuştur.

Kur'an'daki tekrarlar bazı şüpheli kişiler tarafından hakikatı bilinmediği için tenkid edilmiştir. Kur'an'ın bir kusuru ve hatası gibi gösterilmek istenmiştir. Halbuki eski ve yeni âlimlerimizin ittifakıyla tekrarlar konusu Kur'an'ın belagatından O'nun takip ettiği çok maksatlı yolun mükemmelliğinden kaynaklanmaktadır. Tekrarlar konusu ilgili âlimlerin çoğu tarafından Kur'an'ın erişilmez üslûbunun bir özelliği olarak görülmüştür. Bunu Kur'an'ın i'caz vechi olarak zikredenler de olmuştur.*

Müellifimizin bu konuya olan bakışına gelince, tabîki hayatını Kur'an hizmetine vakfeden Nursî'nin, asrımızda bazı mülhidler tarafından tenkide uğrayan bu konuya temas etmemesi düşünülemez. Müellifimiz tenkid sebebi olan tekrar konusunun hikmet ve sebepleri üzerinde misallerle durarak Kur'an'ın bu husustaki güzelliklerini gösterir ve konuyla alakalı şüpheleri izale eder. Eserlerinin birçok yerinde tekrarlar konusuna temas ettiği gibi hususi olarak i'caza tahsis ettiği **Mucizat-ı Kur'aniye Risalesi'**nde de (25. söz) dokuz sayfa olarak meseleyi tahlil eder, itirazlara cevap verir.¹²⁶

124 Bu eser Abdülkadir Atâ'nın tahkikiyle 1977 yılında Darü'l-İ'tisam tarafından neşredilmiş olup 270 sayfadan oluşmaktadır.

125 Zerkeşî, **el-Bürhan fi Ulumi'l-Kur'an**, III, s. 8-26.

* Mesela muasır âlimlerden Said Ramazan el-Bûtî bu konuyu bir üslûb özelliği olarak ele alır. Bkz. **Min Revai'i'l-Kur'an**, s. 139; Suat Yıldırım Hocamız da **Kur'an ve Kur'an İlimlerine Giriş** isimli eserinde konuyu bir özellik olarak ele almıştır. Bkz. s. 152-156, Abdülkerîm el-Hatîb ve Abdülkadir Ata konuyu i'caz vechi olarak kabul edenlerdendir. Bkz. el-Hatîb, **el-İ'caz fi Dirasati's-Sabıkyn**, s. 394-395; Atâ, **Azametü'l-Kur'an**, s. 87.

126 Nursî, **Sözler**, s. 421-429.

Nursî, Kur'an'daki tekrarları Kur'an'a has çok mühim bir özellik olarak görmekle birlikte, tekrarların büyük bir vazife eda ettiği kanatindedir. O'nun konuyla alakalı görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

Kur'an'daki tekrarlar birçok hikmet ve sırlarla yüklüdür. Kur'an'daki tekrarlarda küllî düsturlar, cüzi hadiseler ve çekirdekler bulunur. Tekrarlar İslâm'ın ve şeriatın tesisinde ve yerleşmesinde mühim rol oynamıştır. Bu cihetle, tekrarlarda gayet kuvvetli bir i'caz görünür. Bu konu kusur tevehhüm edilse de aslında belagatın ve fesahatın yüksek bir suretidir.¹²⁷ Sağlam fıtrat ve idrak sahibi herkes bunlardaki kuvvetli ve geniş manevî mucizeyi hisseder.¹²⁸

3. Kur'an'daki tekrarların özellik ve hikmetleri

1. Kur'an hakikata davet kitabıdır, davet ve tebliğ halkasında bütün insanlık ve onların içinde de çok değişik karakterler bulunduğundan meseleleri şümüllü olarak anlatabilmek için farklı üslûblarla beyan etmek gerekir. Çağrıda anlatma ve eğitimde tekrarın önemi çoktur. Hatta tekrar nisbetinde tesir vardır. Bundan dolayı Zerkeşî, de tekrar tebliğden daha belîğdir, zira tekrar tesis ve bina etmek içindir, der.¹²⁹

2. Kur'an aynı zamanda bir dua ve zikir kitabıdır. Zikir ve duadan maksat sevab ve ilahi merhameti celbetmektir. Bunun yanında zikrin tekrarı ile kalb aydınlanıp mutmain olur.¹³⁰ Bundan dolayı tekrar gereklidir.

3. Kur'an, İslâm'ın esaslarını ve rükünlerini tesis ettiği gibi ictimai hayatta büyük değişiklikler yapıp inkılaplar meydana getirmiştir. Müessisin (kurucu) en mühim noktaları zihinlere yerleştirmek için tekrar etmesi gerekir.¹³¹

4. Kur'an pek büyük meselelerden bahseder. Kalbleri imanın bütün rükünlerine imana ve tasdik etmeye davet eder. Akılları, marifete ve dikkate yönlendirir. İşte başta tevhid olmak üzere bütün bu iman hakikatlarını kalblerde ve

127 Nursî, Sözlür, s. 423.

128 Nursî, a.g.e., s. 429.

129 Zerkeşî, el-Bürhan fî Ulumi'l-Kur'an, c. III, s. 11.

130 Nursî, Mesnevî (Trc.), s. 225, 233; Mektubât, 186; Sözlür, 423, 425.

131 Nursî, Mesnevî, s. 225; Mektubât, s. 187.

kafalarda sabitleştirip yerleştirmek için türlü türlü üslûblarla, tekrara ihtiyaç vardır. Bunlar sureten tekrardır. Fakat manen herbir âyetin çok manaları, çok faydaları, çok vecih ve tabakaları vardır. Her bir makamda, ayrı bir mana ayrı bir fayda ve maksatlar için zikredilir. Bu açıdan, zahiren tekrar gibi görünse bile hakikatta tekrar değildir.¹³²

Emin el-Hûlî, Kur'an'daki tekrarları onun psikolojik i'cazı olarak görür. Psikologlar da zamanımızda en kuvvetli iknâ metodlarından biri olarak tekrarları görüyorlar. Fikir ve inanç takviyesinde en hayırlı vasıta budur.¹³³

Nursî'ye göre Mekkî ve Medenî sûrelerin arasındaki farklar bu psikolojiden kaynaklanmaktadır. Mekke'de Kur'an'ın birinci saftaki muhatap ve muarızları, Kureyş müşrikleri ve ümmîler olduğu için belagat cihetiyle i'cazlı ve yüksek bir üslûb, kanaat verici bir icmal ve kalblerde imanı yerleştirmek için tekrar gerekmektedir. Bu sebeble Mekkî sûrelerde iman esaslarını, tevhid mertebelerini gayet kuvvetli ve yüksek ve i'cazlı bir iycaz ile tekrar edip ifade ederek Allah'ı ve ahireti, herbir sayfada, âyette, cümlede, kelimede bazen bir harfte ve takdim, tehir, hazf, zikir... gibi durumlarla belâgat dahilerini hayrette bırakacak bir şekilde ispat eder. Ama Medenî âyetlerde muhatap ve muarızlar daha çok Allah'a inanan yahudi ve hristiyanlar olduğu için daha çok ihtilaf noktaları olan, şeriatta ve ahkâmı, furûatın ve küllî kanunların menşeleri ve sebepleri olan cüzîyatın beyanı gerekli olduğundan daha çok tafsil ve izah suretinde ve sade bir üslûb tercih edilmiştir. İman esaslarına daha çok âyet sonlarındaki fezlekelerle öz halinde temas edilmiştir.¹³⁴

Bundan dolayı Mekkî âyetlerde “رب السموات والارض”, “رب العالمين”, “خلق السموات والارض” gibi ifadelerle Kur'an Allah'ı tanıtır.¹³⁵

5- Kur'an bütün insanlığa hitap ve deva olduğu için her seviyedeki insanın ondan istifade etmeye ve onun Rahmânî eczahanesinden ilaç almaya hakkı vardır. Ama herkes Kur'an'ın tamamını –ya gafletinden veya imkân bulamadığından– her

132 Nursî, Mektubât, s. 187; Mesnevî, s. 226.

133 Naîm el-Humsî, Fikretü İ'cazu'l-Kur'an, s. 339; Müellif, Hûlî'nin bu fikirlerini Edebiyat Fakültesi Dergisinin Aralık 1936 sayısındaki Belagat ve Psikoloji adlı makalesinden nakleder.

134 Nursî, Sözlür, s. 424-425; Latif Nükteler, s. 18.

135 Nursî, Sözlür, s. 425; Şualar, s. 208.

zaman okuyamaz; fakat bir sûreyi çoğu zaman okuyabilir. Onun için Kur'an'ın en mühim maksatları ve delilleri, kısa sûrelere dercedilerek, her bir sûre küçük bir Kur'an hükmüne getirilmiştir. Sanki Kur'an'ın içinde onlarca Kur'an vardır. Demek ki hiç kimseyi mahrum etmemek için tevhid, haşır ve Hz. Musa'nın kıssası gibi bazı kıssa ve hadiseler tekrar edilmiştir.¹³⁶

6- İnsan maddi hayatında, her an havaya, her vakit suya, her zaman ve her gün gıdaya, her hafta ışığa muhtaçtır. Bunların tekrarlanması aslında tekrar olmayıp ihtiyaçların tekrarlanmasından kaynaklanmaktadır. Aynen bunun gibi insan ruhî hayatı cihetiyle Kur'an'da zikredilen bütün nevilere muhtaçtır. Her anda "Allah" kelimesine ihtiyacı vardır, çünkü ruh bununla nefes alır. Bazı nevilere her vakit, bazılarına her zaman muhtaçtır. İşte kalbî hayatın ihtiyaçlarına binaen Kur'an tekrarlar yapar. Meselâ: Besmele, hava gibi kalbi ve ruhu tatmin ettiğinden ve ona ihtiyaç olduğundan Kur'an'da bütün sûrelerin başlarında tekrarlanmıştır.¹³⁷ Öyle ise bunlar ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Kur'an kalblere kuvvet ve gıdadır. Ruhlara şifadır. Gıdanın tekrarı kuvveti artırır. Tekrar etmekle daha da yakınlık ve ünsiyet verdiğinden lezzeti artar.¹³⁸

7- Kur'an eski kavimlerin zulümlerinden dolayı başlarına gelen bela ve cezaları ve Hz. İbrahim ve Hz. Musa emsali peygamberlerin zalimlerin zulmünden kurtulmasını vb. çeşitli kıssaları tekrarlar. Camiiyet konusunda ele alınacağı gibi bu kıssalar küllî hadiselerin ip uçlarıdır, çok manalarla yüklüdür. Meselâ Hz. Musa kıssasının adeta âsası gibi birçok faydası vardır. Bu kıssa ile Hz. Peygamber ve müminler teskin ve teselli edilmiş, kafirler ve münafıklar tehdit edilip azarlanmıştır. Bu kıssalarda Kur'an bütün maksatları ifade etmekle birlikte yalnız birisi asıl maksat olup diğerleri ona tâbi olur.¹³⁹

8- Kur'an'ın ifadesinde merhamet vardır. Kur'an'ın muhataplarının çoğunluğu olan avam hassas ve ince şeyleri göremez. Bundan dolayı onların basit

136 Nursî, *Mesnevî* (Trc.), s. 225; *Sözler*, s. 124, 226, 426.

137 Nursî, *Mesnevî*, s. 124, 125, 255; *Mektûbât*, s. 187; *Sözler*, 423.

138 Nursî, *Mesnevî*, s. 124.

139 Nursî, *Sözler*, s. 230, 367; *Mesnevî*, s. 125; *Muhakemât*, s. 95.

fikirlerini okşamak için tekrar ile göklerin ve yerin yüzlerine yazılan âyetleri tekrar eder, onların istifadesini sağlar.¹⁴⁰

9- Her parlayan şey, yakıcı ateş değildir. Tekrar bazen usanç verir, ama bu genel bir kaide değildir. Herşeye ve her kitaba şamil değildir. Usanç verici sayılan bazı zahirî tekrarlar belagat ilmine göre güzel görülür. İnsanın yediği yemekler de gıda ve meyve olmak üzere iki kısımdır. Birinci kısmı tekrarlandıkça (ekmek gibi) memnuniyet verir. İkinci kısmın tekrarında usanç, yenilenmesinde lezzet vardır. Kelâmlar da iki kısımdır, bir kısmı ruhlara azık, fikirlere kuvvet verici hakikatlardır ki tekrarlandıkça güneşin ışığı gibi ruhlara hayat verir. Diğer kısmın meyve kabilinden sık sık tekrarı makbul değildir. Buna binaen, Kur'an bütünüyle kalblere azık ve kuvvet olup, tekrarı usanç değil halavet ve lezzet verdiği gibi, Kur'an'ın âyetlerinde öyle bir kısım vardır ki o kuvvetin ruhu hükmünde olup tekrarlandıkça daha çok parlar ve nurlarını saçar.¹⁴¹

Bazı misaller

Tekrarlara misal teşkil etmesi bakımından Rahmân sûresinde 31 defa tekrar edilen “ فَبَايَ الْآءِ رِكْمًا تَكْذِبَان ” “Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?” âyetiyle Mürselât sûresinde 10 defa tekrar edilen “ وِلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ” (Hakkı yalanlayanların vay haline o gün!) âyetlerinin tekrarlarındaki hikmetleri Nursî şöyle açıklar: Bu âyetler “Cin ve nev-i beşere, kâinatı kızdıran ve arz ve semavâtı hiddete getiren ve hilkat-ı âlemin neticelerini bozan ve haşmet-i saltanatı ilahiyeye karşı inkâr ve istihfafla mukabele eden, küfür ve küfranlarını ve zulümlerini ve bütün mahlukatın hukuklarına tecavüzlerini asırlara ve arza ve semâvâta tehditkârane haykıran bu iki âyet, böyle binler hakikatlarla alakadar ve binler mesele kuvvetinde olan ders-i umumîde binler defa tekrar edilse yine lüzum var ve celalli bir iycaz ve cemalli bir i'caz-ı belagattır.”¹⁴²

Müellifimize göre Rahman sûresinde tekrar edilen bu âyetin başka bir delaleti de vardır; insan ve cinlerin en büyük küfranlarından biri de nimet içindeki

140 Nursî, *Mesnevî*, s. 163 (Trc.).

141 Nursî, *İşarât*, s. 31 (Trc.).

142 Nursî, *Sözler*, s. 424.

ihsanı görmemeleridir, tabii bundan dolayı Mün'im-i Hakîki olan Allah'tan gaflet etmektedirler. Bu gaflet sebebiyle o nimetleri, sebeplere veya tesadüfe vererek, o nimetlerin Allah'tan geldiğini yalanlamış olurlar.¹⁴³ Halbuki Allah'ın kullarından istediği en mühim iş şükürdür. Bu sebeple âyette şükretmemek, nimetleri tekzib ve inkâr sûretinde gösterilip “**فَبَايَ الْآءِ رَبِّكَ تَكْذِبَان**” fermanıyla şiddetli ve dehşetli bir şekilde 31 defa bu kısa sûrede tekrar edilir.¹⁴⁴

Müellifimiz bu iki misalin dışında âyet sonlarındaki (fasıla) tekrarları, ebedi saadeti, cennet ve nimetleri, cehennem ve azabı ile Kur'an'da sıkça tekrarlanan âyetlerin tekrarlarındaki hikmetleri misallerle açıklar. Biz de bu konuyu daha fazla uzatmamak için bu kısa işaretle iktifa ediyoruz.¹⁴⁵

4- Kur'an üslûbu ile hadis üslûbunun karşılaştırılması

Kur'ân-ı Kerîm'i Allah'tan bize getiren Hz. Peygamber olduğu gibi onu tebliğ eden de yine bizzat kendisidir. Kur'an O'ndan zuhur ettiği gibi hadis de O'ndan zuhur etmiştir. Fakat dikkat edilirse Peygamber'in Kur'an olarak tebliğ ettiği ilahî kelâm ile kendisine ait hadisler arasında büyük fark olduğu görülür. Bu farkın açıkça görülmesi için Kur'an üslûbu ile hadis üslûbunu karşılaştırmak faydadan uzak değildir. Kur'an ve hadis ile meşgul olanlar, âyetlerle hadisler arasında bariz bir fark olduğunu ve Kur'an'ın beyan ve üslûbunun daha üstün ve azametli olduğunu ifade ederler.

Müellifimiz de bu kanaattadır. Bu düşüncesini kendine has bir nazım ile şöyle ifade eder:

“Hadîs ile âyeti muvazene edersen bilbedâhe görürsün beşerin en beliği,
vahyin de mübelliği, o dahi bâliğ olamaz.

Belagat-ı âyete. O da O'na benzemez. Demek ki: Lisân-ı (Ahmedî)den gelen
herbir kelâm her dem O'nun olamaz.”¹⁴⁶

143 Nursî, *Mesnevî*, s. 92 (Trc.).

144 Nursî, *Mektubât*, s. 339.

145 Bkz. Nursî, *Sözler*, s. 424-429.

146 Nursî, *Sözler*, Lemeat, s. 683.

5- Kur'an'ın tercümesi meselesi

Üslûb meselesini biraz genişçe ele aldığımızı zannediyoruz. Tabii üslûb meselesine değinip tercüme meselesine temas etmemek uygun olmaz.

Acaba Nursî'nin Kur'an'ın tercüme meselesine bakışı nasıldır? Kur'an'ın yüce ve güzel üslûbu tercümeyle gelir mi? Şimdi onun eserlerinde bu mevzuu nasıl değerlendirdiğine bir göz atalım.

Kur'an'ın tercümesi meselesi eskiden beri üzerine dikkatleri çeken bir konudur. Asrımızda da çeşitli din düşmanları, Kur'an'ın tercümesi yapılırsa, gerçek muhtevası anlaşılacak ve insanlar onda ilmî bir hakikat olmadığını görüp ondan uzaklaşacaklardır iddiasında bulunmuşlardır. Mısırlı âlimlerden Ferid Vecdi ve Mustafa el-Meragî gibi zatlar arap olmayanların Kur'an'ı anlamaları için, ibadet ederken tercümeyle ibadet edilebileceği iddialarını ortaya atmışlardır. Ferid Vecdi'ye göre Kur'an'ı herkes kendi dilinde okumalıdır. O'na göre Kur'an'ın başka dillere yapılan tercümeleri aslından daha iyi olabilir. Yine O'na göre, Kur'an, hükmüyle, usulleriyle, ortaya koyduğu prensipleriyle mu'cizdir, yoksa lafızları ve (cümle) yapısıyla değildir.¹⁴⁷ Hayatının son dönemini Mısır'da geçiren Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi bu iddialara kızıp İslâmî ve imanî gayretle kaleme aldığı "**Meseletu Tercemeti'l-Kur'an**" adlı eseriyle bu ve emsali kişilere cevap vermiştir.¹⁴⁸

Acaba İslâm alemindeki bazı modernist âlimlerin ve bazı din düşmanlarının meseleyi saptırmalarına karşı onların çağdaşı olan Nursî ne demektedir ve meseleye nasıl bakmaktadır?

Nursî'ye göre nahiv lisanı olan Arapça'nın genişliği ve camiiyeti hem de Kur'an'ın manasındaki i'caz ve ulvilik tercümeyle gelmez, hakiki tercüme mümkün değildir. Tercüme denilen şey gayet özet ve nakıs bir meâldir. Böyle bir meâlde, canlı ve çok çeşitli cihetlere sahip âyetlerin hakiki manaları arasında çok fark vardır. Âyetteki muhtevayı ifade edebilmek için her cümleye beş, altı satır tefsir yazmak gerekir.

147 Mustafa Sabri Efendi, **Kur'an Tercümesi Meselesi** (trc. Süleyman Çelik), s. 99-110, 113. Bedir Yayınevi, İstanbul 1993.

148 Bu eser Arapça olarak Mısır'da, Selefiyye Matbaası'nda 1351 yılında basılmış ve daha sonra Türkçe'ye kazandırılmıştır.

Nursî, Kur'an'ın üslûbundaki yüksek meziyetlerin tercüme edilmesinin mümkün olmadığını izah ederken şu misalleri verir:

1- “ ومن آياته خلق السموات والارض واختلاف السنتكم والوانكم ” 149

Bu ve emsali ayetlerde fevkalade yüksek bir üslûp ve i'cazlı bir camiiyet ve şumullülük içinde yaratıcılığın hakikatı hayale tasvir edilip gösterilir. Alemin sanatkârı olan Allah, iş başında iken güneş ve ayı hangi çekiç ile yerlerine çakıyorsa, aynı alet ile, aynı anda atomları -mesela canlıların göz bebeklerine- yerleştirir. Gökleri hangi ölçü ile, hangi manevi alet ile tertip edip açıyorsa aynı şekilde gözün perdelerini açar, tanzim eder, yerleştirir. Yine hangi manevi çekiç ile yıldızlar göklere çakılıyorsa, aynı çekiç ile beşerin simasındaki hadsiz ayırıcı özellik noktaları ve zahirî ve batınî duygular yerlerin nakşedilir. Demek Yüce Yaratıcı, iş başında işlerini hem göze, hem kulağa göstermek için Kur'an âyetleri ile, bir çekici zerreye vurur, aynı âyetin diğer kelimesiyle, o çekici güneşe vurur, merkezine çakar gibi ulvî üslûb ile birlik ve benzeri olmama sıfatını ehadiyet (Allah'ın her bir şeyde kendine ait birlik tecellisi) içinde gösterir. Aynen bunun gibi sonsuz celâli, sonsuz cemâl içinde, sınırsız azameti fevkalade gizlilik içinde, çok muazzam ihtayı sonsuz bir incelik içinde ve uzaklığı yakınlık içinde gösterir. Muhal olarak kabul edilen zıtların bir araya gelmesinin en uzak mertebesini, vacip derecede bir suretini ispat edip gösterir. İte büyük edipleri belagatına secde ettiren Kur'an'ın bu tarz ifade ve üslûbudur. Bu tarzdaki âyetlerin hakiki tercümesi mümkün değildir.

2- Nursî tercümenin zorluğunu ve gerçek manada mümkün olamayacağını göstermek için âyetten cümleye geçer. O'na göre Kur'an'ın değil bir âyetinin bir küçük cümlesinin dahi tercümesi çok zordur. Meselâ “ الحمد لله ” bir Kur'an cümlesidir. Nahiv ve beyan ilminin kaidelerine göre bunun Arapça en kısa manası şöyledir:

149 Rum, 22, “Onun âyetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin ayrı ayrı olmasıdır.” Nursî, bu misali verirken onunla birlikte başka misaller de veriyor. Biz bu misalleri nazım meselesini incelerken vermiştik.

" كل فردٍ من أفراد الحمد من اي حامدٍ صدر وعلى اي محمود وقع من الأزل الى الأبد
خاصٌ ومستحقٌ للذات الواجب الوجود المسمى بالله "

Bunu Türkçe şöyle ifade edebiliriz "Ne kadar hamd ve medh varsa, kimden gelse ve kime vaki olsa, bütün bunlar ezelden ebede kadar, Vacibü'l-Vucûd denilen Zât'a has ve layıktır."

"Ne kadar hamd varsa" istiğrak manasını ifade eden marifelik harfinden (elif-lâm) çıkar. "Kimden gelse" kaydı ise "Hamd" masdar olup, faili terk edildiğinden bu durumda umumiyeti ifade eder. Aynı bunun gibi mefûlün terkinde, yine hitap makamında külliyet ve umumilik ifade ettiği için "kime vakî olsa" şeklinde mana verilir. Fiil cümlesinden isim cümlesine geçiş sebat ve devamlılığa delâlet ettiği için "Ezelden ebede kadar" manasını ihtiva eder. " لله " lafzındaki "lam" harf-i cer'i has ve lâyıktır manasını ifade eder. Çünkü bu "lam" ihtisas ve istihkak içindir. Allah lafzı bütün isim ve sıfatları ihtiva edip İsm-i Azam olması sebebiyle Zat-ı Vacibü'l-Vucûd ünvanını delaleti iltizamiye* ile gösterir.

İşte " الحمد لله " cümlesinin en kısa, dil ve belagat âlimlerinin ittifak ettikleri manası böyle olursa başka bir lisana o i'caz ve kuvvetle nasıl tercüme edilebilir?¹⁵⁰

Anlaşıldığı cumhur âlimler gibi müellifimiz de Kur'an'ın tam ve hakiki manada tercümesinin yapılamayacağını, ancak eksik, Kur'an'ın gerçek güzelliğini aksettiremeyen bir meâl olabileceğini söylüyor. Ancak yapılan tercümenin Kur'an'ın yerine ikame edilmesine, onunla ibadet edilmesine şiddetle karşı çıkıyor.¹⁵¹

4- Vecih: Kur'an lafızlarındaki fesahat*

a) Kur'an'ın fesahati

Kur'an'ın üslûbunda fevkalade bir belagat olduğu gibi lafzında da son derece akıcı bir fesahat vardır. Kur'an'ın fesahati onun selaset, akıcılık ve açıklığından tezahür eder.

* Delalet-i iltizamiye: Bir lafzın taşıdığını mananın lazımına delaletidir. Mesela (insan) lafzının ilim ile yazmak kabiliyetinin bulunduğu delaleti gibi.

¹⁵⁰ Nursî, *Mektubat*, s. 316-317, 365-367.

¹⁵¹ Nursî, a.g.e., s. 405-407, *Sözler*, 430-431.

* Fesahat: Lugavî olarak meydana çıkmak ve görünmek manalarına gelir. Fasih söz açık ve görünen söz demektir.

Bediüzzaman Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarını iki yönden ele almış olup bu iki yönü de i'caz vechi saymıştır. Birincisi şu anda ele aldığımız, lafızındaki fesahat, ikinci yön ise Kur'an lafızlarının camiiyeti yani muhteva genişliği ve derinliğidir. Biz bu ikinci yönü camiiyet konusunda ayrı olarak ele alacağımız için burada temas etmiyoruz. Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinde ve cümlelerindeki fesahatin sebeplerinin izahı uzun olduğu için müellifimiz yalnız nümune olarak Âl-i İmrân sûresi 154. âyetini vermiştir.¹⁵² Bu âyette Arap alfabesindeki bütün harfler bulunmasına rağmen –ağır ve sakil harf türleri vb.– selaset ve akıcılık bozulmamıştır. Aksine bununla âyete bir revnak ve bir fesahat nağmesi verilerek güzelliğine güzellik katılmıştır. Daha önce de zikredildiği gibi Müellif, bu âyetteki harflerin tercih, uyum ve intizamını ele alıp, bu lafızlardaki selaset ve akıcılığı gösterip şöyle ifade etmişti: “Madem harflerinde böyle intizam gözetilmiş. Elbette kelimelerinde, cümlelerinde, manalarında da öyle esrarlı bir intizam ve envarlı bir insicam gözetilmiştir.”¹⁵³

Nursî'ye göre Kur'an lafızları cansız bir elbise değil, bir vücudun canlı derisi gibidir.¹⁵⁴ Kendisi, Kur'an'ın fesahat ve akıcılığını ispat ederken harf ve lafızdan hareketle Kur'an âyet ve cümlelerinde veya genelindeki fesahati göstermek istemiş ve burada mantıktaki “tüme varım” metodunu kullanmıştır.

Nursî'ye göre fesahatın varlığının en büyük delili Kur'an'ın usanç ve bıkkınlık vermemesidir. Bununla birlikte küçük çocukların dahi zorlanmadan Kur'an'ı ezberleyebilmeleri, hastalara ve vefat etmekte olanlara hoş gelmesi ve onlara zevk vermesi fesahatin delillerinden sayılabilir.¹⁵⁵

b) Kur'an'da fesahata zıt bir durum var mıdır?

Bazı âyetlerde, bir konudan, alakasız gibi görünen başka bir konuya geçilmesi, konudan konuya atlanması bir takım evhamlı kimselerde şüphe uyurabilir. Meselâ Kaf sûresindeki ölüm sarhoşluğundan (19. âyet) kıyamete atlanır. Sûr'a üfürmekten (20. âyet) hesabın sonuna intikal edilmiştir ve daha sonra bazı kişilerin cehenneme atılışları zikredilir (24. âyet). Bu sûrede olduğu gibi Kur'an bazı yerlerde

¹⁵² Biz bu âyeti Kur'an nazmını incelerken harfteki i'caza misal verip geniş olarak incelemiştik.

¹⁵³ Nursî, *Sözler*, s. 350-352.

¹⁵⁴ Nursî, *Mektubat*, s. 316.

¹⁵⁵ Nursî, *Sözler*, s. 350-351; *Mektubat*, s. 293.

böyle birbirinden uzak meseleleri birleştirir, bu tarz atlama ve intikallerle selaset ve fesahat bozulur şeklinde düşünenlere Nursî şöyle cevap verir: İnsicamsızlık zannedilen bu durum aslında belagatten sonra Kur'an'ın en mühim i'caz vecihlerinden olan iycazından kaynaklanmaktadır. İycaz ise İ'caz-ı Kur'an'ın en sağlam ve en mühim esasıdır. Kur'an'da bu tarzda iycaz çoktur ve hem de güzeldir. Belagatla uğraşanlar bunları anladıklarından hayranlıklarını gizleyemezler. Kur'an'daki bu gibi durumlar anlayışı ihlal etmediği gibi selasete ve fesahata zarar vermez. Bu iycazın gereğidir.¹⁵⁶

Nursî, Kaf sûresindeki selasete zıt gibi görünen durumu şöyle açıklar: Kaf sûresindeki iycaz çok güzel ve mucizanedir. Çünkü, kâfirin pek müthiş ve çok uzun ve bir günü elli bin sene olan istikbaline ve geleceğin dehşetli hadiselerine, başına gelecek elemli ve mühim olaylara birer birer, bu âyetler parmak basar. Şimşek gibi, fikri onların üstünde gezdirir. O pek uzun zaman dilimini karşımızda hazır bir sayfa gibi nazara gösterir. Zikredilmeyen olayları, hayale havale edip, yüksek bir selasetle beyanda bulunur.¹⁵⁷

5. VECİH: Kur'an beyanındaki üstünlük

1. Beyan çeşitleri ve üstünlüğü

Buna edebî türlerin hepsinde Kur'an'ın mükemmel oluşu da denebilir. Teşvik ve korkutma, övme ve yerme, ispat ve irşad, ikna ve anlatma gibi söz söyleme ve ifade etmenin her çeşidinde, hitabetin bütün tabakalarında Kur'an'ın beyanı en yüksek mertebede ve zirvededir.¹⁵⁸

Anlatım ne kadar güzel olursa olsun herhangi bir belagatçı veya edîbin farklı edebî türlerin hepsinde aynı yüksek beyan tarzına sahip olması mümkün değildir. Halbuki Allah'ın kitabında bu farklılık görülmez. Kur'an hepsinde başarılıdır.

Nursî, yukarıda beyana ait türlerin Kur'an'dan misallerini verir ve bunları izah eder. Şimdi sıra ile bu türleri ve misallerini inceleyelim:

¹⁵⁶ Nursî, *Mektubat*, s. 293-294.

¹⁵⁷ Nursî, a.g.e., s. 294.

¹⁵⁸ Nursî, *Sözler*, s. 353.

a) Teşvik ve ümit vermedeki beyan tarzı

Nursî buna birçok misalden sadece İnsan sûresini misal vermiştir. “Bu sûrenin beyanı kevser suyu gibi hoş, selsebil çeşmesi gibi selasetle akar, cennet meyveleri gibi tatlı, huri libası gibi güzeldir.”¹⁵⁹

Hakikaten bu sûre güzel amellere teşvik ettiği gibi cenneti ve ondaki fevkalade nimetleri neredeyse en küçük detaylarına kadar anlatıp müminleri oraya layık olmaya teşvik eder.¹⁶⁰ Kur'an'daki cennet ve uhrevî aleme ait bütün güzellik tabloları buna misal olabilir.

Yine başka bir vesile ile müellifimizin zikrettiği şu âyet ve yorumu konumuza iyi bir misal teşkil eder. “ وفيها ما تشتهيہ الانفس وتلد الاعين ”¹⁶¹

Bu âyetin kati sarahatiyle: İnsan en ziyade hoşuna giden, alıştığı ve dünyada nümunesini tatmış olduğu cismânî lezzetleri cennete layık bir tarzda görecektir ve tadacaktır. Lisan, göz ve kulak gibi azaların ettikleri halis şükürler ve hususi ibadetlerin mükafatları, o uzuvlara mahsus cismânî lezzetler ile verilecektir. Kur'ân-ı Mu'cizu'l-Beyan cismânî lezzetleri apaçık beyanıyla açıklayıp onları teşvik eder.¹⁶²

b) Korkutma ve tehdid etmedeki beyan tarzı

Gaşiye sûresinin başındaki Kur'ânî beyanlar dalalet ehlinin kulağına kaynayan kurşun, dimağına yakıcı ateş, damağına yanan zakkum, yüzüne saldıran cehennem ve midesine acı ve kuru diken gibi tesir eder. Zaten Kur'an'daki cehenneme ve azaba dair beyanlar o kadar açıktır ki başka izahata ihtiyaç bırakmaz.¹⁶³ Meselâ cehennemden öfkelerini ifade eden “ تَكَادُ تَمِيزُ مِنَ الْغَيْظِ ”¹⁶⁴ âyeti Kur'an'daki korkutmanın ne kadar dehşetli olduğunu gösterir. Cehennem gibi bir azap memurunun, öfkesinden ve gayzından çatlayacak hale gelmesi ateşten

159 Nursî, Sözlür, s. 353.

160 Bkz. İnsan sûresi, 1-31.

161 Zuhur, 71 “Orada canların çektiği gözlerin hoşlandığı herşey vardır!..”

162 Nursî, Şualar, s. 229.

163 Nursî, Sözlür, s. 353; Şualar, s. 229-230.

164 Mülk, 8 “Neredeyse öfkeden çatlayacak”

korkutmaya yeter. Bu âyet gayet müthiş bir tarzda ve i'cazlı bir şekilde sapıklık ve isyanda olanları korkutur ve tehdit eder.¹⁶⁵

c) Medih ve övmedeki beyan tarzı

Nursî yüzlerce misalden sadece başında “الحمد لله” olan beş sûreyi buna misal olarak verir. Bu beş sure şunlardır, Fatiha, En'am, Kehf, Sebe', Fatır. Bu sûrelerin beyanı güneş gibi parlak, yıldız gibi zinetli, gökler ve yer gibi haşmetli, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli, ahirette cennet gibi güzeldir derken müellifimiz bu tabirleriyle ayrıca bu sûrelerdeki bahislere telmih yapar.¹⁶⁶

d) Yermeye ve yasaklamadaki beyan tarzı

Müellif buna Hucurât sûresi 12. âyeti misal olarak verir.*
“ایحب احدکم ان یأکل لحم اخیه میتاً فکرمتموه” “Biriniz, ölmüş kardeşinizin etini yemeyi sever mi? İşte bundan iğrendiniz.” Bu âyette yermeyi, zemmetmeyi, gıybeti altı merhale ve aşama ile şiddetle kötüleyip onları yasaklar.

1- Âyetin başındaki hemze soru ve hayret içindir. Bu soru manası, su gibi âyetin bütün kelimelerine girer. Nasıl oluyor? Sual ve cevap mahalli olan aklınız yok mu ki bu derece çirkin birşeyi anlamıyor.

2- “یحب” lafzı ile şöyle der: Hayret! Sevmek ve nefret etme mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en nefret edilecek bir işi sever!

3- “احدکم” kelimesiyle şöyle der: Canlılığını cemaatten alan sosyal ve medenî hayatınıza ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir işi kabul eder.

4- “أن یأکل لحم” sözünden şu anlaşılır, insanlığınıza ne olmuş ki, böyle canavarcasına arkadaşını dişle parçalıyor.

¹⁶⁵ Nursî, Sözlür, s. 353; Lem'alar, s. 83.

¹⁶⁶ Nursî, Sözlür, s. 353.

* Daha başka misaller için bkz. Mesnevi, (Trc.), s. 200, Sözlür, s. 166-167.

5- “ اَخِيه ” kelimesiyle şöyle der: Hiç kendi cinsinizden olanlara acımanız, akrabalarla alakanız yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlunun şahsiyetini, onurunu insafsızca dışlıyorsunuz. Hiç aklınız yok mu ki kendi azanınızı kendi dişinizle divane gibi ısıırıyorsunuz.

6- “ مَيْتًا ” sözüyle şöyle der: Vicdanınız nerede? Fitratınız bozulmuş mu ki, en çok hürmete layık bir vaziyette iken kardeşinizin etini yemek gibi çok kerih bir iş yapıyorsunuz.

Demek ki insanları kötülemek ve gıybet etmek, akıl, kalb, fitrat, insanlık ve vicdan vb. cihetlerden zemmedilmiştir. Bu âyet gayet kısa ve iycazlı olarak altı merhalede zemmi ve gıybeti kötüler ve i'cazlı bir şekilde altı aşamayla o cürümden insanları nehyedip uzaklaştırır.¹⁶⁷

e) İspat ve delillendirmede Kur'an beyanı

Nursî ispat makamına ait misalleri çokça vermiştir. Bunun sebebi meşrebi olsa gerektir. Onun düşünce ve hedefi, pozitivist ve materyalist felsefenin tesirinde kalmış asrımız insanına, imana ait meseleleri delillerle ispat ederek onların imanlarını kurtarmaktır. Bu bölüm de onun ruhuna, fitratına ve metoduna uygun olduğu için üzerinde geniş bazı misallerle durmuştur. Şimdi onun misallerini verelim:

“ فانظر الى اثار رحمة الله كيف يحيي الارض بعد موتها إن ذلك لمحيي الموتى وهو
على كل شئ قدير ”¹⁶⁸

Bu âyet haşri aklî ve mantıkî delillerle fevkalade ispat ettiği gibi meselenin öyle akıldan uzak ve zor olmadığını beyan eder. Başka beyana hacet bırakmaz. Nursî bunu şöyle açıklar. Her bahar mevsiminde Allah'ın üç yüz bin çeşitten fazla bitki ve hayvanı yaratması, toprağa yeniden hayat vermesiyle bize her yıl nümunesini gösterdiği haşır, O'na ağır ve zor gelmez. Binbir türlü bitki ve hayvanın, çok farklı

¹⁶⁷ Nursî, Sözlür, s. 353-354.

¹⁶⁸ Rum, 50 “Allah'ın rahmetinin eserlerine bak ki, nasıl yeri ölümünden sonra diriltiyor?! Şüphesiz ki, O ölüleri de diriltecektir, O herşeye kadirdir.”

türlerin, girift ve karışık şeylerin, hiçbir karışıklığa meydan verilmeden aynısı ve benzerinin hatasız, kusursuz yaratılması, diriltilmesi güneş gibi, Allah'ın birliğini ispat etmekle beraber, güneşin doğuşunun ve batışının kolay ve katî olması gibi kıyamet ve haşri gösterir. Bu âyette “nasıl” lafzındaki keyfiyet noktasında şu hakikatı gösterdiği gibi, çok sûrelerde tafsil ile zikreder.¹⁶⁹

Müellifimiz Kur'an'ın beyanındaki ispatlama usulünün yüceliğine misaller vermeye Kaf sûresiyle devam eder ve şöyle der: “Kaf sûresinde öyle parlak, güzel, şirin ve yüksek bir beyanla haşri ispat eder ki, baharın gelmesi gibi kati surette kanaat verir. Meselâ: Kâfirlerin, çürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr ederek “Bu acaiptir, olamaz.” demelerine karşı 2. âyetten 11. âyetteki “ **كذلك الخروج** ”¹⁷⁰ cümlesine kadar haşri isbata çalışır. Bu isbatla kullandığı beyan tarzı su gibi akar, yıldızlar gibi parlar, kalbe hurma gibi hem lezzet, hem zevk verir, hem rızık olur.¹⁷¹

Yine ispat makamına verilen hoş misallerden bire:

“ **يس والقرآن الحكيم انك لمن المرسلين** ”¹⁷² Şu yemin işaret eder ki, Peygamberlik delili olan Kur'an o derece yakînî v haktır ki doğrulukta hürmet ve tazim makamına çıktığı için kendisiyle yemin ediliyor. Bu âyetle sanki şöyle ifade edilir: Sen Resûlsün, çünkü senin elinde Kur'an var. Kur'an ise haktır ve Hakk'ın kelâmıdır. Çünkü içinde hakiki hikmet, üstünde i'caz mührü vardır.¹⁷³

169 Nursî, Sözlür, s. 279, 280, 354.

“ افلم ينظروا الى السماء فوقهم كيف بنيناها وزيناها وما لها من فروج . والارض مددناها والقيتنا فيها رواسي وانبثنا فيها من كل زوج بهيج تبصرة وذكرى لكل عبد منيب . ونزلنا من السماء ماء مباركاً فانبثا به جنات وحب الحصيد . والنخل باسقات لها طلع نضيد . رزقا للعباد واحيينا

170

به بلدة ميتا كذلك الخروج ”

“Üstlerindeki göğe bakmadılar mı, onu nasıl yaptık, süsledik, hiçbir çatlağı yoktur? Arzı nasıl yaydık, ona sağlam dağlar attık, ona her güzel çifti bitirdik! (Bütün bunları) Allah'a yönelen her kulun, gönül gözünü açmak için ve (ona) ibret vermek için (yaptık) Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek tane (li ekinler) bitirdik. Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları yetiştirdik. Kullara rızık olması için. Ve o su ile, ölü bir memlekete can verdik. İşte çıkış da böyledir. (ölen toprağın canlanması, bitkilerin yerden çıkması gibi sizde yeniden dirilip kabirlerinizden çıkacaksınız)” Kaf, 6-11.

171 Nursî, Sözlür, s. 355.

172 Yâsîn, 1-3 “Yâsîn, Hikmetli Kur'an'a and olsun. Sen elbette gönderilmiş elçilerdensin.”

173 Nursî, Sözlür, s. 355.

İspat üslûbu hakkında son olarak bir misale işaret etmek istiyoruz. Nursî'nin tesbit ve izahlarında görmekteyiz ki Yâsîn sûresi 77-83. âyetlerinin beyanı hakikaten haşrin ispatı bakımından bir harikadır. Kur'an'ın her sahada olduğu gibi davasını ispat sahasında da beyanını mükemmel olduğunu göstermeye kâfidir kanaatindeyiz. Bu kısa âyetlerde Kur'an haşir meselesini yedi-sekiz surette ve muhtelif tarzlarda ispat eder. Bu âyetlerde önce ilk yaratılış nazara verilir. Adeta âyet şöyle der: Nutfeden (sperm) alakaya (embriyo), ondan mudgaya (bir çiğnemlik et haline) ondan da insanın tam olarak yaratılmasına kadar olan gelişmenizi gördüğünüz halde nasıl ikinci yaratılışı inkâr ediyorsunuz?.. Cenâb-ı Hak "O size yeşil ağaçtan ateş yaptı" cümlesiyle de (Yâsîn, 80) büyük nimetlerini hatırlatarak bu kadar nimet verdiği insanların kalkmamak üzere kabre girmelerine razı olmayacağına işaret eder. Ayrıca bu âyette remzen şöyle denir; Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz da odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip uzak görüyorsunuz. 83. âyetin işaretiyle her şeyin dizgini elinde, her şeye hükümrân olan Allah, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitap sayfaları gibi kolayca çevirir. Dünya ve ahireti iki menzîl gibi, birini kapar diğerini açar. O halde bütün delillerin neticesi olarak kabirden sizi ihya edip, haşre getirip huzuru kibriyasında hesabınızı görecektir.¹⁷⁴

f) İrşad makamında Kur'an beyanı

Kur'an'ın irşad ve anlatmada kendine has prensip ve metodları vardır. Bu usul ve prensipler insan fitratına çok uygundur. Meselâ, Kur'an kendinin bu güzel irşad ve anlatma usûlünün bir gereği olarak çoğu muhataplarını teşkil eden avama karşı küllî hakikatları, derin ve genel düsturları, alışıl gelmiş, cüzî suretler ile gösterir. Fikirleri basit olan geniş kitleye muazzam hakikatların yalnız uçlarını ve basit suretlerini izhar eder. Ayrıca irşad makamında ki Kur'an'ın beyanı son derece tesirli, ince, cana yakın ve şefkatlidir. Ruhu şevk ile, kalbi zevk ile, aklı merakla ve gözü yaşla doldurur.

Nursî buna şu misali verir:

¹⁷⁴ Nursî, a.g.e., s. 104-105.

" ثم قست قلوبكم من بعد ذلك فهي كالحجارة أو أشد قسوة وإن من الحجارة لما يتفجر منه الأنهار وإن منها لما يشقق فيخرج منه الماء وإن منها لما يهبط من خشية الله وما الله بغافل عما تعملون " 175

Bu âyet Kur'an'ın irşad makamındaki beyanının güzelliğini harika bir şekilde gösterir. Nursî bu âyeti bölüm bölüm tefsir ederek irşadî beyanını gözlerin önüne serer.

"ثم قست قلوبكم من بعد ذلك فهي كالحجارة أو أشد قسوة"

Ey İsrailoğulları ve Ademoğulları! Size ne oldu ki kalpleriniz taştan daha câmid ve daha fazla katılaştı. Halbuki toprağın altında büyük bir tabaka teşkil eden o koca taşlar Allah'ın emirlerine itaat ederler. İlahî icraat karşısında bir nefer gibi yumuşaktırlar. Havada ağaçların teşkilinde ilahi tasarruf nasıl kolay cereyan ediyorsa, yer altında o sert ve sağır taşlar da o derece kolay ve intizam ile meydana geliyor. Damarlarda kanın hareketi gibi muntazam su kaynak ve damarların o taşlardan bir mukavemet görmeden yer altında akıyorlar. Havada bitki ve ağaç dallarının kolaylıkla yayılıp büyümesi gibi, köklerin nazik damarlarının, yer altındaki taşlardan hiçbir engel görmeyerek ilahî emir ile muntazam olarak gelişme ve yayılmasına Kur'an işaret eder, bu âyetle kasvetli katı kalpleri yumuşatmak ister. İşte bu cansız akılsız, katı taşlar ve onların teşkil ettiği tabaka Allah'ın emrine uyarak karanlıkta nazik vazifelerini mükemmel ifa ediyorlar. Toprak üstündeki canlılara suyla beraber gerekli olan zaruri şeyleri muhafaza edip depoluyorlar. En sert ve hissiz koca taşlar, ilahi emirlere karşı balmumu gibi yumuşaklık gösterip, sulara, nazik köklere, o ipek gibi damarlara mukavemet göstermeden çok yumuşak muamele ediyorlar.

Ey insanlar size ne oluyor? Zaaf ve aczinizle beraber nasıl bir kalb taşıyorsunuz ki katı taşların emrine amade oldukları bir zata karşı kalbiniz kasvet ve katılıkla mukavemet ediyor. "وإن من الحجارة لما يتفجر منه الأنهار" Bu cümle dağlardan

175 Bakara, 74 "Sonra bunun ardından yine kalpleriniz katılaştı, şimdi onlar taş gibi hatta daha da katıdır. Çünkü öyle taş var ki, içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki, çatlar da bağırından su kaynar, öylesi de var ki Allah korkusundan aşağı düşer. Allah yaptıklarınızı bilmez değildir."

çıkan Nil, Fırat, Dicle gibi nehirleri hatırlatır. Taşların yaratma emirlerine karşı nasıl boyun eğdiklerini anlatır ve bununla şöyle bir ders verir; Ey insanlar (İsrailoğulları ve Ademoğulları) Katı ve kasvetli kalbinizle öyle bir Zat-ı Zülcelâl'in emirlerine karşı itaatsizlik ediyorsunuz ki, Mısır'ı cennet suretine çeviren mübarek Nil Nehri gibi koca nehirleri, basit ve cansız taşların ağızlarından akıtıp kudretinin mucizelerini, varlık ve birliğinin şahidlerini o koca nehirlerin kuvvet, zuhur ve akıttıkları su derecesinde kâinatın ve şuurlu mahlukların akıl ve kalblerine ulaştırıyor. Şuursuz, cansız bazı taşların böyle mükemmel bir şekilde ilahî kudrete ait mucizelere mazhar olması, güneşin ışığı, güneşi gösterdiği gibi Yüce Yaratıcı'yı gösterdiği halde, siz nasıl O'nun marifet nurlarını kör gibi görmüyorsunuz?

“ وَإِنْ مِنْهَا لَأَنْ يَشْقَى فَيُخْرِجَ مِنْهُ الْمَاءَ ” Bu cümle, Hz. Musa (a.s.)'ın asasının karşısında yarılıp on iki gözünden on iki çeşme akıtan taşa işaret ederek şunları anlatıyor: “Ey İsrailoğulları “Musa (a.s.)'ın asası gibi bir mucizesine karşı sert taş, on iki gözünden çeşme gibi yaş akıttığı halde, size ne olmuş ki; Hz. Musa'nın bütün mucizelerine karşı lakayt kalıp gözünüz kuru, yaşsız, kalbiniz katı, ateşsiz duruyor.

“ وَإِنْ مِنْهَا لَأَنْ يَهْبَطَ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ” Bu cümle ile de, Hz. Musa (a.s.)'ın Tur Dağı'nda Allah (c.c.) ile münacaat edip onu görmek istediği zaman meydana gelen ilahî tecellinin heybetinden koca dağın parçalanması ve o korkudan taşların etrafa yuvarlanması hadisesi hatırlatılarak şöyle bir ders veriliyor*: Ey Musa'nın kavmi! Nasıl, Allah'tan korkmuyorsunuz? Halbuki taşlardan ibaret olan dağlar, O'nun haşyet ve korkusundan ezilip dağılıyor. Sizden söz almak için Tur Dağı'nı üstünüzde tuttuğunu, Allah'ı (c.c.) görme meselesinde dağın parçalanmasını bilip ve gördüğünüz halde, ne cesaretle O'nun haşyetinden titremeyip kalbiniz hala katılık de kasvet içinde bulunuyor.

İşte bu misallerle bu üç âyetin (cümlelerin) hikmet nazarından ne kadar kıymetli olduğu anlaşılır. Kur'an'ın beyanının hoş ve inceliğini ve belagatının

* Bu hadiseler Hz. Musa ile noktalanmamış ve devam etmektedir. Taşlar zelzele ve bazı tabii yer olayları suretinde Celâlî tecelliler ile yüksek zirvelerden düşerek parçalanır, bir kısmı ufalanıp toprağa dönüşür, bitkilere kaynak olur. Diğer bir kısım taşlar insanlara ev v.s. şeylerin yapımında ve birçok değişik sahalarda faydalı olurlar. (Sözler, s. 232) Nursî, bunu taşların Allah korkusundan ve onun emrine itaatten dolayı parçalanıp yukarılardan tevazu gösterip aşağılara inmelerine ve ilahi emre boyun eğdiklerine misal gösterir.

i'cazını burada hissedebilirsiniz. Burada zikredilen büyük, geniş ve ehemmiyetli hakikatların uçlarını üç cümle içinde, yaşanmış üç meşhur hadise ile gösterir ve başka ibretli üç hadiseyi hatırlatarak hoş bir irşad yapar, adeta karşı konulamayacak bir derecede menedip yasaklar. Bu âyetteki irşada ait belagatın karşısında yumuşamayıp erimeyecek katılık ve kasvet yok derecede azdır.¹⁷⁶

g. İkna edip susturmada Kur'an beyanı

Nursî, buna “ifhâm ve ilzam” makamında Kur'an beyanı der ve meydan okuma (tahaddî) âyetleri olan Bakara, 23 ve 24, Hud 13. âyetlerini misal olarak verir. Biz, Kur'an'ın inkârcılara karşı bir benzerini getiremezsiniz deyip onlara meydan okuduğu bahis olan “tahaddi aşamaları” bahsinde konuyla alakalı âyetlerin çoğunu ele aldık, Kur'an'ın bu konudaki beyanı için oraya bakılabilir.

Müellif merhumun verdiği ikinci ve uzun misal Tûr sûresi 29-43 âyetleridir. Bu âyetler birçok hakikatlerle yüklüdür. Âyetlerin başındaki inkâr (olumsuzluk) ve taaccüb ifade eden on beş aded soru edatı “**أم**” (yoksa) ile yanlış ve sapık bütün yolları susturur ve her türlü şüphe kaynaklarını kapatır. Dalalet ehlinin istifadesine set çeker. Her bir cümlesiyle bir sapık taifenin temel küfür fikirlerinin özünü kısa bir tabir ile iptal eder veya o yolun batıl oluşu belli olduğundan sükût ederek, anlayışa havale eder, ya da başka âyetlerde tafsilen reddedildiği için burada kısaca ve öz olarak işaret ederek konuya değinir.

Nursî bu âyetleri tek tek ele alır ve âyetlerin işaret ettikleri batıl fikirleri nasıl çürüttüğünü gösterir. Hepsi çok uzun süreceği için biz bir kaç misalle iktifa edeceğiz. Mesela âyet şöyle başlar:

“**فذكر فما انت بنعمت ربك بكاهن ولا مجنون * ام يقولون شاعر نترصد به رب المنون**”¹⁷⁷

Âyet kısaca O'nun tarafından şöyle açıklanır: “İlahî hükümleri tebliğ et. Sen kâhin değilsin. Zira kâhinin sözleri karışık ve tahminîdir. Seninki, hak ve yakîne

¹⁷⁶ Nursî, *Sözler*, s. 230-234, 355-356 daha başka misaller için bkz. *Mektubât*, s. 262; *Mesnevi*, s. 200, *Lem'alar*, s. 236.

¹⁷⁷ Tur, 29, 30 “(Ey Muhammed) Sen hatırlat, öğüt ver, Rabbinin nimeti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de mecnun. Yoksa onlar (Senin hakkında) “Bir şairdir, zamanın felâketlerine çarpılmasını gözetliyoruz” mu diyorlar?”

dayanır. Mecnun olamazsın, düşmanın dahi senin aklının kemaline şahadet eder. Şaşılacak şey, acaba düşüncesiz cahil kâfirler gibi, sana şair mi diyorlar? Senin helâk olmanı mı bekliyorlar? Sen, “bekleyiniz, ben de bekliyorum”, de. Senin parlak büyük hakikatların, şiirin hayallerinden çok yüksek olup onun süslemelerine ihtiyacı yoktur.” Bu âyet, Yâsîn sûresinin 69. âyetine işaret eder. “Biz O’na şiir öğretmedik, (şiir) O’na yakışmaz da.”¹⁷⁸

Bu âyette Hz. Peygamber’i kâhinlik, mecnunluk ve şair olmakla itham edenlere cevap vardır. Meselâ son âyet olan

“أَمْ لَهُمْ آلِهَ غَيْرِ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ”¹⁷⁹ âyeti, hayır ve şer tanrısı diye iki ayrı ilâh vehmeden mecûsîlerle, tabiattaki çeşitli sebeplere bir nevi uluhiyet veren ve onları kendilerine birer dayanak noktası olarak tahayyül eden esbabperestlere (tabiatperest) ayrıca başka ilahlara tapınan putperestlere ve onların yollarının ne kadar yanlış ve sapık olduğuna işaret eder. Onlar başka başka ilahlara dayanıp sana karşı mı gelirler? Senden istiğna mı ederler? diye kafalarına vurur gibi onlara sorar. Bu âyet “لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا”¹⁸⁰ âyetine işaret edip oraya bakar.¹⁸¹

Nursî, bir hakikatlar zinciri olan bu âyetlerin onlarca cevherinden sadece “ifhâm ve ilzama” ait beyanının bir yönünü icmalen izah ettiğini ve aslında bu âyetlerin başlı başına bir mucize olduğunu ifade eder.¹⁸²

h) Anlatma ve öğretmede Kur'an beyanı

Anlatma ve öğretmede Kur'an beyanı o kadar mükemmel, o derece hoş ve akıcıdır ki avamdan herhangi bir kişi bile en derin bir hakikatı, Kur'an'ın beyanından kolayca anlayabilir. Kur'an –bu zor işi– birçok kapalı hakikatları umumun nazarını ve hissiyatını okşayıp rencide etmeyecek, avamın fikrini taciz edip yormayacak bir surette kolay ve açık söyleyerek ve ders vererek başarır. Kur'an ilahî üslûpta ama

178 Nursî, *Sözler*, s. 357-358.

179 Tûr, 43 “Yoksa onların Allah’tan başka bir tanrısı mı var? Allah’ın şanı onların ortak koştuklarından yücedir.”

180 Nursî, *Sözler*, s. 361.

181 Enbiya, 22 “Eğer yerde, gökte Allah’tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de (yer de, gök de) bozulup gitmişti.”

182 Nursî, a.g.e., s. 362.

muhatapının derecesine inerek, ileri seviyedeki hikmet sahibi âlimlerin fikirleriyle yetişemedikleri yüksek ilahi hakikat ve sırları müteşabihât suretinde teşbihler ve temsiller ile en ümmî bir kimseye anlatır. Mesela (الرحمن على العرش استوى)¹⁸³

Bu âyet bir temsil ile ilahî Rubûbiyeti sultanlığa teşbih eder. Kâinatı tedbir ve idaredeki Rubûbiyet mertebesini, bir sultanın saltanat tahtında durup hükmünü icra edip raiyetini idare etmesine benzetir. Böylece bu mesele insanların idrâk seviyesine yaklaştırılmış olur. Kur'an asırlardır zekaca muhtelif binlerce insan tabakasına nurunu neşreder. Sehli mümteni tarzında avamdan herkese ders verdiği gibi aynı sözlerle anlayışları ve dereceleri farklı muhtelif seviyelerdeki insanlara da ders vermeye devam eder. Bu zaten Kur'an'ın ayrı bir i'caz vechidir. Demek Kur'an öyle bir ilahi sofradır ki herkes ondan istifade eder.

Nursî'ye göre diğer birçok makam gibi bu makamın misalleri de başından sonuna kadar Kur'an'dır. Bu makamda da Kur'an'ın i'caz lemaları parlar.¹⁸⁴

2. Dil ve belagatla alakalı mezkûr vecihler çerçevesinde bir değerlendirme

Bu beş vecih ve bundan sonra işleyeceğimiz iycaz vechi ile Nursî'nin Kur'an'ın belagatını ele alışı ve bu husustaki fikirleri açığa çıkar. Bu konulara bir bütün olarak bakıldığı zaman Nursî'nin Kur'an'ın belagî yönüne çok önem verdiği görülür. Ne var ki O'nun Kur'an'ın belagatı ve edebî sanatlarıyla alakalı görüşleri bunlarla bitmemektedir. O, başta Arapça yazdığı **İşaratu'l-İ'caz** tefsirinde, "Muhakemât"ında ve diğer eserlerinde yeri geldikçe Kur'an belagatının güzelliklerini Meanî, Bedî ve Beyan ilimlerinin kaidelerine göre şerh ve izah eder. **İşarâtu'l-İ'caz** tefsirinde Kur'an'daki muhkem, müteşabih, müşkil, mecaz, istiare, teşbih, emsal (temsil), mürsel, mücmel, iltifat, kinaye, icmal ve ibham, tasvir ve kaseb vb. konuları ele alarak Kur'an belagatının her yönden mükemmel olduğunu âyetler üzerinde göstermeye çalışır. Biz belagata ayırdığımız bu bölümü çok uzattığımız için sadece emsalle alakalı bir görüşünü özet olarak vermek istiyoruz.

¹⁸³ Tâhâ, 5 "O Rahman Arş'a istiva etmiştir."

¹⁸⁴ Nursî, *Sözler*, s. 362-363.

Emsâlü'l-Kur'ân konusu Kur'an'ın mühim meselelerinden biridir. Kur'an'da emsalin örnekleri hayli kabarıktır. Kur'an'daki bu emsal ve temsiller bir çok sır ve ulvî hikmetleri ihtiva ederler. Emsaller sayesinde vehimler akla mağlup olup, hayal fikre boyun eğmeye mecbur olur. Yine bunlar sayesinde gaibte olan şeyler karşımızdaki gibi, aklen bilinen şeyler hissedilmiş gibi olur. Mana şekillenir, dağınık şeyler toplanır, karışık olanlar imtizaç eder, farklı olanlar bir olur, ayrı olanlar birleşir. Daha fazla tafsilat istersen Cürcânî'nin terennümlerine göz at.¹⁸⁵

6. VECİH: Kur'an'ın iycazı*

a) İycaz ve misalleri

İycaz, fesahat ve açıklılı birlikte çok manaları az lafızlarla ifade etmektir.¹⁸⁶ Biz Türkçemizde böyle söylenmiş sözlere veciz söz veya vecize diyoruz. İycazın zıddı ıtnâbdır. İtnab sözü uzunca söyleme ve tafsilatlı anlatmaktır. Rummânî'ye göre, İycaz: Çok veya az lafızla ifade edilebilen bir manayı, manaya zarar vermeden sözleri azaltarak ifade etmektir.

Cahız'a göre iycaz, harflerin ve lafızların azaltılması değildir. Bir yazı koca bir sayfa tutabilir ama vecizdir. İycaz anlaşıl mamaya (muğlaklık) ve tekrara sebep olmayacak derecede ihtisar etmektir. Asıl olan sözün anlaşılmasını sağlamaktır, ondan fazlası gereksizdir. Söz bazen kısadır ama yine de ıtnablıdır. Asıl ölçü, durum ve makamdır. Ona göre Kur'an'ın iycazı zirvededir. Mesela Kur'an'ın bir kelime veya birkaç kısa kelimeyle ifade ettiği şeyi insanlar ancak çok kelimelerle ifade edebilirler. Cahız, bunu Kur'an'dan bazı kelimelerle misallendirir.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Nursî, *İşarât* (Arapça), s. 141.

* İycaz kelimesini i'cazdan ayırmak için "iycaz" harfi ile yazmayı tercih ettik.

¹⁸⁶ Ali Carim, Mustafa Emin, *el-Belagatu'l-Vadiha*, s. 242.

Rummânî, *en-Nüket fi i'cazi'l-Kur'an*, s. 76 (nşr. M. Halefullah).

¹⁸⁷ Câhız Amr b. Bahr, *Kitabü'l-Hayvan*, I, s. 91; Câhız, *el-Beyan ve't-tebyîn*, III, s. 33.

Cahız'ın bu görüşünü daha gelişmi, derinlemesine ve geniş olarak Nursî'de görürüz. O, Muhakemat adlı eserinde Kur'an'ın belagatını ele alırken bir özelliğinden bahseder, o da şudur: İlahî kelâma birçok kabiliyet verilmiştir, ilahî kelâma birçok kabiliyet verilmiştir, ilahî kelâm çok cüzlerin ve dalların tohumlarını içine alır, birçok hükümlere kaynak olduğu gibi birçok manalara ve muhtelif vecihlere delalet eder.¹⁸⁸ Kur'an'ın iycazı çok şeylerle alakalı çok manalara sahiptir. Bazen bir denizi bir ibrikde gösterir.¹⁸⁹

Nursî'ye göre Kur'an'ın belagatından sonra en mühim ve en sağlam i'caz esaslarından biri de iycazdır. Kur'an'da bu mucizane iycazın misalleri çoktur ve çok güzeldir. Arap dili ve belagatına vakıf âlimler bu yönüyle de Kur'an'a hayrandırlar.¹⁹⁰

Müellifimiz iycaz meselesini, İşaratu'l-i'caz fî mazannî'l-iycaz tefsirinde nazımla beraber geniş ve tatbiki olarak ele almıştır. Ayrıca i'caz vecihlerini ele aldığı 25. söz'de (Mucizat-ı Kur'aniye Risalesi) müstakil bir vecih olarak eskilerden daha da geliştirerek değişik yönleriyle incelemiştir. İycazın sebep ve hikmetleri, camiiyeti yani çok yönlü oluşu ve çok şeyi ihtiva etmesi onun konuyu ele alırken üzerinde durduğu mühim meselelerdendir.

Belagatla alakalı ve ondan sonra en mühim i'caz vecihlerinden ve esaslarından olması sebebiyle iycaz konusunu altına vecih olarak burada işlemek istiyoruz.

Nursî iycazın sebep ve hikmetleri üzerinde durur, onların Kur'an'da mevcudiyetinin gerekliliğini gösterip misallerini zikreder.

Kur'ân-ı Kerîm birçok âyetlerde terkip ve cümlelerin muhtemel olabilecek mana ve muhtevayı sınırlayıp daraltmamak için ifadesini mutlak bırakır. Bunun neticesinde söz sınırsız derecede serbest ve geniş bir mana, muhteva kazanır. Ayrıca

188 Nursî, *Muhakemât*, s. 95.

189 Nursî, *Sözler*, s. 372.

190 Nursî, *Sözler*, s. 175; *Mektûbat*, s. 293.

yine Kur'an'da bazı sözler, daha çok mana ifade etmesi için bazen hazfedilir,* bazen de kısa kesilir. Böylece bütün asırlardaki insanlar anlayışlarına göre hisselerini Kur'an'dan almış olurlar.¹⁹¹

Müellifimiz, kısımlarını ve adlarını zikretmeden iycaza ait bir çok misaller verir. Biz O'nun külliyyatını tarayarak verdiği bazı misalleri burada nakledelim.

1- Nazımla alakalı bahiste zikrettiğimiz gibi Nursî'ye göre İhlâs sûresinde otuz İhlâs sûresi kadar muntazam, birbirini ispat eder delillerden oluşan sûreler vardır.¹⁹² Bununla birlikte müellifimize göre İhlâs sûresi çok kısa ve iycazlı olmasına rağmen bir tevhid denizidir. Bu süre sadece bir işaret ve remzi ile bütün şirk çeşitlerini reddettiği gibi aynızamanda yedi ayrı tevhid çeşidini ispat eder.¹⁹³ Bu kısacık sûrenin bu kadar geniş, ciltlere sığmayacak manaları ihtiva etmesi Kur'an'ın iycazına güzel bir misal teşkil eder.

2- “اولئك على هدى من ربهم واولئك هم المفلحون”¹⁹⁴

Âyetteki “المفلحون” “kurtuluşa veya umduklarına erenler” tabiri mutlak ve umumi bırakılmıştır. Kur'an'ın muhatabı olan insanların istek ve arzuları çok çeşitlidir. Bir kısmının maksadı ateşten kurtulmaktır. Bir kısmı yalnız cenneti düşünür. Kimileri ebedi saadeti arzu ederken bazıları ilahi rızaya nail olmayı ümid eder. Diğer bir kısım Allah'ın cemaline (rû'yete) mazhar olmak ister, v.b. Bu âyetler her tabaka muradına nail olur, hisse alır.

Neye felah bulacaklarını tayin etmeyip sükût ederek sanki şöyle der: Müjde sana ey müttakî! Sen cehennemden felah bulursun. Ey Salih! Sen cennete felah bulursun. Ey arif! Sen ilahi rızaya nail olursun. ey âşık! Sen ilahi rû'yete mazhar olursun v.s. İşte Kur'an iycazıyla bütün bu manaları asırları aşarak ihtiva edebilir. İfadelerin umumi ve mutlak olması ile herkes istediğini takip eder.¹⁹⁵

* Buna Hazf iycazı denir. Bu şöyle tarif edilir: Bir kelime veya cümlemin bir emareyle belirtilerek düşürülmesidir. Bkz. el-Belagatu'l-Vadiha, s. 242.

191 Nursî, İşârat (Trc.), s. 50.

192 Nursî, Sözler, s. 344-345.

193 Nursî, a.g.e., s. 366, 649-650; Nursî, Sunûhat, s. 12.

194 Bakara, 4.

195 Nursî, Sözler, s. 366, İşârat, s. 69-70.

3- 196 "الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات"

"Salih ameller" beyan edilmeyip mübhem bırakılmıştır. Bu sükût beyana genişlik vermiştir. Nursî buna iycaz-ı mutneb der. Yani iycazlı itnab. Ona göre iycaz aslında ifadeleri azaltma gibi görünürken hakikatta manayı ve ifadeyi zenginleştirir. Sanki iycaz ve ihtisar yapmakla itnab ve uzatmaktan kaçarken, daha ziyade itnab ve uzatmaya sebep olur. Âyetteki "salih ameller" buna güzel bir misal olur.

4- Hem iycaz hem de i'cazla alakalı bir misal:

197 "فان لم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار التي وقودها الناس والحجارة أعدت للكافرين"

Âyette "فاتقوا" cümlesi "ان لم تفعلوا" ceza cümlesinin cevabıdır. Bundan dolayı aralarında bir alaka ve gereklilik lazımdır. Halbuki Kur'an'a muaraza yapılması, ateşten sakınmayı gerektirmez. Bu sebeple ihtisar için ortadan kaldırılan cümlelere müracaat etmekle, bu alakayı bulmak gerekir. O da şöyle bulunur:

- 1- Muarazanın yapılmamasından, Kur'an'ın i'cazı tezahür eder.
- 2- Kur'an'ın i'cazından, Allah'ın kelâmı olduğu anlaşılır.
- 3- Allah'ın kelâmı olduğundan, emirlerine uymak gerekir.
- 4- Emirlerine uymaktan, ibadetin yapılması lüzum eder.
- 5- İbadetin yapılmaması, ateşe girmemeye vesiledir.

Bu silsile neticesinde (فاتقوا) ile (ان لم تفعلوا) arasındaki gizli alaka ve gereklilik açığa çıkar.^{198 *}

Kur'an'da çok külli ve geniş hadiseler, manalar ve ifadeler belagat ve fesahat ehlini hayrette bırakacak şekilde ama sehli mümteni gibi birkaç cümle kolayca anlatılır.

196 Asr, 3.

197 Bakara, 24 "Yok eğer yapamadınızsa, ki asla yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının."

198 Nursî, İşârat, s. 143-144.

* İşâratu'l-i'caz tefsirinde iycazla alakalı birçok misal vardır. bkz. (Bakara, 1, 3, 22, 24, 26, 27, 30. âyetlerin tefsiri), s. 34, 40, 117, 155, 185, 195, 200, 235 vb. İşâratu'l-i'caz tefsiri, trc. Abdülmecid Nursî, Sözler Yayınevi, İstanbul 1978.

199 "قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله " -5

Bu âyette i'cazlı bir iycaz vardır. Çünkü: Çok cümleler, bu üç cümlelerin içine dercedilmiştir. Bu âyet der: Allah'a imanınız varsa, elbette Allah'ı seveceksiniz. Madem Allah'ı seviyorsunuz, o halde O'nun istediği şekilde yapmanız gerekir. O'nun sevdiği şekil ve tarz ise, O'nun sevdiği zata benzemektir. Ona benzemek ise, Ona uymaktır. Sizi ona uyduğunuz vakit, Allah'da sizi sevecektir. Zaten Allah'ın sizi sevmesi için siz de Allah'ı seversiniz.

İşte bütün bu cümleler, şu âyetin yalnız mücmel ve kısa bir mealidir.²⁰⁰

201 "... فارسلون * يوسف ايها الصديق " -6

Bu iki âyet arasındaki "فارسلون" cümlesi ile "يوسف" kelimesinin ortasında şunlar vardır, ama iycazdan dolayı zikredilmez:

"الى يوسف لا ستعبر منه الرؤيا فارسلوه فذهب الى السجن وقال يوسف ... "

"Rüyayı tabir ettirmek için beni (Yûsuf'a gönderin.) O'nu gönderdiler.O hapishaneye gitti ve Yûsuf dedi..."

Demek beş cümleyi bir cümlede hülâsa ve icmal edip iycaz ettiği halde manaya ve açıklığa halel gelmez.²⁰² Meselenin iki ucunu gösterir ama tamamını anlatmış olur.

" وقيل يا ارض ابلي ماءك ويا سماء اقلعي وغيض الماء وقضي الامر واستوت على "

203 الجودی وقيل بعد للقوم الظالمين " -7

Bu âyette kısa birkaç cümle ile Nuh (a.s.) tufanı neticesiyle birlikte öyle iycazlı ve mucizevî bir şekilde beyan edilir ki, bir çok belagatçıyı belagatına secde ettirmiştir.²⁰⁴

199 Âl-i İmrân, 31 "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin..."

200 Nursî, Lemalar, s. 57.

201 Yûsuf, 45, 46.

202 Nursî, a.g.e., s. 371.

203 Hûd, 44.

204 Nursî, a.g.e., s. 172, 348-349. Hakikaten bu âyet daha sonra da belagatla ve i'cazla meşgul olan bütün âlimlerin hayranlığına nail olmuş, Cürçânî dahil çoğu bunu kitaplarında ele almışlardır.

8- Kaf sûresindeki iycaza da dikkatleri çeken Nursî, buradaki iycaz yönlerini ele alıp izah eder ve bu sûreyi iycaz yönünden mucize derecesinde olduğunu söyler.²⁰⁵

" وذا النون اذ ذهب مغاضبا فظن ان لن نقدر عليه فتادي في الظلمات ان لا اله الا

9- 206 انت سبحانك اني كنت من الظالمين "

Bu âyet-i kerîmede "ان لن نقدر عليه" cümlesinden "فتادي في الظلمات" cümlesine kadar birçok cümle zikredilmemiştir, bu mezkur olmayan cümleler manaya ve anlayışa zarar vermez. Âyet Yunus (a.s.)'ın kıssasındaki bazı mühim esasları zikreder; kalanını akla havale eder ve iycaza güzel bir misal olur.²⁰⁷

b) İtnab

Kur'an bazı yerlerde iycazın yerine itnabı tercih etmiştir. Bu tercihlerde birçok sebep ve hikmet vardır.

Mesela Bakara sûresi 3. âyette "يُصَلُّونَ" (namaz kılarlar) fiilinin yerine "يقيمون الصلاة" gibi itnabı, bir cümleyi seçmiştir. Bu namazın önemine, namazda vacip olan tadil-i erkan, namazı devamlı, aksatmadan muhafaza gibi "ikame"nin manalarına uymaya işaretir.²⁰⁸

Aynı âyette "يؤتون الزكاة" (zekât verirler) gibi iycazlı ifade terkedip "وما رزقناهم ينفقون" ²⁰⁹ gibi itnablı bir cümle tercih edilmiştir. Böylece sadaka ve zekâtın kabul şartları beyan edilmiştir.²¹⁰

Bakara sûresinin başında kâfirler iki âyetle zem edilirken (6 ve 7. âyetler) münafıklar 12 âyette (8-19. âyetler) itnab yapılarak yerilmiştir. Bu itnab,

205 Nursî, Sözlür, s. 175-176, 402-403, Mektûbat, s. 292-294.

206 Enbiya, 87.

207 Nursî, Mektûbat, s. 294, Sözlür, 176.

208 Nursî, İşârat, s. 45-46.

209 Bakara, 3.

210 Nursî, a.g.e., s. 47-48, Sözlür, s. 343-344.

münafıklığın ne kadar tehlikeli ve korkunç olduğunu göstermek, ondan sakındırmak vb. sebepler içindir. Müellif bunu teferrutlaca açıklar.²¹¹

Müellifimiz iycazı ele alırken bizatihi iycazın teknik ve belagî yönüne fazlaca girmez. aslında da bu yön belagatçıların işidir, zaten onlar tarafından en mükemmel iyapılmıştır. asıl mühim olan tenkid sebebi görünen bazı âyetlerin gerçekte hata olmayıp onların ayrı bir edebiyat mucizesi olduğunu asrımızın şüpheli insanına bütün ihtişamıyla göstermektir. İycazı tatbiki olarak Kur'an'ın üzerinde gösterirken kalplerde iman ve Kur'an sevgisi yeşertmektir. Müellifimiz Nursî işte bunu başarıp meseleyi her seviyedeki okuyucusuna anlatabilmiştir.

7. VECİH: Kur'an'ın Camiyyeti

Camiiyet Kur'an'ın çok zengin bir muhtevaya sahip olma özelliğidir. Nursî Kur'an'daki camiyyeti, lafız, mana, ilim, bahis ve üslûb yönüyle inceler. Demek ki Camiiyet O'na göre Kur'an'ın bu mezkur cihetleriyle zengin ve ihatalı olmasıdır diye tarif edilebilir. Buna Kur'an'ın her yönüyle muhteva zenginliği de diyebiliriz.²¹²

Camiiyet, Nursî'nin üzerinde genişçe durup önem verdii i'caz vecihlerinden biridir. Külliyyatının birçok yerinde bu konuya temas ettiği gibi Kur'an Mucizeleri Risalesinde (25. söz) 13. sayfayı buna tahsis edip misallerle ele almıştır. Şimdi sırayla onlara göz atalım:

1- Camiyyetin çeşitleri

a) Kur'an'ın lafzındaki camiyyet

Kur'an'ın lafızları öyle bir tarzda vazedilmiştir ki her kelâmın, her kelimenin, her harfin, hatta bazen bir sükûnun çok vecihleri bulunur. Kur'an her muhatabına ayrı kapıdan hisse verir.²¹³

²¹¹ Nursî, *İşârat*, s. 91-92 (Trc.), Tenvir neşriyat baskısı.

²¹² Zaten Nursî, Kur'an-ı Kerîm'i tarif ederken Kur'an'ın camiyyet yönünü de özellikle nazara verir. O'na ahiret aleminin haritası insanlar için zikir, fikir, ilim, ibadet v.s. kitabı, bütün semavi suhuf ve kitapları içeren tek cami kitap, bütün âlimlerin, müctehid imamların ve velilerin meslek ve yollarını aydınlatacak mukaddes bir kütüphane hükmünde bir kitaptır der. Kur'an'ın camiyyet yönü için Nursî'nin üç bölümden meydana gelen Kur'an tarifine bakılabilir. bkz. *Sözler*, s. 339-341, *İşâratu'l-İ'caz*, s. 9-10.

²¹³ Nursî, *Sözler*, s. 363.

Nursî lafızdaki camiiyeti cümlede, kelimedede, harfte, sükûtta, âyette ve Kur'an kıssalarındaki misallerle gösterir.

1. Cümleye misal:

“والجبال اوتادا”²¹⁴

Bu âyetten avamdan bir insanın, bir şairin, çöldeki bir edebiyatçının, bir coğrafyacının, bir sosyoloğun, bir felsefecinin anladıkları bir değildir. Hepsinin bu kelâmdan hisseleri farklıdır, ayrı ayrıdır.

Müellif, bu âyetten değişik seviyedeki ve farklı kültürdeki insanların ne anladıklarını onların idraki ile tefsir ederek lafızdaki camiiyeti cümle üstünde gösterir.²¹⁵

2. Kelimeye misal:

“... أن السموات والأرض كانتا رتقا ففتقناهما...”²¹⁶

Nursî bu âyetteki “رتقا” kelimesi üzerinde durur. Felsefe ile meşgul olmayan bir âlime bu kelime şunu anlatır: Gökyüzü berrak, bulutsuz, zemin kuru ve hayatsız yeşermeye ve çoğalmaya müsait değil iken... gökyüzünü yağmurla, yeryüzünü yeşilliklerle açıp, bir nevi izdivaç ve aşılama şelinde bütün canlıları o sudan yaratmak ancak Allah'a aittir.

İşin iç yüzünü araştıran ve hakikate vakıf bir âlime bu kelime şunu anlatır: Kâinatın yaratılışında gök ve yer şekilsiz birer küme ve fayda vermeyen bir yaş hamur, canlı varlık taşımayan bir madde iken, Hikmetli Yaratıcı onları cırp ve yayıp güzel bir şekil, faydalı bir suret vererek bütün canlıların yaşayacakları hale getirmiştir.

Zamanımızın felsefesine bu kelime şöyle der: Güneş sisteminin bir parçası olan küremiz, diğer gezegenler, başlangıçta güneşle beraber açılmamış bir hamur

²¹⁴ Nebe', 7, “Dağları (yeryüzüne) birer kazık (yapmadık mı?)”

²¹⁵ Âyetin her tabakaya göre tefsiri için bkz. Nursî, *Sözler*, s. 363-364.

²¹⁶ Enbiya, 30, “... Gökler ve yer bitişik idi, biz onları ayırdık...”

şeklinde iken, Allah (c.c.) o hamuru açıp, o gezegenleri birer birer yerlerine yerleştirerek, güneşi orada bırakıp, yeryüzünü buraya getirerek, zemine toprak serperek, gökyüzü cihetinden yağmur yağdırarak, güneşten ışık serptirerek dünyayı şenlendirip bizleri içine koymuştur.²¹⁷

Kelimedeki camiiyet yönü, bu misallerle ve değişik seviyedeki insanların anlayışları ile güzelce anlaşılabilir.

3. Harfe misal

“والشمس تجري مستقر لها”²¹⁸ cümlesinde “lam” harfi Arapça’da mülkiyet, aidiyet ta’lil (sebeup bildirme) ifade ettiği gibi bazen “الى” (e, a hali) bazen “في” (de, da hali) manalarında kullanılabilir. Aynı zamanda müstekarr, hem zaman hem de zaman ismi olarak istikrar yeri veya istikrar zamanı manalarından birin gelebilir.

Avam, âyetteki “مستقر” i, “الى مستقر” (kendi müstakarrına) manasında anlayarak, güneşin günün birinde gezisinin bitip menziline yetişeceğini anlar. Allah’ın (c.c.) güneşe bağladığı büyük nimetleri düşünerek O’na hamdeder.

Bir âlim de (الى) manasında düşünür, fakat güneşi yalnız bir lamba değil, yırca bahar ve yaz tezgâhında dokunan rabbânî mensucatın bir mekiği, gece ve gündüz sahifelerinde yazılan samedanî mektupların mürekkebi ve nurdan hokkası tasavvur ederek, güneşin görünen hareketinin, alemdeki intizamın alameti olup o nizama işaret ettiğın idüşünerek, yüce Yaratıcı’nın sanatı karşısında “ne güzel ve ince nizam! Maşallah!” deyip secdeye kapanır.

Astronomi mütehassısına (في) manasında, şunu ilham eder: Güneş, kendi merkezinde ve emihveri etrafında zemberek gibi bir cereyan ile sistemini Allah’ın emriyle hareket ettirir. O da böyle büyük bir saati yapıp idare eden Halık-ı Zülcelâl’in bu muazzam işleri karşısında “ululuk Allah’ındır!” deyip felsefeyi bırakıp, Kur’an’ın hikmetine girer. Dikkali ve hikmet sahibi bir âlim bu “tam”

217 Nursî, Sözlür, s. 364-365, Mesnevî, s. 117-118 (Trc.).

218 Yâsîn, 38, “Güneş kendi müstakarrına doğru (yahut kendine ait bir müstekarda) akıp gider.”

harfini hem illet (sebepe), hem de zarfiyet (mekan zarfı, de, da) manasında anlayıp âyetten şunları idrak eder: Hikmeti Yaratıcı, işlerine zahiri sebepleri perde ettiğinden çekin konusuyla sapan taşları gibi gezegenleri güneşe bağlamış ve çekim gücü ile muhtelif fakat muntazam hareketle o gezegenleri hikmet dairesinde döndürüyor ve güneşin kendi merkezinde hareketini o çekim kuvvetinin meydana gelmesine zahiri bir sebep kılmıştır. Demek (لستقر) 'in manası “في مستقر لها لاستقرار منظومتها” dır. Yani kendi müstekarı içinde manzumesinin istikrarı ve nizamı için hareket ediyor. Kur'an'ın bir harfinden bu himetleri anlayan âlim Allah'a hamdeder.

Şair mizaçlı olan birine bu âyet unu telkin eder: Güneş nurani bir ağaç, gezegenleri ise hareketli meyveleridir. Ancak, meyveleri düşmesin diye kendisi de hareket eden bir ağaçtır. Yahut güneş, vecde gelmiş bir serzâkirdir. Zikir halkasının merkezinde cezbe ile zikreder ve zikrettirir.²¹⁹

4- Sükûta misal

Nursî, buna iycaz bahsinde zikredilen “واولئك هم المفلحون” âyetindeki sükûtu misal verir. Ne hususta felaha erip, neye nail olacakları hususu geniş ve mutlak bırakılmış, belirtilmemiştir.

5. Âyete misal

220 “فاعلم أنه لا اله الا الله واستغفر لذنبك “

Bu âyette çok veciz ve mertebe vardır. Bütün veliler seyri sülûklarında ve manevi mertebelerinde bu âyeti olan ihtiyaçlarını görüp ondan kendi mertebesine layık bir manvi gıda, bir taze mana almışlardır. Çünkü “Allah” ismi cami bir isim olduğundan esma-i hüsnâ adedince tavihid içinde bulunur.

gibi. “لا رازق الا هو - لا خالق الا هو - لا رحمن الا هو”

219 Nursî, Sözlür, s. 365-366.

220 Muhammed, 19, “Allah'tan başka tanrı olmadığını bil ve kendi günahın için ve Allah'tan mağfiret dile”

6. Kıssaya misal

Mesela Kur'an kıssalarından Hz. Musa (a.s.) kıssasının, adeta O'nun asası gibi çok faydası vardır. O kıssada, hem Hz. Peygamber (a.s.) teksin ve teselli, kafirleri tehdit, münafıkları kötöleme, Yahudileri azarlama gibi çok maksatları ve çok yönleri vardır.²²¹

Kur'an'ın yukarıda zikredilen ve emsali diğer bütün manaları irad ve onlara işaret ettiğini anlamak için Kur'an'ın bütün zamanların ve insanlığın kitabı olduğunu bilmek yeterlidir. Bu özelliklere sahip olan Kur'an elbette farklı anlayış seviyelerine göre çeşitli manaları derc ve irade edecektir. Tefsir, usûlüddîn ve usûlü'l-fıkh âlimlerin ittifak ve ihtilafların şهادetleriyle, Arapça'ya ve din esaslarına uygun olmak şartıyla, belagatça makbul olan bütün vecihler ve manalar Kur'an'ın manalarındandır.

Kur'an'ın manasındaki camiiyeti binlerce ciltlik tefsiller muhtevalarıyla gösterip delil olmaktadır.²²²

b) Kur'an'ın manasındaki camiiyet

Aslında Nursî lafızdaki camiiyeti incelerken yukarıda da geçtiği gibi manaya sıkça temas eder, zaten lafız da manayla içiçedir.

O'na göre Kur'an'ın manasındaki camiiyet mükemmeldir. Kur'an, bütün müçthitlerin kaynağı, bütün ariflerin ve velilerin usul ve meşreplerini, bütün muhakkik âlimlerin mezheplerini, manasının hazinesinden ihsan eder. Bununla beraber daima onlara rehber ve terakkilerinde her vakit mürşid olup, o tükenmez hazinesinden onların yollarına nur saçtığı yine onlar tarafından ittifakla tasdik edilmiştir.²²³ Aynı zamanda velayet ehlinin tarikatları, İslâm'ın bütün hakikatlı ilimleri de Kur'an'ın hak ve hakikat kaynağı, camiiyet yönünden eşi benzeri olmayan bir harika olduğuna şهادet ederler.²²⁴

221 Nursî, *Sözler*, s. 366-367.

222 Nursî, a.g.e., s. 367.

223 Nursî, a.g.e., s. 367.

224 Nursî, *Şualar*, s. 136, 298.

c) Kur'an'ın ilmindeki camiiyet

Kur'an, şeriata, tarikata ve hakikata ait bütün ilimleri ihtiva eder. Aynı zamanda imkân dairesinin* gerçek hikmetini, vücûb dairesinin** hakiki ilimlerini, ahiret âleminin sırlı ve derin bilgilerini kendi ilminin denizinden akıtır.²²⁵

Nursî, Sözlere adlı eserindeki Kur'an'a ait bütün hakikaların bu konuya misal olabileceğini ifade eder.

Nursî'nin Kur'an'daki ilmi camiiyeti ve derinliği ile alakalı tasavvufî ve hakikata ait bir yaklaşımını orjinal bulduumuz için burada zikretmek istiyoruz. Bu tesbit Kur'an'ın ilmini, ihatasını ve muhtevasının derinliğini fevkalade aksettirmektedir.

Hiz. Peygamber, peygamberliğin hem fatıhası (başlangıcı) hem de hâtımesidir. Bunun gibi Kur'an hakikatı, Hiz. Adem zamanında Hiz. Peygamber'in vaktine kadar Hakikat-ı Muhammediye ile ardarda diğer peygamberlerin suhuf ve kitaplarında nurları neşrederek gele gele en büyük nüshası ve en kamil şekli olan Kur'an suretinde zuhur etmiştir. Bütün peygamberlerin dinlerinin asılları ve şeriatlarının esasları, kitaplarının hülasalarının Kur'an'da bulunmaktadır. Bu bütün İslâm âlimlerin kabul ettiğı bir husustur.²²⁶

Bu kanaat, camiiyetin sadece ilim yönüne değil mana, bahis ve konu yönünü dealakadar eder ve Kur'an'daki camiiyetin boyutunu gösterir.

d) Kur'an'ın bahis ve konularındaki camiiyet

Kur'an âyetleri, güzel ahlâkın her türünü, kâinattaki ulvi hikmetin başlıca nurânî kanunlarını, insanlığın hem ferdî hem içtimaî hayatının faydalı olan başlıca prensiplerini, ilâhî bilgilerin kataloglarını, belagatın her türlü üslûbunu, tabii ilimlerin esasını, üzünlü ve temel prensiplerini, kalbî ve manevî hayatın çeşitli tabakalarını ihtiva ettiğı ve bu kadar çeşitli ve birbirinden uzak meselelere temas

* İmkân dairesi: İmkân âlemi, mümkün olan şartların müsait olduğı âlem.

** Vücûb dairesi? Mümkünat âleminin ötesindeki değişmeyen âlem.

225 Nursî, Sözlere, s. 368.

226 Nursî, Rumûzat-ı Semaniye, s. 67.

ettiği halde herhangi bir karışıklığa, bir tutarsızlığa meydan vermemesi, muazzam bir i'caz nizamının işi olabilir.²²⁷

Evet, insan ve insanın vazifesi,²²⁸ * kâinat ve kâinatı yaratanın,²²⁹ göklerin ve yerin,²³⁰ dünya ve ahiretin,²³¹ geçmiş ve geleceğin, ezel ve ebedin küllî meselelerini ihtiva etmekle beraber,²³² yemek,²³³ yatmak,²³⁴ konuşmak âdabından,²³⁵ insanın kabre girmesinden, orada karşılaşacağı hallerden,²³⁶ cennet ve cehennemin durumlarından,²³⁷ yaratılışın başlangıcında²³⁸ göklerin bir duman oluşundan,²³⁹ her canlının sudan yaratılışından,²⁴⁰ dünyanın imtihan için açılıp kapanmasından,²⁴¹ kâinattaki cisimlerin sınırsız fezada dağılarak kıyametin kopmasına kadar,²⁴² insanlık tarihinde ise, Hz. Adem'in bedeninin yaratılıp meleklerin ona secdesinden,²⁴³ iki oğlunun kavgasından,²⁴⁴ Nuh tufanına,²⁴⁵ Firavun'un boğulmasına kadar,²⁴⁶ göklerin ve yerin bitişik (retk) halinde bulunduktan sonra ayrılmasından,²⁴⁷ kâinatın genişlemesine²⁴⁸ ve onların kıyametle ilahî kabzada dürülmesine kadar,²⁴⁹ her insanın parmak uçlarındaki²⁵⁰ farklılıktan, öldükten sonra aynı şekilde yaratılmasına kadar²⁵¹ nelerden ve nelerden bahsetmektedir.²⁵²

227 Nursî, Sözlür, s. 375.

228 Bakara, 30, En'am, 165, Hıcr, 99, Zariyat, 56, 57.

* Bu konularla alakalı âyetlerin bazılarını işaret etmek istiyoruz.

229 Bakara, 255, Âl-i İmrân, 189, Araf, 54, Haşır, 22-24.

230 En'am, 101, Araf, 54, Fussilet, 11, Kaf, 38, Zariyat, 20.

231 Zümer, 70, Casiye, 32, İnfitar, 19, İnşikak, 10-15.

232 Taha, 74, Kehf, 107-108, Duhan, 56, A'lâ, 12-13.

233 Bakara, 57, 72, 168, Maide, 35, 90, A'raf, 31.

234 Yunus, 67, İbrahim, 33, Furkan, 47, Nebe', 9-10.

235 Lokman, 19, Furkan, 63.

236 Maide, 36, En'am, 30, 98, Tvbe, 84.

237 Hıcr, 44, İbrahim, 16, 17, Kaf, 30, Mülk, 6-8, Tevbe, 72, Ra'd, 23, 35, Kehf, 31, Fatur, 33.

238 Bakara, 29, Yunus, 3, Fatur, 11.

239 Fussilet, 11.

240 Enbiya, 30, Nur, 45.

241 Kehf, 7, Mülk, 3.

242 Tekvir, 1-14, İnfitar, 1-5, İnşikak, 1-5.

243 Bakara, 31, 34.

244 Maide, 27, 31.

245 Hûd, 40-48, Furkan, 37.

246 Bakara, 50, Enfal, 54, Şuara, 60.

247 Enbiya, 30.

248 Zariyat, 47.

249 Zümer, 67.

250 Kıyamet, 4.

251 Kehf, 48, Taha, 55, Hac, 6-7, Yasin, 79-81.

252 Nursî, Sözer, s. 117-118, 125-126, 368-369.

Zira Kur'an, ism-i âzamdan ve her ismin azam mertebedeki tecellisinden gelip ve bütün varlığı ihata ettiği halde yine de kâinata sığmamaktadır.²⁵³ Bunu bir derece anlamak için ilk anda hatıra gelen şu âyetteki çeşitliliğe bakılabilir. Bakara, 255, Âl-i İmrân, 26-27, En'âm, 59, 95-96, A'raf, 54, Enfâl, 24, Hûd, 44, Nahl, 90, Enbiya, 104, Nur, 35, Lokman, 28, Ahzab, 72, Zümer, 67, Necm, 1-4, Fussilet, 11, Kaf, 16, Kiyamet, 22-23, Tekvîr, 1-14, infitar, 1-5 vb.²⁵⁴

Nursî'nin İhlâs sûresinin tefsir ve yaklaşımı Kur'an'ın bu husustaki camiiyyetini göstermede iyi bir misaldir. Eski birçok tefsirci gibi Nursî'ye göre de dört kısa âyetten meydana gelen İhlâs sûresi kısa olmasına rağmen tevhidle alakalı çok meseleleri ihtiva eder. Tevhidle alakalı çok yönlerinden birisi, bu sûre bütün şirk türlerini raddettiği gibi üç olumlu (müsbet) ve üç olumsuz (menfi) cümlesiyle yedi tevhid nevini ispat eder.

Nursî, sûrenin âyetleri üzerinde durarak yukarıda söylediklerini izah ederek âyetlerini hangi çeşit tevhide işaret ettiğini anlatır.²⁵⁵

Yukarıdaki izahlar ve misallerle anlaşılıyor ki Kur'an'ın sahip olduğu camiiyete sahip başka hiçbir kitap yoktur ve olamaz. Bu derece dağınık konu ve bahisleri birbirine bağlayan bir eserin insanlardan zuhur etmesi mümkün değildir.²⁵⁶

Kur'an konularındaki genişliği, adeta onun kainatı kuşatarak bakmasını Nursî şöyle izah eder: Kur'an'da öyle bir göz vardır ki, o göz bütün kâinatı zahir ve batın ile apaçık, göz önünde bir sayfa gibi görür, istediği gibi çevirir, istediği tarz ve şekilde o sayfaların manasını söyler. Kur'an'ı okuyan Kur'an'ın bir göz gibi kainat kitabını okuduğunu anlar.²⁵⁷

e) Kur'an'ın üslûb ve iycazındaki camiiyet

Müellif bunu beş bölüm halinde inceler:

253 Nursî, a.g.e., s. 120.

254 Bu misalleri Nursî'nin konuyla alakalı izahları getirdiği yerlerden seçerek aldık. Bkz. Sözlür, . 121-122, 126, 368, 401, 408, 410-411.

255 Nursî, Sözlür, s. 649-650.

256 Nursî, Sözlür, s. 366.

257 Nursî, a.g.e., s. 385.

1- Kur'an üslûbundaki camiiyet

Kur'an'ın üslûbundaki camiiyet kendine has ve harika olup bir tek sûre, kâinatı içine alan Kur'an denizini içine alır. Bir tek âyet, o sûrenin hazinesini ihtiva eder. Âyetlerin çoğu birer küçük sûre, sûrelerin çoğu birer küçük Kur'an'ındır.* Bu Kur'an'ın irşadının ve kolaylığının bir gereğidir. Çünkü herkes her vakit Kur'an'a muhtaç olduğu halde çeşitli sebepler Kur'an'ın tamamını okumaz veya okumaya fırsat bulamaz. Kur'an onları feyzinden mahrum etmeyip bu özelliği ile merhamet eder. Her sûre, birer küçük Kur'an hükmüne, hatta herbir uzun âyet, birer kısa sûre makamına geçer.

Hatta Kur'an Fatiha'da, Fatiha'daki Besmele'nin içinde bulunduğunu birçok tahkik ehli âlim ifade etmiştir.²⁵⁸

2. Kur'an çok farklı üslûb ve bilgileri ihtiva eder.

Kur'an âyetleri, emir ve yasaklama, mükafât ve ceza, teşvik ve korkutma, irşad, kıssa ve misal getirme, hükümler, dini ve müsbet ilimler, kanunlar, şahsî, ictimai, kalbî, manevî ve ahiret hayatına ait bütün bilgi ve şartları, beşerin bütün maddî ve manevî ihtiyaçlarını delalet ve işaret cihetiyle, ihtiva etmekle beraber öyle bir camiiyete sahiptir ki, her derde deva her hacete gıda olabilir. İsteyen istediğini Kur'an'da bulabilir. Devamlı terakkî eden kemalat ehlinin rehberi olan Kur'an'ın bu özelliğe sahip olması zaruridir.²⁵⁹

* Nursî'ye göre Kur'an'ın takip ettiği maksad ve ana esas dörttür. Kur'an bu dört hedefe doğru yürür. Bunlar 1- Tevhid, 2- Nübüvvet, 3- Haşır, 4- Adalet ile ibadet. Bu dört maksat "Kur'an'ın sûrelerinde, âyetlerinde, cümlelerinde hatta kelimelerinde açık veya işaret ve remiz olarak bulunur. Çünkü Kur'an'ın küllüne aynadır." Nursî, *İşâratu'l-İ'caz*, s. 11-12. Müellif bunu tefsirinde tatbiki olarak ispat eder, âyet kelime ve harf üzerinde gösterir. Bu mevzu anlaşıldığı takdirde müellifin yukarıdaki ifadelerinin mübalağadan uzak olduğu kabul edilir. Prof.Dr. Suat Yıldırım hocamız Kur'an'ın bu dört gaye ve hedefini Fussilet sûresi üzerinde tatbiki olarak göstermiştir. bkz. Yen Ümid Dergisi, sayı 27, 1990, s. 4-8.

258 Nursî, *Sözler*, s. 370.

259 Nursî, a.g.e., s. 370.

3. Kur'an iycazındaki camiiyet

Görüldüğü gibi Nursî, bir vecih olarak camiiyet konusuna hayli genişçe ele almaktadır.

Müellif bu konuyu işlerken Kur'an iycazının camiiyet özelliğinin ede ayrı bir bölüm ayırır, misaller verir, orjinal tesbitlerde bulunur ve meseleyi değişik açılardan inceler. İ'cazla meşgul olan eski âlimlerden iycazın bu yönüyle ilgilenen görebildiğimiz kadarıyla yok gibidir. Mesela, birçok âlim gibi Rummânî de "ولكم في القصص حياة" ²⁶⁰ âyetini misal vererek bu manayı en güzel şekilde bu âyetin ifade ettiğinin ibundan daha belagatlı ve veciz bir cümle ile aynı manayı söylemenin mümkün olmayacağını söyler ve konunun cüzi bir yönüne isim vermeden bir misal verir.²⁶¹ Sonrakiler de bundan çok farklı değildir.

Şimdi müellifimizin bu husustaki fikirlerine tesbit etmeye çalışalım.

Camiiyet iycazdan kaynaklanmaktadır. Kur'an bunu yaparken çeşitli metodlar kullanır. Bazen uzun bir zincirin iki ucunu o kadar güzel gösterir ki sanki zincirin tamamını östermiş gibi olur. Bazan da bir kelimenin içine sarıh veya işaret olarak, bazı yerlerde de remiz ve ima yoluyla bir meselenin çok delillerini yerleştirir. Böylece kendisine bir muhteva zenginliği (camiiyet) ve derinlik kazandırmış ve az sözle çok şey ifade etmiş olur.

O bu sözlerini Kur'an'dan şu misallerle teyid eder:

262 "ومن آياته خلق السموات والأرض واختلاف السنتكم واللوانكم" -1

Bu âyette vahdaniyet delilleri dizisini teşkil eden kâinatın yaratılış silsilesinin başlangıç ve sonunu zikretmek ile ikinci silsileyi gösterir birinci silsileyi okutur. Yüce yaratıcıya şehadet eden kainat sayfaları göklerin ve yerin yaratılması ile başlar, ilk olan onların yaratılışlarıdır. Daha sonra sırayla göklerin yıldızlarla yerin canlılarla şenlendirilmesi güneş ve ayın hizmetiyle mevsimlerin değişmesi gece ve

260 Bakara, 179 "Kısasta sizin için hayat vardır."

261 Rummânî, en-Nüket fi İ'cazi'l-Kur'an, s. 77-78 (nşr. M. Halefullah).

262 Rum, 23 "O'nun âyetlerinden biride göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin ayrı ayrı olmasıdır."

gündüzün meydana gelişindeki ilahî işlere geçilir. Ama ayet, göklerin ve yerin yaratılışından, insan adedince çok olan simaların ve seslerin özelliklerine, farklılıklarına, belirleme hususiyetlerine intikal eder ve onları gösterir. Arada iycaz ile harf ettiklerini akıl ile okutur. Akıl ile düşünen bu tabii seyri, zincirleme şeklindeki hakikati idrâk eder.

Bu ayet, gizliyi açmış, açığı da gizliyerek gayet güzel bir iycaz yapmıştır.²⁶³ *

Müellifimiz zikredilen bu ayetin de bulunduğu Rum Sûresi 17-28. ayetler için bir delil, cevher, nur, iycaz ve i'caz silsilesidir, mücevherlerle dolu definelerdir der.²⁶⁴

2. “الذي جعل لكم من الشجر الأخضر ناراً”²⁶⁵

Size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir zât, çürümüş kemiğe hayat verebilir. Bu kâfirlerin sorusuna bir cevaptır. Âyet siyak ve sibakıyla haşirden bahseder, ona delildir. Çeşitli yönleriyle haşre bakıp onu ispat eder. Allah insana verdiği nimetler zincirini yukarıdaki cümleyle hatırlatır. Başka âyetlerde geniş ifade ettiği için burada kısa kesip akla havale eder. Yani, size ağaçtan meyveyi ve ateşi, ottan erzakı ve taneleri, topraktan hububatı ve bitkileri verdiği gibi, zemini hoş bir beşik yapan bir zâtın kaçıp başıboş kalıp yokluğa gidip saklanamazsınız. Sonra “الشجر الأخضر” kelimesi ile remiz olarak şöyle der: Kışta ölen bütün ağaç ve bitkileri baharda tekrar dirilterek haşin nümunesini gösteren zata meydan okunamaz. Sonra bir delile daha işaret eder; Ağaç gibi yoğun, ağır ve karanlık bir maddeden ateş gibi hafif, şeffaf, nuranî bir maddeyi çıkaran bir zâtın odun gibi kemiklere ateş gibi bir hayat ve nur gibi bir şuur vermesi uzak görülemez. Sonra bir delili tasrih eder: Bedevilerin kibrit gibi kullandıkları ateş çıkaran meşhur ağacın yeşil iken iki dalı birbirine sürüldüğü vakit ateşi yaratan ve rutubetiyle yeşil ve hararetiyle kuru gibi iki zıt tabiatı

²⁶³ Nursî, Sözlür, s. 370-371.

* Bu arada isticradı olarak şunu arz etmek istiyoruz; Müellifimiz i'caz konusunu işlerken devamlı iman hakikatları etrafında dolaşmış, i'cazdan tevhide haşire v.s yol arayıp göstermiş, muhatabını imanda zirveye çıkarmak o'nun ana hedefi olmuştur. Şu anda ele aldığımız bu konuda bile tevhid ve haşire alakalı misallere ağırlık verip onları imanî ve akaide ait bir tefsir gibi şerhetmiştir.

²⁶⁴ Nursi, a.g.e., s. 371

²⁶⁵ Yasin, 80 “O size yeşil ağaçtan ateş yaptı.”

birleştiren bir zattan topraktan yaratıp toprağa döndürdüğü kulunu yeniden topraktan çıkarması uzak görülmez.²⁶⁶

Kur'an'ın iycazla ifade ettiği şu kısacık âyetten ve “الشجر الأخضر” gibi iki kısa kelimedenden Nursî bu şekilde –tamamını burada nakletmediğimiz birçok manalar çıkarıp– hem iycazdaki camiiyeti hem de Kur'an'daki bir haşir dersini göstermiş olur.

2. Kur'an camiiyetinin bir özelliği

Küllî bir prensibi cüz'î bir hadise ile gösterme

Müellifimiz camiiyete ait bir hususiyetten bahseder. Tabii bu da iycazın bir yönü olup onun mükemmelliğini gösterir. O da şudur:

Kur'an bazen bir denizi ibrikte gösterir gibi geniş, uzun ve külli düsturları, umumi kanunları ilmi seviyeden uzak kişilere, avama merhametten dolayı kolay bir tarafıyla, hususi bir hadise ile gösterir. Kur'an'ın muhataplarının ekserisi avam halk olduğu için irşadın bir gereği olarak Kur'an onların seviyesine inerek bazı zor meseleleri onların bilip alıştığı şekil ve suretlerle anlatır, büyük hakikatların yalnız uçlarını gösterir, ilahi adet perdesi altında yeryüzünde cereyan eden harikulade işlerden mücmel olarak bahseder. O halde Kur'an'da bazı tarihi hadiseler suretinde zikredilen cüzi hadiseler, mühim külli hakikatların ve kaidelerin uçlarıdır.²⁶⁷

Bu tesbit Kur'an ve Kur'an İlimleri ve özellikle i'caz meselesi açısından çok ilginç ve orjinal ve üzerinde çalışılmaya değer bir konudur. Nursî bu konuyu yine kendi tespit ettiği Kur'ânî misallerle geniş olarak inceler. Uzun olacağı için biz birkaç misalle iktifa etmek istiyoruz.

Bakara sûresi 31. âyette Hz. Adem'e bütün isimlerin öğretilmesi, 34. âyette meleklerin Adem (a.s.)'a secde edip şeytanın etmemesi, 67-73. âyetlerde Musa (a.s.)'ın kavminin ineği kesme meseleleri külli birer hakikatın uçlarıdır. Adem (a.s.)'ın şahsına isimlerin öğretilmesi, onu şahsında Adem oğluna bütün ilim ve

²⁶⁶ Nursî, *Sözler*, s. 371-372.

²⁶⁷ Nursî, *Sözler*, s. 229-230, 372.

sanatların öğretilmesini ifade eder. İnsan bu ilim ve sanatla, Allah’a ait esma ve sıfatları bilmesi ile emanet-i kübrâyı taşımaya layık olup yeryüzünde manevi bir halife olmuştur.

Meleklerin secde edip şeytanın secde etmemesi hadisesi, ekser mahlukatın insanın emrine verildiğini gösterdiği gibi yılandan şeytan kadar zararlı mahlukların dahi ona itaat etmeyip düşmanlık ettiğini ifade eder. Böylece Kur’ân-ı Kerîm bir tek Adem (a.s.) ile cüzi hadiseyi konuşurken bütün insanlıkla ve bütün kainatla ulvi bir mükaleme yapar.

Mısırlılar’daki ineğe tapınma derecesinde kudsiyet verme adeti İsrailoğulları’na da geçerek altın buzağı heykeline tapınma hadisesi* şeklinde kendini göstermiştir. Hz. Musa (a.s.)’ın risaletiyle, o milletin seciyesine girmiş ve kabiliyetlerine işlemiş olan ineğe tapınma mefkûresini kesip öldürdüğünü Kur’an, bir ineğin kesilmesi ile anlatır. Kur’an bu cüzi hadise ile külli bir kaideyi, her vakit hem de herkese gayet lazım bir hikmet dersi olduğunu yüksek bir i’caz ile beyan eder. Mesela:

“... فتمنوا الموت ان كنتم صادقين * ولن يتموه ابدًا ...” 268

Hiz. Peygamber’in Medine’de komşusu olan küçük bir cemaatin cüzi bir hâdise ile, insanlık ve bütün milletler içinde hayat hırsı ve ölüm korkusuyla en meşhur olan yahudi milletin, ta kıyamete kadar bütün hal ve tavırları ile ölümü istemeyeceğini, [bir sonraki âyette de ayrıca beyan edildiği gibi (Bakara, 96)] hayat hırsını bırakmayacağını bu âyetler ifade ederler.²⁶⁹

Nursî hakikaten bir vecih olarak camiiyeti fevkaalede kapsamlı ve orjinal olarak gözler önüne sermekte ve kendi tespit ettiği misallerle konuyu teyid etmektedir. İ’cazla alakalı eser yazan eski ve yeni âlimlerden bu vechi böyle harika bir şekilde ele alan bir kimseye rastlamadığımızı burada belirtebiliriz.

* A’raf, 148.

268 Bakara, 94, 95 (..... sözünüzde doğru iseniz, haydi ölümü temennî edin! asla istemezler.....).

269 Nursî, Sözler, s. 374.

8. VECİH: Kur'an'ın gaybî haberler ihtiva etmesi

Kur'ân-ı Kerîm'in gaybî haberleri ihtiva etmesi konuyla ilgilenen eski ve yeni âlimlerin ekseriyeti tarafından bir vecih olarak kabul edilip ele alınmıştır. Rummânî, Hattâbî, Bakıllânî, İbnü'l-Arabî, Zerkeşî, Süyûtî ve asrımız âlimlerinden Zerkânî, Draz, Şa'râvî, Bûtî, Suat Yıldırım, İsmail Cerrahoğlu v.b. bu görüştedirler. Umumiyetle âlimler gaybî haberleri; geçmişe ve geleceğe ait olmak üzere iki kısımda mütalaa etmişlerdir. Müellifimiz Nursî ise gaybî haberleri üç bölümde ele alır.

1. Geçmişe ait gaybî haberler
2. Geleceğe ait gaybî haberler
3. İlâhi hakikatlar, kainat, varlık ve ahiret âlemi ile alakalı gaybî haberler.

Asrımız âlimlerinden Zerkânî de Nursî gibi gaybi haberleri üç bölümde inceler. Yalnız o, üçüncü bölümü sadece Hz. Peygamber'in doğrudan vasıtasız bilemeyeceği, Allah, melekler, cinler, cennet ve cehennem gibi mevzulara ve bazı ilmî hakikatlara ve prensiplere hasreder ve buna "şu andaki gayb" der.²⁷⁰ Nursî, Zerkânî'ye nisbeten bu üçüncü şıkka daha derin ve daha ihatalı yaklaşır.

Muasır bazı âlimler Kur'an'daki fennî i'cazı (ilmî i'caz) gaybî haber olarak görürler.²⁷¹ Zerkânî'de bunlardandır. Müellifimiz ise Kur'an'ın ilimlere bakışını yeni tabiriyle ilmî veya fennî i'cazını, gaybî haberlerin dışında yeni ve değişik bir tarzda inceler. Bildiğim kadarıyla bu konuya O'ndan önce bu şekilde temas eden olmamıştır. Fennî i'caz'ın bir nevi gaybî haber olmasına rağmen onu müstakil ele almasındaki hikmet herhalde konuya verdiği ehemmiyetten vb. sebeplerden olabilir.

Şimdi sırasıyla Nursî'nin "ihbarat-ı gaybiye" dediği gaybî haberler hakkındaki görüşlerini ele alalım.

270 Zerkânî M. Abdülazîm, *Menahilu'l-İrfan*, c. II, s. 394-398.

271 Anonim, *el-Kur'anü Mu'cizetu'l-Usûr*, s. 139.

1. Geçmişe ait gaybî haberler

Kur'ân-ı Kerîm, ümmî ve emîn olan Hz. Peygamber'in lisanıyla Hz. Âdem'den asr-ı saadete kadar birçok peygamberle ve ümmetleriyle alakalı çeşitli vak'aları ihtiva eder. Kur'an eski semavî kitapların ittifak ettiklerine muvafakat etmiş, onların ihtilaf ettikleri konularda onları düzeltip o vakaları gerçek yüzüyle ortaya çıkarmıştır. Demek Kur'an'ın gayba muttali olan gözü eski kitapların hepsinin üstünde olup geçmişe ait olayları hakiki şekli ile görüp haber veriyor ki, onların doğru söyledikleri ve ittifak ettikleri hususları doğruluyor, ayrılığa düştükleri noktalarda doğrusunu göstererek hakla batılı ayırıyor. Halbuki Kur'an'ın geçmişe ait bahsettiği olaylar akıl ile bilinecek şeyler olmayıp nakle bağlıdır. Nakil ise okuma yazma bilen insanların işidir. Halbuki dost ve düşman biliyor ki Hz. Peygamber (a.s.) ümmîdir.

Hem sonra Kur'an, mazide cereyan etmiş halleri, karşısında görüyor gibi anlatmaktadır. Çünkü o, uzun bir hadisenin en can alıcı noktasını ve ruhunu alır, maksadına mukaddime yapar. Demek Kur'an'daki bu fezleke ve hülasalar gösteriyor ki, o hadiseyi böylesine özetleyen bütün maziye bütün taraflarıyla görüyor. Zira bir insanın, herhangi bir ilimde veya sanattaki maharet ve kabiliyeti küçük bir hareketiyle veya özetleyici bazı hüküm ve değerlendirmeleriyle anlaşılır.²⁷²

“Kur'an'ın hadiseleri görüyor gibi anlatması” ifadesi bize Nursî'nin bir tesbitini hatırlattı. O'na göre gaybî haberler bir nevi gayb âleminin şahadet âlemiyle konuşmasıdır.²⁷³ Müellif nazım halinde öz bir şekilde i'cazı anlatırken gaybi haberler ede temas eder. Bilindiği gibi gaybî haberlerdeki en mühim maksat Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu isbat etmektir. Ama Nursî yeni zannettiğim başka bir hususa kendine has olan nazmıyla dikkat çeker: Kur'an naklettiği haberler ve kıssalarda, gaybî haberlerde çok güzel bir üslûp ve ifade kullanarak hazır bir gözlemci gibi esas noktalarda insanlığı ikaz eder, uyandı bulunur.²⁷⁴

272 Nursî, Sözlür, s. 376.

273 Nursî, Sözlür, Lemeât bölümü, s. 684.

274 Nursî, a.g.e., s. 685.

2. Geleceğe ait gaybî haberler

Nursî'nin eserlerinde geleceği ait gaybi haberlerin misalleri çokçadır. Bu O'na göre Kur'an'ın Allamu'l-Guyûb olan Allah'ın kitabı olduğunu gösterir. Zira geleceği Allah'tan başka kimse bilemez. Müellifimize göre bazen bir âyette birkaç gaybî haber bulunabilir. Şimdi O'nun bu husustaki görüşlerine bakalım:

Nursî değişik konulara temas eden genel mahiyetteki gaybi haberleri misal olarak verdiği gibi yer yer bunları şerh ve izah eder. “Sözler”de buna misal olarak üç ayrı yerde on sekiz âyet verir. On altı âyeti toplu olarak verdiği yerde* âyetlerin izahına girmeden şöyle der: “Bu gibi âyetlerin ifade ettiği ihbarat-ı gaybiye aynen doğru olarak çıkmıştır.” Hz. Peygamber'in de korkmadan, tereddütsüz ve fevkalade bir güvenle bunları nakletmesi Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunugösterir.²⁷⁵

Müellif bu bölümde sadece zikrettiği âyetleri v.s. misalleri “Sözler”in başka bölümlerinde ayrıca **Şualar**, **Lem'alar**, **Barla Lahikası**, **Latif Nükteler** adlı eserlerinde ve yeri geldikçe **İşaratu'l-İ'caz** tefsirinde açıklar.

Nursî'nin Sözler'de zikrettiği gaybî haberler veren şu âyetlerdir; Bakara, 24, 95, Maide, 54, 67, Yunus, 92, İsra, 88, Nûr, 55, Neml, 93, Rûm, 3, 4, 60, Ahzâb, 40, Fussilet, 53, Feth, 27, 28, Kalem, 5, Mülk, 15, Tûr, 30, 31.²⁷⁶

O'nun açıkladığı bazı misaller

1. Bakara, 24. âyette “ولن تفعلوا” “asla yapamayacaksınız” diye ifade edilmiş, geçmişte olduğu gibi gelecekte de Kur'an'a muaraza edilemeyeceğini katî olarak ifade etmiş, hakikaten Kur'an'ın haber verdiği gibi olmuştur.²⁷⁷ İsrâ sûresi 88. âyette aynı mahiyettedir.

2. “... ولن يتمنوه أبداً...” Bakara 95. âyette yahudiler için “... ölümü asla isteyemezler ...” denilmiştir. Bu âyet, insanlar arasında yaşam hırsı ve ölüm korkusu

* Sözler, 25. söz, s. 377.

275 Nursî, sözler, s. 377-378.

276 Nursî, Sözler, s. 373-374, 377, Lem'alar, s. 28-35.

277 Nursî, İşarat, s. 142-143, 155.

ile meşhur olan yahudilerin kıyamete kadar lisan-ı halleri ile ölümü istemiyeceğini ve hayat hırsını bırakmayacağını ifade eder.²⁷⁸

3. “فاليوم ننجيك ببدنك لتكون لمن خلفك آية ...”²⁷⁹ Bu âyet firavunların cesetlerinin mumyalanmasına işaret etmekle beraber, denizde boğulan Firavun’un ileride bulunacağını ifade eder. Asrımızda, o boğulan Firavun’a ait cesedin sahilde kumlar içinde bulunduğu gibi, zamanın denizden asırların dalgaları üstünde şu asrın sahiline atılacağını, mucizevî bir şekilde bu âyet haber verir.²⁸⁰

4. “ما كان محمد ابا احد من رجالكم”²⁸¹ Bu âyet Hz. Peygamber’in erkek çocuklarının vefat edip neslinin kızları tarafından devam edeceğini ifade eder. Âyette yalnız “rical” tabirinin ifadesiyle –mefhum-u muhalifiyle– kadınların babası olduğunu işaret ettiğinden, kızları tarafından nesli devam edecektir.*

5. “وانزلنا الحديد فيه بأس شديد ومنافع للناس”²⁸² Âyetteki “Onda büyük bir kuvvet vardır.” cümlesi demirdeki kuvveti ve ehemmiyeti göstermekte ileride demire sahip olan onu işleten insanların ekonomide, teknoloji ve harp sanayiinde o kuvvetten istifade ile ilerleyeceğine işaret edip dikkatleri bu noktaya çekip gaybî haberle müslümanları teşvik eder.²⁸²

6. İslâm’ın muzaffer olup, müslümanların Mekke’yi fethedeceklerini, Mescid-i Haram’a emniyet içersinde gireceklerini Fetih sûresinin 27. âyeti kesin bir şekilde haber verir. Ayrıca Hudeybiye barışının manevi büyük bir fetih hümnünde olup diğer fetihlerin anahtarı olacağını müjdeler.

Aynı sûrenin 28. âyeti, o zaman zayıf ve az olan müslümanların tâbi olduğu İslâm dini gelecekte milyonlarca müntesibî olan imparatorluk dinlerine karşı galip geleceğini ve onlardan üstün olacağını haber verir.²⁸³ Nursî’ye göre Fetih sûresi

278 Nursî, Sözlür, s. 374.

279 Yûnus, 92 “Bugün senin bedenini kurtarıp bir tepeye atacağız ki senden sonra gelenlere ibret olsun ...”

Aynı konuya Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur’an ve Bilim* adlı kitabında temas eder. bkz. Suat Yıldırım trc., s. 350.

280 Nursî, Sözlür, s. 373, Şualar, s. 612.

281 Ahzâb, 40 “Muhammed (a.s.) sizin erkeklerinizden birisinin babası değildir...”

* Nursî, Sözlür, s. 384.

** Hadid, 25 “..... Kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok faydalar bulunan demiri indirdik.....”

282 Nursî, Latîfî Nûkteler, s. 15.

283 Nursî, Lem’alar, s. 28-30.

-özellikle 27, 28 ve buraya almadığımız 29. âyetler- birçok gaybî haberleri ihtiva eder.²⁸⁴ *

3. İlahî hakikatlar, kâinât, varlık ve ahiret âlemi ile alakalı gaybî haberler

Kur'an'ın yüce hakikatlara ait açıklamaları, insanın ve kâinatın yaratılış ve var oluş keyfiyetini ve sebebini en gerçek ve mükemmel şekilde açıklaması gaybî haberlerin en mühimi ve en esaslısıdır. Çünkü: Bu ulvî hakikatları sayısız sapık yollar içinde kolayca ve istikametli olarak bulmak insan aklı için mümkün değildir. En meşhur İslâm filozoflarının bu meselelerin en küçüğünü bile akıllarıyla bulamadıkları herkesçe malumdur.²⁸⁵

Nursî bu konuyu işlerken daha önce insanın yaratılış ve vazifesi ile alakalı yaratılış muammasını “Sözler” adındaki eserinde 11. Söz’de genişçe ele aldığı için oraya havale eder. Orada, Mevlânâ’nın Mesnevi’sinde yaptığı gibi temsili birkaç küçük hikâye ile meseleyi akla yaklaştırır. O’nun Kur’an’ın bu yöndeki gaybî haberlerinden elde ettiği tespitler özetle şöyledir: Allah bir misafirhane olan bu dünyaya kuluna çeşitli nimetler ve kabiliyetler vererek yollar. Ayrıca ona doğru yolu ve kulluğun esaslarını gösterecek bir kitap ve onu şerhedecek bir peygamber verir. İnsan fitratına konan manevî cihaz ve duygularla Allah’ı bulup O’nun kudsi isimlerinin gizli defterlerini açarak diliyle ve haliyle kulluğunu ilan ederse kurtulur. “Ona bozukluğunu ve korunmasını (isyanını ve itaatini) ilham edene andolsun ki; (Allah’tan başkasına tapmayarak) Nefsini temizleyen iflah olmuştur. Onu (isyan ve küfürle) alçaltan da ziyanda olmuştur.” (Şems, 8-10) âyeti bu hakikatı dile getirir. İnsan bunun neticesinde cennet veya cehennem ile karşılık görür.²⁸⁶ *

284 Konuyla alakalı daha geniş bilgi ve misaller için bkz. Nursî, *Lem’alar*, s. 28-39, *Şualar*, s. 616-617, 620-621; *Barla Lahikası*, s. 154-155.

* Nursî’nin 3., 4., ve 5. misallerinin yeni olduğu kanaatindeyim. Yaptığım araştırmada bu misalleri başka Zerkânî’nin Menahil’i olmak üzere diğer eserlerde bulamadım.

285 Nursî, *Sözler*, s. 378.

286 Nursî, *Sözler*, s. 108-116.

* Müellif bu bahiste hakikaten insanın yaratılış, vazifesi, mahiyeti ve neticesini Kur’an’dan aldığı ilhamla şahane bir şekilde açıklamıştır.

İşte bütün bu v.b. yüksek hakikatları, bu ilahî tılsımları insanın mücerret aklıyla çözmesi imkân dışıdır. Bu sebeple müslüman olmayan birçok filozof bu hakikatları ararken dolambaçlı yollarda kaybolmuşlar, peşlerinden gidenleri de helâk etmişlerdir.

Nursî gaybî haberler içinde bu son kısma çok ehemmiyet verir. Çünkü geçmişe ve geleceğe ait gaybî haberler Kur'an'ın doğruluğuna ve eşsizliğine delildir ve faydası dolaylıdır. Ama Kur'an'ın ilahî ve kevnî hakikatlardaki haberleri insana dünya ve ebedî ahiret hayatını ve saadetini kazandırır. Bu yön diğerlerine göre birinci ve en önemli sırayı teşkil eder.

Kur'an'ın gösterdiği bu hakikatlarla kalbini ve nefsinin saf hale getiren ruhunu terakki ettirip aklını mükemmelleştiren insan imanın zirvesini yakalayıp Kur'an'ı ve onun getirdiği hakikatları bütün yüreğiyle tasdik eder.²⁸⁷

Kur'an'ın berzah ve ahiret âlemine ait verdiği bilgileri insanın kendi başına bilmesi ve görmesi zaten hiç mümkün değildir.²⁸⁸

Kur'an-ı Kerîm, Hz. Peygamber gibi ümmî bir insanın bilmesi mümkün olmayan geçmişe ve geleceğe ait durumları ve bilgileri bildirdiğinden, herşeyi bilen Allah'tan geldiğini açıkça gösterir.

9. VECİH: Kur'an'ın ilahî ve imanî hakikatları çok dengeli bir şekilde ortaya koyması

Kur'an'ın ihtiva ettiği şeylerin çokluğu ve genişliğiyle birlikte onda hiçbir karışıklık ve tutarsızlık olmadığına camiiyet bahsinde temas etmiştik. Bu bölümde de iman rükünlerini ve bütün ilahi hakikatları çok açık ve geniş bir surette izah eden mukaddes kitapların reisi Kur'an-ı Kerîm'in²⁸⁹ bu mezkûr konularda dengeyi ve muvazeneyi korumasını ele alacağız. Nursî'ye göre bu husus Kur'an'ın mühim i'caz vecihlerinden olduğu gibi, yine onun yüceliğine ve doğruluğuna açık bir delil, i'cazına da kuvvetli bir alamettir.²⁹⁰

²⁸⁷ Nursî, *Sözler*, s. 378.

²⁸⁸ Nursî, a.g.e., s. 378.

²⁸⁹ Nursî, *Sözler*, 2. dal, s. 311.

²⁹⁰ Nursî, a.g.e., s. 409.

Kur'an tevhide ait bütün meseleleri teferruatıyla beraber koruyarak beyan etmiş, bu konularda çok muvazeneli bir yol takip etmiştir. Bütün ilahi hakikatlarda, esma-i hüsnâ'nın tenasüp ve muktezasını cemetmekle beraber onlardaki dengeyi korumuştur. Aynı zamanda Rubûbiyet ve Ulûhiyetle alakalı icraat ve konuları fevkalade bir muvazene ile cemetmiştir. Bu hangi seviyede olursa olsun hiçbir insanın eserinde bulunması mümkün olmayan bir özelliktir.²⁹¹

Kur'an, dünyanın başlangıcından ahiretin nihayetine kadar uzanmış, yerden arşa, zerreden güneşe kadar yayılmış olan yaratılış ağacını* fevkalade bir tenasüple bütün kısım ve uzuvlarını şahane bir şekilde anlatıp her meyveye layık bir suret vermiştir.²⁹²

Kur'ân-ı Kerîm'in iman hakikatlarındaki yüksek derecesini izah sadedinde Kur'an'ın manevî bir i'caz sırrını şöyle ifade eder: "Kur'an, İsm-i A'zam'a mazhar olan Hz. Peygamber (a.s.)'ın pek büyük ve çok parlak iman derecesini gösterir."²⁹³ Bundan anlaşılıyor ki Kur'an imanın en zirve noktalarını göstermiş, Hz. Peygamber de bu noktaları ihraz etmiştir. Ayrıca Kur'an mukaddes bir harita gibi ahiret ve rubûbiyet aleminin yüksek hakikatlarını, çok yüce bir dinin ulvî mertebesini çok mükemmel ve fîrî bir tarzda açıklayıp ders verir. Bundan dolayı bütün insanların akli birleşip tek bir akıl olsa böyle bir kitaba muaraza edemezler bu mümkün değildir.²⁹⁴

Nursî Allah'a ait isim, sıfat, fiil ve icraatları ezelden ebede giden nurdan bir tuba ağacına benzetir. Kuvvet ve azamet cihetiyle sınırsız olan bu ağaç icraat cihetiyle atomdan yedi kat semalara uzanır. Ana rahmindeki ceninden, insanın kalbine ondan yıldız ve güneşlere kadar bütün kainatla tasarruf eder.

291 Nursî, Sözlür, s. 409; Mesnevî, s. 132.

* Müellif dünyanın başlangıcından ahiretin en nihayetine yerden arşa, zerreden güneşe kadar yaratılmış her şeyi ve bütün ilahi ve imanî hakikatları bir ağaca benzetir. Bu ağaca da yaratılış (hilkat) ağacı der. Müellif bazen yaratılış ağacı tabirinin yerine "mümkünat alemi" ilmî tabirini kullanır.

292 Nursî, Sözlür, s. 125, 40x5.

293 Nursî, Mektûbat, s. 168.

294 Nursî, a.g.e., s. 168.

İşte Kur'an bu nurânî ağacın bütün dal ve budaklarının, netice ve meyvelerinin arasındaki tenasüp ve dengeyi birbirine zarar vermeyecek bir şekilde ve mükemmel olarak açıklar.

Meselâ: Bütün vücûb ve imkân âlemine bakan, hem o iki büyük ağacın bir tek dalı hükmünde olan imanın altı esası ve onun bütün dal ve budakları, en ince meyve çiçeklerine kadar Kur'an tarafından muazzam bir tenasüple tasvir edilir. O iman dalının bir budağı hükmündeki İslâm'ın beş şartı, en ince teferruatından en küçük adabına, en nihaî neticesi ve en derin hikmetlerine ve en cüzî semeresine varıncaya kadar muhteşem bir denge ve uyumla Kur'an'daki yerini alır ve bütün ehli ilim ve hakikatı hayrette bırakır.²⁹⁵

Müellif bu hususa delil olarak Kur'an'ın naslarından ve işaretlerinden çıkan İslâm şeriatını ve ondaki düzeni, dengeyi, güzel uyumu, muhkemlik ve sağlamlığı gösterir.²⁹⁶

İşarâtü'l-İ'câz tefsirinde de Kur'an'dan çıkan şeriattaki dengeyi şöyle izah eder: Hz. Peygamber'in, getirdiği şeriatın hakikatları fitrat kanunlarındaki dengeyi korumuştur. Toplum hayatı ile alakalı münasebetleri ihlâl etmemiştir. Zamanla aralarında bir bağ meydana gelmiştir. Bundan anlaşılır ki, İslâm dini, insanlık için fitrî bir dindir ve sosyal hayatı sarsıntılardan koruyan yegâne bir âmildir.²⁹⁷

Demek ki Kur'an'ın beyanı ve getirdiği şeriatın mükemmelliği ve dengesi insanların cüzî ilimlerine özellikle bir ümmînin ilmine müstenid olamaz. Olsa olsa bütün eşyayı birden gören, ezel ve ebed ortasında bütün hakikatları bir anda müşahede eden, herşeyi ilmiyle kuşatan bir Zat'ın kelâmı olabilir.²⁹⁸

Nursî, Kur'an'daki bu ulvî ahenk ve dengeyi, fevkalade ihâtayı ve Kur'an'ın en yüksek i'caz derecesinde olduğunu daha iyi gösterebilmek için "yaratılış ağacı" teşbihini bir misalle şöyle izah eder:

295 Nursî, a.g.e., s. 126, 405-406.

296 Nursî, a.g.e., s. 126.

297 Nursî, İşarât, Trc., s. 124, 125.

298 Nursî, Sözlür, s. 126-127.

Geniş bir gayb perdesinin arkasında saklanmış, etrafa dal budak salmış muazzam bir ağaç tasavvur edelim. Malumdur ki, insanların azaları arasında alaka ve uyum bulunduğu gibi, ağacında uzuvları olan dalları, yaprakları, çiçekleri ve meyveleri arasında da bir uyum vardır, herbir bölümü o ağacın mahiyetine göre bir şekil alır. İşte hiç görünmeyen –ve hala görünmüyor– o ağaca dair biri çıksa, perde üstünde onun herbir azasına karşılık bir resim çekse, bir hudut çizse, daldan meyveye, meyveden yaprağa bir tenasüple bir resim çizse ve birbirinden alabildiğine uzak olan başı ile sonunun ortasında, uzuvlarının ayrı şekil ve suretlerini gösterecek münasip çizgilerle resmi tamamlasa elbette şüphe kalmaz ki o ressam, o gaybî ağacın her tarafını, gaybı gören nazarıyla görür, ihata eder, sonra tasvir eder. İşte Kur'an aynen bu misalde olduğu gibi, kâinatın başlangıcından ahiretin en sonuna kadar uzanmış yaratılış (hilkat) ağacına dair bilgi verirken, herbir cüz'e, uzva ve meyveye öyle münasip bir suret vermiştir ki bunu bütün tahkik ehli hayretle tasdik ederler. Evet kâinatın muammasını keşfeden yalnız Kur'an'dır.²⁹⁹

Müellif bu muvazenenin, dengenin ve ihatanın en zeki insanların dahi eserlerinde bulamadığını misalle birlikte şöyle izah eder: İnsanlara ait eserler, en büyük dâhilerin fikirlerinin neticesi de olsa, o eserler bu büyük hakikat ağacının bir iki dalını keşfedip onun sadece meyvesi veya yaprağıyla meşgul olurlar. Diğerlerinden ya haberleri olmaz yahut görmezler. Evet, mutlak (sınırsız) hakikat, sınırlı nazarla ihata edilemez; ihata etmek için Kur'an'daki gibi küllî bir nazar lâzımdır. Kur'an'dan ders alanlar dahi, cüz'î zekalarıyla küllî hakikatın yalnız bir iki tarafını görüp onunla meşgul olurlar, yahut ifrat ve tefrit ile hakikatların tenasübünü bozarlar. Mesela deniz altında bulunan mücevherlerle dolu bulunan batık bir definenin dalgıçlar tarafından arandığını tasavvur edelim. Dalgıçların gözleri kapalı olunca, birinin eline uzunca bir elmas geçtiğinde hazinenin uzun elmaslardan ibaret olduğuna hükmeder; arkadaşlarından daha başka cevherler olduğunu da işitince, kendisinin bulduğu elmasın değişik nakış ve kaşlarından ibaret olduğunu düşünür. Dalgıçlardan birinin eline yuvarlak bir yakut, başka birinin eline kehribar parçası v.s. geçer. Herbiri, eliyle dokunduğu cevheri o hazinenin aslı, diğerlerini ise teferruatı zanneder, o takdirde de hakikatların dengesi bozulur. Birçok hakikatın rengi değişir.

299 Nursî, a.g.e., s. 125-126, 405-406.

Hakikatın gerçek rengini görmek için te'villere ve tekellüflere mecbur kalır. Hatta bazen inkâra kadar giderler. İşte Kur'an'ın âyetleri de o deniz içindeki definenin dalgıcıdır. Fakat gözleri açık olduğundan, o definenin her tarafını ihata eder, onda ne var ne yok görür. O defineyi olduğu gibi tasvir eder. Hakikatları Kur'an'dan öğrenmeye çalışıp ders aldıkları halde İsrakiye ekolünün filozoflarının, Mu'tezile'nin, keza sünnetin ölçüleriyle tartmaksızın sırf keşf ve müşahedelerine dayanan mutasavvıfların kitaplarını dikkatle okuyanlar, bu hükmü tasdik ederler.³⁰⁰ *

Nursî bu vechi, yukarıda zikrettiği İsrakiye filozofları ve sair sapık fırka imamlarına karşı mühim bir i'caz vechi olarak kabul eder.³⁰¹

Müellif Bediüzzaman, Kur'an'ın bu husustaki tenasüb ve dengesini, kâinatı kuşatan gözüyle bütün eşya ve hadiseleri en ihtisamlı şekilde ifade ettiğini Kur'ânî misallerle ispat eder ve konuyla alakalı on sekiz âyeti delalet ettikleri yönleriyle beraber gösterir. Biz uzun olmaması için burada tamamını vermeyeceğiz.³⁰²

1. “... والارض جميعا قبضته يوم القيامة والسموات مطويات بيمينه ...”

“... Kıyamet günü yer, tamamen O'nun avucu içindedir, gökler sağ elinde dürülmüştür ...” (Zümer, 67).

Bu âyet Allah'ın herşeye hükmünün geçtiğini, rububiyet ve malikiyetinin azamet ve ululuğunu görür ve gösterir.

2. “وكأين من دابة لا تحمل رزقها الله يرزقها وإياكم” “Nice canlı var rızkını taşıyamaz, onları da sizi de Allah besler ...” (Ankebût, 60).

Bu ve emsali birçok âyetler Cenâb-ı Hakk'ın engin rahmetinin şümulünü gösterir. O rahmetiyle herşeyi kuşatır, rahmetinin ve rızıklandırmasının sınırı yoktur. Kur'an bunun misalleri ile doludur.

300 Nursî, a.g.e., s. 409-410.

* Kur'an'ın evliya, İslâm felsefecileri ve batıl mezhep imamlarına karşı gösterdiği i'caz bir vecih olarak ayrıca ileride ele alınacaktır.

301 Nursî, a.g.e., s. 411-412.

302 Nursî, Sözlür, s. 405-412.

3. "... خلق السموات والارض وجعل الظلمات والنور."

"... Gökleri ve yeri yarattı, karanlıkları ve aydınlığı var etti ..." (En'am, 1)

Bu âyet Allah'ın yaratma sıfatının vüs'atını, atomdan semalara kadar sınırsız olarak her tarafa uzandığını gösterir..

4. "والله خلقكم وما تعملون"

"Oysa sizi de, yaptığınız (bu şeyleri) de Allah yaratmıştır." (Saffât, 96).

Bu âyet ise yine yaratmayla alakalı olup ilahi tasarrufun şümulünü, ilahi Rububiyetin herşeyi ihata edip onda tasarruf ettiğini gösterir.

5. "... والشمس والقمر والنجوم مسخرات بأمره الا له الخلق والامر ..."

"... Güneşi, ayı ve yıldızları buyruğuna boyun eğmiş vaziyette (yaratan O'dur) İyi bilin ki yaratma ve emir O'nundur ..." (A'raf, 54)

Bu âyet ise, yaratma ve emir vermenin O'na ait olduğunu, zerreden güneşlere kadar herşeyin O'nun emrine itaat edip boyun eğdiğini, gerçek âminin Allah olduğunu gösterir.

6. "... وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده حفظهما وهو العلي العظيم"

"... O'nun Kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. (O yüce padişah göklere, yere ve bütün kâinata hükmetmektedir.) Onları koruyup gözetmek kendisine ağır gelmez. O yücedir, büyüktür." (Bakara, 255).

Bu âyet Allah'ın (c.c.) ululuk ve azameti ile gökleri ve yeri koruyup gözettiğini gösterir.

7. "... وهو معكم اين ما كنتم ..."

"... Nerede olsanız, O sizinle beraberdir." (Hadid, 4).

Yukarıdaki iki âyet Cenâb-ı Hakk'ın ululuk ve azameti ile kolay bir şekilde gökleri ve yeri koruduğunu ve gözetici sıfatıyla herşeyi gözetip kolladığını, ilmi ve ihatası ile her an insanı gözetip kuşattığını ifade ederek O'nun bu husustaki yüceliğini ve ulvî sıfatlarını şerh ediyor.

8. “هو الاول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شيء عليم”

“O ilktir (kendinden önce hiçbir varlık yoktur), sondur (kendisinden sonra bir varlık yoktur. Herşey yok olurken O kalacaktır), zâhirdir (delilleriyle varlığı gün gibi açıktır), bâtındır (zatının hakikati gizlidir, akıllar O'nun özünü idrâk edemez), O herşeyi bilendir.” (Hadid, 3).

Bu âyet-i kerîme de, Allah'ın ezeli ve ebedî oluşunu, eserleriyle varlığını bize güneş gibi gösterirken, zâtının hakikat ve keyfiyetini bilmekten akılların aciz olduğunu, O'nu hakkıyla hiç kimsenin bilemeyeceğini ifade ederken O'nun herşeyi bildiğini gösterir.

9.

“إن الله يأمر بالعدل والإحسان وإيتاء ذي القربى وينهى عن الفحشاء والمنكر والبغى ...”

“Allah adâleti, ihsânı, akrabaya vermeyi emreder, fahşâ (edepsizlik) dan, münker (fenalık) den ve bağı (azgınlık) den meneder ...” (Nahl, 90).

Bu âyet bütün hakikatları içinde cemedir. Bütün dünyevî ve uhrevî esasları, iki dünya saadetinin yollarını gösterir. İman ve İslâm esaslarına, şartlarına işaret eder.³⁰³

Yaptığımız araştırmanın neticesinde Nursî'nin dışında bu konuyu bir vecih olarak ve kapsamlı bir şekilde ele alan bir alime rastlamadık. Ancak, Said Ramazan el-Bûtî ve Seyyid Kutub bu vecihden Kur'an'ın büyük bir hususiyeti olarak bahsetmişlerdir. Bûtî eserinde tatbiki olarak Kur'an'ın yüksek hakikatları ele almasındaki mükemmelliği göstermeye çalışır.³⁰⁴ Seyyid Kutub ise tefsirinde Kur'an'ın bu

303 Nursî, Sözlür, s. 405-412.

304 Bûtî, Min Revai'l-Kur'an, s. 252-258, 288-297.

yönüne yeri geldikçe temas eder. Ama bu husustaki denge üzerinde fazla durmaz. Eskilerden Muttalî olabildiğimiz kadarıyla bu yöne temas eden olmamıştır. Meselâ Bâkılânî Kur'an'ın ilmine ve farklı konuları içermesine dikkat çeker. Kadı İyaz Kur'an'ın ilim ve marifetleri cemetmesini gözler önüne serer, ama her ikisi de bu konuya temas etmezler. asrımız âlimlerinden Zerkânî i'caz vecihlerini kapsamlı ele alanlardan biridir.

Bu zât Kur'an'ın ilim ve marifetini bir vecih olarak ele aldığı bölümde Kur'an'ın hidayet yönünden, din ve dünya, ruh ve cesed dengesinden, kalbi ve aklı doyurmasından bahseder. Kur'an'ın insan fıtrat ve tabiatına uyumunu, ona huzur ve saadet verdiğini ele alır. İnsanların hidayetine sebep olan bu ilim ve marifetin ümmî bir zattan zuhur etmesinin mümkün olamayacağını ifade eder. Kur'an'ın itikadî, ahlâkî ve hukukî konularda dengeli ve orta yolu tercih ettiğini söyler. Kur'an'da Allah'a ve ahirete iman konusunu ele alır. Âyetlerle delil getirerek Kur'an'ın bu sahadaki güzelliklerini ortaya koymaya çalışır.³⁰⁵

Şüphesiz Nursî'nin görüşüne yakın olduğu için burada naklettiğimiz bu vecih güzel olmakla birlikte meselenin tamamını ele almamaktadır. Ama Nursî bütün bunları kabul etmekle birlikte meseleyi daha değişik ve mühim bir zaviyeden ele alır. Ona göre, Rububiyet, Ulûhiyet, Tevhid, Esma-i hüsnâ, ilahî hakikatler ve icraatlar en küçük teferruatına kadar Kur'an tarafından mükemmel bir şekilde işlenir. Bunların aralarındaki ilişki, uyum, hassas denge bozulmadan korunur ve o şekilde ifade edilir.

Nursî bu fikrini birçok yerde adeti olduğu gibi yine temsillerle akla yaklaştırır ardından da Kur'an'dan birçok misallerle bu vechi tatbikî olarak gösterir. Nursî'nin bu vechi ele alışı ve bu konu etrafındaki fikirleri hakikaten orijinaldir.

İstitradî olarak bir noktaya dikkatleri çekmek istiyorum: Nursî i'cazla ve vecihleriyle alakalı birçok konuda temsil ve hikâye metodunu kullanır, bazı zor meseleleri bu temsillerle kolaylaştırıp anlatmak ister. Bu metod görebildiğim kadarıyla konuyla alakalı gerek eski gerek yeni eserlerde pek denenmemiş ve görülmemiş bir metoddur. Zannediyorum ki bu tarz Nursî'nin i'caz meselesini

305 Abdül'azîm ez-Zerkânî, Menahilü'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'an, c. II, s. 366-367, 370.

–dolayısıyla Kur'an'ın azametini, hidayet ve irşad yönünü, harikalığını, kimin kitabı olduğunu– eskilerin hilafına, çağın bir gereği olarak toplumun her seviyesindeki insana anlatmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Ve kanaatimize göre bunu da başarmıştır.

10. VECİH: Âyet fasılalarındaki i'caz

Belagatçılara göre sözün başı ve sonu çok mühimdir. Sözün başı mühimdir zira söz onunla başlar ve muhatabın kulağına ilk defa o gelir. Sözün güzel başlamasına beraa'tü'l-istihlal, güzel bir sonla bitmesine ise beraa'tü'l-makta' veya hüsnü'l-hitam denir. Yine belagatçılara göre söz güzel bitmeli ve dinleyene sözün bittiğini hissettirmeli, bununla birlikte güzel manalar taşımali ve ruha tesir etmelidir. Zira kulağa en son gelen söz, son sözdür.³⁰⁶

Kur'ân-ı Kerîm âyet ve sûrelerin başlangıç ve sonları yönünden mükemmeldir. Belagatçılar ve tefsirciler âyet sonlarına fasıla adını verirler. Rummânî fasılları belagat bahsinde ele almış, Kur'an fasıllarının her yönüyle zirvede olup Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁷

Fasılalar, Kur'an belagatının ve nazmının en mühim alametlerinden biridir. Kur'an'da fasıla şiirdeki kafiye gibidir. Fasılalar Kur'an âyetlerinin çoğunda vardır.³⁰⁸

Fasıla ile alakalı müstakil eserler telif edildiği gibi Zerkeşî, Süyûtî gibi âlimler eserlerinde bu konuyu enine boyuna geniş olarak ele almışlardır.*

Nursî'nin bu konuyu inceleme şekli eskilerden biraz farklıdır. O eskilerin belagat ilmi cihetiyle yaptıkları tasnif ve tertibe fazla temas etmez. Zaten fasılların bu yönü geçmiş âlimler tarafından geniş ve mükemmel bir şekilde kaleme alınmıştır.

306 Dr. Muhammed Ahmed el-Kasım, *el-İ'cazü'l-Beyani fi Tertibi'l-Ayati'l-Kur'ani ve Sûverihi*, s. 405-406, Basılmış doktora tezi, Kahire 1979.

307 Rummânî, *en-Nüket fi İ'cazi'l-Kur'an*, s. 97-98, nşr. M. Halefullah.

308 Dr. Ahmed Cemal el-Umerî, *Mebahis fi İ'cazi'l-Kur'an*, s. 169.

* Zerkeşî, "Bürhan"ında, -I, s. 53-101-, Süyûtî, "İtkan"ında -II, s. 940-971-, Kur'an'da fasıla konusunu belagat ilmi bakımından bütün çeşitleri ve misalleriyle ele almışlardır. Bu konuyla alakalı en son ve en geniş çalışma Muhammed el-Hasnavî'nin *el-Faslatu fi'l-Kur'an* adlı eseridir. Dr. Subhi Salih'in de önsöz yazdığı bu hacimli eserin II. baskısı: 1986'da Beyrut'ta yapılmıştır.

Meselâ Süyûfî fasılaları beyan ve bedî’ ilmine göre; temkin, tasdir, tevşih, iyğal olmak üzere dört kısımda mütalaa eder ve misallendirir. Müellifimiz sadece âyet sonlarının diğer âyetlerle olan münasebetini izah etmekle iktifa etmeyip, bilakis bu fezlekelerin Allah’a iman ve O’nun sıfatlarıyla ve fiilleriyle alakalı temel kaide ve prensipler ihtiva ettiğini, hidayet ve irşada ait mühim sırlar taşıdığını ifade eder, Kur’an fasılalarının insanın kalbi ve duyguları üzerindeki imanî ve psikolojik tesirlerini açıklar. Fasılaların Kur’an’ın ana gaye ve hedeflerini gösterdiğini misallerle izah eder. Nursî’nin hikmet ve maksat yönüyle yaptığı tasnif çok yönlüdür.

Nursî âyet sonlarındaki fezlekelerde hidayete ait çok yönler bulunmasının yanında çok i’caz parıltılarının da görüldüğünü söyleyerek bu harika belagat ve üslûbun karşısında en dâhi belagatçıların bile hayret içinde acizliklerini itiraf ederek Kur’an’ın beşer kelâmı olamayacağını ifade ettiklerini belirtir.³⁰⁹

Fasılaların Kur’an belagat ve üslûbunun mühim bir özelliği olmasının yanında Nursî’nin şimdi zikrettiğimiz bu ifadeleri ve kendisinin bu konuya eserlerinde genişçe yer ayırması –mesela **Sözler**’de bu konuyu on beş sayfa ele almıştır³¹⁰– bize, O’nun fasılalara bir vecih olarak baktığı kanatini vermektedir.

Said Nursî Kur’an fasılalarının i’caz yönüne, âyet sonlarının Allah’ın çeşitli güzel isimleriyle veya “fezleke” dediği çeşitli hülâsa ve öz ifadelerle bitmesinin hikmet ve sırlarını izaha girmeden önce şu öz bilgileri verir:

Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân, çoğu âyetlerinin sonlarında bazı fezlekeler zikreder. Bu hülâsalar ya Esmâ-i Hüsna’yı veya onların manalarını ihtiva ettiği gibi bazan da tefekküre sevk ve teşvik için bunları akla havale eder, veyahut Kur’an’ın maksatlarından bir küllî kaideyi ihtiva ederek âyetin te’kid ve te’yidi için fezlekeler yapar. Bu fezlekelerde Kur’an’ın yüce hikmetinin ve ilahi hidayetinin sızıntıları vardır.³¹¹

309 Nursî, **Sözler**, s. 400.

310 Nursî, **Sözler**, s. 386-400.

311 Nursî, a.g.e., s. 386. Nursî bu konuyu işlerken Kur’an’dan bolca misaller verir, bu misallerin çoğunun aynı zamanda geçen i’caz vecihlerine de misal teşkil edeceğini ifade eder. Ayrıca bu bahsi geniş bir şekilde inclemesinin bir başka sebebinin de Esmâ-i Hüsna’nın Cenâb-ı Hak’la

Âyet sonlarındaki fezlekeler sadece bulundukları âyetlerle alakalı değildir, aksine konunun, kıssanın veya sûrenin hatta –diğer âyetleri desteklemek ve onlarla bütünleşmek için– Kur’an’ın tamamına bakar. Zaten Nursî’ye göre Kur’an âyetlerinin hepsinin birbirine bakan bir gözü vardır. Bu sebeple bu fezleke ve hülasaların muhtevasını sadece içinde bulundukları âyetlerin mealleriyle sınırlamak ve bunlardaki yüksek manaları sadece cüz’î hükümlere hamletmek doğru olmadığı gibi bunları kıymetten düşürmek olur. Meselâ:

“وكذلك نفصل الآيات ولعلهم يرجعون” “Belki doğru yola dönerler diye âyetleri böyle uzun uzadıya açıklıyoruz. Fakat bu açıklamalar ancak onların nefretini arttırmıştır.” (A’raf, 174).

“ولقد صرفنا في هذا القرآن ليعذروا وما يزيدهم الا نفورا” “Biz and olsun ki, öğüt almaları için bu Kur’an’da bunları türlü türlü açıkladık. Fakat bu açıklamalar ancak onların nefretini arttırmıştır.” (İsra, 41).

“... والله عزيز حكيم” “... Allah daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe, 71).

“... ان الله عليم قدير” “... Doğrusu Allah bilendir (O herşeye) kadirdir.” (Nahl, 70).

“... لعلكم تذكرون” “... düşünüp öğüt alınız.” (Zariyat, 49).

Bu ve benzeri yüzlerce misalin tenzîlî ve tekvinî* ayetlere ve insanların durumlarına bakan gözü vardır. Kur’an âyetlerinin mühürlendiği bu fasıllar kendi âyetlerini te’yid etmekle beraber muhatabın başını dağınık cüz’den karışık olmayan küll’e (tüm’e), geniş ve tafsilatlı cüz’den mücmel (öz, muhtasar) küll’e yükseltir ve onun nazarını en yüce gayelere yöneltir.³¹²

olan alakasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Kur’an’ın ana maksatlarından en mühimi olan Tevhid ve haşir bu bahiste mükemmel bir şekilde işlenmiştir. Bu bahis adeta Allah’ın varlık ve birliğini gösteren bir tevhid kitabıdır. Kur’an’ın geliş maksadının insanları hidayete ulaştırmak ve irşad etmek olduğu istitradi olarak adeta bu vesileyle burada gösterilmiştir görüşündeyiz. Zaten Nursî’nin i’cazı inceleme sebebi de budur. Müellif Esmâ-i Hüsnâ’yı iman esaslarını ispatlamada çok kullanır. Meselâ haşri ispat ettiği 10. Sözde (Sözler, 45-107) bu esmanın haşre ve ahirete bakan yönlerini göstererek yeni bir metot kullanır.

* Tenzilî âyet; Kur’an âyetleri, tekvinî âyet ise; kâinatta Allah’ı gösteren atomdan güneşlere O’nun eserleri, kâinat kitabının satırları, cümleleri v.s.

312 Nursî, Mesnevî (Arapça), s. 267.

Müellif bu tarz ve metodunu muhatabın istifadesi açısından çok faydalı gördüğü gibi Kur'an'ın ululuğunun bir özelliği ve ayrıcalığı sayar. Fasılaların değişik bir hikmetinin de Nursî tarafından şöyle tesbit edildiğini görüyoruz;

Kur'an çeşitli konuların sonunda birliğe ait hatırlatıcı hülasalar getirir. Geniş izahların sonunda mücmel özetler yapar. Cüziyata ait bahislerden sonra sonsuz rububiyetin* düsturlarını kemal sıfatlarının mahrem ve gizli esrarını sonuç gibi fezlekeler halinde zikreder. Bu gibi fezlekelerin, âyetlerin sonunda olmasının faydası, âyetlerin ortalarında zikredilen mukaddimelere netice hükmünde olmasıdır. Ayrıca dinleyenin fikri, âyetlerde zikredilen cüziyata ait meselelerle meşgul olup mutlak uluhiyet mertebesinin büyüklüğünü unutmamasına, kulluk fikrine halel gelmemesine bu fezlekeler sebep teşkil ederler. Bununla birlikte insan bu fezlekelerin benzerlerini ve misallerini hatırladığı gibi Kur'an bu üslûbu ile muhatabına küçük ve geçici de olsa herbir küçük şeyde ezel ve ebed Sultanını tanımak ve bilmek için açık bir yol, güçlü bir delil olduğunu gösterir ve anlatır.

Nursî bu görüşüne Yusuf, 76, Hac, 74, Nur, 59, Ankebut, 41, Rûm, 27 âyetlerini misal olarak verir.³¹³

Müellif Kur'an fasılalarını ele alıp bunlardan on netice tesbit eder ve bunlara misaller verir:

1. Kur'an, Sâni-i Zülcelâl'in fiil ve eserlerini nazara verip gözler önüne serer. Sonra o eser ve fiillerden ilahî isimleri çıkarır veya haşır ve tevhid gibi Kur'an'ın ana maksatlarından birini ispat eder. Birinci şıkka şu misali verir.

"هو الذي خلق لكم ما في الارض جميعا ثم استوى الى السماء فسويهن سبع سموات

³¹⁴ وهو بكل شيء عليم "

* Rubûbiyet: Allah'ın zatı, işleri, sıfatları, fiilleri ve isimleri ...

³¹³ Nursî, a.g.e., s. 414, 415, Mesnevî Trc.'sinde bu bahsin bir kısmı var. bkz. s. 234.

³¹⁴ "Yerde olanların hepsini sizin için yaratan O'dur. Sonra, göğe doğru yönelerek yedi gök olarak onları düzenlemiştir. O her şeyi bilir." (Bakara, 29).

Bu âyette eserleri gözler önüne serip bir neticenin, istenilen mühim bir işin mukaddimesi gibi, ilim ve kudrete gaye ve nizamlarıyla şehadet eden en muazzam eserleri serdedir. Onlardan “Alîm” ismini çıkarır.

İkinci şıkka Nebe sûresi 6-17 âyetlerinde büyük fiillerini, muazzam eserlerini zikrederek sonunda “ان يوم الفصل كان ميقاتا”³¹⁵ âyeti ile haşri netice olarak zikreder, onu isbat eder.³¹⁶

2. Kur’an insanların nazarına ilahi sanatın mensucatını açar, gösterir. Sonra, fezlekede o mensucatı, isimler içine yerleştirir veyahut akla havale eder. Mesela,

قل من يرزقكم من السماء والارض ، امن يملك السمع والابصار ، ومن يخرج الحي من الميت ويخرج الميت من الحي ، ومن يدبر الامر ، فسيقولون الله فقل افلا تتقون فذلکم الله ربکم الحق ”³¹⁷

Nursî bu âyeti beş bölümde inceler. Birinci cümlede, sema ve yeri, rızkınıza iki hazine gibi hazırlayıp oradan yağmuru buradan hububatı çıkaran kimdir? diye sorulur, bu cümlelerin cevabı “Allah”tır.

İkinci cümlede “Sizin organlarınız içinde en kıymetli olan göz ve kulaklarınızın maliki kimdir? sorusu sorulur. Bunları verecek ancak sizi yaratıp terbiye eden Rabbinizdir. Bu cümle de “Rab”der.

Üçüncü cümle: Ölmüş yeri ihya edip binlerce ölmüş bitki ve hayvanları diriltten kimdir? Hak’tan başka kim yapabilir. Madem Hak’tır, hukuku zayi etmez, sizi mahkeme-i kübrâ’ya gönderir. Yeryüzünü her baharda yeniden dirilttiği gibi sizi de diriltecektir: Bu cümle de “Hak” der.

Dördüncü cümle bu koca kâinatı bir şehir gibi fevkalade bir intizamla idare eden Allah’tan başka kim olabilir? Demek, ister istemez “Allah” diyeceksiniz.

315 “Muhakkak ki (iyinin kötünün birbirinden ayırdedileceği) hüküm günü, belirlenmiş bir vakittir.” (Nebe’, 17).

316 Nursî, Sözlür, s. 386-387.

317 “(Ey Muhammed!) De ki: “Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? Kulak ve gözlerin sahibi kimdir? Diriyi ölüden çıkaran, ölüyü de diriden çıkaran kimdir? Her işi düzenleyen kimdir?” Onlar: “Allah’tır” diyecekler. “O halde O’na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?” de. İşte gerçek Rabbiniz Allah budur ...” (Yûnus, 31-32).

(Âyette ifade edildiği gibi). Demek ki 1. ve 4. cümleler “Allah”, ikinci cümle “Rab”, üçüncü cümle “Hak” der. İşte âyetteki “**فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ**” cümlesinin ne kadar mucizevî olduğunu anlar. Cenab-ı Hakk’ın büyük tasarruflarını, kudretinin mühim mensucatını zikreder. Sonra da o büyük eserlerin, mensucatın tezgahı olan bu cümleyi zikrederek “Hak”, “Rab”, “Allah” isimlerini zikretmekle o büyük işlerin kaynağını gösterir.³¹⁸

Kur’an bazen de Rububiyete ait mühim iş ve eserleri zikreder, sonra da aklı onların hakikatlarına ve tafsilatına sevkedip tefekkür ettirmek için “düşünen topluluk için deliller vardır”, “akıl sahipleri için deliller vardır” gibi ifadeler kullanılır. Onunla akılları uyandırmak için akla havale eder. Misal: Bakara sûresi, 164.³¹⁹

3. Bazen Kur’an, Allah’ın fiillerini tafsil edip açık bir şekilde anlatır. Sonra bir fezleke ile icmal edip özetler. Tafsil etmekle kanaat verir, icmal ile ezberletir. Misal; Âl-i İmrân sûresi, 26-27 ³²⁰ ve Yûsuf sûresi, 6.

4. Kur’an, bazen ilahi mahlukatı bir tertiple zikreder, sonra o mahlukat içinde bir nizam ve bir ölçü olduğunu ve onun semerelerinin bulunduğunu göstermekle göya bir şeffaflık ve parlaklık verir. Sonra o aynaya benzeyen tertibinden cilvesi bulunan ilahi isimleri gösterir. Sanki o zikredilen mahlukat lafız sonundaki ilahî isimler onun manaları, yahut meyvelerin çekirdekleri, yahut hülâsalarıdır.

Mesela Kur’an, Mü’minûn sûresi 12-14. âyetlerinde insan yaratılışının, ölçülü, harika safhalarını o kadar açık bir tarzda zikredip tertip ederki âyet sonundaki “**فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ**” (Yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir)³²¹ * hülâsa

318 Nursî, Sözlür, s. 387-388.

319 “Göklerin ve yerin yaratılmasında gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah’ın gökten indirip yeri sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır.” (Bakara, 164).

320 “(Ey Muhammed!) De ki: “Mülkün sahibi olan Allah’ım! Mülkü dilediğine verirsın, dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar dilediğini alçaltırsın, iyilik elindedir. Doğrusu sen her şeye kadırsın. Geceyi gündüze, gündüzü geceye katarsın; ölüden diri diriden ölü çıkarırsın; dilediğini hesapsız rızıklandırırırsın.” (Âl-i İmrân, 26-27).

321 Mü’minûn, 14.

* Hz. Ömer ve Hz. Muaz (r.a.) bu âyetlerin nazil olduğu esnada bu son cümle nazil olmadan âyetlerdeki yaratılışa ait büyük mucizeleri duyunca gayri ihtiyari olarak bu son cümleyi söylemişlerdir. Süyûtî, ed-Dürü’l-Mensûr, VI, s. 94.

cümlesi içinde kendi kendine görünür ve âyet kendini gayri ihtiyârî söylettirir. Demek bundan önceki cümleler o kadar ölçülü, şeffaf ve insicamlıdır ki, bu son cümle gelmeden kendini gösterir.

Nursî bu şıkka A'raf sûresinin 54. âyetini de misal olarak verir.³²²

5. Kur'an bazen değişmeye maruz kalabilen ve çeşitli keyfiyetlere sebep olabilen maddî cüz'iyatı zikreder. Onları sabit hakikatlar suretine çevirmek için, sabit, nuranî, küllî esma ile icmal eder, bağlar. Veyahut, tefekküre ve ibret almaya teşvik eder bir fezleke ile hatime verir.

Misal: Bakara sûresi, 31-32,³²³ Nahl sûresi, 66-69.

6. Bazı âyetler Rubûbiyete ait çok çeşitli hükümleri zikreder, sonra birlik ciheti hükmünde bir vahdet rabıtası ile birleştirir. Veyahut bir külli kaide içine yerleştirir. Mesela Âyetü'l-kürsî (Bakara, 255) on cümle ile on tevhid tabakasını ayrı ayrı renklerde ispat etmekle beraber (من ذا الذي يشفع عنده إلا بأذنه) (O'nun izni olmadan kendisinin katında kim şefaate edebilir?) cümlesiyle gayet keskin bir şiddetle şirki ve başkasının müdahalesini keser, atar. Bu uzun âyet İsm-i A'zam'ın mazharı olduğu için ilahî hakikata ait manaları azami derecede ihtiva edip Rububiyete ait işleri en yüksek bir şekilde gösterir. Cenab-ı Hakk'ın kainatı idare edip korumasını zikrettikten sonra o büyük tecellilerin kaynaklarını “وهو العلي العظيم” (O yücedir, büyüktür) ile özetler.³²⁴

İbrahim sûresi 32-34. âyetler Nursî tarafından konuya ikinci bir misal olarak verilir ve izah edilir.³²⁵

³²² Nursî, a.g.e., s. 389-390.

³²³ Mesela bu iki âyette Hz. Adem'in hilafet meselesinde, meleklerle üstünlüğünün sebebinin ilim olduğu cüzî bir hadise ile zikredilir. Sonra o hadisede meleklerin Hz. Adem'e karşı ilim noktasında mağlup olma olayı zikredilir. Daha sonra bu iki hadise iki küllî isim ile icmal edilir. Yani Alîm ve Hakim olan Sen olduğundan Adem'e ilim verdin bize üstün oldu. Sen Hakîm olduğun için, bize kabiliyetimize göre veriyorsun. O'nun istidadına göre üstünlük veriyorsun: bkz. Nursî, Sözlür, s. 391.

³²⁴ Nursî, Sözlür, s. 391-392.

³²⁵ Nursî, a.g.e., s. 392.

7. Âyet bazan, zahirî sebebi, yaratma kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için yaratılan şeylerin (müsebbeb) maksad ve neticelerini gösterir. Bundan murad ise sebeplerin yalnız zahirî bir perde olduğunun anlaşılmasıdır. Çünkü hikmetli işleri istemek için ilim ve hikmet gerekir. Sebep ise şuursuz ve camiddir.

Âyet gösterir ki sebepler gerçi dıştan görünüşte ve var olmada sebep ile meydana gelen şeylerle bitişik görünür. Fakat, hakikatta aralarında uzak bir mesafe vardır. Sebepten müsebbebin (yaratılan her şey) yaratılmasına kadar o derece uzaklık var ki, en büyük bir sebebin eli, en küçük bir müsebbebin yaratılmasına yetişemez. İşte sebep ve müsebbeb arasındaki uzun mesafede ilahî isimler birer yıldız gibi doğar. Bu uzun mesafe ancak iman dürbünüyle ve Kur'an'ın nuruyla görülür. Misaller, Abese sûresi, 24-32, Nûr sûresi, 43-45.

8. Kur'an bazan Cenab-ı Hakk'ın ahirete bakan harika fiillerini kalbe kabul ettirmek ve zihni tasdike hazırlamak için bir nevi hazırlık suretinde dünyadaki harika fiil ve icraatları zikreder, veyahut geleceğe ve ahirete ait olan mükemmel ilahî fiilleri öyle bir surette gösterir ki, bu dünyada onlara benzeyen çok şeyleri gördüğümüz için bizde bir kanaat hasıl olur. Misaller, Yasin sûresi, 77-83, Tekvir ve İnşikak sûreleri ... gibi.

9. Kur'ân-ı Hakîm, bazan cüz'î maksatları zikreder. Sonra o cüz'iyat vasıtasıyla küllî makamda zihinleri sevk etmek için, o cüz'î maksadı, bir küllî kaide hükmünde olan esma-i hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder. Misaller: Mücadele, İsra ve Fatır sûrelerinin ilk âyetleri.

Meselâ Mücadele sûresinin ilk âyetinde eşi hakkında gelip Hz. Peygamber'le tartışan ve Allah'a şikayet eden bir hanımın sözünü Allah'ın işittiğinden bahsedilir. İşte bu cüz'î maksadı küllileştirmek için, mahlukatın en cüz'î bir hadisesini işiten, gören bir zatın herşeyi işiten ve gören bir zatın olması gerekir. Zaten kâinata Rab olan zatın, kâinat içinde mazlum küçük mahlukların dertlerini görmesi, feryatlarını işitmesi gerekir. Bunları göremeyen ve işitemeyen "Rab" olamaz. Öyle ise "Allah işitendir, görendir" cümlesiyle iki büyük hakikatı tesbit eder.³²⁶

326 Nursî, Sözlür, s. 397-398.

10. Âyetler, bazan insanın isyankârane amellerini zikreder, şiddetli bir tehdit ile sakındırıp yasaklar. Sonra isyankâr kulların bu şiddetli tehditlerle ümitsizliğe düşmemeleri için, Allah'ın engin rahmetine işaret eden bir kısım isimleri ile âyet noktalanır ve böylece muhataba bir teselli verilir.

Meselâ İsra sûresi 42-44. âyetlerde küfür ve şirkin ne kadar korkunç bir iş olduğu, kâinatın ve içindeki herşeyin Allah'ı tesbih etmesine rağmen halife olarak yaratılan insanın O'na küfür ve şirk ile isyan etmesinin ne büyük bir cinayet olduğunu ifade eden âyet (انه كان حليماً غفوراً) (O, Halimdir, çok bağışlayandır) ile biterek bununla mühlet vermesinin hikmetini gösterip bir rica kapısı açık bırakır.³²⁷

Nursî'nin çok geniş olarak misal ve şerhleriyle on kısımda ele aldığı bu bahsi birçok özet halinde vermeye çalıştık. Nursî bu uzun bahsin sonunda, mezkûr âyetlerde zikredilmeyen başka birçok meziyetler ve özellikler bulunduğunu, bunların tamamında körlerin dahi görebileceği bir i'caz nakşısı olduğunu ifade eder.³²⁸

Bu bölümün sonunda Müellifimizin konuyla alakalı orijinal sayılacak yönlerini çok kısa olarak hülasa etmek istiyoruz.

Nursî i'cazla alakalı birçok konuda olduğu gibi fasıla konusunda da bazı yeni fikirler getirir. Fasılları içinde bulundukları âyetlerin bir özeti veya tekitçisi olarak görür, âyetle fasılanın arasındaki münasebetleri şümullü bir şekilde açıklar. Bu münasebetlerdeki iman hakikatlarına ait sırları açar, insanın ruh, akıl, vicdan ve çeşitli duyguları üzerinde tesirli olan yönleri ortaya koyar. Bütün eserlerinde tek gayesi olan insanlara tahkikî imanı kazandırma meselesini burada hissettirir. Bu bölümde Allah'ın isim ve sıfatlarının bir cilvesi ve aynası olan ilahî sanatların enfüs ve afaktaki eserlerini göstererek bir tevhid dersi verir.

11. VECİH: Kur'an'ın beyanındaki birlik

Kur'ân-ı Kerîm'in bütününde hassas bir akıcılık, mükemmel bir uygunluk, güçlü bir dayanışma, cümle ve kelimeler arasında sıkı irtibat hata ve eksikliklerden

327 Nursî, Sözlür, s. 399-400.

328 Nursî, Sözlür, s. 400.

salim olma gibi, büyük dilci ve belagatçıların ittifakla kabul ettiği özellikler vardır. Bununla birlikte bu hususiyetlere halel getirecek, zarar verip bozacak çok sebep varken bu sebepler zarar vermek yerine, kuvvet vermiş ve destek olmuştur. O sebeplerden bazıları bir derece Kur'an'ın akıcılığına, tertip ve nizamına zahiren zıt gibi görünse de bunlar tamamlayıcı bir fonksiyon eda ederler. Nursî, bunları, yeknesak düz bir ağacın gövdesindeki birtakım çıkıntılara benzetir. Gerçekten de düşünüldüğü zaman bu sivrilik ve çıkıntılar ağacın tenasübünü bozmak için değil bilakis ağaca dışarıdan estetik bir güzellik vermek için çıkarlar. İşte aynen bunun gibi birazdan zikredeceğimiz sebepler de Kur'an'ın akıcı nazmındaki kıymetli manaları gösterebilmek için sivri başlarını çıkarıyorlar.³²⁹

Şimdi Bediüzzaman'ın bu konuyu nasıl açıkladığına bakalım:

Kur'an-ı Kerîm, yirmi küsur senede durum ve ihtiyaçlara göre tedricî olarak âyet âyet, ayrı parçalar olarak indirildiği halde öyle bir âhenk ve uyuma sahiptir ki sanki bir seferde nazil olmuş gibi mükemmel bir hususiyet arzeder.

Yine Kur'an, yirmiüç senede ceste ceste, çeşitli ve farklı nüzul sebeplerine göre geldiği halde öyle bir kaynaşma ve insicam vardır ki sanki Kur'an birtakım sebepleri nüzulle gelmiş ve sanki esbab-ı nüzul birdir.

İnsanları irşad edip onlara hidayet yolunu gösteren Kur'an, konumunun ve durumunun gereği çok değişik ve farklı farklı suallere cevap vermiştir. Camiyyetinin gereği çok değişik saha ve konulara temas etmiştir. Ama Kur'an-ı Kerîm'deki birlik, bütünlük ve imtizacın zirvede oluşundan dolayı sanki Kur'an bir tek sualin cevabı gibidir.

Kur'an, türlü türlü ve birbirine zıt hâdiselerin hükümlerini beyan etmek için geldiği halde fevkalâde bir intizamdan dolayı gûya bir hadisenin beyanıdır.

Yine Kur'an farklı ve çeşitli durumdaki sayısız muhatabların anlayışlarına uygun üslûblarda, onların seviyelerine inerek nazil olduğu halde öyle bir uygunluk; benzerlik ve selaset gösterir ki durum ve anlayış derecesi birdir.

329 Nursî, Sözlür, s. 385.

Kur'an, birbirinden uzak, çok farklı, değişik seviyelerde farklı anlayış ve idrake sahip –çobandan değişik ihtisas sahalarındaki allamelere kadar– muhatap sınıflarına hitap etmesine rağmen beyanında bir kolaylık ve açıklık, ifade ve üslûbunda güzellik ve tatlılık vardır. Bundan dolayı Kur'an'ın muhatabı sanki bir sınıf insandır. Hatta her bir sınıf bizzat muhatabın kendisi olduğunu zanneder.*

Kur'ân-ı Kerîm irşadla alakalı farklı ve kademeli bazı hedeflere ulaştırmak ve hidayet etmek için inzal edilmesine rağmen o kadar mükemmel bir istikamet, denge ve ahenk arzeder ki sanki Kur'an'ın maksadı birdir.

İşte bütün bu sebepler karışıklığa, âhenksizliğe ve dağınıklığa yol açacak iken Kur'an beyanının akıcılığına, âhengine ve uyumuna destek ve yardımcı olmuşlardır.³³⁰

Bu konuyu misallerle açıklamak çok uzun olacağı ve Kur'an'ın tamamının bu özelliğe sahip olduğuna işaret ederek müellif Kur'an'ı misal olarak gösterir.

Nursî, bu vecih ile Kur'an'ın bir vücut gibi yekpare bir bütün olduğunu, taşların kurşunla kenetlendiği gibi âyet ve sûrelerin mükemmel bir şekilde birbiriyle kaynaşıp harika bir birlik tablosu sergilediğini ifade edip bunu göstermeye çalışır.

Bu mühim ve harika i'caz vechine o dönemlerde Bediüzzaman'dan başka temas eden kimseye rastlayamadık. Fakat daha sonra Prof.Dr. M. Draz'ın **en-Nebeu'l-Azîm*** eserinde bu konuyu çok güzel tesbit ve misallerle mükemmel bir şekilde incelediğini gördük.

Bu ve emsali yönleriyle Ulumu'l-Kur'an ve İ'caz sahasında Nursî'den alınacak birçok yeni ve orijinal fikirler olduğuna konuyla ilgilenenlerin dikkatlerini çekmek istiyorum.

* Kur'an'ın her kesim insan tabakasına hitap etmesini Müellifimiz i'caz vechi saydığı için bu konu ileride müstakil işlenecektir.

³³⁰ Nursî, a.g.e., s. 385; *Mesnevî* (Trc.), s. 124.

* Bu eser Suat Yıldırım tarafından "**En mühim mesaj Kur'an**" adıyla Türkçeye kazandırılmıştır.

12. VECİH: Kur'an'da hata ve tenakuz yoktur.

Bundan önce işlediğimiz, Kur'an'ın beyanındaki birlik vechinin bir tetimmesi olan bu konuyu Kur'an'ın bir doğruluk delili olarak birinci bölümde ele almıştık. Burada yeri geldiği için bir vecih olarak kısaca temas etmek istiyoruz.

Kur'an'da herşeyin en güzeli vardır. Kur'an'ın hitap sahası çok geniş ve çeşitlidir. Kur'an bu kadar farklı bilgiyi, malzemeyi ve teferruatlı türleri bir arada bulundurmasına rağmen, her türlü hatadan, tenakuzdan ve karışıklıktan münezzehtir.³³¹ Bu ancak harika bir i'cazın işi olabilir. Daha önce bir vecih olarak ele aldığımız Kur'an'ın camiiyet yönü, ihtiva ettiği şeylerin zenginliği ve genişliği hatırlanırsa, bu kadar farklı yüzlerce bilgiyi takdim ederken Kur'an'dan hiçbir karışıklığın ve hatanın sadır olmaması onun beşerin takatının çok üstünde bir kitap olduğunu göstermeye kâfidir.

Kur'an belagatın bütün çeşitlerini, söz ve üslûba ait bütün güzellikleri, çok farklı konu ve bilgileri ihtiva eder. Bunun yanında Kur'an tedrici olarak ve farklı sebeb-i nüzullerle nazil olmuştur. Kur'an farklı konuların hükmünü beyan edip farklı sualleri cevaplar, farklı muhataplara hitap eder. Bütün bu zikredilen durumlar hataya, karışıklığa, tenakuza sebebiyet verecekken Kur'an'ın beyanında, selaset ve tenasübünde istihdam edilmişlerdir.³³²

Kur'an'ın bahisleri ve konuları çoğunlukla içiçe girmiş durumdadır. Diğer kitaplarda görüldüğü gibi konulara göre sıralanmamıştır. Ele aldığı konuların neredeyse hepsi, aralarında bir birlik olmaksızın birbirine eklenir, birbiriyle bir bütünlük arzeder. Mevzuları ve meseleleri, manaları ve üslûpları ve birtakım güzellikleri itibariyle Kur'an'ın muazzam bir ihatası ve muhteva zenginliği vardır. İlâhî bilgilerin fihristlerini, tevhid ve marifetullah'ın cedelî ispatlarını, birçok muamelatın ahkâmını, birçok tarihî hakikatı ve kıssaları, güzel ahlâkın başlıca esaslarını çeşitli ilimlerin sahalarına giren birçok ilmî gerçeklerin prensip ve çekirdeklerini, insanın gerek ferdî gerek sosyal hayatının bütün faydalı prensiplerini, çeşitli uhrevî halleri ve benzerî hakikatları... Bu kadar farklı cinsleri, bir araya

331 Nursî, Sözlür, s. 375, 385.

332 Nursî, a.g.e., s. 375, 385.

toplamakla beraber Kur'an, tutarsızlıktan, insicamsızlıktan ve karışıklıktan uzak bulunmaktadır.

Kur'an'ın âyetlerine insafla dikkat edilirse görülür ki onun sunuşu, diğer kitaplarındaki gibi, bir iki maksadı takip eden tedricî bir fikir silsilesinin takdimine benzemiyor. Aksine def'î ve ânî bir hususiyeti, ilka olunan (yukarıdan bırakılan) bir gidişatı vardır. Beraber gelen parçaları bile, müstakil olarak uzak bir yerden gelen gayet ciddi ve ehemmiyetli bir muhaberenin, tek tek, kısa kısa bir surette geliş özelliklerini taşır.³³³

Kâinatın Yaratıcısından başka kimse bu derece kâinat ve Yaratıcısıyla ciddi alakalı bir muhabere yapamaz, haddini aşır yüce Yaratıcıyı ve kâinatı kendi keyfine göre ve doğru olarak konuşturamaz. İşte Kur'an'da kâinatın Yaratıcısının, pek ciddî, hakikî, doğru ve hak olarak, hatalardan salim olarak konuşması Kur'an'ın O'nun kelâmı olduğunu gösterir.³³⁴ “Gerçekten, Kur'an başkasının kelâmı olsaydı elbette onda birçok tutarsızlıklar bulunurdu.” (Nisa, 82).

13. VECİH: Kur'an'ın bütün zamanlara ve aynı anda farklı seviyelere hitap etmesi

1. Bütün zamanlara ve seviyelere hitabı ve misaller

Evrensel bir din olan İslâmiyet'in kitabı Kur'an'ın da evrensel olması gerekir. Kur'an bir asrın veya herhangi bir milletin veya bir grubun, bir meslekteki insanların kitabı değildir. O toptan bütün insanlığın, bütün zamanların ve mekânların kitabıdır.

“يا ايها الناس قد جاءكم برهان من ربكم”

“Ey insanlar, size Rabbinizden delil geldi ...” (Nisa, 174). Bu ve benzeri âyetler yukarıdaki hakikatı dile getirmektedir.

³³³ Nursî, Sözlür, s. 374-375.

³³⁴ Nursî, a.g.e., s. 375.

Kur'an'ın bütün asırlara ve seviyelere hitap etmesinin geniş bir şekilde ve bir i'caz vechi olarak ele alınması çok eskilere dayanmaz. Görebildiğimiz kadarıyla eskilerden bazıları konuya kısaca temas etseler de bir vecih olarak üzerinde fazlaca durmamışlardır. Asrımızda ise birçok âlim bu konuyu müstakil ve mühim bir i'caz vechi olarak eserlerinde incelemiştir. Abdülkerim el-Hatîb, Mütevellî eş-Şa'râvî, Said Ramazan el-Bûtî bu âlimlerden bazılarıdır. Seyyit Kutub'ta yer yer tefsirinde Kur'an'ın bu özelliğine dikkatleri çekmiştir.

Müellifimiz Bediüzzaman ise bu mevzuya dikkat ve ehemmiyetle eğilen âlimlerden biridir. **Sözler** adlı eserinde bu meseleye özel bir bölüm ayırdığı gibi diğer eserlerinde de yeri geldikçe geniş izahlarda bulunmuştur. Şimdi O'nun bu husustaki mütalaa ve görüşlerine temas etmek istiyoruz.

Kur'an bütün zaman ve eşyayı, ezel ve ebed ortasında bütün hakikatları bir anda ihata edip gören ve kendisi zaman ve mekândan münezzeh olan ezeli ve ebedî bir Zat'ın ezeli bir hutbesidir.³³⁵ Bundan dolayı birçok ehl-i tahkik âlim Kur'an'a Kelâm-ı Ezeli demiştir. İşte bu Ezeli Kelâm aynı anda değişik zaman ve mekânlarda yaşayan ilmî seviyeleri çok farklı insanlara, bütün durum ve şartlarda hitaba elverişlidir. Kur'an, zamanı ve mekanı elinde tutan sonsuz ilim ve kudret sahibi bir Zat'ın vahyi olduğu için, muhit bir ilim ve kapsamlı bir irade ile bütün zamanlara ve mekânlara bakabilir, bütün zamanları aydınlatıp bütün insanları irşad eder. Kur'an-ı Hakîm, her asırdaki insan sınıflarına sanki doğrudan doğruya hususi teveccüh edip, hitap eder. Her asır onu anlar ve bilir, her asır onun kemalini itiraf eder, her asır onunla ünsiyet peyda edip onu kendine üstad kabul eder. Bütün asırların ona ihtiyacı vardır. Bütün asırlardaki ehli iman Kur'an'ın kendilerine nazil olduğunu tahayyül eder ve ona hürmet ederler.

Kur'an i'cazını değişik seviye ve meslekteki insanlara –yazar, şair, dilci, edebiyatçı, tarihçi, sosyolog, hukukçu, siyaset bilimci, tarikat ehli, âmî insan v.s.– hissettirdiği gibi bütün bu insanlar ve sınıflar kabiliyet ve anlayışlarına göre Kur'an'dan istifade ederler. Zira Kur'an'ın irşad mertebesi geniştir. Cebrail (a.s.) ile yeni yetişen küçük bir çocuk Kur'an'dan beraberce derslerini alabilirler. İbn-i Sina

335 Nursî, **Sünûhat**, s. 12, **Sözler**, s. 127.

gibi bir dâhi ile en âmi biri dizdize aynı dersi okuyabilirler. Herkes aklî, ruhî, nefsî istidatlarına uygun bir şekilde ondan faydalanır.

Kur'an bir film gibi kâh bizi eski zamanlara, kâh o zamanları yanımıza getirerek her asra ve her tabakaya gösterip dersini verir.³³⁶

Nüzûlünden bu yana bütün insan tabakalarını en yüksek ve hassas ilim olan imana, marifetullaha ve en ehemmiyetli bilgi olan İslâm ahkâmına davet eden, onlara ders veren Kur'an'ın, her nev'e, her taifeye uygun gelecek bir ders vermesi çok lüzumludur. En âmî bir insandan bir müctehide, bir usuluddin ve kelâm imamına kadar herkesin bütün ihtiyaçlarını, cevaplarını Kur'an'dan almaları gerekir. Halbuki, Kur'an'ın dersi birdir, ayrı ayrı değildir. Öyle ise bu durumda aynı dersin çok derce ve tabakalarının bulunması gerekir. Derecelere göre herbiri, Kur'an'ın perdelerinden bir perdeden kendine ait hissesini alır.³³⁷ Nursî bu fikrini "Lem'alar" adlı eserinde biraz daha açarak şöyle izah eder:

Kur'an âyetleri her tabakanın anlayışını tatmin edecek şekilde ayrı ayrı ve çeşitli manaları zımnen veya işaretle ihtiva eder. Kur'an hitaplarının vüs'ati ve mana ve işaretlerindeki genişliği ve en amî avamdan en has havasa kadar onların anlayışlarına riayet edip uygunluk izhar etmesi herbir âyetin herbir tabakaya karşı bir vechi olduğunu gösterir.³³⁸

Kur'an'da bunun çok misalleri vardır. Nursî de çeşitli eserlerinde birçok misalleri tatbiki olarak gösterir. Önce zaman farkı olmaksızın zekâ, kültür ve dikkat seviyesi ile alakalı verdiği misali vermek istiyoruz.

Nursî her müslümanın ezberden bildiği İhlâs Sûresi'nin "لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ" kısmını ele alır ve farklı anlayışları gösterir. Geniş kitle (avâm) bu âyetlerden şunu anlar: "Cenab-ı Hak, babası ve çocuğu olmaktan dengi ve eşi bulunmaktan münezzehtir." Nisbeten orta seviyede bir kültür ve dikkat sahibi olanlar, bundan fazla olarak şunu da anlarlar: "Âyet-i kerîme aynı

336 Nursî, Şuâlar, s. 244; Mektûbat, s. 165-166, 174; Mesnevî (Arapça), s. 304; Sikke-i Tasdik-i Gaybî, s. 60; Mesnevî, s. 226-227; Sözler, s. 366, 383.

337 Nursî, Sözler, s. 383, 418.

338 Nursî, Lem'alar, s. 68.

zamanda meleklerin, Hz. İsa'nın veya doğan herhangi bir varlığın Tanrı olabileceğın ide reddetmektedir.” Zira muhal (imkânsız) olan bir şeyi nefyetmek faydasız olduğundan, belagatla, faydaya sebep olacak bir lâzım-ı hükm kastedilir, yani zaten bilinen bir hükmün, zımnî olarak gerektirdiğı mana murad olunur. İşte cismaniyete mahsus olan çocuk ve babayı nefyetmekten maksat zımnen, anası, babası, çocuğı ve dengi bulunanların tanrı olamayacaklarını bildirmektir.

Daha ileri bir tabaka ise şunu anlar: “Cenab-ı Allah, mevcudata karşı doğurmayı veya doğmayı hatıra getirebilecek her türlü alakadan yücedir. Şerikten, yardımcıdan, hemcinsten münezzehtir. Varlıklarla olan ilgisi sadece onların Yaraticısı olmaktan ibarettir. Onları var ediş, ezeli iradesiyle sadece “ol” demek suretiyledir. Yoksa bazı felsefî ve yanlış dinî telâkkîlerin iddiaları gibi icabî, ıztırarî veya iradî olmayan sudûr tarzlarından biri ile varlık sahasına çıkmış değıllerdir.

Bu zikredilen gruptan daha yüksek seviyede onlar ise şöyle anlarlar: “Cenab-ı Hak ezeli ve ebedîdir, evvel ve âhirdir, hiçbir surette ne zatında, ne sıfatında, ne de fiilinde naziri, dengi, eşi, benzeri, misli, misali yoktur.

Zikredilen tabakalara ariflerin, siddîkların, aşk ehlinin ayrı ayrı anlayışları da ilave edilebilir.³³⁹ Bu misalden de anlaşılıyor ki aynı âyet, birbirine karşı olmadan, içiçe daireler halinde değışik manaları kademe kademe ihtiva edebilmekte, her tabaka seviye ve durumuna göre bunlardan nasibini almaktadır.

Nursî, aynen yukarıdaki misal gibi Ahzab sûresi, 40. âyetteki (ما كان محمد ابا احدٍ من رجالكم) cümlesini de anlayış ve seviye farklarına göre dört mertebede tefsir ederek, dört ayrı tabakanın anlayışlarını serdedir.³⁴⁰

Müellifimiz zaman, bilgi ve zevk unsurlarına göre değışik anlayışlara müsait âyetleri de ele alır. Camiiyet bahsinde lafızla alakalı bölümde çok kısa olarak temas ettiğimiz Nebe' sûresi 7. âyetinin tefsiri konumuza çok mükemmel bir misal teşkil ettiğinden, burada zikretmek istiyoruz. Hakikaten bu ve emsali müşahhas misallerle

339 Nursî, Sözlür, s. 383-384.

340 Nursî, a.g.e., s. 384.

zaman geçtikçe ve ilim terakkî ettikçe Kur'an daha iyi anlaşılıyor. Kur'an'ın zamanlar ve mekanlar üstü bir eser olduğu kesinlik kazanıyor.

Yüce Allah bu âyette “dağları yere kazık” yaptığını bildirmektedir. Avamdan birisi, zahiren yere çakılmış kazıklar gibi duran dağları görür, onlardaki faydaları ve nimetleri düşünüp Yaratanına şükreder.

Bir şairin bu sözden hissesi şudur: Zemini bir taban, gökkubbeyi elektrik lambalarıyla süslenmiş muhteşem yeşil bir çadır ve semanın etekleri başında görünen dağları, o çadırın kazıkları durumunda hayal edip Yüce Yaratıcıya kulluk eder.

Coğrafyacı bir edibe göre yerküresi, hava okyanusunda yüzen bir gemi olup, dağlar da o geminin üstüne, dengeyi sağlamak için yerleştirilmiş kazıklar ve direklerdir. O da, koca yerküreyi, muntazam bir gemi tarzında yaparak bizleri de içine koyup, kâinat denizinde dolaştıran kudreti sonsuz Rabbine şükreder. Sosyal hayat ve medeniyet ile ilgilenen bir mütefekkiye şu fikirleri telkin eder: Yeryüzü bir ev gibi olup bu evin direği canlıların hayatıdır. Canlıların hayatının direği de onların hayat şartları olan su, hava ve topraktır. Su, hava ve toprağın direği ve kazığı ise dağlardır. Zira dağlar suyun deposudur, havayı zararlı gazlardan tasfiye etmesi itibariyle havanın tırağıdır. Bataklık haline gelmekten ve denizin istilasından koruması sebebiyle de toprağın hâmisidir. Bunun yanında insan hayatının diğer levazımatı için de birer hazinedir.

Böyle düşünerek koca dağları, hayat hanemiz olan yeryüzüne direk yapan ve maişetimize hazinedar tayin eden Yüce Rabb'e hamd ve sena eder. Tabî ilimlerle meşgul olan biri ise şöyle anlar: Yerkürenin içinde ateş bulunması sebebiyle bazı inkılâblar ve imtizaçlar sonucunda meydana gelen sarsılmalar, dağların baca gibi zuhûruyla sükûnet bulur. Yerkürenin yörüngesindeki istikrarına ve zelzelenin sarsmasına rağmen yıllık yörüngesinden ayrılmamasına sebep olan bir amil de dağların çıkmış olmasıdır. Böylece yerkürenin hiddetinin dağ menfezleriyle nefes alıp verdiğini düşünür ve tamamen imana gelir.³⁴¹

341 Nursî, Sözlür, s. 363-364; Şualar, s. 113-114.

Nursî, Enbiyâ sûresi, 30. ve Yasin sûresi, 38. âyetleri aynı minval üzere işlemektedir.³⁴²

Müellif, Kur'an'ın bütün asırlara ve değişik seviyelere hitabına başka bir misal olarak, Bakara sûresi, 29. âyetini verir.

“... ثم استوى الى السماء فسويهن سبع سموات وهو بكل شيء عليم”

“Sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O her şeyi bilir.” Bu âyetteki “yedi gök” kelimesindeki küllî manadan, yedi insan tabakasının yedi türlü manayı anladıklarını zikreden Müellifimiz Kur'an'ın bu i'caz vechine ışık tutar.³⁴³ Bu vecihle alakalı verdiğimiz misallerin kâfi olduğunu zannediyoruz. Ayrıca son olarak zikrettiğimiz misal Kur'an'ın fennî i'caz bahsinde ele alınacağı için, burada tafsilatına girmedik.

Suriyeli muasır âlim ve mütefekkirlerden Said Ramazan el-Bûtî'de, Kur'an'ın mana ve muhtevası, idrak ve kültürleri farklı, zamanları ve ülkeleri uzak olmasına, ilimlerin ve yeni keşiflerin gelişmesine ve çoğalmasına rağmen bütün insanlara hitap etmeye uygun bir şekilde inzal edildiğini ifade eder. Bu hususta verdiği misaller bize O'nun Bediüzzaman'ın fikirlerinden istifade ettiği kanaatini vermektedir. Bûtî, Furkan sûresi, 61. ve Nâziat sûresi, 30. âyetlerini Nursî'ye benzer bir şekilde ele alır. Avamdan başlayarak kademe kademe bir gökbilimcinin ve konunun uzmanlarının bu âyeti nasıl anladıklarını izah eder.³⁴⁴

2) Kur'an'ın yüksek hakikatları ve muhtevasını anlatmada avama karşı izlediği metod

a- Kur'an avama karşı çok şefkatli olduğundan onların anlayış ve hislerine hürmet gösterir. Bu sebepten dolayı üslûbların en uygununu, ispat etme ve delil getirmede en doğru, en açık ve en kestirme yolları tercih eder.³⁴⁵

³⁴² Nursî, Sözlür, s. 364-366; Mesnevî, s. 117.

³⁴³ Nursî, Lem'alar, s. 68-69; İşârat (Trc.), s. 218.

³⁴⁴ Dr. M. Said Ramazan el-Bûtî, Min Revai'l-Kur'ân, s. 136-139.

³⁴⁵ Nursî, Muhakemât, s. 12, İşârat, (Trc.), s. 134.

Mesela, avamın zihni basit olduğu için ince şeyleri ihata edemez, Kur'an onlara şefkat ve merhametinin gereği, göklerin ve yerin yüzlerine yazılan âyetleri tekrarlayarak anlatır. O büyük harfleri kolaylıkla okutturur. Meselâ, Göklerin ve yerin yaratılışı, yağmurun yağdırılması, yerin dirilmesi gibi apaçık okunan ve görünen âyetleri ders verir. Küçük harflerle yazılan ince âyetlere nazarı nadir olarak çevirir ki ta zahmet çekmesinler.³⁴⁶

Haddizatında da Kur'an'ın kâinattan bahsetmesi, Allah'ı ve sıfatlarını ispat ve izah içindir. Binaenaleyh Kur'an ifadeleri çoğunluğun anlayışına ne kadar yakın olursa, irşada daha layık ve daha uygun olur.

Mesela:

”ومن آياته خلق السموات والارض واختلاف السنتكم واللوانكم“

(Rum, 22) “O'nun ayetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin ayrı ayrı olmasıdır.”

İlahî tasarrufata delâlet eden en açık âyetlerden biri olan bu ayette, avam için en uygun ve açık olan şekil seçilmiştir. Ayette, renklerin ve dillerin farklı oluşu keyfiyetinden önce zikredilmesi gereken, insanların yüz ve simalarındaki farklılık, hiç bir yüzün başka birine benzememesi ile ilahî bir mühür gibi Allah'ı göstermesi gelmektedir. Ama bu bir derece ilim gerektiren birşey olduğu için iycaz ile hazfedilmiş, daha açık olan renk ve dil tercih edilip diğer hususlar mantıki bir sıralama ile geldiği için ehl-i ilmin derin anlayışına havale edilmiştir.

”إن في خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار“

(Âl-i İmran, 190) “Göklerin ve yerin yaratılışında gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır.”

Bu ayette de yukarıdaki âyete benzeyen durum mevcuttur. “Gecenin ve gündüzün birbirini takip etmesi”nden önce yerin güneş etrafında Allah'ın emir ve iradesi ile hareket edip dönmesi vardır. Bu biraz kapalı ve gizli olduğu için ayette

346 Nursî, Mesnevî, s. 163.

avamın anlayışına hürmeten zikredilmemiştir.³⁴⁷ Ama âlimler arada zikredilmeyen bu hakikatları anlamaktadırlar.

b- Kur'an, muhataplarının çoğunu teşkil eden avam için gerekli olmayan bilgileri mübhem ve mücmel olarak anlatır. Mugalataya düşürmemek için zahîrî nazarlarında açık olan şeyleri, lüzumsuz, belki zararlı bir sûrete dönüştürmez.³⁴⁸

c- Kur'an'ın ekseri muhatabı olan avam, hakikatları çıplak olarak göremezler, ancak mâkul ve alıştıkları bir üslûb ve tarzla görebilirler. Kur'an bundan dolayı yüksek hakikatları, müteşabihât denilen teşbihler, misaller, istiareler v.b. ile tasvir edip, avamın nazarına yaklaştırır.³⁴⁹ Kur'an'daki müteşabih âyetler bu kabildendir. Kur'an bütün insanlığın mürşidi olduğu için, mürşidin nazarında azınlık çoğunluğa tabidir. Bundan dolayı Kur'an umumî irşadını azınlığın hatırı için onlara tahsis edemez. Bununla birlikte, avama yapılan konuşmalardan havas hissesini alır, eğer bunun aksi olsaydı avam yüksek konuşmaları anlayamayıp, ilahî hakikatlardan mahrum kalırdı.

Meselâ, Cenab-ı Hakk'ın kâinattaki tasarrufâtının keyfiyeti, ancak bir sultanın saltanat tahtında yaptığı tasarrufla tasvir edilebilir. Bundan dolayı "الرحمن على العرش استوى"³⁵⁰ âyetinde bir temsil ile ilahî Rubûbiyet saltanat misaline ve âlemin idaresindeki Rubûbiyet mertebesi, bir sultanın saltanat tahtında durup hükmünü icra edip idare etmesine benzetilir.³⁵¹

Nursî'nin, Kur'an'ın öğretme, anlatma metod ve usulündeki harika beyanı şerh ederken ifade ettiği gibi, Kur'an'daki en derin bir hakikatı en âmî bir adam kolayca anlar. Kur'ân-ı Mu'cizu'l-Beyan çok derin ve kapalı hakikatları, umumun nazarını okşayacak ve onların hissiyatını rencide etmeyecek, avamın fikrini taciz edip yormayacak bir surette çok kolay ve açık söyler.³⁵²

347 Nursî, a.g.e.s. 189-190.

348 Nursî, Sözlür, s. 226-227.

349 Nursî, İşârat, s. 126.

350 Taha, 5 "O Rahman Arş'a istiva etmiştir"

351 Nursî, İşârat, s. 130-131; Sözlür, s. 362.

352 Nursî, a.g.e., s. 362.

d- Kur'an'ın konu ve bahislerindeki camiiyet işlenirken temas edildiği gibi, Kur'an avama merhameten bir denizi bir ibrikte gösterir gibi geniş, çok uzun ve küllî düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmî anlayışlara şefkatten dolayı, kolay bir cüzüyle hususi bir hadise ile gösterir. Mesela, Hz. Adem'e isimlerin öğretilmesinden bahsederek bütün Âdemoğluna ilham olunan ilimlerin ve sanatların öğretilmesini ifade eder.³⁵³

e- Kur'an irşad etmek, öğretmek ve öğrettiğinin zihinde kalması için, tekrar metodunu kullanır. Kur'an'ın ana gaye ve maksatları, ulaştırmak istediği hedefler, mühim iman hakikatları çeşitli vesilelerle tekrarlanır.³⁵⁴

3) Kur'an'ın bütün zamanlara ve farklı seviyelere hitap edebilmesindeki metodu.

a- Kur'an âyetleri her tabakanın anlayışını tatmin edecek şekilde, ayrı ayrı ve çeşitli manaları, zımnî olarak veya işaret suretinde bulundurur. Herbir âyetin çok manaları, çok faydaları, çok vecih ve mertebeleri vardır. Bu geniş ihata ve kapsamlılık sebebiyle Kur'an avamdan havasa bütün tabakaların anlayışlarına riayet eder.³⁵⁵

b- Kur'an ihtimali olan cihetlerden birini tayin etmemekle nazmı mücmel veya mürsel bırakır; veya meseleyi genelleştirmek için bazı kelimeleri hazfeder. Çok yerde dil ve belagat cihetinde mana ve ihtimallerin çoğalması için mutlak ifadeler kullanır. Bunun sonucunda insanlar kabiliyet, zevk ve idraklerine göre Kur'an'dan istifade ettikleri gibi, Kur'an da bütün zaman ve mekâna hükmetmiş olur.³⁵⁶ Müellif bu kaidelerden, tefsir ilmine ait başka bir kaide çıkarır. O da şudur: Arap dili, belagatı ve usul ilminin kaidelerine uygun olması şartıyla, müfessirlerin birbirine muhalif beyanları ve ihtimalleri, zamanlara, tabakalara ve anlayışlara göre makbul ve caiz diye hükmedilebilir.³⁵⁷

353 Nursî, *Sözler*, s. 229-230, 372-373.

354 Nursî, *Mesnevî*, s. 190.

355 Nursî, *Sözler*, s. 226, *Şualar*, s. 298, *Lem'alar*, s. 68.

356 Nursî, *İşârat*, (Trc.), s. 50.

357 Nursî, a.g.e., s. 42.

c- Kur'an, irşadının bir gereği olarak ilk sırada muhataplarının ekseriyetini teşkil eden avamla ilgilenir, onları ön plana çıkarır. Onların anlayacağı tarz ve şekilde ve onların seviyesinde konuşur, bu arada havassı da kesinlikle ihmal etmez ve mahrum bırakmaz.³⁵⁸

d- Kur'an bütün insanlara rahmet olmakla birlikte onları terbiye ve irşad da eder. Nursî'nin bu hususta orijinal bir görüşü vardır:

Her insanın şu hakiki alemde kendine mahsus hayalî bir alemi olduğu gibi, herkesin hafızasında fitrat ve meşrebine göre Kur'an'dan anladığı ve iktibas ettiği kendine has bir Kur'an vardır ki onun ruhunu terbiye ve kalbini tedavi eder.³⁵⁹ Hakikaten üzerinde durup incelemeye değer olan Nursî'nin bu fikrine göre herkes, her insan bu kendine has hususî Kur'an'dan istifade eder. Bu da Kur'an'ın her tabakaya hitap edişine değişik bir yaklaşım tarzıdır.

4) Kur'an'ın mucize oluşunu göstermede, zikredilen bu vechin tesiri

Zamanımızda teknolojik gelişmelerin neticesinde eskiden harika olarak kabul edilen çeşitli alet ve cihazlar, bugün önemsiz bir çocuk oyuncakı durumuna düşmüştür. Fikir ve sözlerde zamanın tesiri büyüktür, bir zamanlar çok kıymetli bir söz veya bir eser daha sonra zaman aşımıyla değerini kaybeder. Binaenaleyh bu kadar uzun zamandır, asırlar boyu bütün insanlara hitap eden, güzelliğini, orijinalitesini koruyan Kur'an elbette harikadır ve Allah kelâmıdır.³⁶⁰

Kur'an kâinatın Yaratıcısının kelâmı olarak Rubûbiyetinin en büyük mertebesinden çıkarak, bütün mertebelerin üstünde insanlığı irşad eder. Anlayış ve zeka cihetiyle çok çeşitli tabakadaki binlerce muhataplarına feyiz ve nurunu yayarken kabiliyetçe ayrı ayrı asırlarda yaşamış ve bu kadar mebzûliyetle manalarını ortaya saçmış olmasına rağmen eskimemiş ve yeniliğini zerre kadar kaybetmeden korumuştur. İşte gayet kolay, sehl-i mümtenî gibi bir tarzda ve avamdan herkese anlaşılır bir ders verdiği gibi, aynı sözlerle anlayışları muhtelif ve dereceleri farklı

358 Nursî, a.g.e., s. s. 126; Lem'alar, s. 68; Muhakemât, s. 40.

359 Nursî, Mesnevî, s. 137.

360 Nursî, İşârat, (Trc.), s. 126.

pekçok tabakalara dahi ders verip ikna eden, doyuran bir mu'ciznüma kitaba nereden bakılırsa bakılsın bir i'caz lem'ası görülebilir.

Elhasıl; "elhamdulillah" gibi bir Kur'an lafzı okunduğu zaman dağların bir çeşit kulağı olan mağarayı doldurduğu gibi, aynı lafız, sineğin küçücük kulakçığına da tamamen yerleşir. Aynen bu misal gibi Kur'an'ın manaları, dağlar kadar büyük akılları doyurur, aynı zamanda sinek kadar küçük basit akılları dahi aynı sözlerle talim ve tatmin eder. Demek Kur'ân-ı Kerîm, binlerce farklı kategoride olan fikir, akıl, kalb ve ruhların gıdalarını aldıkları semavî bir sofradır.³⁶¹

Biz bu bölümü müellifin i'cazla alakalı, kendine özgü şiirinden konumuza temas eden beytiyle bitirmek istiyoruz:

"Her asrın derece-i fehmine, edebî rütbesine, hem her asırdaki tabakata, derece-i istidat, rütbe-i kabiliyet nisbetinde, ediyor bir ifaze-i nuranî.

Her asra, her asırdaki her tabakaya kapısı küşade

Güya her demde, her yerde taze nail oluyor o Kelâm-ı Rahmanî."³⁶²

14. VECİH: Kur'an'da fennî i'caz

1. a) İlmî i'cazın tarihçesi ve kısa bilgiler.

Geçmiş asırlarda başta Gazalî, Râzî, Süyûtî olmak üzere bir çok âlim Kur'an'ın bütün ilimlerin esasını ve özünü ihtiva ettiğini, ağacın tohumda olduğu gibi bütün ilimlerin de Kur'an'da bulunduğunu söylemişlerdir. Süyûtî, i'cazla alakalı eserinde, Kur'an'ın ihtiva ettiği ilimleri birinci vecih olarak geniş bir şekilde ele almış, aynı meseleye "İtkan"ında da uzunca yer vererek, tek tek Kur'an'dan istinbat edilen âyetleri ve delalet ettikleri ilimleri göstermiştir.³⁶³ Celal Kırca'nın da ifade ettiği gibi yukarıda zikredilen zatlar, fennî tefsir hareketinin ilk temsilcilerindendir.³⁶⁴

Bazı ilim adamları bu tefsir çeşidine ilmî tefsir, bu i'caz tarzına ilmî i'caz demektedirler. Bu tabirler bazı yanlış anlamalara yol açabilmektedir. Ayrıca

361 Nursî, Sözlür, s. 362-363.

362 Nursî, a.g.e., s. Lemaât bölümü, s. 685.

363 Süyûtî, el-İtkan, II, s. 1025-1040, Süyûtî, Mu'tereku'l-Akrân fî İ'cazi'l-Kur'an, I, s. 14-27.

364 Dr. Celal Kırca, Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler, s. 227-230.

pozitivist telakkinin ilim anlayışını yansıtmaktadır. Bu telakkinin tesirindeki ilim tasnifini ele alan bazı çağdaş arap müelliflerinden tercüme edilen “ilmî tefsir” ve “ilmî i’caz” adlandırmaları yerine “fennî tefsir” ve “fennî i’caz” demeyi tercih ediyoruz.

Tezimizin giriş bölümünde fennî i’cazla alakalı bazı mühim eserleri ve bu konunun kısa tarihçesini zikretmiştik. Bizim demeyi uygun gördüğümüz bu saha, yerine fennî i’caz değişik tarz ve telakkilere sahne olmuştur. Muasır âlimlerden çoğunluğunun Kur’an’ın mucizevî bir yönü ve bir i’caz vechi olarak kabul ettikleri bu konuda, çeşitli ifrat ve tefrit sergileyen fikirler de görülmektedir. Bu ilmî hareketin, Avrupaî kültürle karşı-karşıya kalmanın bir tepkisi olup, zamanla zâil olacağını ifade ederek, İmam Şatıbî (ö. 790 h.)nin yolunu izleyip bu konuyu hoş karşılamayanlardan biri de Emin el-Hûlî’dir. Dr. Muhammed ez-Zehebî’de bu tarz tefsire cevaz vermeyenlerden biridir. Kanaatimize göre bu bir tefrittir. Fennî tefsir akımının başını çekenlerden biri olan Tantavî Cevherî’nde (1870-1940) neredeyse bütün âyetleri modern ilimlerle irtibatlandırarak ve bunları çeşitli şekil ve tablolarla izah ederek, bir nevi ansiklopedik mahiyet kazandırdığı tefsir –birçok meziyetleriyle birlikte– itidalden uzak ve tefrite yakın bir eserdir. Bu sebeple birçok muasır tarafından tenkit edilmiştir.³⁶⁵

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi konuyla ilgilenen, Rafîî, Abdurrahman Kevakîbî, Merâğî, M. İbn Aşûr, Zerkânî, Seyyid Kutub, Abdurrezzak Nevfel, Şa’ravî, Bûfî, Menna’ el-Katlan, Hasan İtr, Mustafa Müslim, Abdullah Şahhata, Hasan Heyto, Subhi Salih, Suat Yıldırım v.b. ilim adamları mutedil olmak kayıt ve şartıyla fennî tefsir hareketine ve Kur’an’ın fennî i’cazına olumlu bakmışlardır. Bu zatlar tefsir, Kur’an ilimleri ve i’cazla alakalı eserlerinde bu tarz tefsire makul ve ölçülü bir şekilde yaklaşmışlardır. Bu hususta gerek Arap aleminde ve gerekse Türkiye’de müstakil eserler de yayınlanmıştır. Bu konudaki en güzel ve akademik çalışmalardan biri de Dr. Celal Kırca’nın **Kur’ân-ı Kerîm ve Modern İlimler** adlı eseridir.³⁶⁶ Bu tarz tefsirin memleketimizdeki öncülerinden olan **Serâiru’l-Kur’an** adlı eserin sahibi olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa’yı (ö. 1918) takiben ölçülü ve hassas usulleriyle Elmalılı Hamdi Efendi ve Bediüzzaman Said Nursî’yi görmekteyiz. Bu

365 Naim el-Hums, **Fikretü’l-İcazi’l-Kur’an**, s. 218-219, 338-339.

366 Marifet Yayınları, İstanbul 1981.

iki zat fennî tefsir ve i'cazı ölçülü bir tarzda uygulamışlardır. Şunu da ifade etmek gerekir ki bu yeni tabir Nursî ve akranlarının döneminde şuyu' bulmuş değildir.*

Fennî tefsir ve i'caz bakımından fikirlerini inceleyeceğimiz Nursî'nin bu konuda üzerinde durulması gereken yönleri vardır. Müellifimizin bu hususla alakalı en çarpıcı yönlerinden biri de bu konunun dinî temelini, tabiri caizse felsefesini ortaya koymaya ihtimam göstermesidir. Fennî tefsir tartışmalarında bu boyut önemli olmasına rağmen, pek üzerinde durulmamaktadır. Nursî bu meselenin dini temelini ortaya koyan nadir şahsiyetlerden olduğu için, O'nun önemli fikirlerini tafsilatlı olarak vermek gerekmektedir.

Kur'an'ı tarif ederken Nursî, Kur'an için büyük kâinat kitabının ezeli tercümesi ifadesini kullanır.³⁶⁷ Tabii ki böyle bir tercümenin veya tercümanın, kâinat kitabından bahsetmemesi düşünülemez.

Bediüzzaman'a göre insanlık, asrımızda ve onu takip eden zamanlarda tamamen ilim ve fenlere yönelcektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır.

Hüküm ve kuvvet ilmin eline geçecektir.³⁶⁸ Bu durumda Kur'an'ın ilmî gelişmelere işaret etmemesi, ilgisiz kalması mümkün değildir. Kur'an'ın asrımızdaki gelişmeler karşısında yeniliğini ve aşılamaz olduğunu çeşitli ilmî mucizelerle göstermemesi düşünülemez. Zaten Kur'an'ın talim ettiği İslâm dinini daima yeni tutan ve fikirleri nisbetinde inkişaf ettiren şey, onun hakikat üzerine bina edilmesi, delile dayanması, akıl ile çatışmayıp anlaşması ve ezelden ebede kadar birbirine bağlı olan hikmetin düsturlarına uygun bulunmasıdır.³⁶⁹

“Kur'an'ın aklî delillere istinad etmesi ve bütün hükümlerini akla tasdik ettirmesinden dolayı akıl, ilim ve fennin hükmettiği gelecekte hükmü Kur'an

* Bugün ise Mekke'de bulunan Rabîtatü'l-Alemi'l-İslâmî adlı kurum, bünyesinde bir ilmî i'caz bölümü kurmuştur. Konunun uzmanlarından Abdülmecid Zendanî bu kısmın başkanlığını uzun zaman deruhte etmiştir. İ'cazla alakalı araştırmalar, ilmî toplantılar tertip etmek, çeşitli eserler neşretmek, bu bölümün en önemli çalışmalarındandır.

367 Nursî, *İşârat*, s. 9.

368 Nursî, *Sözler*, s. 246.

369 Nursî, *Muhakemât*, s. 34.

verecek ve dünyaya hükmedecektir.”³⁷⁰ diyen müellifimiz fennî i’cazın isabetliliğini, geçerliliğini ve sonucunu göstermiş oluyor kanaatindeyiz.

Fennî i’cazı çok muvazeneli ve sağlam ölçüler koyarak ele alan Nursî, konumuzla alakalı olduğu gibi, doğrudan tefsircileri de ilgilendiren şu izahları getiriyor: İlimlerin gelişmesi ve zamanın geçmesiyle Kur’an’ın hakikatları daha fazla açılır. Bu da Kur’an’ın bitmez ve tükenmez bir hazine olduğunu gösterir. Her asır, Kur’an’ın naslarını ve muhkematını kabul etmekle beraber, ayrıca fazladan bazı gizli hakikatlarından hissesini alır; sonra gelecek nesillerin gizli kalmış hisselerine ilişmez. Ama selefın beyan ettikleri Kur’an’ın zahirî hakikatlarından hiçbir zaman şüphe edilmez, çünkü bunlar, imanın gerekli olduğu kati ve esas olan naslardır. Kur’an da zaten kendisinin apaçık olduğunu bildirmiştir.

Kur’an’daki muhkem âyet ve nasların manaları ve hükümleri hiçbir zaman değişmez, ama bunların bazı ilmî hakikatlara işaret eden ikinci derecede manaları vardır ki, bunlar beşerin ilmî gelişme seviyesine göre tedrici olarak inkişaf eder. Ama ilahî hitap asıl manalar üzerine döner, onları takviye eder. Bu nassa ait asıl manaları kabul etmeyen, Allah’ı tekzip ve Hz. Peygamber’in anlayışını tezyif etmiş olur. Demek nassa ait zahir manalar risalet menbaından alınmıştır.³⁷¹

Nursî, fennî i’caz’a ait bu meseleye değindikten sonra “Kur’an’ın bütün bu manaları irade edip işaret ettiğini nereden bilebiliriz?” sorusuna cevap verir. Biz bu soru ve cevabını Kur’an’ın lafzındaki camiiyeti ele alırken nakletmiştik. Burada birkaç cümle ile işaret etmek istiyoruz. Kur’an ezeli hitap olması sebebiyle kıyamete kadar bütün insanları irşad edecektir. Farklı seviyedeki ve zamandaki insanların Kur’an’dan istifadeleri için Kur’an’ın bu özelliğe sahip olması gerekir. Zaten her tabakaya ve bütün zamanlara hitap etmesi Kur’an’ın bir i’caz vechidir. Buna, farklı sahalardaki allamelerin Kur’an’dan değişik manalar çıkarmaları ve onlar tarafından yazılan yüzlerce tefsir delildir.³⁷²

370 Nursî, *Hutbe-i Şamiye*, s. 24.

371 Nursî, *Mektûbat*, s. 362.

372 Nursî, *Sözler*, s. 367.

Konuyla alakalı yine başka önemli bir soru bu vesile ile akla gelebilir. O da şudur: “Belagat ve hidayetden maksat, hakikatı açık bir şekilde gösterip fikirleri ve zihinleri ihtilaftan kurtarmak iken, müfessirlerin çeşitli âyetlerde ihtilaf etmeleri, değişik ihtimaller serdetmeleri, birbirine uymayan değişik vecihler beyan etmelerinin altında hak ve hakikat nasıl görülebilir?”

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Kur’an bir asra değil bütün asırlara ve bütün beşer tabakalarına hitap eder. Herkes, her tabaka ve her zaman, anlayış ve kabiliyeti seviyesince Kur’an’ın hakikatlarından hisse alır. Birçok cihetten çeşitli ihtimalleri ihtiva edecek şekilde nazil olan Kur’an farklı anlayış, kabiliyet ve zevklere göre ders verir.* Buna binaen Arapça, belagat ve usul ilimlerinin kaidelerine uygun olmak şartıyla, müfessirlerin birbirine muhalif olan beyanları ve ihtimalleri, muhtelif zamanlara, farklı seviyelere ve anlayışlara göre murad ve caizdir diye hükmedilebilir.³⁷³

b) Nursî’nin fennî i’cazdaki bazı prensipleri

1. Kur’an, her şeyi gören ve bilen, ezel ve ebed arasındaki bütün hakikatları bir anda müşahade eden bir zatın kelâmı³⁷⁴ olduğu için, kuru ve yaş herşey onda bir gonca ve çiçek halinde bulunur.³⁷⁵ Kur’an açık ve kapalı, nas ve delalet olarak, remiz ve işaret şeklinde bütün zamanlarda meydana gelmiş ve gelecek şeyleri beyan eder.³⁷⁶

Kur’an âyetlerinin çoğu ilim ve kemalât hazinelerinin anahtarı³⁷⁷ olduğu için, beşerin takatinin üstünde ilim ve hakikatları ihtiva etmesi³⁷⁸ gayet tabiidir.

2. Yalnız Kur’an’da herşey vardır derken şunu da unutmamak gerekir; herşey değeri ölçüsünde Kur’an’da yerini alır.

* Bu meseleler geniş bir şekilde 13. vecihte ele alınmıştır.

373 Nursî, *İşârat*, s. 42 (Trc.).

374 Nursî, *Sözler*, s. 127, 406.

375 Nursî, *Muhakemât*, s. 112; *Sözler*, 235.

376 Nursî, *İşârat*, s. 238 (Trc.).

377 Nursî, *Sözler*, s. 246.

378 Nursî, *İşârat*, s. 137 (Trc.).

Kur'an'ın aslî vazifesi: Rubûbiyet dairesine ait kemalât ve işleri, kulluk dairesine ait durum ve vazifeleri öğretmektir. Bundan dolayı Kur'an, bu ana konularının dışında kalan bahislerden, ilmî ve teknik gelişmelerden ikinci planda ve bir derece kapalı –bir remiz, îma veya işaretle– bahseder. Zira Kur'an'ın yukarıda zikredilen iki mühim daireye ait vazifelerinin yanında, ilmi ve teknik gelişmelerin hakları yalnız zayıf bir remiz ve hafif bir işarettir. Mesela uçak Kur'an'dan söz hakkı isteyip âyetlerinden yer talep etse, Rubûbiyet dairelerinin tayyareleri hükmünde olan gezegenlerin, yer ve ay'ın yanında ancak cismi oranında yer alabilir. Eğer medeniyete ait harikalar sanat inceliği yönünden Kur'an'dan hak isteseler bir sinek kanadı kadar yer alamazlar. Zira insanlığa ait bütün ince sanatlar ve bütün hassas cihazlar toplansa, bir sineğin küçücük vücudundaki ince sanat ve harika cihazlar kadar mükemmel olamaz.³⁷⁹ *

3. Kur'an'ın ana hedefi insanlara hidayet yollarını göstermektir. Bundan dolayı Kur'an, tabii ilimlerin meselelerini kendisine esas mevzu yapmaz. Mevcudata kendileri için değil onları yaratan Allah için, O'nu tanıtmak için bakar. Kur'an'ın esas nazara vermek istediği fikir kâinattaki nizamdır. Nizam nâzıma delalet eder. Bu da tevhide götürür. Kur'an'ın esas maksadı İsrâ sûresi 9. âyette de beyan edildiği gibi insanı en doğruya ve en güzele iletmektir. Kur'an'ın ana gayesi, tevhid, nübüvvet, haşir, adalet ve ibadeti göstermek ve öğretmektir. Bunun dışındaki konular istitradîdir ve ikinci planda kalır. Kur'an bu konuların dışındaki bahislere Allah'ın zatına ve sıfatına istidlal için bakar. O ana gaye ve maksadın etrafında dallanan, bölümlere ayrılan bu kâinata ait bahislerdir.³⁸⁰ Kur'an'ın “insanlığa hidayet etme” esas maksadı yanında, insanların tecrübe ve çalışmaları ile elde edebilecekleri bu bilgileri vermesi asıl maksad derecesinde olamaz.

4. Kur'an kâinatla alakalı şeylerden mutlak ve mübhem olarak, yani bir derece kapalı bahseder.

379 Nursî, *Sözler*, s. 247-248.

* Bu fikirde Hac sûresi 73. âyete işaret vardır. “... Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız bir araya gelseler bir sinek bile yaratamazlar ...”

380 Nursî, *Mesnevî*, s. 226, *İşârat*, s. 134, *Muhakemât*, s. 11, 145; Mustafa Müslim, *Mebahis fi İ'cazi'l-Kur'an*, s. 152, M. Said el-Bûtî, *Min Revai'l-Kur'an*, s. 192.

Kur'an'ın bu ölçüsü bazılarına göre bir kusur gibi görünebilir ama, hakikatta bu Kur'an'ın i'cazının delillerindendir.

Nursî bu şüpheye karşı şöyle cevap verir:

Kâinatta bir gelişme ve tekamül kanunu vardır. Kâinatın bütün zerreleri ve cüzleri –bir ağaç gibi– kemale meyleder. Bundan ayrı olarak insanda da terakkiye bir meyil vardır. Bu meyil çekirdek gibidir ve gelişmesi çok tecrübelerle olur. Birçok fikirlerin mahsulü olan neticelerin bir araya gelmesiyle teşekkül edip genişleyerek, ilimleri ve fenleri meydana getirir. Bu ilimler de peşpeşe giden bir sıraya göredir. Yani her ikinci fen, birincinin neticesidir. Birincisi olmasa, o da olamaz. Birincinin ona mukaddime ve ispata gerek olmayan aksiyom hükmünde olması şarttır.

Buna binaen, bundan on asır evvel gelen insanlara asrımızdaki müsbet ilimlerden veya garip meselelerden bahsetmek, onların zihinlerini şaşırtmaktan ve o insanları safsatılara atmaktan başka bir fayda vermezdi.

Nursî bunu başka bir yerde çok veciz bir şekilde şöyle ifade eder: “Kur'an hakîmdir, hakîm ise aklın kabul etmeyeceği şeyleri akla yüklemes.”³⁸¹

Meselâ: Kur'ân-ı Kerîm, “Ey İnsanlar! Güneşin sükûnuna, yerin hareketine ve bir damla su içinde binlerce hayvanların bulunduğu dikkat ediniz ki ilahî azameti anlayasınız.” demiş olsaydı bu meselelerin bilinmesinden önce yaşayan nesilleri yalanlamaya sevk etmiş olurdu ve onları kendi içlerinde mugalataya ve bile bile inkârâ düşürürdü. Zira onların zahîrî hisleri veya hislerinde yanılğıya düşmeleri, onlara dünyanın yayılmasını ve güneşin dönmesini bedihî ve görünen bir şey olarak gösterir. Bununla birlikte on asırdan beri gelip geçen insanları şaşırtmak, yalnız müspet ilim ve inkişafın gelişmesinden sonra gelen insanları memnun etmek, irşad makamına zıt olduğu gibi belagatın ruhuyla da telif edilemez.

Bazıları şöyle diyebilir: Bugünkü modern ilimler ve keşifler eski insanlar tarafından bilinmiyordu, böyle şeylere alışmamışlardı, bundan dolayı onlara bu meselelerden bahsetmek hatadır. Ahirete ait bilgiler de bize göre böyledir.

381 Nursî, *Şualar*, s. 177.

Nursî bunu şöyle cevaplar: Gelecekteki nazariyeler, özellikle ahirete ait durumlara hiç bir cihetle zahîrî his taalluk etmemiştir ki, o hissin aksini söylemek şaşırtma olsun. Binaenaleyh, o gibi şeyler imkân dairesindedirler. Öyle ise, onlara itikad ve onlar ile tatmin olmak mümkündür. Öyle ise, o gibi şeylerin sarîh hakları onları açıkça beyan etmektir. Ama asrımızdaki yeni keşifler; eski insanlara göre imkân ve ihtimal dairesinden çıkıp, muhal ve imkânsızlık derecesine girmiştir. Çünkü gözleriyle gördükleri şeyler, onlarca bedahet derecesine girmekle, onun tersi onlara göre muhaldır. Öyle ise, onların hissiyatına hürmeten ve belagatın gereği olarak o gibi meseleleri mübhem ve mutlak bırakmaktır ki, zihinleri karışmasın. Fakat Kur’ân-ı Kerîm irşadını noksan bırakmamıştır. Zamanımızda müsbet ilimlerle meşgul olanları istifadeden marum etmemek için birçok remiz, karîne ve emarelerle hakikatlara bakar. Bunun yanında bütün insanlara ve her seviyeye hitab eder.

Kur’an’ın kâinattan bahsetmesi kasdî değil tebaidir, yani kendisi için değil, Allah’ın birlik ve azametini delil getirmek içindir. Yoksa, bizzat kâinatın keyfiyetini izah etmek için değildir. Çünkü Kur’an, coğrafya, astronomi gibi kasdi olarak kâinatın keyfiyetinden bizatihi kendi için bahseden bir fen kitabı değildir.

Hikmet ve felsefe ise, mevcudâta mevcudât için bakar ve sadece hususi olarak ilimle meşgul olanlara hitap eder, avamı dikkate almaz. Bundan dolayı Kur’an’ın müsbet ilimlerin tafsilatını, umumun faydası ve maslahatı için mücmel ve mübhem ifade etmesi çok doğru ve hikmetlidir. Bu özellik Kur’an’ın bütün seviyelere hitap etmesinin ve irşadının bir gereğidir. Zira muhatapların çoğu olan avama bu tarz daha faydalıdır. Mesela Kur’an güneşten “Döner bir siractır, lambadır” diye bahseder.

Zira güneşten, güneş için, mahiyeti için bahsetmiyor... belki bir nevi intizamın zembereği ve nizamın merkezi olduğundan , intizam ve nizam ise, Yaraticının marifet aynası olduğundan bahsediyor. Ve yine “والشمس تجري”³⁸² “Güneş döner” der. Bu “döner” tabiriyle kış, yaz, gece, gündüzün deveranındaki

muntazam kudret tasarruflarını hatırlatarak, Yüce Yaratıcının azametini anlatır. Bu “dönmenin” hakikatı ne olursa olsun maksad olan ve görünen intizama tesir etmez.

Yine bu “sirac” tabiriyle kâinatı bir saray şeklinde yaratıp içindeki süslü eşyaları, yiyecekleri ve diğer nimetleri insanlar ve sair canlıların emrine amâde kıldığını ve aynı bunlar gibi güneşin dahi insanların emrine verilmiş vazifeli bir memur ve bir aydınlatma aracı olduğunu hatırlatır, kendisinin rahmet ve ihsanını gözler önüne serer.

İşaretler yapıp fikirlere kapı açar. Eğer sen inşafî biri isen “كَلِمَ النَّاسِ عَلَى قَدَرِ عَقُولِهِمْ”³⁸³ düsturunu nazara almakla, zamanlarıyla muhitlerinin müsaadesizliğini düşünerek, peşpeşe gelip gelişen binlerce fikrin neticelerinden doğan şu ilmî keşifleri insanların idrak edemediklerine dikkat etsen, Kur’an’ın tercih ettiği ibhâm ve ıtlak yolunun belagatın kendisi ve i’caz delili olduğunu anlarsın.³⁸⁴

5. Kur’an, kâinattan hikmet ve felsefe gibi bahsetmez ve bazı meseleleri kolay ifadelerle anlatır. Kur’an bu kâinattan, Allah’ın zât, sıfat ve isimlerini bildirip, öğretmek için bahseder. O’nu tanıtır. Varlıklara, kendileri için değil yaratacısı için bakar. Halbuki felsefenin güneşe bakışı şöyledir: “Güneş, sıvı halinde bir büyük ateş kütesidir.” Kendisinden fırlayan gezegenleri etrafında döndürür. Büyüklüğü şu kadardır, mahiyeti şöyledir... v.s.” İnsan ruhuna dehşet ve şaşkınlıktan başka birşey vermediği gibi Kur’an’ın verdiği kemalatı da veremez.³⁸⁵

6. Kur’an’ın sayısız hakikatları tefsirciler tarafından beyan edilmiştir. Ama müfessirlerin açıklamadığı daha çok hakikatlar vardır. Bunlar zamanı gelince açılacak, daha sonra gelecek insanlar Kur’an’dan hisselerini alacaklardır.³⁸⁶

7. Kur’an bazen bir şeyin birçok gayelerinden yalnız, insanlara ait bir gayeyi zikre tahsis eder. Bu o şeyin zikredilen makamla alakalı bir yönünü hatırlatmak içindir, sınırlandırma için değildir. Yani o şeyin gayeleri ve faydaları zikredilen

383 “İnsanların akıllarının seviyelerine göre konuş.”

384 Nursî, *İşârat*, (Trc.), s. 132-133, *İşârat* (Arapça), s. 222, *Muhakemât*, s. 143-144.

385 Nursî, *Mesnevî*, s. 226-227, *Mektûbat*, s. 187-188, *Sözler*, s. 118, 226-227, *İşârat*, s. 134 (Trc.).

386 Nursî, *Lem’alar*, s. 34; *İşârat*, s. 42 (Trc.).

gayeyle sınırlı değildir. Bunun dışında ondaki nizam, intizam ve sair faydalarına insanın dikkatini çekmek için, insanlara yönelik o faydayı zikreder. •

“... والقمر نوراً وقدره منازل لتعلموا عدد السنين والحساب ...”

“... ay’ı da parlak kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona (aya bir takım) menziller takdir eden ...” (Yunus, 5) âyeti ile zikredilen fayda ayın sayısız faydalarından yalnız biridir. Yoksa ay sadece bu gaye için varedilmemiştir.³⁸⁷

Nursî’nin dile getirdiği bu ölçü, hakikaten Kur’an’ın manasındaki genişlik ve fennî i’cazı açısından çok ehemmiyetlidir.

8. Kur’an’ın camiiyeti konusunda geniş izahlarla ele aldığımız “Kur’an’da çok cüz’î hadiseler var ki herbirisinin arasında küllî bir düstur saklanmış ve bir umumî konunun ucu görünüyor.” kaidesi, yine fennî i’cazda istifade edilecek ve dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur.³⁸⁸ Kur’an bu zaviyeden gözden geçirilmelidir.

9. Kur’an çeşitli ilimlerden fezlekeler (sonuçlar, özetler) almıştır. Ama bunlar rastgele özetler değildir. Ancak, tam bir isabetle münasip bir mevkide ve verimli bir yerde, işitilmemiş çok işaretleri ihtiva etmekte kullanılan ve tohum gibi ekilebilen fezlekelerdir. Böyle sonuçlar, tam bir ihtisas ve melemeden sonra hasıl olabilir. Öyle ki herbir fezleke, ait olduğu fennin veya ilmin hülasası hükmünde olur. Bütün bunların ise bir tek şahısta bulunması mümkün değildir.³⁸⁹

10. Eski tefsirlerdeki müsbet ilimlerle alakalı bazı hatalar Kur’an’a maledilmemelidir. Bir gayr-i müslimin mescide girmesi müslüman olmasına kafi gelmediği gibi, tefsir veya dini eserlerdeki, hikmet, coğrafya veya tarih ilmine ait çeşitli bilgiler dine veya tefsire ait bilgiler olamaz ve olması da gerekmez. Bir sanatta mahir olan başka birinde çok âmî olabilir. Zaten Nursî’nin ifade ettiği gibi bir şahıs çok ilim ve fen dallarında mütehassıs olamaz. Ancak çok nadir insanlar dört,

387 Nursî, *Mesnevî*, s. 212-213.

388 Nursî, *Sözler*, s. 229.

389 Nursî, *İşârat*, (Trc.) s. 127.

beş ilim dalında mütehasşs olabilir.³⁹⁰ Hepsine el atmak, hepsini terketmek demektir. Doğru olan, bir ilmi esas tutup diğer bilgilerini ona bir göl ve havuz haline getirmektir. Malumdur ki bir kitapta çok ilimler bulunabilir. İlimler birbirlerini netice verip birbirleriyle yardımlaştıklarından o derece kaynaşma olur ki, bu ilim dalında telif edilen bir kitapta o ilmin meseleleri bazen o kitabın muhtevasına göre bir zekat miktarındadır. Bu sırrı bilmeyenler, herhangi bir tefsirde veya dinî bir kitapta istitradî olarak konulmuş bir meseleyi görünce, eğer düşmansa zahirperest ve mugalatacı bir tavırla “tefsir ve din böyle diyor” der ve Kur’an’ı ve dini yanlışlıkla itham eder, eğer dost ise: “Bunu kabul etmeyen müslüman değildir.” der.

Demek ki tefsir başkadır ve tefsir sahasında telif edilen kitaplar başkadır, zira kitaplar daha geniştir. O dükkanda cevherden başka kıymetsiz şeyler de bulunabilir. O halde bir müfessirin mütehasşs olmak şartıyla hükmü sadece tefsirde hüccettir. Yoksa dışarıdan izinsiz tefsir ve din kitaplarına girmiş malumatlarda tefsirciler delil olamazlar. Zira onlar bu konuların mütehasşsı değildirler. Ama sadece nakilde bulunan kınanmamalıdır. Tefsirlerdeki esas hakikatlar tetkik edilse, bunların doğru ve hakka yönelik olduğu görülür. Ne kadar şüpheli noktalar varsa, genellikle cerbezeli zihinlerden çıkıp sonra da tefsir kitaplarına karışmıştır.³⁹¹

11. Kur’an dünyanın başlangıcından ahiretin en nihayetine kadar uzanmış, yeryüzünden arşa ve atomdan güneşe kadar yaratılış ağacına ait bütün hakikatlarda, bütün ilmi meselelerde tenasüb ve dengeyi fevkalade muhafaza etmiştir.³⁹²

12. Fenne ait hiçbir kat’î hakikat, Kur’an’ın kudşî hakikatlarına ilişemez. Fennin kısa eli, Kur’an’ın çok yüksek ve nezih seviyesine erişemez.³⁹³ Kur’ân-ı Kerîm’in kudşî hakikatları ahirete yönelik netice verdiği için fani dünya ile alakalı faydalarla mukayese edilemez. Ayrıca Kur’an zaman ve mekândan münezzeh, herşeyi bilen Allah’ın kelâmı olduğu için, ilim ve fenne ait son bilgi ve gelişmelerden çok ileride olması gayet tabiidir. Zaman ihtiyarladıkça Kur’an gençleşmekte ve içindeki hakikatlar daha iyi anlaşılmaktadır.³⁹⁴

390 Nursî, *İşârat*, (Trc.) s. 128.

391 Nursî, *Muhakemât*, s. 24-27.

392 Nursî, *Sözler*, s. 125-126.

393 Nursî, *Sözler*, s. 325.

394 Nursî, *Mektûbat*, s. 447.

c) Kur'an ve bilim münasebetinde bazı genel prensipler

Nursî'nin, fennî tefsir bakımından nazarı dikkate alınması gereken ve önem arzeden birtakim kaidelere temas ettiğini görmekteyiz. Müellifimizin fennî i'cazla alakalı prensiplerini izah ettikten sonra, üzerinde durduğumuz konu bakımından önemli olduğundan, O'nun tesbit ettiği bu kaideleri nakletmemizin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Nursî dikkatleri çektiği bu kaideleri maddeler halinde verir:

1. Bir şahıs çok dallarda ihtisas sahibi olamaz.
2. İki ayrı şahsın söylediği aynı söz, durumlarına göre farklı hüküm taşıyabilir; yani birisine göre altın, ötekisine nazaran kömür kıymetinde olabilir.
3. Fenler, fikirlerin birleşmesinden hasıl olup zamanın geçmesiyle tekâmül eder. Yoksa, bir dâhinin bile bir hamlede bir fenni icad edip geliştirmeye gücü yetmez. O fen, büyüyen bir çocuk gibi yavaş yavaş kemale erer.
4. Eski zamanda nazarî ve hayalî olup zamanımızda artık normal sayılan çok meseleler vardır.
5. Geçmiş zaman, şimdiye kıyas edilmez, aralarında çok fark vardır.
6. Çöl sakinleri, saf ve fıtrî olduklarından, medenîlerin medeniyet ve nezaket perdesi altında gizleyebildikleri hile ve desiseleri bilmezler ve gizleyemezler; her işleri mertçedir, kalbleri ve dilleri birdir.
7. Çok ilim ve fenler vardır ki âdetlerin telkiniyle, artan tecrübelerin öğretmesiyle ve muhitin yardımıyla meydana gelirler. Halbuki Kur'an'da bu tecrübelerle izah edilemeyecek nice yönler vardır.
8. Beşeriyetin tabii bir ömrü olduğu gibi, yaptığı kanunların da tabii bir ömrü vardır. Kur'an'ın hükümlerini zaman eskitemiyorsa, bu, onun ilahî olmasındandır.³⁹⁵

Nursî'nin fenni i'cazla alakalı prensip ve görüşlerini, tesbit edebildiğimiz kadarıyla eserlerinden derleyip tahlil ederek vermeye çalıştıktan sonra, onun müsbet ilimlerle alakalı âyetleri nasıl tefsir edip yorum getirdiğini misallendirmek istiyoruz. Müellifimiz gerek **İşaratu'l-İ'caz** tefsirinde, gerekse diğer eserlerinde, yeri geldikçe tabii ilimlere ve Kur'an'daki ilmî mucizelere temas ederek, orijinal tesbit ve

395 Nursî, **İşarat**, s. 128.

beyanlarda bulunmuştur. Biz bazı misalleri burada zikredeceğiz. Daha sonra da, Nursî'nin değişik tesbitleriyle yeni boyutlarını gösterdiği Kur'an'da zikredilen peygamber mucizelerindeki ilmî ve mucizevî yönü ele almak istiyoruz.

d) Fennî i'cazla alakalı Kur'an'dan bazı misaller

1. Arzın yaratılışı

Arzın yaratılışını, Bakara sûresi, 29., Hûd sûresi, 7., Enbiya sûresi, 30. âyetlerin ışığında izah eden Nursî'nin bu açıklamalarıyla, günümüzdeki modern ilmin yeni tesbitleri, büyük bir paralellik arzeder.

Bediüzzaman, başlangıçta güneş sistemi ile dünyanın, esir maddesinden yoğrulmuş hamur şeklinde olduğunu bildirir. “**كَانَتْ أَرْضًا فَنَتْنَاهَا**” (Enbiya, 30) âyetinin ifadesine nazaran, güneş sistemi ile arz, kudret elinin esir maddesinden yoğurmuş olduğu bir hamur şeklinde imiş.³⁹⁶

Bir başka ifadesinde de Cenab-ı Hakk'ın bir cevherden buhar ve sıvı halde maddeleri yarattığını, bunlardan da bütün yıldız ve gezegenleri yarattığını belirtir.

“Şeriatın nakliyatına nazaran Cenab-ı Hak bir cevhereyi, bir maddeyi yaratmıştır. Sonra o maddeye tecelli etmekle bir kısmını buhar, bir kısmını da sıvı kılmıştır. Sonra o sıvı kısmı da, tecellisiyle yoğunlaşıp köpük kesilmiştir. Sonra arzı ve yedi arz kürelerini, o köpükten yaratmıştır. Bu itibarla, herbir arz için hava-i nesîmîden bir sema hasıl olmuştur. Sonra o buhar maddesini yaymakla yedi kat semaları tesviye edip, içine yıldızları ekmiştir. Ve o yıldızlar tohumuna müstemil olan semalar in'ikad etmiş (bağlanmış), vücûda gelmiştir.”³⁹⁷

O, yine Enbiya sûresi 30. âyetine dayanarak bu yaratılışı şöyle değerlendirir: Güneş sistemini teşkil eden küremiz ve diğer gezegenler, başlangıçta güneşle bitişik olarak açılmamış hamur şeklinde iken, Kadir-i Kayyum, o hamuru açıp, o gezegenleri birer birer yerlerine yerleştirerek, güneşi orada bırakıp, zeminimizi buraya getirmiştir.³⁹⁸

396 Nursî, *İşârat*, (Trc.) s. 215.

397 Nursî, *İşârat*, (Trc.) s. 215.

398 Nursî, *Sözler*, s. 365.

Bediüzzaman yerin yaratılışını izah ederken, onun zamanla katılaşıp sertleştiğini, bundan hasıl olan taşların zamanla toprağa dönüştüğünü belirtir:

“Su gibi bir madde katılaşıp, taş olur. Taş izn-i ilahî ile toprak olur. Arz lafzı toprak demektir. Demek o su çok yumuşaktır; üstünde durulmaz. Taş çok serttir, ondan istifade edilmez. Onun için Hakim-i Rahîm, toprağı taş üstüne serer, canlıların yaşamasına uygun hale getirir.”³⁹⁹

2. Arz ve Semanın altı günde yaratılışı

Kur’ân-ı Kerîm’de A’raf sûresi 54., Yunus sûresi 3., Hûd sûresi, 7., Furkan sûresi, 59., Secde sûresi, 4, Kaf sûresi, 38., Hadîd sûresi, 4. âyetlerinde arz ve semanın altı günde yaratıldığına işaret edilmektedir.

Bediüzzaman Kur’ân-ı Kerîm’de gün tabirinin –(eyyâm-ı şeriyye)– dört saatten ellibin seneye kadar hükmü ve şümülü olduğunu beyan eder. Mesela Secde sûresi 5. âyette Allah katındaki bir günün bizim bin yılımıza bedel olduğu ifade edilir. Kışın kuzey taraflarında dört saatlik günden, bizim iklimimizdeki sekiz-dokuz saatlik günlerden diğer gezegenlerdeki günlere ve Kur’an’da geçen* ve güneşten çok daha büyük olan Şi’ra yıldızındaki belki bin senelik güne kadar, ondan şemsü’ş-şümûsun (en büyük güneş) yörüngesi üstündeki elli bin seneden ibaret olan bir tek güne kadar Allah’a ait günler vardır. İşte göklerin ve yerin Rabbi, şemsü’ş-şümûsun ve Şi’ra yıldızının yaratıcısı hitap ettiği vakit, yerdeki ve göklerdeki cisimlerine ve âlemlerine bakan kudsî kelâmında, o günleri zikreder bu da gayet yerindedir.⁴⁰⁰

“... Belki bin ve elli bin sene gibi uzun zamandan ibaret olan Kur’an günleri ile insan dünyası ve hayvan âleminin altı gün (devir, dönem) yaşayacağına işaret eden ulvî hakikatına kanaat getirmek için, birer gün hükmünde olan herbir asırda, herbir senede, herbir günde Fatır-ı Zülcelâl’in yarattığı seyyâl âlemleri, seyyâr kâinatları geçici dünyaları...”⁴⁰¹

399 Nursî, Sözlür, s. 233. Nursî ile alakalı tertiplenen Panelin basılmış tebliğlerinden Prof.Dr. Adem Tatlı’nın **Bediüzzaman Said Nursî’nin Fen ve Teknik meselelere yaklaşım tarzı** isimli tebliği, s. 82-83, Yeniasya Yayınları, İstanbul 1991. Ayrıca konuyla alakalı geniş bilgi için bkz. Nursî, **İşârat**, s. 212-216.

* Necm, 49.

400 Nursî, **Rumûzat-ı Semaniye**, s. 68-69.

401 Nursî, Sözlür, s. 149, Kur’an’daki gün mefhumu ve zamanın izafiliği için bkz. Prof.Dr. Süleyman Ateş, **İslâm’a İtirazlar ve Kur’ân-ı Kerîm’den Cevaplar**, s. 223-224.

Görüldüğü gibi Bediüzzaman, bazı varlıkların bir günde, bazılarının bir senede veya bir asırda yaratılışının tamamlandığını ve bu devrelerin Kur'an'da "gün" mefhumuyla bildirildiğini nazara verir.⁴⁰²

Kur'an'daki "altı günü" Elmalılı Hamdi Efendi altı vakit olarak tefsir eder ve bu ifadedden, kâinatın bir defada basit bir şekilde yaratılmadığı, bilakis tedrici bir gelişme ile yaratıldığının anlaşıldığını söyler.⁴⁰³

Arz ve semadan hangisinin önce yaratılmış olduğuna da işaret eden Bediüzzaman, arzın yaratılıp kabuk bağlanması ve insanın dışındaki canlıların yaşamasına elverişli hale gelmesinin semadan sonra olduğunu, Enbiya sûresinin 30. âyetine istinaden ifade eder;

"İşte arzın hepsinden evvel yoğunlaşma ve katılaşma acele kabuk bağlayarak uzun zamandan beri hayat kaynağı olması itibariyle, yaratılışının meydana gelmesi göklerden evveldir."

Fakat arzın yayılması insanlığın beslenmesine elverişli bir vaziyete gelmesi semavatın tesviye ve tanziminden sonra olması yönünden, yaratılışı semavattan sonra başlamışsa da başlangıçta ikisi beraber imişler.⁴⁰⁴

3. Kur'an-ı Kerîm'de -Bakara sûresi 26. ve benzeri âyetlerde- "yedi kat sema" tabiri kullanılmıştır. Eski hikmet ve felsefe, semavatı dokuz tasavvur etmiştir. Bu fikir insanları asırlarca tahakkümü altında bırakmıştır. Hatta bazı tefsirciler, âyetlerin zahirlerini onların görüşleriyle uzlaştırmaya mecbur kalmıştır. Yeni felsefe ise eski felsefenin ifratına mukabil tefrit edip, semaların varlığını adeta inkâr etmiştir. Kur'an'ın kudsî hikmeti ise vasat yolu tercih edip "Allah, yedi kat gökleri yaratmıştır" der.⁴⁰⁵

Bediüzzaman sema ile alakalı çeşitli izahlarda bulunduktan sonra, Kur'an'daki fennî i'cazı işlerken takip ettiği yolu burada da izleyerek, birçok

402 Prof.Dr. Adem Tatlı, **Bediüzzaman Said Nursî Paneli**, İstanbul 1991, s. 83.

403 Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. I, s. 294; Prof.Dr. Süleyman Ateş de eserinde yaratılış meselesini ilmi ölçülerde işlerken "gün" kavramını devir olarak alır; a.g.e., s. 225-228.

404 Nursî, **İşârat**, (Trc.), s. 216.

405 Nursî, **Lem'alar**, s. 67-68; **İşârat**, (Trc.), s. 217.

ihtimalleri öne sürer. Bu tarz da zaten, günümüzde fennî i'cazla mutedil ölçüde meşgul olanların çok tasvip ettiği mühim ölçülerden biridir.⁴⁰⁶

Meselâ, yedi değişik seviyedeki insan tabakası bu âyeti muhtelif yedi şekilde anlamışlardır diyen Nursî, Kur'an'ın her tabakaya hitap etmesinin bir neticesi olan bu değişik anlayışları izah eder.

Ayrıca Arapça'da yedi, yetmiş, yedi yüz gibi tabirler çokluğu ifade ettiği için, o küllî yedi tabaka çok kesretli tabakaları, çok cüz'î manaları ihtiva edebilir. Ama madem Kur'an yedidir der, o halde elbette yedidir.⁴⁰⁷

4. Kur'an'da bazı âyetler zahiren ve sathî olarak bakıldığı zaman bunlar hata gibi görülebilir, hikmeti anlaşılmaz. Bu şekildeki bazı âyetleri müellifin hayatı esnasında tenkid edenler olmuştur. Müellifimiz bu âyetleri gayet güzel açıklamış, bilhassa kusur gibi görülen bu âyetlerin, birçok mucizevî yönü olduğunu belirtmiştir. Bu mevzuda da saf zihinlerin bulandırılmaması, ilk anda yüreklerde şüpheye düşülmemesi ve bulantı vermemesi için, tenkid edilen noktalar ve şüpheler zikredilmeden cevap verilmiştir. Nursî'nin eserleri bu şekilde misallerle doludur, biz sadece birini vermekle iktifa etmek istiyoruz.

“... وانزلنا الحديد فيه بأس شديد ومنافع للناس”

(Hadid, 25), “... Ve kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok faydaları bulunan demiri indirdik ...”

Bu âyette demir için “indirdik” denmiştir, halbuki demir yeraltından çıkarılır. Neden çıkardık denmemiş de “indirdik” ifadesi kullanılmış denilerek bu âyet tenkit edilmiştir.

406 Mesela Dr. Mustafa Müslim bu konuyla alakalı çeşitli ölçüler zikrederken bir şık olarak, âyetin delalet ettiği manayı (medlulü) bir hakikat üzerine hasretmemek ölçüsü üzerinde durarak dikkatleri çeker. İfrat ve tefritten uzak olma ona göre yine başka mühim bir ölçüdür. Nursî'nin bu hususlarda bu ölçülere çok dikkat ettiğini görüyoruz. bkz. Dr. Mustafa Müslim, *Mebahis fi İ'cazi'l-Kur'an*, s. 153-154.

Nursî, *Lem'alar*, s. 68-69; *İşârat*, (Trc.), s. 218.

407 Nursî, *Lem'alar*, s. 67-69.

a- Kur'an'daki "indirdik" kelimesiyle, demirdeki büyük ve çok ehemmiyetli nimet ciheti hatırlatılmıştır. Yalnız demirin kendini nazara vermiyor ki "çıkardık" desin. Bilakis demirin ne büyük bir nimet olduğunu, insanların demire ne kadar çok muhtaç olduğunu hatırlatıyor. Nimet ciheti ise aşağıdan yukarıya çıkmıyor, aksine rahmet hazinesinden geliyor. Rahmet hazinesi ulvî, yukarı ve manen yüksek mertebededir. Muhtaç olan beşerin mertebesi aşağıdadır. Nimetin rahmet hazinesinden, beşerin ihtiyacına yardım için gelmesinin hak tabiri "indirdik"tir, çıkardık değildir.

b- Demirin yeraltından tedricen çıkarılması insanların eliyle olduğu için "çıkarma" kelimesi nimet ve ihsan yönünü gaflet nazarıyla hissettirmez. Demirin maddesi murad olursa, maddî yeri itibarıyla çıkarmaktır. Fakat demirin sıfatı ve burada kasdedilen manası olan "nimet" ise, manevîdir. Bu maddî mana, mekana bakmaz, manevî mertebeye bakar. Demek rahmet hazinesinden gelen nimet, elbette en yüksek makamdan en aşağı mertebeye gönderilir. İnsanlığın bütün sanatlarının madeni ve terakkilerin kaynağı ve kuvvetinin sebebi demirdir.

c- Yukarı, aşağı meselesi nisbîdir. Yerkürenin merkezine göre yukarı ve aşağı yönü tayin edilir. Bize nisbeten aşağı olan bir yer, Amerika kıtasına nazaran yukarı olur.

d- Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân i'caz dili ile ifade eder ki: Demirin o kadar çok faydaları vardır ki, insanın hanesi olan küre-i arzın mahzeninden çıkarılacak adi bir madde değildir. Ve rastgele ihtiyaçlarda kullanılmış fitrî bir maden değildir. Aksine kâinatın Yaratıcısı tarafından, rahmet hazinesinden ve kâinatın büyük tezgâhından getirilmiştir. İnsanların ihtiyacını karşılamak için onların Rabbi tarafından indirilmiştir. Demirin su, ısı ve ışık gibi şümullü faydaları var ki, kâinat tezgâhından gönderilmiş ve yeryüzü ambarına yerleştirilmiştir. O ambardan, asırların ihtiyaçlarına göre parça parça çıkarılır.

e- Kur'an, bu küçük ambardaki parça parça çıkarılan demirin, yalnız kullanma ve istihdam edilme yönüne bakmaz. Aksine Kur'an, bu büyük nimetin rahmet hazinesinden yerküresi ile beraber indirilişine dikkatleri çeker. Bundan dolayı Kur'an, demirin dünya için en gerekli madenlerden biri olduğunu ve Allah'ın

dünyayı güneşten ayırıp insanlar için indirdiği zaman, demiri de beraber indirdiğini bu ifadesiyle beyan eder. Kur'an adeta "Bu demirle işlerinizi görünüz ve onu çıkarmaya çalışarak istifade ediniz" diye mucizane ferman eder.

Bu âyette ayrıca hem düşmanlara karşı mücadeleye, hem de birçok faydaların elde edilmesine sebep iki nimet beyan edilir. Kur'an'ın nüzûlünden evvel demirle çok faydalı işler yapılmıştır. Fakat gelecekte demir gayet harika ve akılları hayrette bırakacak bir şekilde, denizde, havada ve karada muazzam bir şekilde kullanılıp büyük bir kuvvet sebebi olacaktır. Bu manaya ve habere âyetteki "فيه بأس شديد" "Onda (demirde) büyük bir kuvvet vardır." cümlesi işaret eder. Bu cümle gaybî haber türünden bir i'caz parıltısıdır.⁴⁰⁸ *

2. Peygamber mucizelerindeki i'caz

a) Konunun izahı ve misaller

Bediüzzaman, Kur'an'da zikredilen Peygamber mucizelerini anlatan kıssalarda, ilmî keşiflere işaret olduğunu ifade eder.

Kur'an'daki kıssalar sadece tarihi hadiseleri öğretmek için anlatılmamıştır, onların birçok hedefleri vardır. O hedeflerden biri de dünyevî işlere işaret ve o hususta irşad etmektir.

İycaz konusunu işlerken ele aldığımızda zikredildiği gibi, Kur'an'da bazı tarihî hadiseler suretinde anlatılan cüz'î vak'alar, küllî ve umumî düsturların uçlarıdır.⁴⁰⁹ Kur'an insanlara hitap ettiği zaman, zahiren cüz'î bir hadiseyi zikredip, o hadiseye benzer bütün hadiseleri hatırlatarak hitap eder.⁴¹⁰

408 Nursî, **Latif Nükteler**, s. 12-15.

* Nursî'nin seneler önce yaptığı bu tesbit ve izahlar Amerikalı bilim adamının izahlarıyla tam tamına uyushmaktadır. Abdülmecid Zendânî tarafından sorulan, dünyada demirin nasıl oluştuğu sorusuna Prof. Armstrong, şu şekilde cevap verir: Maddeleri oluşturan elektron ve atomların biraraya gelebilmesi için, bir enerjiye ihtiyaç vardır. Demirin oluşması için güneş enerjisinin toplamının dört katı fazla bir enerji gerekmektedir. Ne yerdeki, ne aydaki, ne de birçok gezegendeki bütün enerjilerin toplamı, demirin oluşması için gerekli olan enerjiyi karşılamaz. Bu yüzden ilim adamları, demirin yeryüzüne gelmiş garip bir element olduğunu kabul ederler. Yeryüzünde oluşmamış, aksine dışarıdan yeryüzüne gelmiştir. Daha sonra Zendânî'nin, Hadid sûresindeki bu âyeti okuyup tercüme etmesi üzerine şaşkınlığını gizleyemeyen Armstrong, Hz. Peygamber'in bu meseleyi ondört asır önce bilmesinin mümkün olmadığını ifade eder. Bkz. Abdülmecid ez-Zendânî, **Kur'an'da İlmî Mucizeler**, s. 9, terc. Resul Tosun.

409 Nursî, **Sözler**, s. 230. İycaz bahsinde bu mevzuu misallerle ele almıştrk.

410 Nursî, **Lem'alar**, s. 109.

Müellife göre mucizelerin iki sebebi vardır;

1. Peygamberlerin peygamberliklerini halka tasdik ve kabul ettirmektir.
2. Maddî terakkî için lüzumlu olan örnekleri insanlığa göstererek o mucizelerin benzerlerini meydana getirmek için insanları teşvik etmektir.⁴¹¹

Kur'ân-ı Hakîm, Peygamberlerin insanların manevî terakkilerinde imamları olduğu gibi, maddî terakkilerinde de birer üstad olduklarına işaret ederek, onlara kayıtsız şartsız uymayı emreder. Peygamberlerin manevî kemalatını zikrederek insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, mucizelerinden bahsederek; onların benzerlerini yapıp taklid etmeye teşvik eder. Öyle ki, insanlar çalışırlarsa, peygamberlerin gösterdikleri mucizelere benzeyen faydalı teknik buluşlara ulaşabilirler. Haddi zatında manevi kemalât gibi, maddî kemalât ve harikalar dahi, ilk defa mucize eli ile beşere hediye edilmiştir. Mesela, gemi insanlığa Hz. Nuh (a.s.)'ın eliyle takdim edilmiştir. Demek Kur'an'ın en parlak âyetleri olan Peygamber mucizeleriyle alakalı âyetler, sadece birer tarihî hikâye olmayıp, birçok irşadi yönleri ihtiva etmektedir. Bu âyetler yükselmenin, ilmî inkişafın temellerine ve esaslarına işaret ederek, mucizelerin insanlara birer örnek olduğunu gösterir. Sizler de çalışın, gayret edin, şu örneklerin misallerini yapın diye yönlendirir. Mazi, istikbalin aynasıdır. İstikbalde vücuda gelecek keşif ve icadlar geçmişte kurulan esaslar ve temeller üzerine bina edilir. Kur'an peygamber mucizelerini zikretmekle, fen ve sanatın son varacağı nihaî hudutları çizer, en son hedeflerini gösterir. Beşeriyeti oraya doğru teşvik eder.⁴¹²

Mesela “ولسليمان الريح غدوها شهر ورواحها شهر”

“Süleyman'a da, sabah gidişi bir ay (lık mesafe), akşam dönüşü bir ay (lık mesafe) olan rüzgârı boyun eğdirdik ...” (Sebe', 12).

Bu âyet havada böyle bir mesafeyi katetmek için beşere yolun açık olduğunu ima ederek, hava ulaşım araçlarına ve bu husustaki teknik gelişmelerin ulaşabileceği nihaî noktalara işaret ediyor. Âyette adeta şöyle deniyor: Bir kulum nefsinin hevasını

411 Nursî, **Mektûbat**, s. 121; **İşârat**, (Trc.), s. 238.

412 Nursî, **İşârat**, (Trc.), s. 238; **Sözler**, s. 236-237.

terk ettiği için havaya bindirdim. Siz de tembelliği bırakıp benim sünnetim olan kanunlarımdan istifade ederseniz, siz de binebilirsiniz. İnsanlar yeni keşifleri olan uçak, füze v.s. ile Hz. Süleyman (a.s.)’ın mucizesine maddi olarak yaklaşıyorlar ve daha da yaklaşacaklar.⁴¹³

Yine başka bir misal:

Hz. Musa (a.s.)’ın mucizesini beyan eden

“فقلنا اضرب بعصاك الحجر فانفجرت منه اثنتا عشرة عينا ...”

“... Asânla taşa vur” demiştik. Bunun üzerine taştan on iki göz fışkırmıştı ...” (Bakara, 60) bu âyetle yer altında gizli olan rahmet hazinelerinden çeşitli aletlerle istifade edilebileceğine işaret edilerek siz de çalışın ona yakın bir aleti bulun deniliyor. Bugün yer altından su çıkaran motorlara ve en nihâî şekline (yani külfetsiz masrafsız usullerle) parmak bastığı gibi aynı metodla madenlerin, petrolün, hazinelerin bulunması hususunda yol gösterip teşvik ediyor.⁴¹⁴

Hz. İsa (a.s.)’ın bir mucizesine dair

“وابرئ الأكمه والأبرص واحي الموتى باذن الله”

“Allah’ın izniyle anadan doğma körü ve alacalıyı iyi ederim, ölüleri diriltirim ...” (Âl-i İmrân, 49) âyeti işaret ediyor ki; En müzmin dertlere dahi derman bulunabilir. Her dert, ne olursa olsun dermanı mümkündür, arayınız, bulunuz. Hatta ölüme de muvakkat bir hayat rengi verilebilir. İşte beşerin tıp cihetindeki şimdiki terakkilerinden çok daha ilerideki hududlarını, şu âyet çiziyor ve ona işaret edip teşvik ediyor.⁴¹⁵

Nursî pekçok ilmî ve teknik gelişmelere peygamber mucizelerinden işaretler bulur, bu mucizelerin ışığı altında, asrımız ve onu takip eden zaman içerisinde olacak gelişmelerin son sınırlarını göstermeye çalışır. Biz uzun olmaması için, sadece konuyla alakalı âyetlere ve işaret ettikleri manalara kısaca değinmekle iktifa etmek istiyoruz:

413 Nursî, *İşârat*, (Trc.), s. 239; *Sözler*, s. 237.

414 Nursî, *Sözler*, s. 237-238.

415 Nursî, a.g.e., s. 238.

1. 416 "لو لا أن رأى برهان ربه "

417 "إني لأجد ريح يوسف "

418 "قال الذي عنده علم من الكتاب انا آتيك به قبل أن يرتد إليك طرفك "

Bu âyetler ses, görüntü ve koku v.b. şeylerin bir yerden bir yere nakline ve bunların çok ileri sınırlarına işaret etmektedir.* 419

2. 421 "واسلنا له عين القطر " 420 "والناله الحديد "

Bu âyetler demir ve bakır bulmanın, çıkarıp eriterek kullanmanın, büyük bir ilahî nimet olduğunu hatırlatır. Bunların, sanayinin esası olduğunu gösterir. Peygamberin mucize ile ulaştığı bu mertebeye, insanlar zaman içinde ulaşırlar. Beşerin sanat ve teknik sahada ilerlemesi ve maddi iktidar elde etmesi, demir ve bakırın eritilerek kullanılması ile olur. Bu âyet tembel insanları teşvik eder.422

3. 424 "يا جبال اوبي معه والطير " 423 "وعلمنا منطق الطير "

Bu ve benzeri âyetler, Hz. Davud ve Süleyman (a.s.)'ın kuşların lisanlarını ve kabiliyet dillerini (ne işe yaradıklarını) bildiklerini ifade etmekle, insanların kendi hizmetlerine verilen hayvanlardan v.s. nimetlerden istifade etmelerini istiyor. Sizler de o peygamberler gibi kuşların ve diğer hayvanların dillerini öğrenin, onları istihdam edin.* Nursî bu âyetin küllî muhtevâsından şu fikri anlar: "İşte kuşlardan şu

416 "... Eğer Rabbinin bürhanını görmeseydi ..." (Yusuf, 24).

417 "... ben Yusuf'un kokusunu alıyorum." (Yusuf, 94).

418 "Kitaptan ilmi olan kimse ise, "Gözünü açıp apamadan, ben onu sana getiririm" dedi: Neml, 40.

* Nursî'nin "ileri sınır" tabirinden bugün ilim adamlarının üzerinde çalışma yaptıkları ve kurgu bilimlerin konusu olan ışınlama v.b. şeyler anlaşılmaktadır. Kur'an bütün bunların son hudutlarına kadar işaret etmektedir.

419 Nursî, Sözlür, s. 239-240; İşârat, s. 239-240.

420 "... Ona demiri yumuşattık." (Sebe', 10).

421 "... ve onun (Süleyman (a.s.)) için erimiş bakırı da sel gibi akıttık ..." (Sebe', 12).

422 Nursî, Sözlür, s. 238-239.

423 "(Süleyman (a.s.) dedi ki) ... bize kuş dili öğretildi" (Neml, 16).

424 "Ey dağlar ve kuşlar onunla beraber tesbih edin ..." (Sebe', 10).

* İlim adamlarının bu alandaki çalışmaları Nursî'nin yarım asır önceden ortaya koyduğu manaları tasdik ediyor. Müellif kuşlardan istifade ile alakalı şöyle der: Mesela, çekirge istilasına karşı çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse, ne kadar faydalı bir hizmette ücretsiz olarak kullanılabilirler. Sözlür, s. 242.

nevi istifade ve teshiri ve telefon ve fonograf gibi camidatı (cansız cisimleri) konuşurmak ve tuyurdan (kuşlardan) istifade etmek, en münteha hududunu şu âyet çiziyor. En uzak hedefini tayin ediyor.”⁴²⁵

4. قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ.”⁴²⁶

Bu âyet cehennem ateşinden kurtuluşa sebep olan iman gibi, dünyadaki ateşin, tesirine mani olacak maddelerin olduğuna işaret eder.⁴²⁷ İnsanların keşfettikleri ateşe mani olan maddeler ve onlardan yaptıkları ve yapacakları giyim v.s. malzemeler bu âyetin sınırları içindedir.

Bu arada şu soru aklımıza gelebilir; diğer peygamberlerin mucizeleri yukarıdaki mezkur şeylere işaret ediyorsa, Hz. Peygamber (a.s.)’ın en büyük mucizesi olan Kur’ân-ı Kerîm nelere işaret eder?

Kur’ân-ı Kerîm Hz. Adem (a.s.)’a öğretilen isimlerin hakikatına çok geniş olarak mazhar olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm hak ve hakikat olan fen ve ilimlerin doğru hedeflerini, dünya ve ahirete ait kemalatı ve saadetleri, çok açık bir şekilde gösterir. İnsanlığı bunlara sevk ve teşvik eder, adeta Kur’an insanlara şöyle hitap eder:

“Ey insan! Şu kâinattan maksad-ı âla; tezahür-ü Rubûbiyete karşı, ubudiyet, i külliye-i insaniyedir ve insanın gaye-i aksâsı, o ubûdiyete ulûm ve kemalât ile yetişmektir.”⁴²⁸

Bediüzzaman’a göre her bir ilim dalı Allah’ın bir ismine dayanır. Kur’an bütün ilahî isimleri en mükemmel şekilde şerh ve izah ettiğine göre insanların bu isimlere yapışarak şimdiki gelişmelerden çok daha yüksek noktalara yükselmesini teşvik etmektedir.⁴²⁹

Nursî bu konuyu şu netice ile bağlar:

425 Nursî, *Sözler*, s. 241-242; *İşârat*, (Trc.), s. 240.

426 “Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!” dedik.” (Enbiya, 69).

427 Nursî, *Sözler*, s. 243-244; *İşârat*, (Trc.), s. 239.

428 Nursî, *Sözler*, s. 246.

429 Nursî, a.g.e., s. 244-245.

“Madem enbiyaya dair olan âyetler, şimdiki terakkiyat-ı beşeriyenin harikalarına birer nevi işaretle beraber, daha ilerideki hududunu çiziyor gibi bir tarz-ı ifadesi var ve madem herbir âyetin müteaddit manalara delaleti muhakkaktır, belki muttefekun-aleyhtir ve madem enbiyaya ittiba etmek ve iktida etmeye dair evamir-i mutlaka var. Öyle ise, şu geçmiş âyetlerin maânî-i sarihalarına delâletle beraber, san’at ve fûnûn-u beşeriyenin mühimlerine işarî bir tarzda delalet, hem teşvik ediliyor denilebilir ...”⁴³⁰

Nursî’nin bu yeni ve orijinal fikirleri ile fennî i’caza değişik yönler kazandırdığı ve farklı yaklaşımlar arz ettiği kanaatindeyiz. Biz bu çalışmamız esnasında, meseleyi bu tarzda değerlendiren başka bir ilim adamı olduğunu tesbit edemedik.

b) Bilginin İslâmîleştirilmesi ve Nursî

Bediüzzaman’a göre Peygamber mucizeleri ilim ve fennin gelişmesini ve son hududunu gösterdiği gibi bütün ilimler, kemalât ve terakkilerin esasları ve yüksek hakikatları, Allah’ın güzel isimlerinden birine dayanmaktadır. Pek çok perdeleri ve farklı daireleri bulunan o isme dayanmakla o fen ve sanat gerçek kemalini bulur ve hakikat olur.

Mesela: Hendese (geometri) bir ilimdir. Onun hakikatı ve nihaî noktası Allah’ın “Adl” ve “Mukaddir” ismine yetişip, hendese aynasında o ismin hikmet dolu tecellilerini haşmetiyle seyretmektir. Tıp ilmi Allah’ın “Şâfi” ismine dayanmaktadır, v.s.⁴³¹

Hiz. Âdem’in en büyük mucizesi O’na isimlerin öğretilmesidir.* Bütün insanlığın pederi olması sebebiyle O’nun mucizesi, bütün kemalatın ve beşeri terakkilerin en son ve en ileri hedeflerine sarahate yakın ima eder. Allah (c.c.) “وعلم آدم الأسماء كلها” (Bakara, 31) âyetinin işarî lisanıyla diyor ki: “Ey Âdem oğulları! Pederiniz Âdem’e (a.s.) bütün esmayı öğrettim. Sizlerin de O’nun evladı ve kabiliyetlerinin varisi olmanızdan ötürü, bütün isimleri öğrenip büyük emanet

⁴³⁰ Nursî., a.g.e., s. 246.

⁴³¹ Nursî, Sözlür, s. 244-245.

* Bu bahsin başında “isimlerin öğretilmesi”ni Hiz. Âdem (a.s.)’ın şahsında, beşeriyete verilen hadsiz ilim kabiliyeti, beşeriyetin kâinat hakkındaki bütün bilgileri olarak tefsir eder (Sözlür, s. 244).

mertebesinde –Âdem (a.s.)’ın meleklere gösterdiği üstünlük gibi– bütün mahlukata karşı üstünlüğüne liyakatınızı ispatlamanız gerekir. Size bütün yollar açıktır. İleri atılıp birer ismine yapışıp yükseliniz.⁴³²

Nursî bu tesbitleriyle, İslâm dünyasının ilim ve teknikte geri kalmasının sebeplerini gösterirken, kalkınmasının da yollarını gösterir.⁴³³ Bütün ilimlerinin ve sanatlarının esasının, özünün peygamber mucizelerinde, Kur’an’da, Esmâ-i Hüsnâ’da olduğunu ve bunların ilimde ve sanatta ilerlemeyi teşvik ettiğini vurgulamıştır.*

Böylece onun İslâmî bilim anlayışını temellendirdiğini ve “bilginin İslâmîleştirilmesi” konusunda dikkate alınması gereken önemli fikirleri ileri sürdüğünü söyleyebiliriz.⁴³⁴

15. VECİH: Kur’an’ın bıkırtıp usandırmaması

Kur’an üslûbunun mühim bir özelliği olan tekrarlar konusunu üslub bahsinde ele almıştık. Şimdi ise Nursî’ye göre bir i’caz vecihi olan, aynı zamanda tekrarlar konusuyla da alakası bulunan Kur’an’ın usandırmama, bıkırtmama özelliğini ele alacağız. Bu vecih Nursî’ye göre aynı zamanda Kur’an’ın Allah kelâmı oluşunun en büyük delillerinden biridir. Şimdi kısaca O’nun konuyla alakalı görüşlerine eserlerindeki muhtelif yerlerden toplu olarak göz atmaya çalışalım.

432 Nursî, *Sözler*, s. 246.

433 Nursî’ye göre İslâm âleminin ilimde geri kalmasında dini ilimler ile müsbet ilimlerin ayrılmasının büyük tesiri olmuştur. Bunların ayrılması ile toplumda büyük zararlar meydana gelmiştir. Nursî’nin bu kanaati O’nun Kur’an’ın fennî i’cazına bakışını gösterdiği gibi bu konuyla alakalı bir düstur da olabilir. Bediüzzaman veciz ifadesiyle şöyle der: “Vicdanın ziyası, ulum-u diniyedir. Alın nuru fûnun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinden taassup, ikincisinden hile, şüphe tevellüd eder.” Bkz. Nursî, *Münazarat*, s. 72.

* Nursî’den kırk yıla yakın bir süreden sonra İsmail Farukî yazdığı “Bilginin İslâmîleştirilmesi” adlı kitab ile bu konu üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Prof.Dr. İsmail Farukî’nin bu eserini Fehmi Kuru Türkçe’ye kazandırmış olup Risale Yayınları tarafından İstanbul’da neşredilmiştir.

434 Dr. Zeyad ed-Degâmî, Nursî’nin i’caz yönü ile alakalı, Uluslararası Nursî Sempozyumu’na takdim etmek için hazırladığı otuz yedi sayfalık tebliğinde bazı i’caz vecihlerini ele alırken müellifimizin bu tesbitlerini ilmi i’cazdan ayrı bir vecih olarak işler. Her ne kadar Dr. Zeyad’ın konuyla alakalı görüşleri isabetli olsa da biz peygamber mucizelerindeki i’cazı ilmi i’cazla birlikte incelemenin daha doğru olduğu kanaatideyiz. Suat Yıldırım hocamız da bu konuyu ilmi i’cazla beraber ele almıştır. Bkz. Suat Yıldırım, Kur’an Nasları ile Doğru İlmî Neticeler Arasını Uzlaştırmamanın Dayanak Noktaları, Arapça olan bu tebliğ konuyla alakalı diğer tebliğlerle “Te’sîlu’l-İ’cazi’l-İlmî” adıyla “Rabîta” tarafınan Mekke’de neşredilmiştir.

Allah kelâmı olan Kur'an, bu dünyada öyle nurânî, saadetli, hakikatlı bir tesire sahiptir ki, insanların beden ve ruhlarında, kalp ve akıllarında, şahsî, içtimai ve siyasî hayatlarında eşi benzeri olmayan bir inkılap gerçekleştirmiştir. Ondört asırdan beri her dakikada onun bütün âyetleri milyonlarca insan tarafından hürmetle okunmakta ve dinlenmektedir. İnsanları eğiten, nefislerini arındıran, kalplerini tasfiye edip, ruhları inkişaf ve terakki ettiren, akıllara istikamet ve nur, hayata canlılık ve saadet veren Kur'ân-ı Kerîm,⁴³⁵ binlerce defa tekrar edilse usandırmaz, bıktırmaz aksine lezzet verir.⁴³⁶ Allah ona öyle mükemmel bir manevi lezzet vermiştir ki, en hoş ve güzel olan şeylerden usandıran tekrar, Kur'an'da olunca usandırmak şöyle dursun, kalbi çürümemiş ve zevkini kaybetmemiş kişilerde Kur'an'ın tadına tad kadar.⁴³⁷ Tekrarlar konusunda ifade edildiği gibi Kur'an kalplere azık ve gıda, akıllara kuvvet ve zenginlik, ruha su ve ışık, nefislere ilaç ve şifa olduğundan usandırmaz.⁴³⁸

Nursî'ye göre Kur'an ekmek gibi, hava gibi zaruri ihtiyaçlardandır. Hergün ekmek yeriz ama usanmayız, fakat en güzel meyveyi hergün yesek usanırız. Kur'ân-ı Kerîm hak ve hakikat, sıdk ve hidayet, harika bir fesahate sahip olduğundan usandırmaz, daima canlılığını ve halavetini muhafaza eder.⁴³⁹

İşte yeryüzünde bu özelliklere sahip Kur'an'dan başka hiçbir kitap yoktur. Edebî olsun, ilmi olsun, bütün kitaplar tekrar edildiği zaman usanç verir. Biz bunu bizzat pratik hayatımızda yaşayıp bilmekteyiz. İşte Kur'an'a bu yönden de bakıldığı zaman onun eşi ve benzeri olmayan harika ve fevkalade bir mucize olduğu anlaşılır, Nursî'ye göre "Kur'an'ın usandırmaması aynı zamanda ondaki belagat ve fesahatın delilidir."⁴⁴⁰

Yine Müellifimize göre Kur'an, manasını anlamayan cahil avama karşı i'cazını usandırmamasıyla gösterir. Arapça'yı bilmeyen birçok insan "En güzel, en meşhur bir beyti iki-üç defa işitsem, bana usanç veriyor. Kur'an ise, hiç usandırmaz,

435 Nursî, *Sözler*, s. 415-416.

436 Nursî, a.g.e., s. 351.

437 Nursî, a.g.e., s. 417.

438 Nursî, a.g.e., s. 351.

439 Nursî, a.g.e., s. 351.

440 Nursî, a.g.e., s. 351.

gittikçe daha ziyade dinlemesi hoşuma gidiyor” diyerek Kur’an’ın insan sözü olmadığını samimi olarak itiraf eder.⁴⁴¹

Nursî’nin bu konuyla alakalı düşüncelerinden anlaşılıyor ki, Kur’an’ı okumak da, dinlemek de insanı bıkturmaz.

16. VECİH: Kur’an’ın hidayet ve hikmetindeki i’caz

Daha önceki asırlarda i’cazla alakalı, ihmale uğrayan bahislerden ve vecihlerden biri de, şüphesiz Kur’an’ın hidayet ve irşad yönündeki i’cazıdır. Kur’an’ın hidayet yönüne daha çok asrımızda temas edildiğini görmekteyiz.

Bu konuyu geniş bir şekilde ve mühim bir vecih olarak ele alanlardan biri de, Muhammed es-Sadık Urcûn’dur.⁴⁴² Bu zata göre Kur’ân-ı Kerîm’in i’cazı, ikiye ayrılır.

1. Umumî İ’caz: Bu, Kur’an’ın hidayet yönündeki i’cazıdır. Bu yön manevî i’cazın direği ve aslıdır.

2. Hususî İ’caz: Kur’an’ın dil yönündeki i’cazıdır; Bu yönü de en iyi anlayan ve zevkine varan Kur’an’ın nüzulüne muasır olan nesildir.⁴⁴³

Ama selef-i salihiynden sonraki Kur’an’la alakalı birçok çalışmalar, i’cazla alakalı eserler, tefsirler Kur’an’ın hidayet yönü üzerinde gereği kadar durmamışlardır. Bu çalışmalar daha çok fıkıh kelâm, cedel tartışmalarına sahne olmuştur. Kur’an nazarımızda, sadece şeriatın ahkâmını ihtiva eden naslar halinde görülmüştür. Kur’an neredeyse değişik itikadî mezheplerin kendi görüşlerini teyid için bir kelim ve felsefe kitabı haline getirilmiş, hidayet ve asıl hedefleri ikinci planda kalmıştır. İ’cazdaki “sarfe” meselesi etrafında yapılan kısır münakaşalar tefsirlere de girerek, tefsircileri Kur’an’ın manevî ve ilmî hidayet yönünden layık vechiyle ihtimamdan alıkoymuştur. M. Sadık Urcûn asrımızdaki tefsirlerin de bir

441 Nursî, Mektubât, s. 166.

442 el-Kur’ânü’l-Azîm hidayetuhu ve İ’cazahu fî Akvali’l-Müfessirîn, ilk baskısı 1966’da Kahire’de yapılan bu mühim eser, daha sonra 1989’da Daru’l-Kalem tarafından Şam’da neşredilmiştir.

443 M. Sadık Urcûn, a.g.e., s. 6, 14.

çoğunun Kur'an'ın hidayet yönünü ihmal ettiklerini söyler ve buna "el-Menar" tefsirini bir misal olarak verir:

"Asrımızda yazılan ve yeni tefsirlerden sayılan Reşid Rıza'nın "el-Menar" tefsiri birçok gerekli olmayan furûata ait meselelerle uğraşmıştır. Halbuki himmetini cahillerin öğretimine, yanlış yolda olanların hidayetine hasretse idi, çok daha hayırlı bir iş yapmış olacaktı. Bu sebeple Kur'an'ın hidayetini izhar edecek yeni tefsirlere ihtiyaç vardır."⁴⁴⁴

Nursî'nin metod ve sisteminin daha iyi anlaşılması için yukarıdaki fikirleri hülâsa ederek naklettik. O, hakikaten, asrımızda Kur'an'ı ve i'cazını hidayet zaviyesinden en güzel işleyenlerden biridir. O Kur'an'ın hidayet yönünü ayrı bir vecih olarak ele almakla yetinmeyip, bütün vecihleri Kur'an'ın ana hedef ve gayesi bakımından mütalâ etmekte, bunları izah ve ispat ederken de tevhid, ahiret, nübüvvet, Kur'an v.b. hakikatlara yol açmaya, kalplerde imanı ve yakîni arttırmaya çalışmaktadır.* Nursî'nin altı bin küsur sayfalık külliyyatı da, aslında Kur'an'ın manevi bir tefsiridir. Tabii bu bizim alışageldiğimiz klasik tefsirlerden farklıdır. O, Fatiha'dan sonuna kadar bir Kur'an tefsiri yapmamıştır.

O'nun yaptığı, bir bütünlük arzedecek şekilde asrımız insanın idrak seviyesine ve çağına uygun olarak Kur'an'ın ana hedeflerini, maksatlarını, iman ve İslâm esaslarını yine Kur'an bahçesinde dolaşarak anlatmaktır. Zaten Bediüzzaman'a göre, bize Allah'ı tanıtan üç büyük tanıtıcıdan biri de Kur'an'dır. Böyle olunca Nursi Kur'an'ın dört ana maksadı olan tevhid, nübüvvet, haşir, adalet ile ibadeti eserlerinde işleyerek Kur'an'ın ana maksat ve genel muhteva ve manasına uygun bir hidayet ve irşad tefsiri vücuda getirmiştir.⁴⁴⁵

444 M. Sadık Urcûn, a.g.e., s. 213-214, 243-244, 264.

* Nursî'nin i'caz konusunu hidayet, irşad ve tebliğ açısından kullanmasına Prof.Dr. Muhsin Abdülhamid de dikkatleri çeker ve şöyle der: "İ'cazu'l-Kur'an konusunu kendi hususi dil ve üslubu ile ele almış, bu konuyu materyalist Batı medeniyeti prensipleri ile mücadelede istihdam etmiştir. Bunun neticesinde akıl ve idraki olanlara Kur'an'ın her sahada üstaz olduğunu göstermiştir." Muhsin Abdülhamid, *en-Nursî, Mütakellimu'l-Asri'l-Hadis*, s. 166.

445 Bu konuyla alakalı Prof.Dr. Muhsin Abdülhamid şöyle der: "Nursî bu çalışmasıyla ülkesindeki müslümanları doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'le muhatap kılmayı başarmıştır. Bunu yaparken de sadece havas olan insanların anlayabileceği ince cüzîyyat üzerinde fazla durmamıştır." Muhsin Abdülhamid, *Tefsir, Kelâm ve Fıkıh açısından Said Nursî ve Risale-i Nur* (Terc. Abdülaziz Hatip), s. 113.

Bediüzzaman'a göre Kur'an apaçık bir hidayet kaynağı ve halis bir hidayettir.⁴⁴⁶ İman hakikatlarının ve nurlarının menbaı Kur'an'dır.⁴⁴⁷ Kur'an'ın tarifinde de zikredildiği gibi insanlığın mürebbisi ve onları saadete sevkeden hakiki mürşid ve hâdisi olan Kur'ân-ı Kerîm'in⁴⁴⁸ her âyeti, parlak bir yıldız gibi icaz ve hidayet nurunu neşredip, küfür ve gaflet karanlıklarını dağıtır. Kur'an en yüksek hakikatları, kainata ait muammaları izah ve şerhetmiştir. Daha önce mühim bir i'caz vechi olarak incelediğimiz Kur'an'ın bütün hakikatlarda ve imana ait meselelerde dengeyi koruması, onları çok muvazeneli, ölçülü ve ihata ederek tasvir etmesinin bir tezahürü olan, Kur'an'ın irşad ve hidayet yönüdür. Kur'an dünyanın başlangıcından

446 Nursî'ye göre Kur'an tam bir hidayet kaynağı olmasına, iki dünya saadetinin yollarını en mükemmel şekilde göstermesine rağmen bazı dönemlerde ümmet Kuran'ın hidayet yönünden azami istifade edememiştir. Nursî bu meselenin kaynağına iner ve çözüm yollarını gösterir. Bu çözümler tefsir ilmi bakımından çok önemlidir. Bu mühim teşhis ve çözümleri ihtisar ederek vermek istiyoruz: İslâm'ın esasları ve zaruri hükümleri tamamına nisbeten yüzde doksandır ve bunlar bizzat Kur'an'ın ve onun tefsiri mahiyetinde olan sünnetin malıdır. Geri kalan yüzde onluk oran içtihadî olan ihtilaflı meselelerdir. İhtilaflı meselelerle İslâm'ın temel esasları ve zaruri hükümleri arasında kıymet ve değer açısından büyük farklılık vardır. İctihadî meseleler birer altın ise, diğer esas meseleler birer elmas sütundur. Acaba doksan elmas sütunu, on altının himayesine vermek, onları karıştırıp altına tâbi kılmamız caiz ve uygun olur mu? Cumhuru, delilden çok kaynaktaki kudsiyet, emirlere uymaya sevkeder. Bundan dolayı müçtehidlerin kitapları bir vesile olup ayna gibi Kur'an'ı göstermeli, vekil ve gölge olmamalıdır.

Mantığa göre zihin, melzumdan (var olan bir şeyle beraber bulunması lazım olan) tâbi olarak lazıma (bir şeyden asla ayrılmayan) geçer, lazımla lazımla tâbi olarak geçmez. Etse de, ikinci bir teveccüh ve kasd ile geçer. Bu ise normal değildir.

Mesela; Hükümlerin kaynağı olan şer'î kitaplar melzum gibidir. Delili olan Kur'an ise, lazımdır. Vicdanları harekete getiren kudsiyet, lazımla lazımdır. Cumhurun (çoğunluğun) nazarı kitaplarda yoğunlaştığından yalnız hayal meyal lazımı (Kur'an'ı) hatırlar. Lazımla lazımla nadiren tasavvur ederler. Bunun sonucu vicdan lakaytlığa alışı ve katılaşı.

Eğer dinin esas hüküm ve meselelerinde doğrudan doğruya Kur'an gösterilse idi, zihin tabii olarak vicdanları uyurup şevke getiren "kudsiyet"e intikal ederdi. Bu sûretle kalbe hassasiyet melekesi gelerek, imanın ihtarlarına karşı sağır kalmazdı.

Demek dinî eserlerin şeffaf cam mahiyetinde olması lazımken, zamanla ve mukallitlerin hatası yüzünden paslanıp Kur'an'a perde olmuşlardır. Bu kitaplar, Kur'an'a tefsir olacak yerde başlı başına telifat hükmüne geçmişlerdir.

Nursî bu meseleye çözümler getirir. Bu çözümlerin bazıları şunlardır: Din Kitapları şeffaf bir tefsir gibi olup Kur'an'ı göstermelidirler. Ayrıca bu kitaplara bakan Kur'an'ı anlamak için bakmalı yoksa mesela İbn-i Hacer'in ne dediğini anlamak için değil. Ayrıca cumhurun nazarını o perdelerin üzerine çıkarak üstünde Kur'an'ı gösterip, Kur'an'ın halis malını yalnız ondan istemek ve bilvasıta olan hükümleri vasıtada aramaktır.

Eğer İslâm cemaatinin zaruri dinî ihtiyaçları Kur'an'a müteveccih olsa idi, o Kitab-ı Mübîn, milyonlarca kitablara dağılan rağbetten daha fazla bir rağbete, ihtiyaç neticesi meydana gelen alakaya mazhar olurdu. Ve bu sûretle nefisler üstünde bütün manasıyla hâkim ve nâfiz olurdu. Yalnız tilavetiyle teberrük olunan, bir mübarek derecesinde kalmazdı... Nursî, *Sünûhât*, s. 31-34.

Nursî'nin bu tahlil, teşhis ve çözümleri Kur'an'ın hidayeti ve irşadı açısından çok önemli ip uçları veren ve üzerinde düşünmeye ve araştırmaya layık önemli bir konudur.

447 Nursî, *Mektubât*, s. 173.

448 Nursî, *İşarât*, s. 9.

ahiretin en nihai noktasına, Allah'ın isim, sıfat ve fiillerini şerhederek iman rükünlerini ve İslâm esaslarını en cüz'î meselelerine kadar fevkalade ölçülü hassas bir şekilde ele alarak, insanlara hidayet ve saadetin yollarını açık bir şekilde göstermiştir. Kur'an'ın gaybî haber sayılan bu konulardan haber vermesi, insanlar için büyük bir rahmettir. Zira sayısız dalalet yolları içinde, beşerin en dahi filozoflarının bile bulamadığı bu hakikatı bulup istikametli yolunu göstermek, ancak Kur'an'a mahsustur.⁴⁴⁹

Bediüzzaman, Kur'an'ın hidayet i'cazını, karanlıkları nasıl yarıp aydınlattığını tam hissettirmek için, hayalen bir seyahat yaptırır. Bu seyahatte bizi Kur'an nazil olmadan önceki cahiliyet asrına ve bedeviyet sahrasına götürür. Herşey cehalet ve gaflet karanlığında, tabiatın cansız perdesi altında, manasız ve yaratılış gayesi bilinmediği bir hengâmda birden Kur'an'ın ulvi lisanından çıkan “سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” (Haşır, 1) âyetini ve emsali âyetleri dinle ve bak. O ölü gibi olan varlıklar “سَبِّحْ ... ، يَسْبِّحْ” sadalarıyla işitenlerin zihinlerinde dirilip kıyam edip zikrediyorlar. O zaman işitenin nazarında, o karanlık gökyüzünde camid yıldızlar, yerdeki perişan varlıklar değişir. Gökyüzü bir ağız, yıldızlar hikmetli ve hakikat dolu bir kelime, yeryüzü bir kafa, kara ve deniz birer dil, bütün hayvanlar bitkiler tesbih eden kelimeler suretinde görünür. O zamandan beri nurunu yayan ve zaman geçmesiyle ispata gerek olmayan aksiyom hükmüne geçen, Kur'an güneşi ile gündüz rengini alan bir vaziyet ile sathî ve basit bir alışkanlık nazarı ile bakınca herbir âyetin tatlı bir i'caz nağmesiyle karanlıkları nasıl dağıttığını, hakkıyla görün hissedemezsin.⁴⁵⁰

Demek Kur'an'ın hidayet güneşi olduğunu anlamak için, Kur'an'ın nurundan uzak olan o devirler düşünölmeli, o karanlık dönemlerle, Kur'an'ın aydınlattığı saadet asrı mukayese edilmelidir. Zaten “herşey zıddıyla bilinir” sözü genel bir kaide olmuştur.

Müellifimiz i'cazı işlerken sadece dil, belagat, gaybi haberler v.s. üzerinde durmamış, aksine asrımızda ihtiyaç duyulan konulardaki -ictimâî, hukukî, medenî-

449 Nursî, Sözlür, s. 123-127, 378, 404-408.

450 Nursî, Sözlür, s. 124-126, 404-406.

i'cazı üzerinde hidayet eksenli durarak, Kur'an'ın asıl hedef ve gayesini eserlerinin bütün bölümlerinde vurgulamıştır. Eserlerinde temas ettiği âyetlerin yazımlarında hep iman hakikatlarına, Allah'ın varlık ve birliğine dikkat çekerek, muhataplarının imandaki derinliklerini arttırmaya çalışarak, insanlara Kur'an'ın hidayet yollarını göstermiştir.⁴⁵¹ O'na göre Kur'an hidayetinden uzak asrımızın ve huzursuz insanımızın tek kurtuluş çaresi ve reçetesi, Kur'an'ın bu nurlu hidayet yoluna girmesidir.⁴⁵² * Zira Kur'an "İnsanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalplerini tasfiye ediyor; ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor."⁴⁵³

Nursî'nin zikrettiğimiz bu veciz sözü, Kur'an'ın hidayet yönünü çok mükemmel bir şekilde göstermektedir. Nursî'nin eserlerinin esasını, Kur'an'ın bu yönü teşkil etmektedir. Birinci bölümde de belirttiğimiz gibi Bediüzzaman'a göre Kur'an-ı Kerîm'in takip ettiği dört ana maksat vardır. Tevhid, Nübüvvet, Haşır, Adalet ile İbadet. Kur'an'ın hemen hemen bütün âyetleri, bu dört maksada temas veya işaret eder. Böylece Kur'an bu özlü esaslarla, fikre tevhid, akla ve hayata istikamet verir. Kur'an insanlara akıllarıyla bulamayacakları birçok hakikatı, hak ile batılın farkını, ibadetle saflaşmanın usullerini öğretir. Kur'an insana iman ve amelle en düşük seviyelerden en yüksek zirvelere çıkmanın, insan-ı kâmil olup cennete layık olmanın yollarını gösterir. Kur'an'ın bu dört ana maksat ile insana göstermek istediği hedef, ona verilen kabiliyet ve duyguları iyide kullanıp onları inkişaf ettirmeyi öğretip, onun dünyasını ve ahiretini cennete çevirmektir. Bu sebeple Allah örnek insan Hz. Peygamber'i yollamış ve O'na dosdoğru olmayı emretmiştir. Kur'an'da da imandan hemen sonra salih amel ve istikamet zikredilmiştir.⁴⁵⁴

Müellifimiz Kur'an'ın hidayet yönüne ve dört ana maksadına çok önem verdiğiinden, eserlerinin tamamı bu esaslar mihverinde cereyan etmekte, bu esasları açıklamaktadır. Bugün hayatın gerçek manada hayat olabilmesi, insanlığın gerek fert

451 Nursî'nin eserleri baştan aşağı bu tarz misallerle doludur. Mesela rastgele açtığımız **Şualar**, s. 154-156'daki âyetlerin tefsiri tevhid ve birçok hakikatları ihtiva etmektedir.

452 Nursî, **Mektubât**, s. 440.

* "Hasta bir asrın, hasta bir unsurun, alfil bir uzvun reçetesi ittiba-i Kur'an'dır." Bkz. **Mektubât**, s. 452 (Hakikat Çiçekleri).

453 Nursî, **Sözler**, s. 416.

454 Onlarca misalden sadece iki misal; Kehf, 107, Fussilet, 30.

olarak, gerek dünya toplumları olarak gerçek huzuru, istikameti ve barışı bulabilmeleri, kalplerinin ve nefislerinin temizlenip doyum noktasına ulaşması, ancak Kur'an'ın hidayet nurundan istifadeleri ile mümkün olur.

Kur'an'ın hidayetini, doğru yolları göstermede ve ona ulaştırmadaki isabetliliğini daha iyi anlamak için, Kur'an'ın hikmet ve esaslarını beşerî felsefe ile karşılaştırmada fayda vardır. Nursî bu mukayeseyi yaparak hem Kur'an hidayetindeki i'cazı, hem de Kur'an hikmetinin felsefeye olan üstünlüğünü ve i'cazını gösterir. Bu mukayese müellifimizin eserlerinde hayli genişçe yer işgal eder. O'nun bütün bu uğraşmalardan maksadı, Kur'an'ın her yönüyle mucize olduğunu göstermek ve özellikle asrımızda felsefenin bazı menfi ve zararlı yönlerinin tesirinde kalmış aydınımızı bu tehlikelerden korumaktır. Hakikaten Nursî gerek batı felsefesi ve gerekse İslâm felsefesine ait mühim problemleri, birikmiş yanlışları, Kur'an hikmetinin ve Ehl-i Sünnet itikadının esasları ışığında halledip, düzeltmeye çalışır. Biz sözü uzatmadan O'nun mukayese ve tahlillerine geçmek istiyoruz.

Kur'an hikmetinin gayesi Yüce Yaratıcı'yı tanııp, yaratılış probleminin müşkül meselelerini halledip, iki cihan saadetinin yollarını göstermektir. Kur'an kâinatın en büyük bir müfessiri olduğu için, kâinat sayfalarına kudret kalemiyle yazılan varlıklarla alakalı âyetleri, (kevnî âyetler) insan ve cinlere ders verir. Kur'an kâinata “mana-yı harfî” nazarıyla, yani onlara Yaratıcı hesabına bakar. “Ne güzel yaratılmış, ne güzel bir şekilde O'nun Cemal'ini gösterir” der ve bununla kâinatın hakiki güzelliklerini gösterir.

Ama felsefe ise hakikatın yolunu şaşırarak “mana-yı ismî” ile, yani varlıklara bizatihi varlıklar hesabına bakar, öyle bahseder “ne güzeldir” der. Yaratıcıyı unutup o güzellikleri çirkinleştirir, bununla kâinata hakaret eder. İşte dinsiz olan hasta felsefe, hidayetten uzak bu yolu takip ettiği için, hakikatten uzak bir safsatadır.⁴⁵⁵

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, kudret mucizesi ve harikalarla dolu olan bu kâinatın üstündeki âdet ve alışkanlık perdesini keskin beyanlarıyla parçalayıp, bu harika hakikatları insanların ibret nazarlarına sunup, akıllara tükenmez ilim

455 Nursî, Sözlür, s. 118, 406-407; Mesnevî, s. 226.

hazineleri açar, yaratılış gaye ve hedefini gösterir. İmana ve hakikatlara ait bütün meseleleri çok ölçülü bir şekilde şerhederek, insanları dalaletten hidayete çıkarır.⁴⁵⁶

Felsefenin zararlı olanı ise, harika olan kudret mucizelerini adet ve alışkanlık perdesi altında saklayıp, bu ilahî sanatlara karşı cahilane ve lakayt davranır. Kâinattaki binlerce ilahî mucizeleri gafletle görmez. Nadiren zuhur eden istisnâ ve kaide dışı düzensiz hadiseleri teşhir eder. Mesela, en kapsamlı bir kudret mucizesi olan insanın yaratılışını görmez, onu alışkanlıktan dolayı basit bir hadise gibi görür. Fakat üç ayakla, yahut iki başlı anormal bir insanı velveleye teşhir eder.⁴⁵⁷

Nursî'nin hülâsa ettiğimiz bu ifadelerinden Kur'ân-ı Kerîm'in ilim, hikmet ve ilahi marifet cihetindeki zenginliği, zararlı felsefenin ilim, ibret ve marifetullah yönündeki fakirliği ve müflisliği gayet güzel anlaşılmaktadır.⁴⁵⁸

Bediüzzaman'ın mukayeselerinden bazı mühim birkaç noktayı, konuya daha da açıklık getirmesi için burada özet halinde ele almak istiyoruz.

Felsefe dünyaya sabit bakar; varlıkların mahiyetinden, özelliklerinden tafsilatlı bahseder. Yaratıcıya karşı olan vazifelerden bahsetse de icmalen bahseder, manasına ehemmiyet vermez. Kur'an ise, dünyaya geçici, seyyal, aldatici, değişken olarak bakar. Mevcudatın mahiyetlerinden, sûrî ve maddî özelliklerden icmalen bahseder. Fakat Yaratıcı tarafından tayin edilen kulluk vazifelerinden, Yaratıcının isimlerinden, nelere delalet ettiklerinden v.s. tafsilen zikreder. Kur'an dünyanın hakikatını olduğu gibi açar, gösterir. Çirkin dünya, ne kadar çirkin olduğunu göstererek, beşerin yüzünü ondan çevirtir. Sâni-i Hakim'e bakan güzel dünyanın güzel yüzünü gösterir. Hakiki hikmet dersi verir. Kâinat kitabının manalarını talim

456 Kur'an'ın marifet ve ilahi hakikatlardaki üstünlüğünü ve dengesini ayrı bir bahis olarak ele almıştık. O bahisteki geniş bilgiler doğrultusunda da Kur'an hikmetinin felsefeye üstünlüğü çok açık görünür.

457 Nursî, Sözlür, s. 123.

458 Şu hususu belirtmekte fayda mülahaza ediyorum; Nursî'nin tenkit ettiği felsefe –çok yerde ifade ettiği gibi– mutlak felsefe değildir. O'nun hücum ettiği felsefe, Kur'an'a zıt olan, dalalet ve inkâra, tabiat bataklığına düşmeye sebep olan, sefahet ve lehviyat ile gaflet ve sapıklığı netice veren, Kur'an'a muaraza eden yoldan çıkmış zararlı felsefedir. Yoksa sosyal hayata, ahlâka insanların yükselmesine ilim ve sanatların gelişmesine hizmet eden felsefe ve hikmet ise Kur'an'la barışıktır, Kur'an'ın gayesine hizmet eder. Bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, c. I, 178.

eder. Felsefe gibi çirkine aşık olup, manayı unutturup, harflerin nakışlarıyla insanların vaktini boş işlerde harcatmaz.* 459

Nursî'ye göre, felsefenin halis bir öğrencisi zelil bir firavundur. Menfaati için en küçük şeye ibadet derecesinde tezellül eder. Her menfaati kendine "Rab" tanır. Bütün maksadı nefsi ve şehvî arzularını tatmin etmektir.

Kur'an'ın halis bir öğrencisi ise, bir kuldur. Fakat en büyük mahlukata bile ibadete tenezzül etmez. Cennet gibi en büyük bir menfaati bile ibadetine maksat ve hedef yapmayan izzetli bir kuldur. Allah'a itimad ettiği için çok kuvvetlidir, kimseye tezellül etmez.⁴⁶⁰ Bu iki öğrencinin mukayese edilmesiyle, Kur'an hikmetinin ve felsefenin durumu daha iyi anlaşılır.

Daha sonra Nursî, Kur'an'ın kendi şakirtlerini nasıl terbiye edip ruhlarına genişlik ve ulvilik bahşettiğini, duygularını inkişaf ettirdiğini, onlara sonsuz izzet içinde sonsuz tevazuyu kazandırdığını, bu güzel ve yüksek meziyetler karşısında felsefenin şakirtlerinin ne derece aşağıda olduğunu izah eder.⁴⁶¹

Bütün bu tahlillerle Kur'an'a ait hikmetin ulviliği, beşeri felsefeden üstünlüğü ve bu sahadaki i'cazı gayet açıkça görülmektedir. Nursî, Kur'an'ın hikmetle alakalı i'cazını eserlerinde değişik yerlerde felsefe mukayeseli olarak genişçe ele almaktadır.

Nursî Kur'an'ın hidayet yönünün ve hikmetinin ayrı bir yönüne de dikkatleri çeker, mukayeseler yapar. O'na göre Kur'an kendi talebeleri olan asfiya, evliya ve İslâm felsefecilerine ve İslâm dairesi içindeki ehl-i sünnet dışı bid'at mezhep imamlarına karşı, hidayet ve hikmetinin i'cazını ve üstünlüğünü gösterir. Nursî'nin

* Nursî'nin dünya ile alakalı güzel bir teşhisi vardır. O'na göre dünyanın üç yüzü vardır. Birinci yüzü: Cenab-ı Hakk'ın isimlerine bakar, onların nakışlarını gösterir, O'na ayna olur. Bu yüz gayet güzeldir, nefrete değil muhabbete layıktır. İkinci yüzü: Ahirete bakar. Ahiretin tarlasıdır, rahmetin çiçekliğidir. Bu yüzü güzel ve sevgiye layıktır.

Üçüncü yüzü: İnsanın heveslerine bakan ve gaflet perdesi olan dünya ehlinin heveslerinin oyuncakları olan yüzüdür. Bu yüz çirkindir. Çünkü, fânidir, geçicidir, elemlidir, aldatır, işte tahkir edilen ehli hakikatın nefret ettiği yüz bu yüzüdür.

Kur'an kâinata ilk iki yüzü yönüyle bakar. Bkz. Nursî, *Sözler*, s. 320-321, 584.

459 Nursî, *Sözler*, s. 226-227, 406-408; *Mektubât*, s. 187.

460 Nursî, *Sözler*, s. 119; *Mesnevî*, s. 151-152; *Lem'alar*, s. 118-119.

461 Nursî, *Mesnevî*, s. 152-153.

zikrettiği bu felsefecilerin başında, İslâm felsefesi ekollerinden İsrakiye felsefesinin* mensupları gelmektedir.

Dokuzuncu i'caz vechi olarak işlediğimiz Kur'an'ın ulvi hakikatlarda, Cenab-ı Hakk'a ait bütün bilgilerde, imana ait bütün meselelerde muvazeneyi bozmadan beyanda bulunması, bütün bunları cem'ederken dengeleri koruyup muhafaza etmesi, esma-i hüsnanın gerektirdiği hükümleri ihtiva etmesi vb. özellikler, insanların eserlerinde bulunmadığı gibi büyük insanların eserlerinde de bulunmaz. Ne melekût âlemine nüfûz eden evliyaların, ne de eşyanın batınına muttali olmaya çalışan İsrakî felsefecilerin eserlerinde katiyyen bulunmaz. Onlar o büyük ağacın** ancak bir iki dalına yapışır, onun dalıyla ve meyvesiyle uğraşırlar, diğerlerinden ya haberleri yoktur, ya da bakmazlar. Kur'an gibi hakikatları küllî ihata edemezler. Zira mukayyed nazarla mutlak hakikat ihata edilemez. Onlar da cüz'î zihinleriyle küllî hakikatların bir iki tarafını tamamen görüp onunla meşgul olur, onda hapsolurlar. İfrat veya tefrit ile hakikatların muvazenesini bozarlar.⁴⁶² Kur'an bu yönüyle de onlara i'cazını gösterir.

Bir başka cihetten Nursî bu konuyu ele alırken çeşitli tarihî ve sosyolojik tahliller yapar, kelâm tarihi açısından bazı tespitlerde bulunur.

Görebildiğimiz kadarıyla o tesbitleri şöyle hülâsa edebiliriz: Tarih göstermiştir ki Kur'an'ın bu ulvî dengesini, hakikatları arasındaki bu uyumu koruyamayanlar hep yanlış yollara sapmışlardır. İslâm felsefecilerinin çeşitli hataları, meseleleri sünnetin mizanıyla tartmadan sırf keşfe dayanarak alan bazı tasavvuf ehlinin kitaplarındaki çeşitli yanlışlıklar, çeşitli sapık mezhep ve fırkaların zuhuru, hep Kur'an'daki bu hassas dengeyi görememeden veya koruyamamadan kaynaklanmaktadır.

* İsrakiye felsefesi: Şihabüddîn Sühreverdî (1153-1191)'nin baştemsilcisi olduğu bir İslâm felsefesi ekolüdür. Buna "Hikmetü'l-İsrak" da denir. Bu ekole göre hakikat akıl ile değil, doğrudan doğruya sezgi veya keşf yoluyla elde edilir. Bu ekol genelde Aristoculuk, özelde Meşşafîliğe (Aristo felsefesine benzeyen İslâm felsefe ekolü) bir aksülamel olarak doğmuştur. İslâm felsefe tarihinde, İslâm'a has, gerçek manada tek ve yegâne ekoldür. Daha çok İran'da hâkim olmuştur. Bkz. Prof.Dr. Mehmet Bayraktar, **İslâm Felsefesine Giriş**, s. 120-121. Bu konu dokuzuncu vecih olan Kur'an'ın ilahî ve imanî hakikatlarda dengeyi koruması bahsinde de bilvesile bahsetmiştik.

** Bu büyük ağaç Nursî'nin teşbihiyle dünya, ahiret, din ve bunlara ait bütün meseleleri temsil eden misali bir ağaçtır. Dokuzuncu vecihde bu temsili ağaç genişçe izah edilmişti.

⁴⁶² Nursî, **Sözler**, s. 408-409; **Mesnevî**, s. 132-133.

Nursî bu hatalı ve sapık fırka ve mezheplere karşı Kur'an'ın bir i'caz vechini gösterirken bu veche delil olarak İslâm şariatını ve ondaki muazzam sistemi gösterir, yani demek ister ki bu mükemmel meyveler bu Kur'an ağacının yemişleridir.⁴⁶³

Kur'an'ın, felsefecilere, İslâm hakimlerine, evliya ve asfiyaya ve çeşitli ehl-i sünnet dışı mezheplere karşı gösterdiği i'caz vechi, ilk defa Nursî tarafından ele alınıp müstakil birer vecih olarak işlenmiştir. Nursî bu gibi tesbitleriyle **İ'caz-ı Kur'an**'ı kaleme alanlar arasında müstesna bir mevkiye sahiptir. Bu konuyla alakalı bir akademik çalışma yapılabileceğini de burada belirtmekte fayda mülahaza ediyoruz.*

Kur'an'ın hidayet yönünü ele aldığımız bu bahsin sonunu, Nursî'nin bu hususla alakalı veciz sözleriyle noktalamak istiyoruz.

“Kur'an, bilbedahe mahz-ı hidayettir. Çünkü onun muhalifi bilmüşahede (Mücerret his ile katiyetle hüküm ve tasdik olunan kaziyelerle) küfrün dalaletidir. Hem bizzarure Kur'an envar-ı imaniyenin madenidir. Elbette envar-ı imaniyenin aksi, zulümattır. Kur'an, bilyakîn, hakaikin mecmaıdır. Hayalat ve hurafât, içine giremez... Kur'an bil'ayan ve şüphesiz, saadet-i dareyne îsâl eder, beşeri ona sevkeder.”⁴⁶⁴

17. VECİH: Kur'an edep ve belagatının beşerî edebiyata olan üstünlüğü

Kur'an'ın fennî i'cazındaki zenginlik ihata ve üstünlüğünü on dördüncü i'caz vechinde ele almıştık. Aynı bunun gibi şimdi de Kur'an edebiyat ve belagatının beşer edebiyatının karşısındaki üstünlüğünü ve Kur'an'ın bu husustaki i'cazını ele almak istiyoruz.

⁴⁶³ Nursî, *Sözler*, s. 411-412.

* 24-26 Eylül 1995'de İstanbul'da tertip edilen Bediüzzaman'la alakalı uluslararası sempozyuma yurt dışından katılıp **İ'caz-ı Kur'an** konusunda tebliğ sunan ilim adamlarından Dr. Ziyad Değamin, Dr. Ahmed Şükrü, Dr. Abdülgafur Mahmud, Dr. Abdürrezzak Sâdi, Nursî'nin i'cazla alakalı eserlerini ve görüşlerini daha önceden bilmediklerini bu vesile ile muttali olduklarını ifade edip bu sahada mutlaka geniş bir çalışma yapılmasını çok gerekli gördüler. Onlara göre konuyla alakalı orijinal ve nevi şahsına münhasır yeni görüşleri olan Bediüzzaman mutlaka ele alınmalıydı.

⁴⁶⁴ Nursî, *Mektubât*, s. 173.

Nursî bu iki farklı edebiyatı mukayese eder ve meşru olmayan medeniyetin gayr-i meşru edebiyatını bir yetimin derin bir hüznün ile ümitsiz bir ağlayışına veya süflî bir ayyaşın şarkısına benzetir. Kur'an edebiyatını ise ulvî bir aşığın geçici bir ayrılık sebebiyle özlem ve ümit dolu bir hüznün ile terennüm ettiği şarkıya veya harbe, zafere ve fedakârlıklara sevk için söylenen millî marş ve kasidelere benzetir. Çünkü edebiyat tesirli üslûbuyla insanlara ya neşe ya da hüznün verir. Hüznün ise iki kısımda mütalaa edilebilir, birincisi, dostları kaybetmekten, ahbabsızlık ve sahipsizlikten kaynaklanan karanlık bir hüznüdür. Bu ise Allah'tan uzak sapıklık ve gaflet içindeki tabiatperest medeniyete ait edebiyatın verdiği hüznüdür. İkincisi; dostlardan ayrılmaktan doğan özlem dolu bir hüznüdür. Bu, hidayet verici, nur saçan Kur'an'ın verdiği hüznüdür. Neşe ve sevinç de iki kısımdır. Biri, nefsin kötü arzularını tahrik eden, duygularını kötülöklere yönlendiren, gayri meşru tiyatro, sinema ve edebî eserlerin verdiği neşedir. Diğer neşe ise nefsi ve kötü duyguları susturup, ruhu, kalbi, akli ve duyguları yüceliklere yönlendiren onları asil ve ebedî diyarlarına, ahiretteki dostlarına kavuşmaları, yetişmeleri için hoş ve edebli ve masumane bir şekilde teşvik eden, cennet ve ebedî saadete insanları sevk etmek isteyen Kur'an ve edebiyatının verdiği neşedir.

Nursî'ye göre Avrupaî akımların tesiriyle gelen gayr-i meşru edebiyattan nefsin ve süflî arzuların elinde esir olmuş, şehvete dalmış ruhanî zevklerden anlamayanlar zevk alırlar. Bu sefahet dolu edebiyat Kur'an'daki yüce meziyet ve duyguları göremez ve hissedemez, kendi mihengi ile onu ölçemez.

Edebiyatın dolaştığı üç meydan vardır, bunun dışına çıkamaz. Bu sahalar aşk ve güzellik, yiğitlik ve kahramanlık ve gerçekleri tasvir sahalarıdır.

Batının Kur'an ruhundan uzak yabancı edebiyatı cesaret ve kahramalık noktasında hakperest bir tavır izlemez. O haktan değil de kuvvetten yanadır. Beşeriyetin zulüm ve gaddarlıklarını alkışlayarak kuvvetperestlik hissini telkin eder. Güzellikler ve aşk noktasında hakikî aşkı bilmediği için şehvanî zevkleri nefislere zerkeder. Hakikatları tasvir noktasında kâinata Allah adına ve O'nun sanatı olması hasebiyle bakmaz, her bir şeyde O'na ait mühürleri göremez. Tabiat noktasından bakıp tasvir ettiği için tabiatperestlik bataklığına batır. Tabiat aşkını, maddeperestlik hissini kalplere yerleştirir. Mücerred (soyut) güzellik bilmediği için güneşi tasvir

etmek istediği zaman onu sarı saçlı güzel bir artiste benzeterek onu hatırlatır, akılları ifsat edip, nefis ve şehvî arzuları tahrik eder, akıl ve hissiyatı dumura uğrattır.

Kur’ânî edebiyata gelince nefis ve hevayı işin içine karıştırmaz. Hakperestlik hissi, mücerred, saf güzellik aşkı, cemalperestlik zevki, hakikatperestlik şevki verir, hem de aldatmaz. Kur’an edebiyatı kâinata, tabiat ve mahluk cihetiyle değil, Yaratıcı adına ve O’nun harika sanatı olması yönüyle bakar. Yüce Yaratıcı’nın nurunu telkin ederek her şeyde O’nun varlığının ve birliğinin âyetlerini gösterir.⁴⁶⁵

Kur’an’ın bu ulvî hedef ve gayeleri, edebiyatındaki mükemmellik ve nezahet düşünüldüğü zaman “... İnsanlar ve cinler, birbirlerine yardımcı olarak, bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, yine de benzerini yapamazlar.” (İsra, 88) âyetinin ifade ettiği büyük mana ve büyük hakikat, bazı dar anlayışlılar tarafından mübalağalı bir suret zannedilse de bunun muhal olmayıp mümkün olduğu ve hakikatın tâ kendisi olduğu çok rahat anlaşılır.

Bunun başka bir vechi de şudur; esası ve özü Kur’an’dan ve onun ruhundan olmayan insan ve cinlerin bütün güzel sözleri toplansa, Kur’an’a nazire olamaz ve de olamamıştır. Diğer bir vechi de şudur: İnsan ve cinlerin fikir ve çalışmalarının neticesi olan medeniyet, felsefe ve yabancı edebiyat başta hedef ve maksat yönü olmak üzere birçok yönlerden Kur’an’ın ahkâm, hikmet ve belagatının azameti karşısında acizdir ve çok aşağı seviyelerdedir.⁴⁶⁶

Bediüzzaman’a göre Kur’an’ın ilim ve medeniyet bakımından üstünlüğünün yanında edebî yönden çok mükemmel ve beşer edebiyatından mukayese edilemeyecek derecede ulvî olması sebebiyle asrımızda ve onu takip eden zaman dilimi içerisinde Kur’an insanlığın çoğunun doğru yolu bulmasına sebep olacaktır. Nursî bu meseleyi şöyle ifade eder: “Nev-i beşer, ahir vakitte ulûm ve fûnûna dökülecekti. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet ise, ilmin eline geçecektir. Hem o Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân, cezalet ve belagat-ı Kur’âniye’yi mükerreren ileri sürdüğünden remzen anlatıyor ki: “Ulûm ve fûnûnun en parlağı olan belagat ve cezalet, bütün envâiyle ahirzamanda en merğub bir suret alacaktır.

465 Nursî, Sözlür, s. 686-688; Kastamonu Lahikası, s. 127-129.

466 Nursî, Sözlür, s. 382-383.

Hatta insanlar, kendi fikirlerini kabul ettirmek ve hükümlerini birbirine icra ettirmek için, en keskin silahını; cezalet-i beyandan ve en mukavemet-sûz (karşı koyulmaz) kuvvetini belagat-ı edâdan alacaktır.”⁴⁶⁷

Asrımızda ilmin, sanatın ve edebiyatın çok önem kazanmasıyla birlikte Kur'an'ın bu konularda zirveleri yakaladığı çok açık bir şekilde görülmüştür. Bu müşahede yakın gelecekte Kur'ân-ı Kerîm'in dünya çapında rağbete mazhar olup revaç bulmasına açıkça işaret etmektedir. “Akıl, ilim ve fennin hükmettiği gelecekte hükmü Kur'an verecek ve dünyaya hükmedecektir.”⁴⁶⁸ diyen Nursî'nin bu ifadelerinden Kur'an'ın ilmî ve fennî boyutunun zamanlar üstü olduğu, edebiyat ve belagatın zamanımızda ve onu takip eden yıllarda çok ehemmiyet kazanacağı anlaşılmaktadır. Netice olarak bütün bu mezkur hususlarda Kur'an zirvede olduğu için geleceğin galibi ve hakimi de odur.

18. VECİH: Kur'an'ın kalplere, akıllara ve ruhlara tesiri

Kur'ân-ı Kerîm'in bu yönüne tesbit edebildiğimize göre ilk defa temas eden Hattâbî'dir (ö. 388/998). Hattâbî şöyle der: “İnsanların ihmal ettikleri bir vecchi ben zikrediyorum o da Kur'an'ın kalplere ve nefislere tesiridir. Bu vecchi nadir kişiler bilir.”⁴⁶⁹

Kur'an'ın tesirini, asrımızda tefsir ve i'caz konusunda eser yazanların çoğunluğu bir vecih olarak ele almışlardır.

Müellifimiz Nursî de Kur'ân-ı Kerîm'in kalplere, akıllara ve ruhlara olan güzel tesirini eserlerinde çok çeşitli yönleriyle ele alır. Nursî'ye göre insana lazım olan, onun aklına, ruhuna, kalbine ve bütün duygularına gerekli olan herşey Kur'an'da vardır. Kur'an'da şahsî, sosyal, kalbî, manevî ve uhrevî hayata ait herşey, beşerin bütün istek ve ihtiyaçları bulunur. Kur'an her derde derman ve şifadır.⁴⁷⁰

Nursî gençlik yıllarında kaleme aldığı **Sünûhat** adlı eserindeki tesbitinde Kur'an esaslarının insaniyeti terakki ettirdiğini, ruhen olgunlaştırdığını, heva ve

467 Nursî, a.g.e., s. 246.

468 Nursî, **Hutbe-i Şamiye**, s. 24, **Sünûhat**, s. 35.

469 Hattâbî, **Beyanu İ'cazi'l-Kur'an**, Neşr. M. Halefullah, s. 70 (Üç risale içinde).

470 Nursî, **Sözler**, s. 368-370; **Sikke-i Tasdik-i Gaybî**, s. 73.

hevesi sınırlandırdığını, nefsin süflî arzularını kolaylaştırmanın yerine ruhun ulvi hislerini tatmin ettiğini ifade eder.⁴⁷¹

Kur'an insan fıtratına uygun olduğu için onların anlayacağı seviyede hitap ederek akıllarına gerekli olan bütün zaruri bilgileri verir. Akıl için orta, mutedil yolu gösterir,* onu terbiye eder. İnsan akli için büyük bir problem olan kâinatın yaratılış gayesini, neticesini, insanın nereden gelip nereye gideceğini insana öğreten Kur'an'dır. Kur'an insanın kalbine, aklına ve ruhuna ait bütün ihtiyaçları, onu doyuracak bütün bilgi, muhteva ve usulleri ihtiva eder. Kur'an Allah'a imanı ve iman esaslarını, ruhu olgunlaştıran, yükselten ibadetin şekil ve usullerini öğretir. Kur'an kalbe ve ruha ait manevi hastalıkları "Tabibu'l-kulûb"* olması sıfatıyla tedavi eder. Hatta Nursî, Kur'an'ın bu şifa bahşeden yönünü çok daha geniş planda mütalaa eder ve şöyle der: "Mariz bir asrın, hasta bir unsurun, alîl bir uzvun reçetesi; ittiba-ı Kur'an'dır."⁴⁷² O bu düşüncesi ile asrımızın ve insanımızın bütün buhran ve hastalıklarının çözümünün Kur'an'ın tedavi metoduyla olacağına inanır ve bunu tavsiye eder.

Nursî'nin Kur'an'ın tesiriyle alakalı görüşlerine toplu olarak bakıldığında O'nun Kur'an'ın tesir alanını çok geniş tuttuğunu görmekteyiz. Bediüzzaman'a göre Kur'an'ın müslümanlara faydasının yanında kâfirlere bile müsbet tesiri vardır.

O'na göre Kur'an'ın en mükemmel tesiri ona muhabbetle bakan dostlarıdır. Kur'an kendine inanan dostlarının nefislerinde, kalblerinde, ruhlarında, akıllarında, şahsî, ictimai ve siyasî hayatlarında muazzam değişiklikler yapar, onlara tesir eder. İnsanları terbiye, nefislerini tezkiye eder. Akıllarını eğitip, kalplerini temizleyip saflaştırır. Kur'an kuvvetli kanunlarıyla, esaslı düsturlarıyla, nafiz emirleriyle Hz. Peygamber'in muhteşem ordusuna iki cihanı fethedecek bir derecede intizam verip maddî ve manevî olarak onları donatır.⁴⁷³

471 Nursî, *Sünûhat*, s. 46.

* Nursî, *Fatiha sûresi*, 6. âyetinin ruhun yaşayabilmesi için üç kuvvetin vasat mertebelerini gösterdiğini, bu kuvvetlerden birinin de akıl kuvveti olduğunu bunun vasat mertebesinde (sırat-ı müstakim'i) hikmet olduğunu ifade eder. Nursî, *İşaratu'l-İ'caz*, (Trc.), s. 24.

* Nursî Kur'an için bu tabiri de kullanır. Bkz. *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s. 75.

472 Nursî, *Mektubât*, s. 440.

473 Nursî, *Mektubât*, s. 290; *Sözler*, s. 415-416; *Mesnevî*, s. 78-79.

Müellifimize göre Kur'an'ın inkârcılara tesiri şöyle olur: Kur'ânî hakikatlar inkârcıları en azından mutlak küfür ve inkârdan meşkûk, şüpheli bir küfre indirir, küfürlerinde onları sarsarak küfür ve inkârlarını tereddüte dönüştürür. Kur'an'daki telkinler kâfirlere tesir eder ve onlarda ebedî hayat için bir ümid oluşturur.* Bu aynı zamanda Kur'an'ın kâfirlere karşı rahmet vecihlerinden biridir.⁴⁷⁴

Görüldüğü gibi Nursî, Kur'an'ın insanlara olan tesirini çok geniş bir dairede inceler ve kâfirlerin dahi Kur'an'ın manevî atmosferinin çekim alanına girip ondan istifade ettiklerini ifade eder. Nursî bu izahatlarıyla Kur'an'ın tesir dairesinin çok geniş olduğunu göstermeye çalışır.

Görüldüğü gibi Nursî Kur'an'ın tesir yönündeki i'cazının üzerinde ehemmiyetle durmaktadır. O'na göre Kur'an kalplere, akıllara, ruhlara v.s. tesir ederken onların durumlarını, özelliklerini çok iyi bildiği için çeşitli metodlar uygular. Onlardan biri şudur: Allah'ın kâinatta yarattığı varlıklar mükemmel ve harikadır. Ama maalesef insanlar bu şahane sanatlar ve nizamlı işlerle beraber yaşayıp bunlara bir nevi alışkanlık peyda ettikleri için bunlardaki mucizevî kudreti çoğu zaman göremezler. Bu ilahî sanatları alışkanlıktan dolayı sıradan, normal hadise ve işler gibi algırlar. Alışkanlıkları, hadiselerin içinde yaşamaları onlara bir nevi perde olur. –Nursî buna ülfet perdesi der– İşte Kur'an keskin ve güçlü beyanlarıyla bu perdeleri yırtarak ilahî kudrete ait mucizeleri şuurlu varlıkların önüne serer, dikkatlerini çeker ve onların akıllarına tükenmez bir hazine açar.⁴⁷⁵ Kur'an'da bunu gösteren yüzlerce âyet vardır. Kur'an Allah'ın harika sanatlarına –zerreden güneşlere kadar– dikkatleri çeker, tefekkürü emreder. Böylece sathî nazarların üzerindeki gaflet perdelerini izale ederek akıllara ve kalplere nüfuz etmeye çalışır. Kur'an bu metodunun içinde ayrı bir metod da uygular. O metod da

* Nursî'nin konuyla alakalı izahını şöyle özetleyebiliriz: Kur'an ahirete ait verdiği kati haberler ile kâfirlerin kalblerinde ahiretin varlığına dair bir ihtimal meydana getirir. Bundan dolayı onların bir kısmı ahireti kesin inkâr edemezler. En azından bir şüphe içinde kalırlar ve içlerindeki ebedî olma arzusunutatmin etmiş olurlar. Böylece Kur'an onları bir nevi şek içinde yaşatarak dünya hayatlarını bir derece olsun cehennem olmaktan kurtarır. Yoksa bu dünyada dahi cehennemi andıran manevi bir cehennem azabı çekerlerdi. İnkârcılar dini mükellefiyetin zahmetinden küfür ve inkâr ihtimali ile kurtuldukları gibi yokluk ve yok olmanın eleminden iman ihtimalini düşünerek biraz kurtulurlar. Bkz. Nursî, Lem'alar, s. 79-80.

474 Nursî, Lem'alar, s. 79-80.

475 Nursî, Sözler, s. 123.

şudur: Kur'ân-ı Kerîm sayısız varlıklar üzerinde tecelli eden Vahidiyyet* içinde akılları boğmamak için, daima o Vahidiyet içinde Ehadiyyet** cilvesini gösterir. Mesela güneş, ışığıyla sayısız şeyleri ihata eder. Bu ışığın tamamındaki güneşin kendini mülâhaza etmesi gayet geniş bir tasavvur ve ihatalı bir bakış gerektirdiğinden, güneşin zatını unutturmamak için, herbir parlak şeyde kendisini gölgesi vasıtasıyla gösterir. Bütün parlak nesnelerin kendi kabiliyetlerine göre güneşi gösterdikleri gibi, güneşin ışık, ısı ve ışığındaki yedi renk gibi, keyfiyetlerinin her birisi dahi, karşısındaki herşeyi ihata eder. Teşbihte hata olmasın, Ehadiyet ve Samediyet, herbir şeyde, özellikle canlılarda, hassaten insanın mahiyet aynasında bütün esmasıyla bir cilvesi olduğu gibi... Vahdet ve vahidiyet cihetiyle dahi, mevcudat ile alakadar herbir ismi bütün varlıkları ihata eder. İşte bundan dolayı Kur'an Vahidiyyet içinde akılları şaşırtıp boğmamak ve kalplerin Allah'ı unutmaması için Ehadiyyet mührünü nazara verir. Mesela Kur'an göklerden ve yerin yaratılışından bahsettiği vakit birden en küçük bir daireden, en ince bir cüzden bahseder ki açık bir şekilde ehadiyyet mührünü gösterebilir. İşte bu âyette;

“ومن آياته خلق السموات والارض واختلاف السنتكم والوانكم”⁴⁷⁶

göklerin ve yerin yaratılışından bahsederken insanın yaratılışından, onun sesinden ve simasındaki ince nimet ve hikmetlerden bahis açılır ki insanın aklı ve fikri dağılmasın, kalp boğulmasın, ruh Ma'budunu doğrudan doğruya bulsun.⁴⁷⁷

19. VECİH: Kur'an'ın daima yeni kalması ve Kur'an medeniyetindeki i'caz

Kur'an, bütün asırlara ve her seviyedeki insana yöneltilen ezeli bir hitap olduğundan her asırda yeni nazil olmuşçasına daima taze ve diri kalması gereklidir. Bu sebeple Kur'an insanların meydana getirdikleri eserler ve kanunlar gibi ihtiyarlamaz ve değişim ihtiyacı hissetmez. Kur'an'ın hükümleri öylesine sabit ve

* Vahidiyyet: Allah'ın bütün eşya ve varlıklara birden tecellisi demektir. Güneşin ışığı bütün yeryüzünü kuşatmasıyla vahidiyet misalini gösterir.

** Ehadiyyet: Allah'ın her bir şeyde ayrı ayrı kendine ait birlik tecellisidir. Güneş'in bütün şeffaf şeylerde ve su katrelerinde ışığının ve bir nevi gölgesinin bulunması bunun misalidir.

⁴⁷⁶ Rûm, 22, “Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması O'nun varlığının delillerindendir.”

⁴⁷⁷ Nursî, Sözler, s. 12-13.

köklüdür ki, asırlar geçtikçe daha da kökleşip kuvvetlenmektedir.⁴⁷⁸ Adeta zaman ihtiyarladıkça Kur'an gençleşir, içindeki hakikatlar daha da iyi anlaşılır.⁴⁷⁹ Şüphesiz kelâm ve sözlerde zamanın büyük tesiri vardır. Bugün kıymetli ve orijinal olan bir söz, yarın bu özelliklerini kaybedebilir. Ama aksine Kur'an asırlar boyunca yeniliğini, güzelliğini, orijinalliğini muhafaza etmiştir.⁴⁸⁰ Ayrıca insanlara ait sanatlar başlangıçta mükemmel intizam ve güzellikte olmaz, tedricî olarak, çalışmaların birikimiyle ve zamanla mükemmelliğe ve zirvelere doğru yükselir. Kur'an ise beşere ait olmadığından ilk anda en mükemmel bir şekilde zuhur etmiş ve ilk zuhurunda gösterdiği tazeliği ve yeniliği halen muhafaza ederek devam ettirmektedir.⁴⁸¹

Nursî'ye göre Kur'an'ın bu meziyeti başlı başına bir mucizedir. O bunu şöyle izah eder: Kur'an on dört asırdır bütün hakikatlarını kâinat çarşısında açıp sergilemekte ve bir kısmını da kapalı tutup geleceğe saklamaktadır. Asırlar boyunca insanlığın ondan istifade etmesiyle birlikte, alışkanlık, her yerde bulunup ona kolayca ulaşılabilmesi, zaman aşımı, dünyadaki muazzam değişimler Kur'an'ın kıymetli hakikatlarına, güzel üslûbuna hâlel getirmemiş onu ihtiyarlatamamış ve kıymetten düşürüp güzelliklerini söndürememiştir. Bu başlı başına bir i'cazdır.⁴⁸²

Bediüzzaman, Kur'an'ın sabit ve köklü oluşunu, asırlar geçtikçe daha da kökleşip kuvvetlenmesini çeşitli misallerle açıklar.

Kendisine pek güvenen ve Kur'an'a karşı kulağını tıkayan şu asrın ehl-i kitap (aydın) insanları, Kur'an'ın “يا اهل الكتاب” “Ey Ehl-i Kitab!” şeklindeki mürşidâne hitabına çok muhtaçtır. Sanki bu hitap doğrudan doğruya bu asra bakıp, ehl-i kitab ile birlikte ehl-i mektebi de hitabı içinde bulundurur. “De ki: “Ey kitap ehli! Niçin hakkı (hakikatı) batıla karıştırıyor ve bile bile hakikatı gizliyorsunuz?” (Âl-i İmrân, 71) yahut “De ki: Ey kitap ehli! Yalnız Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak ve Allah'tan başka birbirinizi Rab olarak benimsemek üzere, bizimle

478 Nursî, *Sözler*, s. 378.

479 Nursî, *Mektubât*, s. 447.

480 Nursî, *İşarât*, (Trc.), s. 126.

481 Nursî, *İşarât*, (Trc.), s. 36.

482 Nursî, *Sözler*, s. 363, 403, 417.

sizin aranızda müşterek bir söze gelin.” (Âl-i İmrân, 64) gibi çağrılar, yahudi ve hristiyan ehl-i kitapla beraber, aynı zamanda ehl-i mektebe, ilimlerin ilerlemesiyle gerçeğe nüfuz etme imkânları artan aydınlarıdır.

Şahısların ve cemaatların karşı çıkamadıkları Kur'an'a karşı bütün insanlığın bilgilerinin, belki cinlerin fikirlerinin neticesine dayanan şimdiki batı medeniyeti, Kur'an'a karşı muaraza vaziyeti almıştır. Fakat Kur'an'ın “De ki: İnsanlar ve cinler birbirlerine yardımcı olarak, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelsinler, yine de benzerini yapamazlar.” (İsra, 88) meydan okumasına karşı koyamayıp mağlup düşmüş, insanlığa gerek fert ve gerek cemiyet planında saadet getirememiştir.

Sadece maddiyatı görüp maneviyata kör olan ve dünyanın büyük bir kesiminde hükmeden sefih batı medeniyetinin,* hakikat ve insaniyet bakımından Kur'an'a muaraza edemediği, onun temel prensipleri ile Kur'an'ın düsturları arasındaki şu karşılaştırma ortaya konulabilir:

Batı medeniyeti, toplum hayatında istinad noktası olarak kuvveti kabul eder, hedefi menfaat bilir. Hayat prensibi olarak mücadeleyi tanır. İnsan topluluklarının rabitasını, menfî milliyetçilik ve ırkçılık açısından ele alır. Gayesi, nefsin heveslerini doyurmak ve insanlığın ihtiyaçlarını artırmak için bazı lehviyatı üretmektir.

Halbuki kuvvetin yapacağı iş tecavüzdür. Menfaatin işi herkesin arzusuna kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaya yol açmaktır. Mücadelenin gereği çarpışmaktır. Irkçılığın, menfî milliyetçiliğin işi başkasını küçümseyip fırsat buldukça onu yutmakla beslenmek, sömürmek olduğundan, tecavüzdür. İşte bu temel prensipleri yüzündendir ki, batı medeniyeti kemmiyet ve teferruattaki birçok güzelliklerine rağmen, insanlığın ancak yüzde yirmisine, bir nevi sûrî saadet verip yüzde seksenini sıkıntıya ve sefalet atmıştır.

* Nursî'nin tenkit ettiği bu medeniyet gerçek İsevilikten, aldığı feyiz ile sosyal hayata faydalı sanatları veren, adalet ve hakkaniyete hizmet eden, ilim ve sanatı takip eden medeniyet değildir. O, materyalist felsefenin zulmetiyle, medeniyetin günahlarını güzellik zannederek, beşerî sefahete ve dalalete sevkeden bozulmuş zararlı felsefe ve medeniyettir. Bkz. Mesnevî, s. 147-148.

Kur'an'ın hikmeti ise istinad noktası olarak kuvveti değil hakkı kabul eder. Gayede menfaat yerine fazilet ve Allah rızası esasını arar. Hayatta mücadele yerine yardımlaşma prensibini esas tutar. Milletlerin münasebetlerinde ırkçılık ve milliyet yerine din, meslek ve vatan rabıtalарını kabul eder. Gayesi nefsin meşru olmayan tecavüzlerine mani olup, ruhun yüce duygularını tatmin etmek ve insanlığı kemalata sevkettir.

Hakk'ın şe'ni (işi) ittifaktır. Faziletin gereği dayanışmadır. Yardımlaşmanın gereği birbirinin imdadına yetişmektir. Dinin gereği kardeşliktir. Nefs-i emmareyi gemlemekle bağlayıp, ruhu kemalata yöneltmenin neticesi, iki cihan saadetidir.

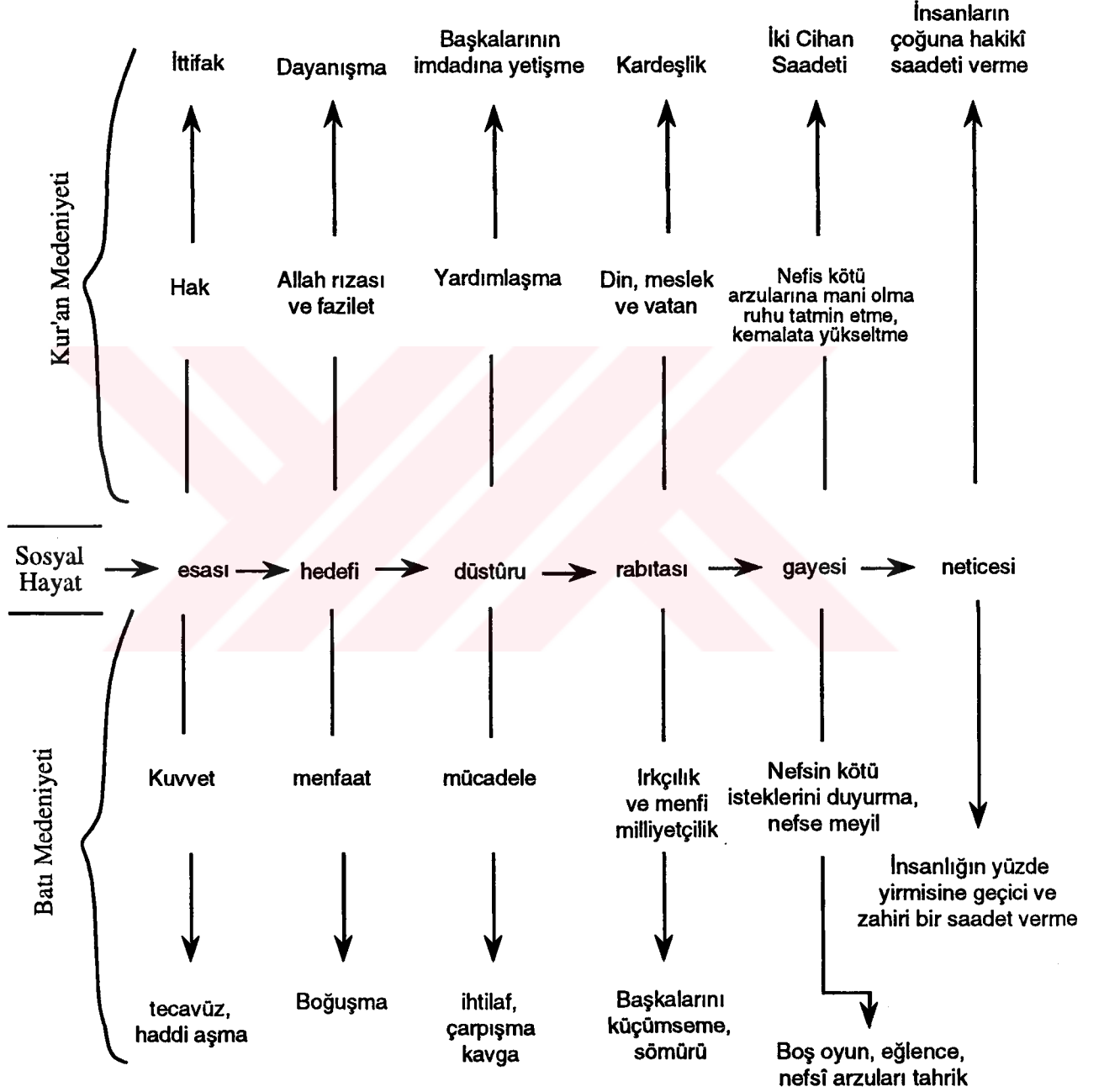
İşte böylece, batı medeniyetinin felsefesi, eski semavî dinlerden ve Kur'an'ın irşadlarından aldığı güzel taraflarına rağmen, hakikat nazarında Kur'an karşısında mağlup olmuştur. İnsanlık tarihinin bütün vahşetine denk bir vahşeti, birinci ve ikinci dünya harpleriyle bir defada kusarak, insanlık nazarında iflasını imzaladıktan sonra "hak, hukuk, hürriyet, fazilet, yardımlaşma" gibi prensipleri dava etmeye başlamış görünse de, neticenin değişmediği yaşadığımız feci bir gerçektir.⁴⁸³

Bediüzzaman'ın bu karşılaştırması Kur'an medeniyetinin bugünkü batı medeniyetine karşı mükemmelliğini ve üstünlüğünü her yönüyle açıkça göstermektedir. O, bu mukayeseyi eserlerinde tekrar tekrar ele alır. Buna göre, beşer dehasından çıkan felsefeye dayanan Batı medeniyeti ile ilahî vahiyden gelen İslâm medeniyeti, temel prensiplerde barışmaz, telifi mümkün değildir. Bu prensiplerin mukayesesi şematik olarak şu şekilde gösterilebilir:

483 Nursî, *Lem'alar*, s. 116-120, *Sözler*, s. 378-379, 664-665, *Mektubât*, s. 445-446, *Sünûhat*, s. 43-46, Suat Yıldırım, *Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 199-202.

KUR'AN MEDENİYETİ ile BATI MEDENİYETİNİ

MUKAYESE EDEN ŞEMA*

* Bu şema Dr. Ziyad ed-Değâmîn'in hazırladığı basılmamış Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu tebliğinden bazı küçük değişikliklerle iktibas edilmiştir.

Yine iki medeniyetin mukayesesinde biz, faydalı olabilecek, Nursî'nin bir talebesinin “niçin şu andaki medeniyetten “mimsiz” medeniyet* diye bahsediyor-sun?” sualine verdiği cevabına temas etmek istiyoruz;

Asrımızdaki batı medeniyeti semavî kanunlara muhalif olarak hareket ettiği için günahı sevabından, hata ve zararı faydasından çoktur. Medeniyetin asıl maksat ve hedefi olan herkesin dünyada rahat ve huzurlu olması düstûru bozuldu. İktisat ve kanaat yerine israf ve sefahat, çalışma ve hizmet yerine tembellik ve istirahat meyli galebe çaldı. Neticesinde insanlar fakir ve tembel hale geldiler. Halbuki Kur'an'ın getirdiği medeniyet çizgisine göre insanlığın huzuru çalışmada ve iktisat yapmakla israftan uzak olup kanaat etmektir. Bu düsturla havas ve avam tabakası birbiriyle barışabilir.

Bugünkü medeniyet suistimal, israf, hevesleri tahrik, zaruri olmayan ihtiyaçları zarurî haline getirip, görenek ve tiryakilik cihetiyle insanların ihtiyaçlarını korkunç şekilde çoğaltmıştır. Eskiden zaruri ihtiyaçlarını temin eden çoğunluk bugün onların çoğalmasıyla temin edemez hale düşmüştür. Bu da beşeri zulme ve haram kazanmaya sevk etmiştir. Avamla havasın arası açılmış, mücadeleler başlamıştır. Avamın havasa karşı itaatini havasın avama karşı şefkatini temin eden “zekâtın farz, faizin haram” kudsî düsturu bırakılınca da burjuvalar zulme, fakirler isyana başlamış, beşerin barış ve huzuru kaçmıştır.

Halbuki medeniyetin harikaları Allah'ın bir nimeti olmasından şükür gerektirdiği gibi, ayrıca onları insanların faydasına kullanmak gerekir. Tersine bugün bu medeniyet birçok insana tembellik, sefahet, çalışmayı bırakıp istirahat içinde nefsin heveslerini dinlemek arzusu verdiği için çalışmanın şevkini kırar, kanaatsizlik ve iktisatsızlık yoluyla sefahate, harama, israfa, zulme sevkeder.⁴⁸⁴

Nursî buna devrindeki radyo ve emsali şeylerin insanlığa ve ilme hizmet edeceğine, yüzde seksen boş şeylere, lüzumsuz ve nefsanî eğlencelere alet olduğunu, sefahat ve tembelliğe sebep olduğunu ifade eder.⁴⁸⁵

* İslâm harfleriyle “medeniyet” kelimesi mim harfi olmadan yazılırsa, alçaklık manasına gelen “deniyyet” kelimesi çıkar.

484 Nursî, Emirdağ, II, s. 98.

485 Nursî, a.g.e., II, s. 99.

Böylece batı meteniyeti semavî dinleri tam dinlemeyip insanlığı fakirleştirip ihtiyaçlarını çoğaltmış, iktisat ve kanaat esaslarını bozup israf, hırs ve tamahı artırıp zulüm ve harama yol açmış, sefahate teşvikle tembelliğe kapı açmış, çalışma şevkini kırmış, sefahate sevkettiği insanların ömrünü faydasız zayi etmiş, bununla da kalmayıp o muhtaç ve tembelleşmiş beşeri hasta edip, suistimal ve israf ile birçok hastalıkların sirayetine sebep olmuştur. Buna ilave olarak sefahate meyil, her vakit ölümü hatırlatan hastalıklar, dinsizlik cereyanlarının ölümü yokluk ve ebedi idam suretinde göstermesi, insanlığı tehdit edip onlara bir nevi cehennem azabı tattırmış ve tattırmaktadır.⁴⁸⁶

İşte insanlığın bu yaralarını, onlara dünya ve ahiret saadeti kazandıran, ölümü bir yokluk ve ebedî idam olmaktan çıkarıp nur alemine terhis şeklinde gösteren, insanlara iç huzuru temin eden Kur'an medeniyeti tedavi edebilir, onların bütün problemlerini halledebilir.⁴⁸⁷

Nursî, iki medeniyetin esaslarını mukayese ettikten sonra, batı medeniyetinin bazı mühim hatalarını ve bunların kötü sonuçlarını, buna karşı Kur'an medeniyetinin bu hastalıkları tedavideki seri, kısa ama özlü birkaç metodunu ele alır; Meselâ, bütün karışıklık ve huzursuzlukların esası kötü ahlâkın kaynağı şu iki fikirdir:

1. "Ben tek olayım, başkası açıktan ölse bana ne."
2. "Sen çalış ben yiyeyim."

Kur'an, birinci fikri zekâtın farziyeti ile söker, tedavi eder. İkinci fikrin kökünü, faizi haram kılmakla izale edip tedavi eder. Bunun gibi çok evlilik, miras hukuku, kadın hak ve hukuku, sosyal hayata ait düsturlar ile alakalı Kur'an medeniyetinin, bugünkü batı medeniyetinin halledemediği veya vahim neticeler doğurduğu meselelerdeki üstünlüğünü ve çözümlerini misallerle ele alır.⁴⁸⁸ Bunlar daha çok Kur'an'ın teşriî i'cazını ilgilendiren konulardır.

Nursî, batı medeniyetinin insanları kötülüğe ve sefahate sevkeden kısmının akibetinin kötü olacağına da temas eder ve ona şöyle hitap eder: "Bil ey Avrupa! Sen

486 Nursî, a.g.e., II, s. 99.

487 Nursî, a.g.e., II, s. 99.

488 Nursî, Sözlür, s. 380-383.

sağ elinle sakîm ve dalaletli bir felsefeyi ve sol elinle sefih ve muzır bir medeniyeti tutup dava edersin ki, beşerin saadeti bu ikisi ileddir. Senin bu iki elin kırılsın ve şu iki pis hediye senin başını yesin ve yiyecek.”⁴⁸⁹

Kur’an medeniyetini ele alırken Nursî, Kur’an’ın teşrii i’cazına da temas eder. Biz bu konuyu bundan sonraki vecihte ele alacağımız için burada öz halinde birkaç noktayla temas edip teferruatına girmedik.

Son olarak burada şunu ifade etmek istiyoruz, görüldüğü gibi Nursî i’cazla sadece mücerred bir ilim olarak ilgilenmiyor. O bir taraftan her yönüyle –dilden, hukuka, sosyal hayattan medeniyet cihetine kadar– i’cazı ele alıp ispat ederken, diğer bir taraftan Kur’an’ın bu harika ilaçlarıyla asrın ve toplumların problemlerini iyileştirmeye ve gelecekteki en güzel medeniyetin temellerini oluşturmaya çalışıyor. Görebildiğim kadarıyla Müellifimiz i’cazı bu tarzda ve kapsamlı olarak ele alıp Kur’an’ı ve i’cazını insanlığın problemlerini çözmek için istihdam eden nadir simalardan biridir.

20. VECİH: Kur’an’ın teşriindeki i’caz

Kur’ân-ı Kerîm’in on dört asır önce ortaya koyduğu düstur ve kanunlar aynı Kur’an’ın kendisi gibi eskimemekte, insanlığın maddî-manevî problemlerini çözmek için kendine müracaat etmeleri beklemektedir. Asrımızda Kur’ânî araştırmalar yapan ve i’cazla uğraşanlar Kur’an’ın teşrii vechine layık olduğu değeri verip, bu konuyu müstakil olarak ele almışlardır.* Kur’an’daki ahkâm âyetlerini tefsir eden eserler de, Kur’an ahkâmının ve teşriinin her zamana ve mekana tatbik edilebilmesini ve diğer mucizevi yönlerini zikretmişlerdir.**

Biz bu bölümde Nursî’nin Kur’an’ın teşrii yönüne bakışını, bu husustaki görüş ve tesbitlerini ele almak istiyoruz.

489 Nursî, Lem’alar, s. 115.

* Misal olarak müstakil şu iki eseri gösterebiliriz; Muhammed İsmail İbrahim, *el-Kur’an ve İ’cazuhi et-Teşrii*, Daru’l-Fikri’l-Arabî, Kahire 1977; Dr. Seyyid el-Cemîlî, *el-İ’cazu’l-Fikrî fi’l-Kur’an*, Dar İbn Zeydun, Beyrut 1985.

** Ayrıca Ulûmu’l-Kur’an ve i’cazla alakalı eser kaleme alanların bir çoğu Kur’an’ın teşrii yönüne tafsilatlı olarak temas etmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in nas, vecih, işaret ve remizlerinden, çok zengin manaları ihtiva eden âyetlerinden çıkan İslâm şeriatı, aklî deliller üzerine bina edilmiştir. Bu şeriat, temel ilimlerin hayatî noktalarını tamamen ihtiva eden bir ilim ve fen hûlasasıdır. Evet, ruh, kalb, vicdan terbiyesi, bedenın sağlığı ve korunması, ev idaresi, medenî siyaset, hukuk, muameleler, sosyal ilişkilere ait edep ve usuller vb. ilim ve fenlerin ihtiva ettikleri esasların fihristi ve özü İslâm şeriatıdır. Şeriat lüzum görülen meselelerde, ihtiyaca göre izahlarda bulunmuştur. Şeriat esasları koymuş, fakat o esaslardan alınacak hükümleri veya o esaslara bina edilecek furûatı akıllara havale etmiştir. Bunda çok hikmetler vardır. Şeriat lüzumlu olmayan yerlerde, zihinlerin istidadı olmayan meselelerde, zamanın kabiliyeti olmayan noktalarda bir fezleke ile icmal etmiştir. Şeriatın bu yönleri insanların takatinin üstündedir.⁴⁹⁰

“Benî Adem'in en büyük ve muhteşem ordusu olan, ümmet-i Muhammediye'nin (a.s.) mukaddes bir kumandanı olan Kur'an, bilmüşahede kuvvetli kanunlarıyla, esaslı düsturlarıyla, nafiz emirleriyle o pek büyük orduyu iki cihanı fethedecek bir derecede bir intizam verdiği ve bir inzibat altına aldığı ve maddî ve manevî techiz ettiği ve umum efradın derecâtına göre akıllarını talim ve kalplerini ve ruhlarını teshir ve vicdanlarını tathir aza ve cavarîhlerini istimal ve istihdam ettiği halde ...”⁴⁹¹

Nursî'nin bu veciz ifadeleri İslâm hukukunun, Kur'an hükümlerinin, doğrudan ve mefhumu muhalifleriyle birçok özelliklerini içermektedir. İslâm hukukunu bugünkü beşerî hukuk sisteminden ayıran başlıca özellikler vardır. Yukarıdaki ifadelerden şunları çıkarabiliriz.

1. İslâm hukukunun esası Kur'an ve vahiydir, yani ilahî kaynaklıdır.
2. İslâm hukuku evrenseldir.

3. İslâm hukuku beşerî hukukun aksine ahireti de hedefleyip insanları iki cihanda mesud edecek kanunlar ve düsturlar ihtiva ederek, insanın ebedî hayatına da hizmet eder.

490 Nursî, *İşarât*, (Trc.), s. 126-127.

491 Nursî, *Mektubât*, s. 290.

4. İslâm hukuku ve Kur'an'daki düsturlar insanların sadece maddî yönüyle değil, maddî ve manevî her yönüyle, sadece dış alemle ve akılla değil aynı zamanda iç âlemle, kalple, vicdanla, ruhla ve ahlâkla alakalıdır. Beşerî hukukta bu özellikler yoktur.

5. İslâm hukuku ve Kur'an ahkâmı bütün zamanları ve mekânları aşır, daima gerçekliğini korur, eskimez.

6. İslâm hukuku insanların bütün ihtiyaçlarına kâfidir.⁴⁹²

Bugün beşeri hukuk yeryüzünde insanlara mutluluk ve saadet verememekte, onların problemlerini halledememekte, tek yönlü ceza sistemleriyle insanları suçlardan uzaklaştıramamaktadır. Kur'an'ın teşriinin bu meseleleri nasıl hallettiğini, Nursî'nin tesbitleri içinde görmeye çalışalım;

Kur'an o koca Arap Yarımadası'nda, vahşî ve adetlerinde mutaassıp ve inatçı değişik kavim ve toplulukların çok kısa zamanda çirkin adetlerini, kötü ahlâklarını kökünden sökerek, onları güzel ahlâk ile donatarak, bütün aleme muallim ve medeni ümmetlere üstad eylemiştir. Mesela, sigara gibi bir adeti küçük bir topluluk içinde büyük bir idareci, büyük bir gayretle ancak kaldırabilir. Halbuki Hz. Peygamber Kur'an'ın getirdiği kanun ve düsturlarla o mutaassıp ve inatçı toplumların kanlarına işlemiş çok korkunç adetleri, küçük bir kuvvet ve gayretle kısa bir zamanda kaldırıp, yerine yüksek ahlâkı onların ruhlarına sindirerek yerleştirmiştir. Bu tabii ki Kur'an'ın ve onun sisteminin erişilmez bir neticesidir.⁴⁹³ İşte ümmî bir zatta sudur eden bu şeriâtın, on dört asrı ve insanlığın beşte birini hak ve adaletle idare etmesinin başka bir benzeri yoktur.⁴⁹⁴

Kur'an'ın çok yönlü inkılaplar yaptığına, tesir dairesinin çok geniş olduğuna, hukukla birlikte hayatın bütün kademe ve safhalarına nüfuz ettiğine, Nursî'nin görüşleri çerçevesinde Kur'an'ın kalblere, ruhlara tesiri bölümünde temas etmiştik.

492 İslâm hukukunun özellikleri ile alakalı bkz. Prof.Dr. Vehbe ez-Zühayli, **el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletuhu**, c. I, s. 18-26, III. baskı, Daru'l-Fıkr, Şam 1989, Nursî, **Sözler**, s. 382, 684.

493 Nursî, **Mektubât**, s. 182.

494 Nursî, **Mektubât**, s. 199.

Bediüzzaman Kur'an'ın teşrii yönündeki eşsizliğini müşahhas misallerle açıklar, biz bazılarından kısaca bahsetmek istiyoruz.

Kur'an toplumsal birçok problemlere, beşerî ekonomi düsturlarının halledemediği meselelere çok seri ve pratik çözümler getirir. Faizi haram kılmak, zekâtı farz kılıp teşvik etmek, toplumsal dengesizlikleri, çarpıklıkları tedavi ettiği gibi ictimaiî rabitaları da kuvvetlendirir. “İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur.” (Necm, 39), “... Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acı bir azabı müjdele!” (Tevbe, 34). Bu gibi ilahî düsturlar, çalışmanın esas olduğunu bildirip, servetin tekelleşmesini, zalimlerin ellerinde toplanmasını ve kullanılmayacak şekilde üst üste yığılıp saklanmasını yasaklar. Böylece ictimaiî çalkantıların, ihtilal ve ayaklanmaların önüne set çeker.⁴⁹⁵

Kur'an'ın çok evliliğe izin vermesindeki hikmetleri ele alan Nursî, bunun fıtrata uygunluğunu, bir zaruret olduğunu izah eder ve “bugünkü medeniyet bu Kur'ânî düsturu kabul etmediğinden dolayı resmi fuhuş yuvalarını kabullenmeye mecbur olur.” der.⁴⁹⁶

Yine, Nisâ sûresi 11. âyette ifade edilen erkeğin kadına verilen payın iki katını alması hükmünün, ne kadar adaletli ve makul olduğunu ele alır. Ekseriyet itibariyle bir kadın kendini himaye edecek birisini bulur. Erkek ise, kendine yük olacak ve nafakasını ona bırakacak biriyle hayatını birleştirir. Bu suretle bir kadın babasından yarısını alsa, kocası noksaniyetini temin eder. Erkek, babasından iki hisse alsa, bir hissesini evlendiği hanımın idaresine verir ve kız kardeşine müsavî olduğunu mantıkî olarak izah eder.⁴⁹⁷

Nursî, beşeri hukukun bazı haksız tutumlarını da tenkid eder. Mesela mimsiz medeniyet, kızların haklarını haklarından fazla verip haksızlığa sebep olduğu gibi, annelere de haklarını vermemekle haksızlık eder. Şefkat kahramanı olan ve herşeylerini evlatları için feda eden anneleri, ölen çocuklarının miraslarından mahrum eder. Bu onlara karşı korkunç bir hürmetsizlik ve hakarettir. Halbuki

495 Nursî, Sözlür, s. 380, 696.

496 Nursî, Sözlür, s. 380-381.

497 Nursî, Sözlür, s. 381, Mektubât, s. 37.

Kur'an "فَلَامَهُ السُّدُسُ" (Nisa, 11) "..., anasının payı altıda birdir. ..." emriyle onlara haklarını vermiş ve adaletli davranmıştır.⁴⁹⁸

21. VECİH: Kur'an'ın ümmî bir zattan sudûr etmesi

Nursî, Kur'ân-ı Kerîm'in okuma-yazma bilmeyen ümmî bir peygamberin vasıtasıyla gelmesini bir i'caz vechi sayar. Aslında Hz. Peygamber (a.s.)'ın ümmî oluşu, Kur'an'ın Allah (c.c.) katından geldiğinin apaçık delilidir.⁴⁹⁹

Müellifimiz Kur'an'ın camiiyetini ve muhteva zenginliğini ele alırken, Kur'an'ın imkân ve vücub alemine ait herşeyi, Allah'ın bütün esma, sıfat ve fiillerini, iman ve İslâm'a ait bütün bilgileri en küçük teferruatlarına kadar, aralarındaki tenasübü de gözeterek anlattığından bahseder. Daha sonra da bütün bu bilgileri Kur'an'ın ilâhî oluşuna delil olarak gösterir ve şöyle der: "Beyanat-ı Kur'aniye, beşerin ilm-i cüz'isine, bahusus bir ümmînin ilmine müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhîte istinad ediyor ..." ⁵⁰⁰ Nursîye göre Hz. Peygamber'in ümmî bir insan olarak, marifet-i ilahiye ve ulum-u âliyyeye ait kudsî hakikatları bilmesi mümkün değildir. Bu ümmî Zatta (a.s.) zuhur eden şeriatın, on dört asırdan beri milyonlarca insanı adilane ve hakkaniyet üzere ve mükemmel kanunlarıyla idare etmesinin misali yoktur.⁵⁰¹ "Hem, ümmî bir Zâtın (a.s.) ef'al ve akvâl ve ahvâlinden çıkan İslâmiyet, her asırda, üç yüz milyon insanın rehberi ve mercii ve akıllarının muallimi ve mürşidi ve kalplerinin münevveri ve musaffisi ve nefislerinin mürebbîsi ve müzekkîsi ve ruhların medâr-ı inkişâfı ve mâden-i terakkiyâtı olması cihetiyle, misli olamaz ve olamamış."⁵⁰²

22. VECİH: Kur'an'ın kolayca ezberlenebilmesi

Kur'an her vakit milyonlarca hafızın kalblerine yazılır ve hem de korunmuş olur. Kur'an altı bin küsur âyetten meydana gelen geniş bir kitaptır. Onda birbirine benzeyen âyetler, iltibasa sebep olabilecek durumlar vardır. Bütün bunlara rağmen

⁴⁹⁸ Nursî, *Mektubât*, s. 37-38.

⁴⁹⁹ Nursî, *Sözler*, s. 422.

⁵⁰⁰ Nursî, a.g.e., s. 126-127.

⁵⁰¹ Nursî, *Şualar*, s. 128, 130.

⁵⁰² Nursî, *Şualar*, s. 128.

küçücük çocukların, küçücük hafızalarıyla Kur'an'ı ezberleyebilmeleri, hakikaten Kur'an'ın eşsizliğini gösterir. Yeryüzünde diğer semavi kitaplar da dahil, bu özelliğe sahip hiçbir kitap yoktur.⁵⁰³

23. VECİH: Âyetlerin insanlara hoş gelip ağır gelmemesi

Âyet-i kerîmelerin okunuşunda fevkalade bir selaset olmasının yanında, Kur'an'ı dinlemek herkese hoş gelir. Müslümanlar her zaman büyük bir zevkle Kur'an okuyup dinledikleri gibi, en ağır hastalara, ölüm halinde olanlara Kur'an zemzem gibi hoş gelir. Kur'an'ın manevî ahengi onlara ferahlık verir onları sıkımsamaz.⁵⁰⁴ Kur'an-ı Kerîm bütün mahlukatın kabul ve rağbetine mazhar olmuştur. İnsanlar, cinler ve melekler Kur'an okunurken onun etrafında pervane gibi toplanırlar.⁵⁰⁵

24. VECİH: Kur'an'da azametli ve ulu sözler olması

Son olarak Nursî'nin müstakil bir vecih olarak hacim itibariyle fazla yer vermeyip ana fikri belirtip ve Kur'anî misallerle dikkatleri çektiği ve araştırmacıların araştırma ve çalışmalarına havale ettiği bir vecih vardır. Nursî'nin tesbit ettiği bu i'caz vechi Kur'an'da azametli ve ulu sözler olmasıdır. Müellifin eserinde i'cazın değişik yönlerine ait zikrettiği misallerde de bu konuya ait izleri görmek mümkündür. Kur'an'daki âyetlerin bir çoğuna baktığımız zaman âyetlerin ifade ve üslûbunda, muhteva ve manasında fevkalade bir azamet, kuvvet ve kudret görmekteyiz. Kur'an'da adeta bütün kâinatı, dünya ve ahireti gören bir göz ve onları büyük bir azamet ve izzetle şerh eden bir i'cazlı dil vardır. Bu durum Kur'an'a ilahî bir heybet ve ululuk kazandırdığı gibi, Kur'an'ın ilahî kaynaklı olduğunu gösterir. Kur'an'ın birçok âyetinde azametli ifadeler vardır. Güneşleri, ayları bir emirle döndüren kışı ve baharı bir kitabın sayfasını çevirir gibi kolayca getiren Rabbü'l-âlemîne yakışan beyanlar yer alır. Beyan, sahibinin psikolojisinin aynasıdır. Bu azametli ifadelerin aciz insandan sâdır olması imkânsızdır.⁵⁰⁶ Nursî'nin külliyyatı buna misal olabilecek yüzlerce misalle doludur. Kanaatimize göre, bu üzerinde

503 Nursî, Mektubât, s. 166.

504 Nursî, Mektubât, s. 166-167; Sözler, s. 351, 422, 682, Mesnevî, s. 123.

505 Nursî, Mektubât, s. 173.

506 Nursî, Sözler, s. 400-402.

araştırma yapılabilecek orijinal bir konudur. Biz bu hususta Nursî'nin eserlerinde zikrettiği bazı misalleri vermek istiyoruz. Zikredilen misaller bu konuya bir esas teşkil edebilir. Kur'ân-ı Kerîm'e bu nazarla bakıldığı zaman yüzlerce misal bulmak mümkündür.

1- "... يا ارض ابلعي ماءك ويا سماء اقلعي ... " (Hud, 44).⁵⁰⁷

2- "... فقال لها وللأرض ائتيا طوعاً او كرهاً قالتا اتينا طائعين " (Fussilet, 11).⁵⁰⁸

Bir söz emir veya yasaklama olduğu zaman konuşanın derecesine göre irade ve kudret ihtiva eder. Sözün ulviyet ve kuvveti o nisbette artar, muazzam bir tesir gösterir. Bu durumda o söze karşı konulamaz.⁵⁰⁹ Yukarıdaki iki âyette yer ve gök emrin ve kelâmın ulviyet ve azameti karşısında titreyip kemal-i itaatle emre amade olduklarını ve boyun eğdiklerini izah ederler. Bu nafiz emirlerde fevkalade bir azamet kuvvet ve ulviyet vardır.

" إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "

3-
(Yasin, 82-83).⁵¹⁰

4- " وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ ... " (Bakara, 34).⁵¹¹

Bu iki âyete bakıldığı zaman onlardaki azamet, emirlerindeki kuvvet ve ulvilik çok net bir şekilde görülmektedir.⁵¹²

507 "... Ey yer suyunu çek! Ey gök sen de tut!..."

508 "... göğe ve yeryüzüne" İstiyerek ve istemiyerek buyruğuma gelin dedi. İkisi de: "İstiyerek geldik" dediler.

509 Nursî, *Sözler*, s. 400-401.

510 "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece o şeye "Ol" demektir hemen olup her şeyin hükümranlığı elinde olan ve sizin de kendisine döneceğiniz Allah münezzehdir."

511 "Meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik ..."

512 Bu âyetlerin izahı için bkz. Nursî, *Sözler*, s. 401. Nursî bu konuya ayrıca Kaf sûresi, 6-11 âyetlerini misal verir ve açıklar. Biz bu âyetleri ve meâlini ispat ve delillendirmede Kur'an beyanında verdik. Bu sebeple burada tekrar vermedik. Yalnız, bu âyetlerdeki azameti ve ulviyeti anlamak için bkz. Nursî, *Sözler*, s. 402-403.

" ومن آياته ان تقوم السماء والارض بأمره ثم اذا دعاكم دعوة

5. ⁵¹³ (Rûm, 25) " من الارض اذا انتم تخرجون "

Nursî bu âyetteki azameti, âyetin azametli bir iycaz ile anlattığı ulvî manayı, Allah'ın kudret ve azametini göstermesini, teşbih ve temsille anlatır. Gökler ve yerler Sultan-ı Ezeli'nin emrinde iki kışladır. Askerî kışlada yatan askerlerin kalk borusuyla kalkıp, komutanın emrine hazır oldukları gibi, Hz. İsrail'in surunu işiten bu kışlada ölüm uykusunda yatanlar Allah'ın emrine itaat için aynı anda beden libaslarını giyip dışarı fırlarlar.⁵¹⁴

" ... والارض جميعا قبضته يوم القيامة والسموات مطويات بيمينه

6- ⁵¹⁵ (Zümer, 67) " سبحانه وتعالى عما يشركون "

له مقاليد السموات والارض ييسط الرزق لمن يشاء ويقدر انه بكل

7- ⁵¹⁶ (Şûrâ, 12) " شئ عليم "

" وما من دابة في الارض الا على الله رزقها ويعلم مستقرها ومستودعها

8- ⁵¹⁷ (Hûd, 6) " كل من كتاب مبين "

9- ⁵¹⁸ (Hûd, 56) " ... ما من دابة الا هو آخذ بناصيتها ... "

" الم تر أن الله يسجد له من في السموات ومن في الارض والشمس

10- ⁵¹⁹ (Hac, 18) " والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب ... "

513 "Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile ayakta durması O'nun varlığının delillerindendir. Sonra sizi kabirlerinizden bir çağırmaya görsün, hemen çıkıverirsiniz."

514 Nursî, Şualar, s. 214.

515 "... Bütün yeryüzü, kıyamet günü O'nun avucundadır; gökler O'nun kudretiyle dürtmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir."

516 "Göklerin ve yerin kilitleri O'nundur. Dilediğine rızkı bol verir ve isterse kısar. Doğrusu O herşeyi bilendir."

517 "Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkı ancak Allah'a aittir. O, canlıları babaların sulbünde kararlaştırmış ve anaların rahminde karalaşmakta iken de bilir. Herşey apaçık bir Kitap'tadır."

518 "... yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, onun perçeminden tutmuş olmasın. (Hepsinin hükmü, tasarrufu ve yönetimi O'nun elindedir.)"

519 "Göklerde ve yerde olanların, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanların ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun?..."

" إن ربكم الله الذي خلق السموات والارض في ستة ايام ثم استوى
على العرش يغشى الليل النهار يطلبه حثيثا والشمس والقمر
والنجوم مسخرات بأمره الا له الخلق والامر تبارك الله رب العالمين " 11- (A'raf, 54)⁵²⁰ *

İ'caz vecihlerini topluca değerlendirme

Müellifimiz –daha önce de birçok yerde işaret ettiğimiz gibi– kırk kadar i'caz vecih zikretmiştir. Biz birbiriyle alakalı olan bazı vecihleri bir konu başlığı altında topladığımız için ortaya yirmi dört vecih çıktı. Buna misal vermek gerekirse, Müellifimiz Kur'an'ın gaybî haberleri konusunu geçmiş, gelecek ve ilahî hakikatlardaki gaybî haberler olarak ele almıştır. Biz bunu bir başlık altında inceledik. Ayrıca Kur'an'ın fennî i'cazı ve peygamber mucizelerindeki icazını birbiriyle ciddi olarak alakalı bulduğumuzdan, ikisini bir vecih olarak ele alıp işledik. Nursî bunun gibi camiiyet ve üslûb konusunu işlerken, bu başlık altında beş ayrı konuyu işlemiştir. Biz bunları ilgili diğer konularla birleştirdik. Böylece Bediüzzaman'ın tesbit ettiği kırk vechin çoğu müstakil olmasa da, bizim ele aldığımız yirmi dört vechin içinde zikredilmiş oldu. Bunun dışında Müellifimizin temas ettiği tevafuk meselesi vardır. Kur'an'ın harf, kelime, sayı yönünden bazı tevafuklar göstermesine misaller verir, ama bunların üzerinde fazlaca durmaz.⁵²¹ **Mucizât-ı Kur'aniye** Risalesinde ise bu konuya hiç temas etmez. O'na göre tevafuklar Kur'an'a ait, onu destekleyici mahiyette işaretlerdir. Zayıf iplerin birleşip halat teşkil ettiği gibi, vecih olmayan bu küçük işaret ve nükteler Kur'an'ı manen destekleyip takviye ederler. Bunlara ait çeşitli bilgiler Nursî'nin eserlerinde bulunsa da, kendisinin üzerinde fazla durmadığı ve âlimler arasında da bu konunun fazlaca yeri olmadığı için, biz de i'caz vecihleri içinde bu konuya temas etmedik.

520 "Rabbimiz, gökleri ve yeri altı günde yaratan ve sonra arşa hükmeden, gündüzü –durmadan kovalayan– gece ile bürüyen, güneşi, ay'ı, yıldızları, hepsini buyruğuna baş eğdirerek var eden Allah'tır. Bilin ki yaratma da emir de O'nun hakkıdır. Âlemlerin Rabbi olan Allah yücedir."

* Nursî, *Sözler*, s. 326, 390; Nursî, *Lem'alar*, s. 332, 334; *Sualar*, s. 114.

521 Bu konuyla alakalı bkz. Nursî, *Mektubât*, s. 167-168, 379-382.

Müellifimiz'e göre bütün bu vecihler birbirlerini destekleyip bütün şuurlu varlıklara meydan okuyarak Kur'an'ın mucizeliğini izhar ettikleri gibi, onlara bu dünyaya gelişlerinin gerçek ve tek gayesini gösterirler.

"Bütün enbiya, mucizelerine istinad ederek sözünü teyid ettikleri ve bütün evliya, keşf ve kerametlerine istinad edip davasını tasdik ettikleri ve bütün asfiya, tahkikatına istinad ederek hakkaniyetine şehadet ettikleri Resul-i Ekrem (a.s.)'in tahakkuk etmiş bin mucizatının kuvvetine istinad edip, bütün kuvvetiyle, hem kırk vecihle mucize olan Kur'ân-ı Hakîm ...⁵²² bütün vecihleri, harikalıkları, parıltı ve işaretleriyle

" قل لئن اجتمعت الانس والجن على أن يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون

523 âyetini yüksek بمثله ولو كان بعضهم لبعض ظهيراً "

bir sada ile okuyorlar.⁵²⁴

Evet Kur'an bütün bu mezkur vecihleri ve diğer bütün güzellik ve harikalıkları ile insanlara ve cinlere meydan okuyor "Bütün insan ve cinlerin damarlarına dokunduruyor. Dostlarının şevklerini, düşmanlarının inadını tahrik edip, azim bir teşvik ile, şiddetli bir tergib ile dost ve düşmanları, O'nu tanzire ve taklide, yani; nazirini yapmak ve kalamını ona benzetmek için sevk ediyor. Hem öyle bir surette o mucizeyi nazargâh-ı en'ama koyuyor; güya insanın bu dünyaya gelişinden gaye-i yegânesi, o mucizeyi hedef ve düstur ittihaz edip, O'na bakarak, netice-i hilkat-ı insaniyeye (insanlığın yaratılış neticesine) bilerek yürümektir."⁵²⁵

522 Nursî, Sözlür, s. 80.

523 İsrâ, 88, "De ki "Andolsun eğer insan(lar) ve cin(ler) şu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, yine onun benzerini getiremezler. Birbirine arka ol(up yardım et)seler de (bunu yapamazlar).

524 Nursî, a.g.e., s. 413.

525 Nursî, a.g.e., s. 245-246.

NETİCE

20. asır çok büyük savaşlara, maddî ve manevî felaketlere, içtimaî ve fikrî çalkantılara sahne olmuş, materyalist ve pozitivist akımların zararları ÷lkemizi de sarmıştır. Bu korkunç vaziyet ve hadiselerin karşısında, mutlakiyet, meşrutiyet-tek ve çok partili-cumhuriyet dönemlerinin her birinde etkili bir şahsiyet olarak yaşayan Bediüzzam Said Nursî, Kur'an'ın mucize olduğunu yeni ve değişik bir üslûpla asrın anlayışına göre kaleme alma ihtiyacını hissetmiştir. Kur'an'ın i'cazını anlatırken O'nun en büyük hedefi Kur'an hidayetini geniş bir kitleye gösterebilme, onun feyzinden istifade ettirerek insanlığın imanını kurtarma ve iki dünyalarını cennet haline getirebilmedir.

Kur'an-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğunu gösteren İ'câz-ı Kur'an sahasında alimlerimiz yüzlerce eser telif etmişlerdir.

İ'câz-ı Kur'an'la alakalı eserlere tarihî seyri içinde baktığımız zaman onların kendi asırlarının ruhu, zevki ve ihtiyaçları çerçevesinde kaleme alındıklarını görmekteyiz. Hicrî üçüncü asırda başlayan i'câz çalışmaları, beşinci asırdan itibaren Bakıllânî, Cürcânî vb. ile yükselme kaydetmiştir. Bu sahadaki çalışmalar o dönemlerden günümüze kadar devam edegelmiştir. Asrımız ise İ'caz-ı Kur'an konusunda hayli yeni çalışmalara şahit olmuş ve zamanımızda bu konuyu farklı tarz ve yaklaşımlarla ele alan eserler telif edilmiştir. Yalnız bunların çoğu Türkiye dışında yazılmıştır. Ancak merhum Nursî'nin i'câza dair serdettiği orijinal fikirlerin, sadece Türkiye'de değil bütün dünyada da başta gelen, nadir eserler arasında olduğunu söylememiz gerekir.

Nursî, i'câz konusunu müstakil ve geniş olarak işlemekle beraber hemen hemen bütün eserlerinde de değişik açılardan i'câza ait mühim konulara temas etmiş ve eserlerinin Kur'an'a ait güzelliklerden hâli kalmasına gönlü razı olmamıştır. Biz

bu çalışmamızda Nursî'nin Kur'an ve i'câzla alakalı düşünce ve görüşlerini eserlerinin değişik yerlerinden derleyip tahlil ederek, ilim alemine sunmaya çalıştık.

Nursî'nin Kur'an'ı tarifi ve Kur'an'ın Allah kelâmı oluşunu ispatı, Kur'an'ın öteki semavî kitaplardan üstünlüğünü ve Kur'an hidayetini asrımız insanına takdim tarzı hakikaten çok mükemmeldir.

Nursî, Kur'ân-ı Kerîm'e, klasik tariflerden farklı ve çok kapsamlı bir tarif getirir. Nursî'ye göre Kur'an; büyük kâinat kitabının ezeli tercümesi, şehadet ve gayb âleminin müfessiri, uhrevî âlemin kudsî haritası, gayb âleminin lisanı, insanlığın bütün manevî ihtiyaçlarına mercû olan birçok kitabın yerini tutan tek kitaptır. Kur'an'ın bütün cihetleri aydınlıktır. Kur'an'ın altında hüccet ve bürhan direkleri vardır. Vahiy olmakla beraber aklî ve ilmi delillerle desteklenmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Kur'an'ın üstünde i'câz tuğrası, önünde ve hedefinde bütün insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştırma gayesi vardır.

Müellifimize göre Kur'an, bir tûba ağacıdır. Kâinattaki sırlar, ilahî ve yaratılış hakikatları bu ağacın yemişleri, yüzbinlerce âlim ve evliya ise çiçekleridir.

Nursî, Kur'an'ın Allah'ın kitabı oluşunu ilmî, aklî ve mantıkî delillerle ispat etmeye çalışır ve orijinal deliller serdedir. O'na göre iman esesları Kur'an'ın doğruluk delillerinden biridir. Kur'an'ın ilahî hakikatlarda ve dinî meselelerde, rubûbiyet ve ulûhiyete ait bütün konularda tenasüp ve dengeyi koruması, bütün peygamberlerin, âlim ve velilerin Kur'an hakkında icma' etmeleri, bütün temiz vicdanların Kur'an'ı tasdik etmeleri, çok farklı konuları ve bilgileri ihtiva etmesine rağmen Kur'an'da hata olmaması gibi kuvvetli deliller, hep O'nun üzerinde durup tahlil ettiği delillerden bazılarıdır.

Müellif Kur'an'ın misyonu üzerinde de durur. İnsanların ve cinlerin mürşid ve rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm'in en büyük vazifesi insanlara isim, sıfat ve icraatıyla Cenâb-ı Hakk'ı tanıtır, kâinattaki en büyük hakikatları öğretip onları irşad etmektir. İnsanlığa Allah'ı tanıtan üç büyük tanıtıcıdan birisi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Diğerleri ise Hz. Peygamber (a.s.) ve kâinat kitabıdır.

Kur'an'ın diğ er mühim bir vazifesi, fertleri ve toplumları bütün yönleriyle terbiye etmesidir. Kur'an sosyal hayatta nurlu ve saadetli bir değişiklik yapt ığı gibi, insanların nefislerinde, kalplerinde, ruhlarında, akıllarında ve siyasî hayatlarında da muazzam bir inkılab yapar.

Nursî'ye göre k afirler bile Kur'an'ın engin rahmet hazinesinden istifade ederler. Kur'an'ın tesiriyle birçok inkarcı mutlak küfürden ş üpheli bir küfre geçer. K afirler, kendilerine dünyada cehennem azabı tattıran ebedî yokluk d  ş ncesinden, Kur'an'ın ahirete ait bahislerini d  ş n p bekçi ihtimali olduğunu hissederek, en azından biraz rahatlarlar.

Bediüzzaman'a göre Kur'an'ın inzal edilmesi birçok cihetten zarur idir. Zira, dünya sarayındaki en ehemmiyetli misafir insandır. Bu kıymetli misafirle Cenâb-ı Hakk'ın konuşmaması ve g r ş memesi d  ş n lemez. Bu misafirlerine karşı alakasını ve onlardan istediklerini gösterecek bir kitabı bulunması gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'in faydası ve vazifesi sadece dünya ile sınırlı değildir. Nursî'nin görüşüne göre Kur'an ve onun hakikatları olan   l  m i esaslar, insana deri gibi yapışık olup onunla beraber inkişaf eder ve iki dünya saadetini netice verirler. İnsanların dünya ile alakaları kesildikten sonra Kur'an s ureten, teklif cihetiyle insanlardan ayrılrsa da, maneviyatı ve esrarıyla müminlere olan arkadaşlığını devam ettirip onların ruhlarını g dalandırır.

Nursî müslümanların Kur'an'ın hidayet yönünden tam istifade edemediklerine, bunun eski bir problem olduğuna dikkat çeker ve buna çareler gösterir. O'na göre Kur'an mutlak hakimdir. Halbuki çoğu zaman dini eserler, mukallitlerin de hatası yüzünden, Kur'an'ı gösteren ş effaf cam olacağı yerde, Kur'an'a perde olmuştur. Bu eserler Kur'an'a tefsir olacakken, başlı başına tasnifat hükümüne geçmiş ve Kur'an'a vekil ve gölge olmuşlardır. Halbuki dinin esas hüküm ve meselelerinde, doğrudan doğruya Kur'an gösterilse idi, zihin tabii olarak vicdanları uyarıp ş evke getiren "kudsiyet"e intikal ederdi. Kur'an milyonlarca kitaplara dağılan rağbetten daha fazla bir rağbete mazhar olup, nefisler üstünde bütün manasıyla hâkim ve nafiz olurdu. Yalnız okumakla teberrük edilen bir mübarek kitap derecesinde kalmazdı...

Ama Nursî Kur'an'ın geleceği konusunda çok ümitlidir. O'na göre akıl, ilim ve fennin hükmedeceği gelecekte aklî delillere istinad eden ve bütün hükümlerini akla tesbit ettiren Kur'an dünyaya hükmedecektir.

Müellifimizin geleceğin hâkimi olan Kur'an'la alakalı önemli bir teklifi vardır. Kur'an, bütün ilimlerin uzmanlarının bulunduğu yüksek bir heyet tarafından tefsir edilmelidir. Zira zaman, mekan ve ihtisas cihetinden ihata dairesi çok dar olan bir ferdin anlayışından çıkan bir tefsir, gerçekten Kur'an'a tefsir olamaz.

Müellifimiz, Kur'an tefsirinde, cemiyetin ihtiyaçları ve ilimlerdeki gelişmenin rolü üzerinde durur. O'na göre ne önceden yazılan tefsirler ne de bir beşer olarak kendisinin tefsire ait düşüneleri değişmez ve nihaî tefsir olarak kabul edilmelidir. En büyük müfessir zamandır, kendi de dahil olmak üzere âlimlerin söyledikleri en son söz değildir. İşte Nursî'nin ilmî gelişmeleri isteyen bu tavrı, ilmin ilerlemesini teşvik etmekte ve ilim ehline dinamizm kazandırmaktadır.

Kur'an i'câzının anlaşılma meselesine gelince, Nursî'nin bu husustaki fikirleri isabetli ve gayet makuldür. Nursî'ye göre i'câzın anlaşılması sadece araplara mahsus bir keyfiyet değildir. Bütün insanların seviye ve mesleklerine göre i'câz'dan hisseleri vardır. Bu seviyenin durumuna göre bazı i'câz vecihleri anlaşılır. Kur'an'ın her tabakaya karşı ayrı i'câzı vardır. Mesela Kur'an belagat ve edebiyatçılara karşı kendi harika belagatındaki i'câzını göstermektedir. Kâhinler, medyumlar ve gaibten haber verdiğini iddia edenlere karşı gaybî haberlerindeki i'câzını, sosyal ve siyasî ilimlerle uğraşan âlimlere karşı ise, kendi kudsî düstur ve kanunlarındaki i'câzını göstermektedir.

Müellifimizin, Kur'an hakkında ortaya atılan bazı şüphelere cevap sadedinde eserlerinin değişik yerlerinde dikkatleri çektiği çok önemli bir tesbiti vardır, o tesbit de şudur;

Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığı zaman daima muhatap açısından bakılmalı ve öyle değerlendirmede bulunmalıdır. Zira bir söz bir cihetten söz sahibine baksa çok yönden muhataba bakar. Muhatap olan insanlar ise fikir, his, akıl ve idrak cihetiyle bir değildirler. Ayrıca zamanların ihtiyaçları da farklıdır. Bundan dolayı Kur'an'ın muhkemât dışındaki bir kısım ifadeleri zamanların ihtiyaçlarına, makamların

gereğine ve muhatapların vaziyetlerine göre ayrı ayrı olmuştur. Durum böyle olunca daima en güzel ve en yüksek ifade çeşitlerini Kur'an'ın herbir ifadesinde aramak hatadır. Ayrıca muhatabın hissine, anlayışına uygun bir üslûbun ölçü ve bakışıyla mütekellime bakan, Kur'an'ı tenkid edip, sapıklığa düşer. Halbuki muhatabın durumunu gözönüne almak gerekir.

Bediüzzaman'ın bu ölçüsü özellikle günümüzde büyük önem arz etmektedir. Hakikaten bugün Kur'an'a bu nazarla bakmayıp şüpheyeye düşen birçok insanla karşılaşmaktayız. Onlara verilecek en güzel cevaplardan biri Müellifimiz'in bu tesbitidir.

Biz tezimizin ikinci bölümünü tamamen i'câz vecihlerine ayırdık. Burada Nursî'nin zikrettiği vecihleri eskilerle mukayeseli olarak vermeye çalıştık. Nursî'nin tesbit ettiği yeni vecihlere özellikle dikkatleri çektik.

Nursî i'câz vecihlerini ele alırken Kur'an belagatı ve nazmıyla ilgilendiği kadar diğer i'câz vecihleriyle de ciddi manada ilgilenir ve üzerinde genişçe durur. Kanaatimize göre O'nun bu tutumu şundan kaynaklanmaktadır;

Daha önceki dönemlerde, Kur'an'ın belagatını anlama işinde arap olmayanlar araplara istinad ediyorlardı. Zira onlar, arap edebiyatına vakıf olmadıkları için Kur'an'ın dil yönüyle eşsizliğini, konunun uzmanı arap alimlere bakıp anlıyorlardı. Fakat şimdi araplar da edebî zevkten, fasih Arapça ve ifade üslûblarından uzaklaşınca, Kur'an belagatını takdir etmekten aciz olduklarını söylemektedirler. Arap edebiyatına vakıf insanların hayli azaldığı bir ortamda, Kur'an belagatını kimlerin anlayıp ondan zevk alacağı sorusu kaçınılmaz olacaktır. İşte bu durumda i'câza eski dönemlerden farklı yaklaşıp, değışen şartları gözönünde bulundurmak gerekecektir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Bediüzzaman i'câzı her yönüyle anlatmaya çalışmış, i'câzın eskilerin değinmediğı diğer yönlerine oldukça ağırlık vermiştir. Bununla birlikte Nursî eskilerin zikrettiğı bazı vecihleri daha da geliştirmenin yanında, onların temas etmedikleri yeni vecihler ortaya koymuş ve bunları genişçe izah etmiştir.

Mesela Nursî, hayranı olduğu Cürcânî'nin nazım nazariyesini daha da geliştirmiş ve bunu tatbikî olarak misallerle göstermiştir. Cürcânî tek bir lafızda i'câz

olmayacağını söylerken, Nursî cümlede, kelimedede, harfte hatta harekede de i'câz olduğunu söyler ve bunu Arapça tefsirinde (İşaratu'l-İ'caz) göstermeye çalışır. Âyetler, cümleler ve kelimeler arasındaki mükemmel irtibat ve kaynaşma, herbir cümlelerin keyfiyet ve öğeleri arasındaki alaka, kelime ve cümlelerin bütün yönleriyle bir hedefe bakmaları ve manalardaki ilişki, kelimelerdeki tercih, harflerdeki sırlar Nursî'nin nazım konusunu işlerken üzerinde durduğu esas noktalardır.

O, nazım konusunu, Zemahşerî, Râzî ve Ebussuûd'dan daha geniş ve daha çok tatbikî misallerle göstermiştir. Daha çok nazariye halinde kalan nazım meselesi, Nursî ile birlikte uygulanmaya ve tatbikat sahasına konulmuştur. Mesela belagata göre cümlelerin bütün öğeleri ve parçaları o cümlelerin takip ettiği ana ve esas maksada bakmalı, onu takviye etmelidir. Müellif buna Kur'an'dan misaller verir ve şu mühim tesbitte bulunur; Kur'an'ın bütününde görünen güzellik kelime ve cüzlerinde de görünür. Halbuki birşey cüzlerine ayrılınca normalde onun güzelliği kalmaz ve görünmez.

Müellifimiz âyet ve cümleler arasındaki tenasübe çok kapsamlı temas eder ve “herbir âyetin diğer âyetlere bakan bir gözü, onlara yönelmiş bir yüzü vardır” der. İhlâs sûresindeki mükemmel tenasübe dikkat çeker ve şu tesbiti yapar: “Bu sûrede üçü müsbet, üçü menfi altı cümle vardır ve bu cümleler bir tevhid hazinesidir. Bu sûredeki herbir cümle öteki cümlelere hem delil olur, hem de netice olur. Çünkü herbir cümlelerin iki manası vardır. Bir mana ile netice olur, diğer bir mana ile delil olur. Demek İhlâs sûresinde otuz İhlâs sûresi kadar, muntazam, birbirini isbat eden delillerden meydana gelen sûreler vardır.” Nursî, bu orijinal tesbitinin tamamını görmek isteyenlere birkaç misalini tatbikî olarak verir ve kalanını onlara havale eder. Biz tezimizde bunun tamamını gösterdiğimiz gibi bir kısmını da şematik olarak arzettik.

Müellifimiz, Kur'an'ın bütün cümle, kelime ve harflerinin yerli yerinde olup tesadüfî olmadığını vurgulayarak şöyle bir benzetmede bulunur; insanın gözbebeğini yerine yerleştirmek için bütün vücudun münasebetlerini ve harika vazifelerini ve gözün o vazifelere karşı konumunu bilmek gerekir. Kur'an'ın da çok münasebet gözetilerek yerleştirilen âyet, cümle, kelime ve harfleri geniş bir ilim ve ihataya dayanır.

Müellif Kur'an üslûbuna da hayli geniş yer ayırır. Üslûb güzelliğini sûre, maksad, âyet, cümle ve kelime üzerinde tatbiki olarak gösterir. Üslûba ait bazı orijinal özellikler ortaya koyar. Üslûbun bir özelliği olan Kur'an'daki tekrarlar meselesini hikmetleriyle, yeni yönleriyle yorumlar. Meselâ şu tesbiti ilginçtir; Herkes Kur'an'ın tamamını –ya gafletinden veya imkân bulamadığından– her zaman okuyamaz ama bir sûreyi çoğu zaman okuyabilir. Bu sebepten dolayı Kur'an'ın en mühim maksat ve delilleri, kısa sûrelere dercedilerek, herbir sûre küçük bir Kur'an hükmüne getirilmiştir. Sanki Kur'an içinde onlarca Kur'an vardır. Demek ki hiç kimseyi mahrum etmemek için Kur'an'da tevhid, haşir meseleleri ve bazı kıssa ve hadiseler tekrar edilir.

Kur'an'ın beyanındaki ulvîlik ve güzellik, Nursî'nin üzerinde geniş olarak durduğu vecihlerden biridir. İrşad, ispat, ikna, teşvik, korkutma, medih öğretme gibi durumlarda Kur'an'ın üslûbunu ele alan Nursî bunları çok güzel misaller ve izahlarıyla gözler önüne serer. Mesala irşad makamında Kur'an'ın kendine has metodları vardır. Kur'an bu usûlünün bir gereği olarak muhataplarının çoğunu teşkil eden avama karşı küllî hakikatları, genel düsturları, cüz'î sûretler ile gösterir. Büyük meselelerin yalnız uçlarını ve basit sûretlerini izhar eder. Nursî bunun Kur'an'dan güzel misallerini verir. Kur'an'ın ikna ve ilzam etmedeki beyanını da ele alan Müellif Tûr sûresi 29-43 âyetlerini tefsir ederek bu âyetlerin bütün sapık ve yanlış yolların fikirlerini iptal edip şüphe kaynaklarını kuruttuğunu bildirir.

Müellifin eserlerinde çok geniş ve orijinal olarak ele aldığı çok önemli ve yeni vecihlerden biri de Kur'an'ın camiiyeti yönüdür. Nursî, Kur'an'ın bu zenginlik yönünü lafız (âyet, cümle, kelime, harf, hareke), mana, ilim, konu ve üslûb cihetiyle inceler. Kur'an'ın bu hususlardaki zenginliğine, farklı meslek ve branştaki insanların, âlimlerin Kur'an'dan farklı ve değişik manalar çıkarmalarını gösteren Nursî, Kur'an'ın her muhatabına ayrı kapıdan hisse verdiğini söyler. Kur'an'dan çeşitli cümle ve kelimeler alarak farklı seviyedeki insanların bunları nasıl farklı farklı, kademe kademe anladıklarını tatbikî olarak gösterir. Bu konunun sonunda camiiyete ait ve daha önce de pek temas edilmeyen bir özelliğe dikkatleri çeker. O özellik şudur: Kur'an küllî prensipleri cüz'î hadiselerle gösterir. Bazen bir denizi bir ibrikte göstermesi gibi geniş ve uzun küllî düsturları, umumî kanunları hususî bir

hadise ile gösterir. Bundan dolayı Kur'an'da bazı tarihî hadiseler sûretinde zikredilen kıssalar, mühim küllî hakikatların, kaidelerin uçlarıdır ve çok zengin manalar yüklüdür. Nursî bu konuyu Kur'an'dan misallerle genişçe inceler.

Kur'an'ın ilahî ve imanî hakikatları en küçük teferruatına kadar, onlardaki dengeyi bozmadan en mükemmel şekilde beyan etmesi Nursî'nin şerhettiği mühim vecihlerden biridir.

Müelliflerimize göre Kur'an'ın beyanında muazzam bir birlik vardır. Yalnız bu birlik ve bütünlüğü bozacak çok sebep varken, bunlar zarar vermek yerine Kur'an'ın birlik ve uyumuna destek olur. Nursî bunu düz bir ağacın üzerindeki çıkıntılara benzetir. Aslında bu çıkıntılar ağacın tenasübünü bozmak için değil ağaca dışarıdan bir estetik güzellik vermek içindir. Kur'an'daki bu sebepler şunlardır: Kur'an'ın tedricî olarak nazil olması, farklı nüzul sebepleri ile gelmesi, farklı farklı sorulara cevap vermesi, türlü türlü hadiselerin hükümlerini beyan etmesi, değişik seviyedeki muhataplara hitap etmesi... İşte çok karışık hal ve durumlara maruz kalmasına rağmen sanki bunların hepsi bir anda gelmiş gibi şaşılacak bir bütünlük arz etmektedir. Adeta kurşunla kenetlenmiş bütünlükten dolayı Kur'an, sanki bir anda ve tek nüzûl sebebi ile nazil olmuştur. Adeta bir muhataba ve bir suale cevap vermekte, bir hadisenin hükmünü beyan etmektedir. Bundan dolayı Nursî'ye göre Kur'ân-ı Kerîm yekpâre bir vücut gibidir.

Kur'an'ın bütün zamanlara ve tabakalara hitabını bir vecih olarak işleyen Nursî, camiiyet bahsinde olduğu gibi Kur'an'dan her seviyede ve meslekteki insanların istifade edebileceğini, ama anlayışların farklı olacağını Kur'an'dan misallerle gösterir. Verdiği misallerde bir edebiyatçının, bir tarihçinin, bir gökbilimcinin, bir din âliminin Kur'an'dan hisse ve nasiplerinin farklı farklı olduğunu vurgular. Bu arada bu konuyla alakalı ilginç bir tesbitte bulunur:

Her insanın şu hakikî âlemde kendine mahsus hayalî bir alemi olduğu gibi, her müslümanın hafızasında fitrat ve meşrebine göre Kur'an'dan aldığını ve ictibas ettiği, kendine has bir Kur'an olup, onun ruhunu ve kalbini tedavî eder. Müellifimiz hemen hemen bütün vecihleri ele alırken böyle orijinal tesbitlerde bulunur.

Müellifimiz fennî i'câz meselesine ise yeni bir bakışla, ifrat ve tefritten uzak çok itidalli bir şekilde yaklaşıp bu veche esaslı temel, ölçü ve prensipler getirmiştir. Mesal Kur'an bazen bir şeyin birçok yönlerinden yalnız insanlara ait bir gaye ve cihetinden bahseder. Bu, o mezkur şeyin zikredilen makamla alakalı bir yönünü hatırlatmak içindir, onu sınırlandırmak için değildir.

Eski tefsirlerdeki müsbet ilimlerle alakalı bazı hatalar Kur'an'a maledilmemelidir. Çünkü bir gayr-i müslimin mescide girmesiyle müslüman olamayacağı gibi o yanlış bilgilerin din ve tefsir kitaplarına girmesiyle o bilgiler dine veya tefsire ait olamaz ve onlara maledilemez.

Nursî Kur'an'daki kudsî hakikatların herşeyin üzerinde olduğuna işaret ederek şöyle der: "Fennin hiçbir hakikat-ı katiyesi, Kur'an'ın hakâik-i kudsiyesine ilişemez. Fenni kısa eli, onun münezzeh ve müalla dâmenine (kenar, etek) erişemez."

Özellikle fennî i'câzla birlikte incelediğimiz peygamber mucizelerindeki i'câz ise çağının çok ilerisindeki düşünceleri ihtiva etmektedir. Bütün ilim ve sanatların kaynağını Kur'an'a ve Allah'ın bir ismine istinad ettirme fikri ise çok enteresan ve üzerindeki daha geniş araştırmalar yapmaya değer bir konudur.

Nursî Kur'an'ın hikmet, medeniyet ve edebiyatının beşerî felsefe, medeniyet ve edebiyata karşı üstünlüğünü mukayeselerle gösterir ve Kur'an'ın bu husustaki i'câzını da böylece beyan eder. Kur'an hidayetindeki i'câza dikkatleri çeker. Nursî'nin zikrettiği i'câz vecihlerine göz attığımız zaman birçok yeni ve orijinal vecihlere rastlarız. Bunun yanında O, eskilerin zikrettiği vecihlerin bazılarını biraz daha geliştirip asrımızın ruhuna ve üslûbuna uygun olarak yeni ve hayatî misallerle ele alır. Eskilerin misallerini tekrarlamaz, çok yönlü ve maksatlı fayda verecek misalleri tercih eder. Bu vecihleri açıklarken enteresan ve yeni tesbitlerde bulunur. Misal olarak, Kur'an fasılları konusunu izah ederken sadece fasılların diğer âyetlerle olan münasebetini belirtmekle yetinmeyip, bu fezleke ve hülasaların, iman esasları ile alakalı mühim kaideler ihtiva edip, Kur'an'ın ana maksatlarını ispat ettiğini söyler. Bu fasılların insan üzerinde çok yönlü müsbet tesirler meydana getirdiğini misallerle açıklar.

Müellifimiz i'câz vecihlerini anlatırken –hepsini açıklamamış– müstakbel çalışmalara havale etmiştir. Bu da gösteriyor ki O'nun fazla izah etmediği, ilerideki araştırmacıların gayretlerine havale ettiği konular vardır ve bunlarla alakalı çalışmalar yapılabilir.

Bediüzzaman'ın Kur'an'la alakalı fikirlerinin özünde ve esasında şunu göstermekteyiz; İnsanların buhran ve bunalımlara düştüğü bu dönemde insanlığı bu uçurumdan kurtaracak yegâne kitap, çağlar üstü olan Kur'an'dır. Nursî; asrımızın şahsî, sosyal, ekonomik, siyasî, maddî ve manevî problemlerini hep Kur'an'dan aldığı ilaçlarla tedavi etmek istediği için, Kur'an'ın bu hususlardaki i'câzına dikkatleri çeker. İ'câz-ı Kur'ân konusundaki fikirleri bundan dolayı gerçek hayata geçirilmeye ve pratiğe çok müsaittir. Nursî böylelikle i'câzı çok geniş bir alanda, insanlığın problemlerini çözmede, onları hidayet ve saadete ulaştırmada bir vesile olarak istihdam etmektedir. Eski dönemlerde, Kur'an'ın i'câzının bu şekilde irşad, tebliğ ve ıslah gibi çok amaçlı ve farklı sahalarda kullanıldığını pek görememekteyiz.

Mesela müellifimiz Kur'an medeniyeti ile batı medeniyetini karşılaştırır ve Kur'an'ın bu husustaki i'câzını da gösterir. Bugünkü Batı medeniyeti çürük prensipleriyle hayatı bir savaşa ve sömürü düzenine çevirmiş, faizi meşru kılmakla sosyal dengeleri bozmuş, istinad noktası kuvvet, hedefi menfaat olduğundan bütün güzellikleriyle beraber insanlığın ancak yüzde yirmisine sûreten bir saadet verip, seksenini sefalet atmıştır. Fakat Kur'an hikmeti ve medeniyeti; istinad noktası olarak kabul ettiği hak, menfaat yerine kabul ettiği fazilet ve Allah rızası, mücadele yerine yardımlaşma gibi güzel düsturlarla bütün bu problemleri çözüp, insanlığa iki dünya saadeti temin eder. Zekâtı farz ve fâizi haram kılmakla içtimaî uçurumları yok eder, sosyal dengeyi kurar. Görüldüğü gibi Müellif Kur'an'ın i'câzını, insanlığın problemlerini teşhis ve tedavi etmekte kullanmakta, hayata tatbik edilebilir reçeteler sunmaktadır.

Sonuç olarak Bediüzzaman Said Nursî XX. asırda İ'câz-ı Kur'ân konusunu çok kapsamlı, kendine has orijinal bir tarzda ve asrın mantık, muhakeme ve ilmi seviyesine uygun, problemlerine ışık tutacak bir şekilde ele alan nadir âlimlerden biridir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülhamid, Prof.Dr. Muhsin**, en-Nursî Mütakellimu'l-Asri'l-Hadîs, Sözlür Neşr., Kahire 1995, I. baskı.
-Tefsir, kelâm ve fıkıh açısından Said Nursî ve Risâle-i Nûr (çev. Abdülaziz Hatip), Yeni Asya Gazetesi Neşr., İstanbul 1993.
- el-Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud**, Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, Daru't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- Atâ Abdülkadir**, Azametü'l-Kur'ân, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984, I. baskı.
- Ateş, Prof.Dr. Süleyman**, Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli, Kılıç Yay., Ankara 1988.
-İslâm'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar, Kevser Yay., Ankara, 4. baskı, tarihsiz.
- el-Bakillânî, Ebubekr Muhammed**, İ'câzü'l-Kur'ân (tahk. ve neşr. Seyyid Ahmed Sakr), Darü'l-Mearif, Kahire 1981, V. baskı.
- Bayraktar, Prof.Dr. Mehmet**, İslâm Felsefesine Giriş, AÜİF Yay., Ankara, 1988.
- Binnebî, Malik**, ez-Zâhîretü'l-Kur'âniyye (Arapça çev. Abdüssabur Şahîn), Darü'l-Fikr, Şam 1981.
- Bintu's-Şâtî', Prof.Dr. Âişe Abdurrahman**, el-İ'câzü'l-Beyânî li'l-Kur'ân, Darü'l-Meârif, Kahire 1987, II. baskı.
- Bucaille, Prof.Dr. Maurice**, Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim (çev. Suat Yıldırım), T.Ö.V. Yay., İzmir.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail**, el-Camiu's-Sahîh (tahk. ve neşr. Dr. Mustafa Dîb el-Buğâ), Darü'l-Kalem, Şam 1981, I. baskı.
- el-Bûtî, Prof.Dr. Muhammed Said Ramazan**, Min Revaii'l-Kur'ân, Mektebetü'l-Farabî, Şam 1977, V. baskı.
- Büyük Larus, Milliyet Yay., İstanbul 1986.

- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr**, Resâil Câhız, Hucecü'n-Nübüvve (tah. ve neşr. Abdüsselam Hârûn), Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1979.
-el-Beyân ve't-Tebyîn (tahk. ve neşr. Abdüsselâm Hârûn), Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1975.
-Kitabu'l-Hayevan, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1969.
- el-Carim, Ali, Emin, Mustafa**, el-Belâgatu'l-Vâdiha, Kahraman Yay., İstanbul 1984.
- Cerrahoğlu, Prof.Dr. İsmail**, Tefsir Tarihi, DİB Yay., Ankara 1988.
-Tefsir Usulü, TDV Yay., Ankara 1983, IV. baskı.
- el-Cürcânî, Abdülkahir b. Abdurrahman**, er-Risaletü's-Şâfiye (tahk. ve neşr. M. Halefullah, Dr. M. Zağlul), Darü'l-Mearif, Kahire 1976, III. baskı.
-Delâilü'l-İ'câz (tahk. ve neşr. M. Mahmud Şakir), Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1989, II. baskı.
- ed-Değâmîn, Dr. Zeyad**, Menhecu Bediüzzaman fî Beyani İ'câzi'l-Kur'ân, basılmamış sempozyum tebliği, 1995.
- Draz, Prof.Dr. Muhammed Abdullah**, En Mühim Mesaj Kur'an (çev. Suat Yıldırım), Akçağ Yay., Ankara 1985, I. baskı.
- Ergüney, Hilmi**, Türk Hukukunda Lügat ve İstılahlar, Yenilik Basımevi, İstanbul 1973.
- Hafacî, Dr. Muhammed** ve bir komisyon, el-Kur'ânu Mu'cizetü'l-Usûri, el-Heyetu'l-Mısriyyetü'l-Âmme, Kahire 1988.
- el-Hatîb, Dr. Abdülkerîm**, el-İ'caz fî Dirâsâti's-Sâbikîn, Darü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1974, I. baskı.
- el-Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed**, Beyanu İ'cazi'l-Kur'ân (tahk. ve neşr. M. Halefullah, Dr. M. Zağlul), Darü'l-Mearif, Kahire 1976, III. baskı.
- el-Humsî, Naîm**, Fikretü İ'câzi'l-Kur'ân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1980, II. baskı.
- Itr, Dr. Hasan**, el-Mu'cizetü'l-Hâlîde, Beyrut 1989, II. baskı.
- İbn Ebi'l-İsba', Abdülazîm b. Abdülvahid**, Bediü'l-Kur'ân (tahk. ve neşr. Dr. H. Muhammed Şeref), Nehdatu Mısır, Kahire 1967.

- İbn Manzûr**, Muhammed b. Mükrim, Daru Sadır, Beyrut, tarihsiz.
- İbn Rüşd**, Muhammed b. Ahmed, Faslu'l-Makal ve Kitabü'l-Keşf (çev. Nevzad Ayasbeyoğlu), AÜİF Yay., Ankara 1955.
- Kehhâle**, Ömer Rıza, el-Edebu'l-Arabî fi'l-Cahiliyyeti ve'l-İslâm, el-Matbaatü't-Teavûniyye, Şam 1972.
- Karaçam, Doç.Dr. İsmail**, Sonsuz Mucize Kur'an, Çağ Yay., İstanbul 1987, I. baskı.
- el-Kasım, Dr. Muhammed Ahmed**, el-İ'câzü'l-Beyânî fî Tertibi'l-Ayati'l-Kur'ânî'l-Kerimi ve Suverihî, Darü'l-Matbuati'd-Devliyye, Kahire 1979, I. baskı.
- el-Kattan, Menna'**, Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'an, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1980, VII. baskı.
- Komisyon, el-Mu'cemü'l-Vasît, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Kahire, tarihsiz.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed**, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire 1968, III. baskı.
- Kutub, Seyyid**, Fî Zılâli'l-Kur'an, Darü's-Şurûk, Beyrut 1982, X. baskı.
- Kur'an'da Edebî Tasvir (çev. Süleyman Ateş), Hilal Yay., İstanbul, tarihsiz, III. baskı.
- Mahmud, Dr. Abdülğafur Mustafa**, İ'câzü'l-Kur'an fî Fikri'n-Nursî, basılmamış sempozyum tebliği, 1995.
- Mahmud, Mustafa**, el-Kur'ânü Kâinun Hay, Darü'l-Mearif, Kahire 1990, III. baskı.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn, Müslim b. el-Haccac**, Sahîhu'l-Müslim, Mektebetü'l-Halebî, Kahire 1955.
- Müslim, Dr. Mustafa**, Mebâhis fî İ'câzi'l-Kur'an, Darü'l-Menara, Cidde 1988,-I. baskı.
- Nursî, Bediüzzaman Said**, Barla Lâhikası, Sözler Yay., İstanbul 1990, III. baskı.
- Emirdağ Lâhikası, Sinan Matbaası, İstanbul 1959.
- Envarun min Nucûmi'l-Kur'an, basılmamış Arapça risâle.
- Hutbe-i Şamiye, Sinan Matbaası, İstanbul 1958.
- İşarâtü'l-i'câz fî Mazanni'l-İycâz** (tahk. ve neşr. İhsan Kasım es-Salihî), Sözler Yay., İstanbul 1990, I. baskı.

İşarâtü'l-i'câz (çev. Abdülmecid Nursî), Tenvir Neşriyat, İstanbul. (Tezimizde, İşaratu'l-İ'caz (Trc.), yazdığımızda bu tercümeyi kasedtik.)

İşarâtü'l-i'câz (çev. Abdülmecid Nursî), Sözler Yay., İstanbul 1978.

Kastamonu Lâhikası, Sinan Matbaası, 1960.

Latif Nükteler, Sözler Yay., İstanbul 1988.

Lem'alar, Envar Neşriyat, İstanbul.

Mektubat, Sözler Yay., İstanbul 1986, IV. baskı.

el-Mesneviyyü'l-Arabiyyu'n-Nurî (tah. ve neşr. İhsan Kasım es-Salihî), Matbaatü'z-Zehra, Musul 1988, I. baskı.

Mesnevi-i Nuriye (çev. Abdülmecid Nursî), Envar Neşriyat, İstanbul 1984. (Dipnotlarda başka bir not konulmadıkça Mesnevî'nin bu tercümesini kasedtik.)

Mesnevi-i Nuriye (çev. Abdülkadir Badıllı), Envar Neşriyat, İstanbul.

Muhakemât, Sözler Yay., İstanbul 1990.

Münazarat, Sözler Yay., İstanbul 1977.

Rumuzat-ı Semaniye, basılmamış bir risâle.

Said Nursî, Hayatı, Mesleği, Tercüme-i Hali, Sözler Yay., İstanbul 1976.

Sikke-i Tasdik-i Gaybî, Tenvir Neşriyat, İstanbul.

Sözler, Sözler Yay., İstanbul 1987, V. baskı.

Sünûhat, Sözler Yay., İstanbul 1977.

Şualar, Evnar Neşriyat, İstanbul 1988.

er-Râfî, Mustafa Sadık, İ'câzü'l-Kur'ân, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1973, IX. baskı.

.....Tarihu Adâbi'l-Arab, Beyrut 1394.

er-Râzî, Fahrüddin, et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihi'l-Gayb), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, II. baskı.

er-Rummânî, Ali b. İsa, en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân (neşr. ve tah. M. Halefullah, Dr. M. Zağlul), Darü'l-Meârif, Kahire 1976, III. baskı.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1980, II. baskı.

- es-Salihî, İhsan Kasım**, İslâm Önderlerinden Bediüzzaman Said Nursî (Trc. Aziz Hatipoğlu), Işık Yay., 1993.
- es-Sekkakî, Yusuf**, Miftâhu'l-Ulûm, Matbaatü'l-Edebiyye, Kahire 1317.
- es-Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr**, ed-Dürrü'l-Mensûr, Darü'l-Fikr, Beyrut 1983, I. baskı.
-el-İtikan fî Ulûmi'l-Kur'ân (neşr. Dr. M. Dîb el-Buğâ), Dar İbn Kesîr, Şam 1987.
- Mu'tereku'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'ân** (tah. Ali Muhammed el-Becâvî), Darü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, tarihsiz.
- Şahiner, Necmeddin**, Bilinmeyen Taraflarıyla B. Said Nursî, Yeni Asya Yay., İstanbul 1990, VIII. baskı.
- Şeyhülislâm, Mustafa Sabri**, Kur'an'ın Tercüme Meselesi (çev. Süleyman Çevik), Bedir Yay., İstanbul 1993.
- Şeyhûn, Dr. Mahmud es-Seyyid**, el-İ'câz fî Nazmi'l-Kur'ân, Mektebetu Külliyyati'l-Ezheriyye, Kahire 1978, I. baskı.
- Şükrî, Dr. Ahmed Halid**, Ârâu'n-Nursî fî Vucûhi İ'cazi'l-Kur'ân, basılmamış sempozyum tebliği, 1995.
- Tancî, Prof.Dr. Muhammed**, Belagat-ı Kur'âniye Notları (çev. Bekir Topaloğlu), İstanbul 1966, MÜİF, Kütüphanesinde teksir halinde.
- Tath, Prof.Dr. Adem**, B. Said Nursî Paneli, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991.
- el-Umerî, Dr. Ahmed Cemal**, Mebahis fî İ'cazi'l-Kur'ân, Mektebetu's-Şebab, Kahire 1982, I. baskı.
-Mefhumu'l-İ'cazi'l-Kur'ânî hatte'l-Karni's-Sâdis, Darü'l-Meârif, Kahire 1984.
- Urcûn, Muhammed es-Sadık**, el-Kur'ânu'l-Azîm Hidayetuhu ve İ'cazuhû fî Akvâli'l-Müfessirîn, Darü'l-Kalem, Şam 1989, II. baskı.
- Yıldırım, Prof.Dr. Suat**, Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul 1985, II. baskı.
-Peygamberimizin Kur'an Tefsiri, Kayıhan Yay., İstanbul 1983, I. baskı.

-Müstenedatu't-Tevfîk beyne'n-Nusûsi'l-Kur'âniyye ve beyne'n-Netâici'l-İlmiyyeti's-Sahîha (Sepozyum tebliği) (Başka tebliğlerle birlikte Te'sîlu'l-İ'cazi'l-İlmi adıyla Rabîta tarafından Mekke'de neşredilmiştir, 1988).
-Fussilet sûresinden Dersler, Yeni Ümid Dergisi, yıl: 1990, sayı 7, s. 4-8, İstanbul.
-Kur'an'ın Allah Kelâmı Olduğunu İspatta Bediüzzaman Said Nursî'nin Orjinal Bir Usûlü, Yeni Ümid Dergisi, Yıl 1994, sayı 26, s. 10-13, İstanbul.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Yay., İstanbul 1979.**
- Yeğin, Abdullah, Yeni Lûgat, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1983, IV. baskı.**
- ez-Zebîdî, Seyyid Mürteza el-Hüseynî, Tâcü'l-Arûs, Küveyt 1975.**
- ez-Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekavîl, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz.**
- ez-Zendânî, Abdülmecîd, Kur'an'da İlmi Mucizeler (çev. Resul Tosun), Kayıhan Yay., İstanbul 1990, I. baskı.**
- ez-Zerkanî, M. Abdülazim, Menâhilu'l-irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân (tah. neşr. Ahmed Şemsuddîn), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, I. baskı.**
- ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân (tah. neşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim), Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1972, II. baskı.**
- Zerzur, Dr. Adnan, Ulûmu'l-Kur'ân, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1991, III. baskı.**
- ez-Zuhaylî, Prof.Dr. Vehbe, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû, Darü'l-Fikr, Şam 1989, III. baskı.**